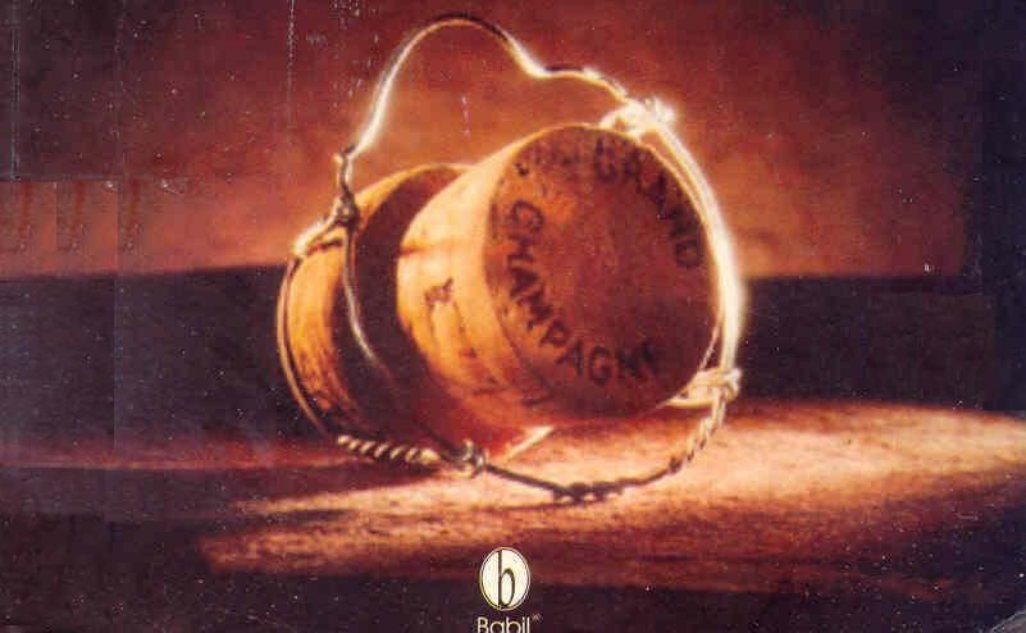
AYLAK

SINIFIN TEORİSİ

TORSTEIN VEBLEN

Babil

Torstein Veblen • **Aylak Sınıfın Teorisi**

Babil Yayınları: 48
Kuram: 1

Aylak Sınıfın Teorisi
Torstein Veblen

Çeviri
Zeynep Gültekin
Cumhur Atay

Genel Yayın Yönetmeni
İsmet Gülseçkin

Yayına Hazırlayan
Mehmet Altun

Kapak Tasarımı
Özlem Halıcı

Birinci Basım: 2005 (2000 adet)

Teknik Hazırlık
Gülsen Şeker

Baskı ve Cilt
Barış Matbaası

ISBN:975 8480 -85-5

Babil
Rıhtım Cad. No: 16 Kadıköy-İstanbul Tel: 0216 414 12 53-414 78 28

Babil Yayınları Seyhan Müzik Prodüksiyon San. Tic. Ltd. Şti. Tescilli markasıdır.

Torstein Veblen

Aylak Sınıfın Teorisi

Türkçesi: Zeynep Gültekin - Cumhur Atay

İÇİNDEKİLER

İlk Deneme....9
İkinci Deneme....13
Önsöz....17
1.Bölüm:
Giriş • 19
2. Bölüm:
Maddi Rekabet • 31
3. Bölüm:
Çarpıcı Boş Zaman 39
4. Bölüm:
Gösterişli Tüketim• 57
5. Bölüm:
Maddi Yaşam Standardı • 77
6. Bölüm:
Maddi Zevk Kanunları • 85
7. Bölüm:
Maddi Kültürün Bir İfadesi Olarak Giyim • 115
8. Bölüm:
Endüstriden Muafiyet Ve Muhafazakârlık • 129
9. Bölüm:
Eski (İlkel) Özelliklerin Korunması • 145
10.Bölüm:
Cesaretin Günümüzdeki Uzantısı• 163
11.Bölüm :
Şansa Olan İnanç • 179
12.Bölüm:
Bağnaz Uygulamalar • 191
13.Bölüm:
Kıskandırıcı Olmayan Çıkarın Bekâsı • 215
14. Bölüm:
Maddi Kültürün Bir İfadesi Olarak Yüksek Öğrenim 235

William Dean Howells
Eleştirisiyle

İlk baskı 1899 / New York; Macmillan, 1899)

1991'de Augustus M. Kelley Yaymevi
tarafından tekrar basıldı.

Amerikan Romanı İçin Bir Fırsat, W.D. Howells

İLK DENEME

Aylak Sınıfın Teorisi, Wyckoff'un 'İşçiler'inden sonra elime geçen en ilginç kitaplardan biri. Aylak Sınıfın Teorisi'nde, Wyckoff'un işçilerle ilgili olarak yaptığı soğuk ve bilimsel analizi, Veblen'in aylaklar için yaptığını görüyoruz. Kitabın en önemli özelliği ise; 'İşçiler' de olduğu gibi, yeni düzenlenmiş bir sınıftan çok konumu yeni belirginleştirilmiş bir sınıfla ilgileniyor olması Amerika'nın işçileri ve işsizleri aslında batılı işçi ve işsizlerle aynı tutulabilir, ama onları batılılardan ayıran bazı koşullar bulunuyor.

Bir araştırmacı için jeolojik tabakalaşma ne kadar çekici bir konu ise, bizim için de Amerikan işçi ve aylaklarını, batıdakilerden ayıran bu koşullar o kadar ilgi çekici. Veblen de büyük bir zevkle aylak sınıfın doğasını ve büyümesini inceliyor.

İlgi ve zevkleri doğrultusunda aynı araştırma alanını seçenler için Veblen ismi tanıdık olabilir, ama ben Veblen'le geç tanıştım. Yazarın izlediği net yöntem, kullandığı rahat ve betimlemeci stil ve de yakaladığı doğrular, kitabı benim için olduğu kadar yeni okurlar için de sürprizlerle dolu kılıyor. Veblen'in araştırmasını yaparken takındığı tutkusuz sakinliğinde, aylak sınıfa karşı bir nefrete asla rastlanmıyor.

Veblen'in işi, okuru gerçeklerle başbaşa bırakmak... Kendisinin bu gerçeklerden nasıl etkilendiğiyse kitap boyunca bizden gizleniyor. Amacım bu kitabı eleştirmek değil (ki bunun için yeterince donanımlı olduğumdan süpheliyim). İşaret edeceğim bir çok noktadan 'biri', bu incelemenin kendiyle meşgul olacağıdır.

Daha çok bir 'çıkarım' olan fikirlerimden biri, daha önce yeterli güvenilirlik ve bilimsellikle ele alınmamış garip bir gerçek. Amerikan aristokrasisi kendi ülkesine meyve vermemiştir ve kendini Amerikan topraklarında hala ölümsüz kılamamıştır. Başka bir deyişle, Veblen'in deyişiyle, 'İngiliz aristokrasisi, Amerikan aristokrasisinin en tepesinde bulunmuştur'. Toplumun aritokratize olmasına yönelik dürtümüz şimdiye kadar yalnızca monarşik koşullarda kendini tatmin edebilmiştir. Bunun çarpıcı kanıtlarından biri paralı burjuvamızla İngiliz aristokrasisi arasında sık sık gerçekleşen birleşmedir. Daha az dikkat çeken kanıtlardan biri de zengin Amerika'lıların sık sık devamsızlık yapmasıdır. Gazeteler bu konularla ilgili sık sık kuru gürültü yaparlar. Bu iki kanıtın anormal olduğunu ya da demokrasilerde zenginliğin ve serbestliğin mantığına karşılık gelmemesi gerektiğini iddia ederler ve şiddetle reddederler. Bunlar aslında bizim günlük yaşantımızın ebedi ve evrensel oyununun daha büyük bir sahnede sergilenmiş halidir. Küçük bir şehirde para kazanan biri en yakınındaki büyük şehre gider ve şu veya bu şekilde parasını orada harcar. Bu, maddi varlığın bir akıbetidir ve de çocuğunun büyük şehirden zengin ve köklü bir ailenin çocuğuyla evlenmesini isteyecektir. Bunu, sınıflarda olduğu kadar bireylerde de baskın olan kendini koruma içgüdüsüyle yapar. Eğer büyük bir şehirde geçimini sağlıyorsa, Chicago gibi ülkenin iç kısmında olan metropollere gider ve çocuğuna kendinden daha varlıklı bir kısmet bulmak için harcama yapar. Chicago, San Francisco, St. Louis ve Cleveland milyonerleri de aynı amaç ve isteklerle New York'a gelirler.

Ancak bunlar, Amerikan patronunun evriminin orta aşamalarıdır. Her adımda, ülkesinde bir hiç olduğunu farkedecek, geçice bir sürgün hayatı yaşadığını düşünecektir. Monarşik koşulların hüküm sürdüğü geleceğinin ona sorulmadan kurgulandığı bir yaşamı özler.

Amerikan yaşamı, emek yaşamıyken aylak sınıfın yaşamına

dönüşmüştür. Kendi değilse bile, karısı, kızı veya oğlu, artık bu sınıftandır. Varlıklarının mantığına karşı artık mücadele edemezler.

Avrupa aristokrasissiyle evlilik ve yurtdışında bir ev edinmek kaçınılmaz hale gelir. Kısaca Amerikan aylak sınıf için rahat yoktur, olamaz da. Bu, tabii ki ideali değildir ama kaderidir.

Bu, zamanımızın en dramatik sosyal gerçeklerinden biridir. Yaratıcı bir hayal gücüne sahip olan biri bunun üzerine eğildiğinde, Amerikan romanında, bir çoğunun uzun çabalara rağmen göremediği ışığı görecektir. Bu, diğer tüm gerçeklerimizin ötesinde, bir sentezdir. İçinde bütün Amerikan tarihini barındırır ve özetler: zalim istek, bitmez tükenmez baskı, belirsiz ideal, insafsız kader, sık sık karşılaşılan uysallık. Eğer roman yazarı müthiş bir hayal gücüne sahipse, bu döngünün kısır bir döngü olduğunu farkedecektir. Zenginliğimiz Avrupa'daki misafirliğinden geri dönecek, beraberinde Avrupalı üst sınıfı da getirecek ve sonunda yine bizim topraklarımızda oturmaya devam edecektir. Ben, kendini gerçekliklere dayandıran bir romanı tercih ederim. Bu roman bu gerçeklikler içinde, hayatın kurgu sanatı için sunduğu engin ve ilginç manzarayı, trajedi ve komedi unsurlarını eşit olarak kullanarak verebilmelidir.

İKİNCİ DENEME

Veblen Aylak Sınıfın Teorisi'ni sadece Amerikan aristokrasisi hakkındaki bilgilerine dayandırmıyor. Kısa bir zamana kadar, aristokrat sınıfımız yoktu ve doğrusu bu sınıfın oluşması için can atıyorduk. Böyle bir sınıf olursa, bize doğru yolu göstereceğini, bu olmasa bile en azından bizi şereflendireceğini düşünürdük. Fakat şimdi bu sınıf oluşmuş durumda ve de umduklarımızın gerçekleştiğini söylemek pek mümkün değil. Bu sınıftan beklediklerimize ulaşamadık, belki de bu çok yakındır. Ama Veblen analizinde Amerikan aristokrasisini, kendisine olumlu beklentiler yüklenen fakat bunları gerçekleştiremeyen eski aristokrasilerden ayrı tutmuyor. Bununla beraber, Amerikan aristokrasisin üstünlüğüne kanıt olarak gösterilebilecek başlıca iki unsur; "maddi rekabet" ve de "dikkat çekici boş zaman". Başka bir kanıt olan "dikkat çekici tüketim", aristokrat kadının giyimiyle ve aristokrasiye bağlı olanların evleriyle kendini direkt veya dolaylı olarak gösterir ve toplumun genelinin dikkatini çekmenin en etkili yollarından biridir. "Maddi hayat standartı" tek standarttır ve maddi zevk kuralları, kuralların başında yer alır.

Bu demektir ki, pahalı olan her zaman güzel değildir ama ucuz ve güzel olan şeyler tercih edilmemelidir, çünkü pahalı değildirler.

Günümüzde "maddi kültürün bir ifadesi olarak giyim" aylak sınıf tarafından kadınlara bırakılmıştır. Bu sınıfın erkeğiyse, daha çok "dini adetler" ve "yüksek öğrenim" konularında kendini belli eder. Avrupa aristokrasisinde olduğu gibi, Amerikan aristokrasin de kadını ve erkeği de, çocuklukları boyunca hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olan eğlenceye olan ilgileriyle ayırt edilirler. İki cinsiyet de kendi görkemlerine hizmet eden opera ve güzel sanatlara bağlıdır. Aslında Amerikan aristokrasisini ve diğer herhangi bir aristokrasiyi; dindarlık, cesaret, yiğitlik, hayırseverlik, lüks, muhafazakarlık, otorite açılarından ve de soyluları soylu yapan diğer erdem ve ayıplar açısından karşılaştırmak oldukça zor.

Bir yazarı da bu konuda araştırmaya itecek en göze çarpan fark, bizim aylak sınıfımızın şimdiye kadar bir politik duruşunun olmaması ve sivil mekanizma içerisinde bir yer edinememiş olmasıdır. Aylak sınıfının devlet dairelerinde görev yapmıyor oluşu, kamusal alanı kontrol etmediği anlamına gelmez, aksine tahminimizin ötesinde bir kontrol mekanizmasına sahip olması daha muhtemeldir. Buna verilebilecek en iyi örnek, bütün yetki araçlarını elinde bulunduran sanayici sınıfın, bir grup zenginle çekişmeye kalktığında gücünün kırılmasıdır. Bu grubun amaçlarının önüne geçmek veya durdurmaya çalışmak neredeyse imkansızdır. Tarihte, seçimler, yasa koyucular ve mahkemeler gibi yasal kontrol mekanizmalarının parayı elinde bulunduran sınıfın gücünü sarstığı pek fazla olaya rastlanmaz.

Tüm bunlar, durumu bir yazar veya hayal gücü yüksek biri için daha da çekici kılıyor. Bu, Amerika'yı yazacak yazar için en iyi fırsat, kurgu için en ruhsal nokta ve en dramatik an. Bu zamana kadar politikamız; olmayan sosyal karmaşıklığı ve kaba basitliği ile, sanatçının ilgisini kendinden uzaklaştırmıştır. Ama bu konuyla ilgilenen yazar eğer önerilen noktadan bakar ve (Veblen gibi) bu durumun aylak sınıfın kaçınılmaz sonu olduğunu göz önünde bulundurursa, eminim ki çalışma konusu çok daha çekici hale gelecektir. Eğer yeterli psikolojik donanımı da varsa, sessiz gücün aylak sınıfın sürekliliğini sağladığını farkettiğinde adeta büyülenecektir.

Kendi adıma, aylak sınıfı yazacak birinin sadece yüzeysel gerçeklerle ilgilenmemesini ve bu yüzeysel gerçeklerle durumu bulandırmamasını yeğlerim. Benim tercih etmeyeceğim yolu seçerse,

seçici olmayan genel okuyucu kitlemize davetiye çıkarmış olur. Cumhuriyetçi ideal ve iş hayatıyla yer değiştirmiş olan, hayatla ilgili arzularımız doymak bilmiyor. Bu arzularımızı, eğlence ve aşk maceralarıyla tatmin etmeye çalışıyoruz. Gazeteler de aylak sınıfın sosyal ilişkilerini anlatan masallarla arzularımızı tıka basa doyuruyor.

Araştırma konumuz neredeyse hiç ele alınmamış bir konu ve doğru bakılıp araştırmaya güvenilirlik kazandırılırsa gayet ilgi çekici hale gelebilir. Her sınıftan Amerikalının köy ve şehir yaşantısı bir çok kez kaleme alınmıştır. New England'da, güneyde, orta ve uzak batıda ve Pasifik bölgesinde geçen kısa öyküler bize Amerikalının hayatı hakkında bilgi sağlamıştır. Romanlarımız sayesinde de büyük ve küçük şehirde yaşayan alt ve üst sınıf hakkında büyük ölçüde bilgi sahibi olmuşuzdur. Zengin hayatını, modayı, lüksü ve eğlenceyi ele alan hikayeler çok yetersiz olduğundan dikkat edilmemiştir. Zengin yaşamını bir zenginin ele alması pek karşılaşılan bir durum değildir. Bu, üst sınıfın yeteneksizliğinden kaynaklanmaz. O sınıfa mensup birinin kendi sınıfına uzaktan bakamayacak oluşuyla ilgilidir.

Gözlemci, gözlem konusuna mesafeli olmalı ve ne aşırı övgüyü ne de aşırı yergiyi öne çıkarmalıdır. Hayatın her evresi gibi, bu sınıfın da kendine has bir ciddiyeti ve önemi vardır. Araştırmacı eğer iyi bir çalışma yaparsa, çalışma konusunun aslında ne kadar incelenmeye değer olduğunu anlayacak ve muhtemelen kendisine en uygun konuyu seçtiğini düşünecektir. Konuyu hicvetmek kolay, yalnız katlanılmaz olacaktır ve gerçek öylece dururken araştırmacı alaya almayı seçerse yalancı şahitlik yapmış olacaktır. Tarihin şimdiye kadar karşılaştığı en gurur verici, en doğru ve en heyecan verici olayı olan demokrasi, bize aylak sınıfı sunmuştur. Bu sınıf, asillerin tüm ayırt edici özelliklerini taşır ama bir yandan da Avrupa aristokrasisiyle birleşmesinden dolayı giderek özelliklerini kaybetmekte ve tarihe karıştırmaktadır. Bu durum sizce de oldukça ilgi çekici ve yazılmaya değer değil mi?

Veblen, çalışmasında bilimsel araştırmanın yöntemlerinden ve alışkanlıklarından yararlanıyor. Başta tabii ki hissedebilen bir kalbe, bakmayı bilen gözlere ve düşünen bir beyne sahip olan, bunların yanına bir de etkili bir anlatımı koyan yazarın başarısı kaçınıl-

mazdır. İşin en ilginç yanıysa, böyle bir çalışmanın şimdiye dek yapılmamış olmasıdır. İlginç, çünkü Amerika dışındaki ülkelerde aylak sınıf birçok kitabın konusunu oluşturmuştur. Şimdi, kendi aylak sınıfımız, bize yazmamız için gerekli tüm malzemeyi sunuyor; yalnız yazarın bu eşsiz avantajı kullanırken, Amerikan ve İngiliz aristokrasisinde gelinen son noktayı göz önüne alması gerekiyor.

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı, aylak sınıfın ekonomik bir faktör olarak modern yaşamdaki yerini ve değerini belirlemeye çalışmaktır. Ancak görülmüştür ki, konuyu belirlenen çıkış noktalarıyla sınırlamak araştırma açısından yararlı olmamıştır. Bu nedenle odak noktası, sosyal hayatın ekonomik olarak tanımlanmayan özelliklerinin yanısıra bu sınıfın asıl kaynağı ve izlediği çizgi olmuştur.

Kitabın bazı bölümleri ekonomik teoriye ve pek de tanıdık olmayan etnolojik genellemeye dayanıyor. Giriş bölümü, bu tip teorik betimlerin belirsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlıyor. Teorik iddiaların daha ayrıntılı açıklamaları "Amerikan Journal of Sociology" nin dördüncü cildinde yer alan şu denemelerde yer alıyor: "The Instinct of Workmanship and the Irksomeness of Labour (Ustalık İçgüdüsü ve Emeğin Usandırıcılığı)", "The Beginnigs of Ownership (Mülkiyetin Ortaya Çıkışı)" ve "The Barbarian Status of Woman (Kadının Barbar Konumu).

Veblen'in argümanı, bazıları tamamen yeni olan bu genellemelere dayanmıyor. Çünkü eğer tersi yapılırsa, okurun zihninin ekonomik terimler ve detaylar dizisiyle dolacağı ve aynı zamanda kitabın da değerini yitireceği dikkate alınıyor.

William Dean Howells

GİRİŞ

Aylak sınıfın en gelişmiş haline, feodal Avrupa ve feodal Japonya gibi barbar kültürün en üst aşamalarının özelliklerini gösteren toplumlarda rastlanırken ve buralarda sınıf ayrımında çok katı olduğu gözlenir. Sınıf ayrımında en göze çarpan özellik ise, belli işlerin belli bir sınıfa özgü olmasıdır. Üst sınıflar geleneksel olarak endüstriyel işlerden muaf tutulup dahil edilmemiştir, onlara bir şekilde içinde "onur" barındıran işler ayrılmıştır. Bu onurlu işlerin başında savaşmak gelir ve dini hizmet genelde savaşçılıktan sonra ikinci sırayı alır. Eğer savaşçılık, barbar toplumun en belirgin özelliği değilse, dini hizmet önceliği alır ve arkasından savaşçılık gelir. İster savaşçı, ister dini hizmette bulunan biri olsun, küçük istisnalar dışında üst sınıflar daima sanayi ile ilgili işlerden muaf tutulmuş ve bu muafiyet, bu sınıfların üstünlüğünün ekonomik bir ifadesi olmuştur. Brahman Hindistan bu sınıfların sanayiden ayrı tutulmasına iyi bir örnek oluşturur. Kültürel olarak barbar özelliği gösteren toplumlarda, aylak sınıfın dışında kalan sınıflarda -alt sınıflar- çeşitli farklılıklar göze çarpar ve bu farklılıklara üstlendikleri işlerde de rastlamak mümkündür. Aylak sınıf (maiyetinin çoğuyla beraber) bir bütün olarak, asil ve dini olarak papazdan sonra

gelen sınıfı kapsar. İlgili oldukları işler çeşitlilik gösterse de, bu işlerin endüstriyel olmayışı aylak sınıfın ortak ekonomik özelliğidir. Üst sınıf daha çok idari ve dini görevler alır, savaşçılık yapar veya atletik sporlarla ilgilenirdi.

Barbarlığın ilk yıllarından sonraki dönemde, aylak sınıfın daha az farklılaşmış bir formuna rastlanır. Ne sınıf ayrımları ne de aylak sınıfın kendi içindeki ayrımlar, ilerki dönemlerde olduğu kadar ufak ve şaşırtıcıdır. Polinezyalılar bunun iyi bir örneğini oluşturur, yalnız büyük av olmayışından ötürü, avlanmanın hayatlarında onurla eş bir anlamı yoktur. Sagaların varolduğu dönemde İzlanda toplumu da buna benzer iyi bir örnek oluşturur. Bu toplumda sınıflar ve her sınıfa özgü meslekler arasında katı bir ayrım vardır. El işçiliği, endüstri gibi her günkü geçim derdiyle doğrudan ilgili olan işler, alt sınıfın üstlendiği işlerdir. Alt sınıf; köleler, hizmet edenler ve tabii ki kadınlardan oluşur. Aristokrasi bir şekilde kendini gösteriyorsa, üst sınıf kadınları genel olarak endüstriyel işlere dahil edilmez, hele ki el işçiliği gerektiren ve kaba olarak tabir edilen endüstriyel işlerde kadınlara hiç rastlanmaz. Üst sınıf erkekleri endüstriden yalnızca uzak bırakılmamış, geleneksel olarak bu tip işlerden adeta men edilmişlerdir. Onlara tanınan iş sahası oldukça sınırlıdır. Daha önce de belirtildiği gibi bunlar yönetim ve dinle ilgili görevler, savaşçılık ve avdır. Bu dört alan üst sınıfın yaşam çizgisini oluşturur, en üst sınıf -kral veya kabile reisi- içinse geleneğin veya toplumun genel anlayışının izin verdiği alanlardır. Ayrıca eğer toplum yapısı oturmuşsa, üst sınıf için av bile meşruluğu sorgulanır bir alandır. Aylak sınıfın aşağılarında bulunanlar için diğer işlere sahip olmak mümkündür, yalnız bu işler sayılan dört iş sahasına bağlı olmak zorundadır. Yardımcı nitelikteki bu işlere örnek vermek gerekirse: silah yapımı ve bakımı, savaşta kullanılan araçların ve teçhizatın bakımı, giyim, atların, köpeklerin ve şahinlerin bakımı ve dini törenler için hazırlık yapmak, vs.

Endüstriyel bir nitelik taşımadığı ve üst sınıfa özgü dört işten biriyle uzaktan da olsa bir ilgisi olmadığı sürece, alt sınıflar sayılan bu işlerden sorumlu olamazlar.

Eğer tekrar barbar kültüre dönecek olursak, barbarlığın ilk evrelerinde aylak sınıfın işleyişi, itici güçlerini ve onu ortaya çıkaran koşulları gösterir ve de nasıl ilerlediğinin ipuçlarını verir. Dünya-

nın bir çok yerindeki göçebe ve avcı kabileler, sınıflar ve meslekler arası farklılaşmaya ilk rastlanılan örneklerdir. Kuzey Amerikalı herhangi bir kabile örnek olarak verilebilir. Bu kabilelerin tanımlanmış bir aylak sınıfı olduğunu söylemek zordur. Görev dağılımı yapılmıştır ve sınıflar arasındaki ayrım da görevlerin farklılaşmasına dayanır. Ancak, üst sınıfın işten uzaklaştırılması ona "aylak sınıf" dememizi gerektirecek seviyede değildir. Bu kabilelerdeki ekonomik farklılaşma şu noktaya gelmiştir: kadın ve erkek birbirinden farklı işlerle meşgul olur ve kadın erkek arasındaki bu ayrım çirkin bir yapıya sahiptir. Neredeyse bütün bu kabilelerde, kadınlar, geleneksel olarak, ilerki dönemlerde endüstriyel işleri ortaya çıkaracak alanlarda görev alır. Erkekler bu tip kaba işlerden uzak tutulur ve savaş, avlanma, av ve dini törenlerde görevlendirilir.

Bu görev ayrımı, barbar kültürde ortaya çıkan işçi sınıfı ve aylak sınıf arasındaki ayrımla çakışır. Mesleklerdeki çeşitlilik ve uzmanlaşma ilerledikçe, endüstriyel olanı ve olmayanı ayıran bir çizgi ortaya çıkar. Gelişmemiş toplumlarda erkeğin üstlendiği işler, sonradan endüstrinin ortaya çıkardığı işlerden farklıdır. Endüstri ilerledikçe, erkek endüstriyel olmayan -savaş, siyaset, eğitim ve din- alanlara kayar. İstisnai olarak balıkçılık yaparlar. Bazıları pek de endüstriyel olarak tanımlanamayacak olan silah, küçük eşya ve av malzemeleri yapımıyla uğraşır. Yani, bütün endüstriyel meslekler, ilkel toplumlarda kadının işi diye tanımlanan mesleklerin gelişmiş hali ve sonucudur.

İlkel toplumlarda erkeğin yaptığı iş, grup yaşamının devamı için, en az kadının yaptığı iş kadar önemlidir. Erkek, yiyecek ve diğer gerekli ihtiyaçları sağlayarak grup yaşamına katkıda bulunur. Erkek işinin "üreticilik" barındırması, ekonomik araştırmalarda, avcının ilkel bir endüstriyel varlık olarak adlandırılmasını sağlar.

Ama barbar toplumlarda, üreticilik anlayışı farklıdır. Erkek, kendini işçi olarak görmez ve bu anlamda kadından ayrı tutulmak ister. İster işçilik ister endüstri olsun, kadının yaptığı ağır ve sıkıcı işten uzak durmak ister. Tüm barbar kültürlerde, kadın ve erkeğin yapması gereken işin farklı olduğunu öne süren ortak bir anlayış vardır. Erkeğin yaptığı iş, grubun sürekliliğini sağlar. Bu iş üstündür ve yararlıdır ve de kadının küçümsedikleri sessiz gayretiyle karşılaştırılamaz.

Kültürel anlamda iyice geriye gidip vahşi gruplara baktığımızda iş bölümündeki farklılaşmanın daha az detaylı olduğunu ve sınıflarla beraber mesleki ayrımların daha az tutarlı ve katı olduğunu görürüz. İlkel vahşi gruplarda farklılaşma ve ayrımın tek tip bir örneğine rastlamak güçtür. Vahşi diye adlandırdığımız bazı grupların kültürel anlamda gelişmiş toplumlardan geri kalır yanı yoktur. Ancak bazıları da -ilkel oluşun bir sonucu olmayarak- ilkel ve vahşi olmanın özelliklerini taşır. Barbar toplumlardan farklı olduklarını söylememizi sağlayan, düşmanlığın, aylak sınıfın ve aylak sınıfı oluşturan ruhsal zeminin bu gruplarda olmayışıdır. Ekonomik olarak bir hiyerarşinin bulunmadığı bu toplumlar, insan ırkının küçük ve göze çarpmayan bir parçasını oluşturur. Kültürün bu evresine iyi birer örnek olarak Andaman kabileleri veya Nilgiri Tepeleri'ndeki Toda kabilesi verilebilir. Bu grupların Avrupalılarla ilk temasa geçtikleri zamanki yaşam tarzlarının, aylak sınıfın olmayışından ötürü çok sembolik olduğunu söyleyebiliriz. İleri dönemdeki bu tip gruplara örnek olarak da, Yezo'daki Ainu kabilesi, Güney Afrika yerlileri ve Eskimolar verilebilir. Pueblo'daki bazı toplumları bu sınıfa dahil etmek pek doğru değildir. Sayılan grupların çoğunu, varolan seviyenin üstüne hiç çıkamamış gruplar olarak tanımlamaktansa, ileri derecede barbarlığın dejenere olmuş hali diye tanımlayabiliriz.

Belirli bir aylak sınıfı olmayan bu toplumlar sosyal yapı ve hayatın işleyişi açısından da bir çok ortak özellik gösterir. Bunlar küçük gruplardır ve arkaik bir yapıya sahiptirler, genel olarak barışsever ve yerleşmiş bir düzenleri vardır, fakirdirler ve bireysel mülkiyet, ekonomik sistemin baskın bir özelliğini oluşturmaz. Bütün bu özellikler bize bu toplulukların varolmuş en küçük topluluklar olduğunu, sosyal yapılarının en az farklılık barındıran yapı olduğunu göstermez. Aynı zamanda bireysel mülkiyetin olmadığı tüm toplulukları ilkel olarak tanımlamak da mümkün değildir. Bu toplulukları farklı kılan, en barışsever insan gruplarından oluşmuş olmalarıdır. En göze çarpan özellikleri ise baskı veya sahtekarlıkla karşı karşıya kaldıklarında hoş bir etkisizlik göstermeleridir.

Düşük bir gelişmişlik düzeyine sahip olan bu toplulukların gelenekleri ve kültürel özellikleri, aylak sınıfın, ilkel vahşilikten barbarlığa geçiş sürecinde ortaya çıktığını gösteriyor. Daha net olmak ge-

rekirse, aylak sınıf barışsever yapıdan savaşçı yapıya geçerken filizlenmeye başlıyor. Ortaya çıkması için gerekli koşulları şöyle sıralayabiliriz:

(1) Topluluk, yağmacı bir topluluk olmalıdır (savaş veya büyük avın avlanması açılarından) bu demektir ki, aylak sınıfı başlatacak olan grup, baskı ve savaş hilelerinin verdiği zararların sıkıntısına alışık olacak.

(2) Sabit uygulamadan rutin bir iş programına geçişte (topluluğun belirli bir kısmı işten muaf tutulacağından) geçinmek kolay olmalı. Aylak sınıf, mesleklerde ayrıma gidilmesinin sonucudur ve bu ayrım şu şekilde olur: bazı meslekler değerli, geri kalanları ise değersizdir. Yüzyıllar öncesine dayanan bu ayrıma göre değerli işler, içinde kahramanlık ve başarı barındırırken, değersiz sayılan işlerde bu unsurlardan bahsetmek mümkün değildir.

Bu ayrımın, iktisatçıların dikkatini çekmiş olan, küçük gibi görünse de oldukça önemli olan bir noktası var. Gerçi bu nokta, iktisadi tartışmaları yönlendiren modern bakışla ele alındığında biçimsel ve zayıf gibi görünebilir. Oysa ki, şu an yaşadığımız modern dünyada bile olağan bir önyargı olarak devam ediyor, örneğin hizmet sektöründe olanlara karşı bir alışkanlık haline gelmiş antipatimiz olarak kendini gösteriyor. Bu kişisel boyutta bir ayrım, üstünlük ve aşağılık. Bireyin kişisel gücünün çok daha doğrudan ve açık bir şekilde olayların gidişatını değiştirebildiği uygarlığın ilk çağlarında, kahramanlık ve cesaret, toplulukların yaşamı açısından çok daha belirleyiciydi. Bireysel çıkar, bireysel gücü daha ileri bir raddeye taşıdı. Sonuç olarak, bu temelde yürüyen ayrım, bugüne oranla çok daha mecburi ve belirleyici hale geldi. Bu nedenle, gelişmeyle parelel olarak, bu ayrımın gayet sağlam ve ikna edici bir temele sahip olup büyük bir önem taşıdığını söyleyebiliriz.

Alışılagelmiş bir şekilde gerçekler arasında yapılan ayrım, çıkarların değişmesine parelel olarak değişir. Çıkarlar, ortaya çıktıkları çağın ışığında değerlendiridiğinde çarpıcılık ve önem kazanır. Eğer bu ayrımları ve ayrımların dayandığı temelleri ele alan bir kişi, tüm bunları o çağdan bağımsız anlamaya ve yorumlamaya kalkarsa, araştırma konusu ona oldukça önemsiz görünecektir. Her zaman ve her yerde topluluğun sürekli olabilmesi için bazı amaçlar ve düzenlemeler var olmuş, bunların birbirinden nasıl ayrılacağı ve

sınıflandırılacağı belirlenmiştir. Çünkü, bu saydıklarımız topluluğun işlerliği veya belirli bir hayat çizgisi olması açısından kaçınılmazdır. Araştırılan döneme özgü özellikler, yapılan ayrım ve sınıflandırmanın dayandığı temeller, bunları meydana getiren çıkarlara dayanır. Ayrımın temeli ve sınıflandırmanın işleyiş kuralları, kültür ilerledikçe değişir. Gerçek kavrandıkça bu bakış açısını da değiştirir. Dolayısıyla kültürün belirli bir aşamasında ve kesin olan sosyal sınıflar veya topluluğun var olmasını sağlayan bazı özellikleri, bir sonraki aşamada sınıflandırma açısından aynı önemi taşımayabilir.

Standartlar ve bakış açısı dereceli olarak değişir. Kabul edilmiş bir görüşün tamamen ortadan kaldırıldığına veya tam bir baskı altına alındığına çok seyrek rastlanır. Hâlâ alışılagelmiş bir şekilde endüstriyel olan ve olmayan ayrımı yapılıyor. Bu modern ayrımın, barbarların yaptığı "kahramanlık ve cesaret isteyen iş" ve "ağır ve sıkıcı iş" ayrımının dönüşmüş hali olduğunu söylemek mümkün. Genel algı; savaşçılığın, politikanın, toplu tapınma ve eğlencenin, özenli bir çalışma gerektiren hayatın maddi boyutundan aslen farklı olduğu yönündedir. Barbar kültürün ilk dönemlerindeki ayrımın çizgisi değişmiştir, ancak genel anlamda ayrım ortadan kalkmamıştır.

Günümüzün kapalı ifade olunan genel anlayışı şudur: "insan dışında var olan her şeyden yararlanmaya yönelik her çaba endüstriyel olan, kayda değer olan çabadır." İnsanın insandan yararlanması veya birbirini kullanması kabul görmez. Arzulanan faaliyet, insan dışındaki her şeyin insan yaşamını daha uzun kılmak adına bir araç olarak görülmesi ve bu yönde çaba harcanılmasıdır. Klasik anlayışa sahip iktisatçılara göre, "doğanın üstündeki güç" endüstriyel üreticiliğin en karakteristik özelliği olarak kabul edilir. Doğanın üstündeki bu endüstriyel güç, insanın vahşi hayvanlar ve doğal güçler üzerindeki gücünü içerir. Burada, insan ve hayvan arasında bir ayrıma gidilir.

Başka zamanlarda ve değişik önyargılara sahip insanlar arasında, az önce belirtilen ayrım, bugün bizim yaptığımız gibi yapılmaz. Vahşi veya barbar dediğimiz topluluklarda, bu ayrım farklı iki kavram üzerinde ve daha farklı bir şekilde yapılır. Barbar kültürün etkisi altındaki toplumlarda hakim olan bir antitez vardır. Bu antitezin bir tarafında barbarın kendisi, diğer tarafındaysa yemeği (er-

zak) yer alır. Ekonomik olan veya olmayan arasında bir ayrımdır bu, fakat çağımızda bu anlaşılmamaktadır. Buradaki ayrım insan ve hayvan arasında değil, canlı ve hareketsiz olanın arasındadır.

Bugün, barbarların "canlı" demekle kastettiğinin "yaşayan" olmadığını belirtmeye gerek yoktur. "canlı" terimi bütün canlı varlıkları kapsamasa da, aynı zamanda bir çoğunu da kapsar. Meyveler, sebzeler, en küçük hayvanlar (kurtçuklar, küçük kemirgenler, sivrisinekler gibi) bile (bir bütün olarak ele alınmadıklarında) "canlı" olarak algılanmazken büyük bir doğa olayı; bir fırtına, bir afet veya bir şelale "canlı" olarak adlandırılır. Anlaşılacağı gibi, "canlı" terimi mutlaka, bir ruhu olan varlıkları ifade etmez. Barbar veya vahşi insanın algısına göre "canlı" denilenler doğalarından ötürü veya onlara yüklenen anlam nedeniyle, hareket başlatıcı özelliğe sahiptirler.

Bu kategori, bir çok sayıda ve türde doğal varlığı ve olayı içine alır. Hareketsiz ve aktif olan arasındaki bu ayrım, günümüzde, bunu ifade etmeyen bir çok insanın düşünme alışkanlıkları üzerinde etkili ve hâlâ insan yaşamı ve doğal süreçlerle ilgili hakim teorileri etkilemeye devam ediyor. Yalnız biz bu ayrımın etkisini veya pratik sonuçlarını, kültür ve inancın şekillenmeye başladığı yıllarda olduğu gibi yaşamıyoruz.

Barbara göre, "canlı" varlıklar ve güçlerle ilgilenmek ve onlardan yararlanmak, hareketsiz doğanın sunduklarıyla ilgilenmek ve yararlanmaktan farklıdır. Ayrımın çizgisi şüpheli ve değişken gibi gelebilir, ancak bu ayrım geniş anlamda barbar yaşam tarzını etkileyecek kadar gerçek ve ikna edicidir. Barbar, "canlı" kavramına, "bir amacı olan aktivite" açılımını getirir. "Canlı"ya yüklenen bu anlam, konu olan nesneyi veya olayı "canlı" yapan teolojik bakıştan kaynaklanır. Vahşi veya barbar, ona sıkıntı veren bir olayla karşılaştığı zaman, kendi bilincinde yer eden algıyla hareket eder. Hareketlilik, insan hareketiyle bağdaştırılmıştır. Güçlü veya zorlayıcı olaylar, hareketsiz şeylerle ilgilenirken gereken değişik bir ruh hali ve ustalıkla ele alınmalıdır. Bu tip olaylarla başa çıkmak, gayretin değil yeteneğin varolmasıyla mümkündür. Sonuçta elde edilen başarı çalışkanlığın değil, cesaretin göstergesidir.

Hareketsiz ve canlı arasındaki bu ayrım sonucunda, ilkel sosyal grubun aktiviteleri iki sınıfta toplanır: işletme (kullanım) ve gayret

(çalışkanlık). Gayret, yeni bir şey yaratmak için harcanan efordur. Gayret gösteren kişi yeni olanı amaçlarken, işletme, kişiye daha önce başka birinin başka bir amaçla yaklaştığı materyalin değişmiş şeklini verir. Hâlâ, barbarın önem atfettiği "hayvansı"lıktan bahsediyoruz.

İşletme (kullanım) ve ağır iş arasındaki ayrım, cinsiyet ayrımına da uyuyor. Cinsiyet ayrımı yalnızca fiziğe ve adale gücüne değil, daha çok mizaç farklılığına dayanır ve bu farklılık iş bölümünde bir ayrıma sebep olmuştur. Kullanım adı altında toplanabilecek etkinlikler; daha cesur, kuvvetli olduğu için ve baskıya, saldırganlığa, rekabete daha meyilli olduğu için erkeğe yüklenmiştir. İlkel grup içerisindeki insanlar arasında fiziksel ve psikolojik yapı bakımından çok fazla farklılık olmayabilir. Örneğin, daha önce de bahsettiğimiz Andaman kabileleri gibi arkaik toplumlarda farklılığa pek rastlanmaz. Fakat vücut yapısı ve nefrete dayanan farklılıktan doğan işlev değişmeye başladığından beri, cinsiyetler arasındaki asıl farklılık daha da genişlemiştir. Grubun temas halinde olduğu habitat veya fauna daha dayanıklı ve güçlü olmayı gerektiriyorsa, işlerin yeni dağılımına göre seçici bir adaptasyon süreci başlayacaktır. Büyük av alışkanlığı daha eril özellikler olan irilik, çeviklik ve zalimliği gerektirir. Bu da cinsiyetler arasındaki işlev farklılığını giderek hızlandırır ve genişletir. Grup, diğer gruplarla düşmanca ilişkiler kurdukça, işlev farklılığı büyür ve bu farklılık işletme (sömürme) ve gayret ayrımını beraberinde getirir.

Yağmacılık ve avcılıkla geçinen gruplarda, savaşmak ve avlanmak güçlü erkeğe düşer. Kadın, yapılması gereken diğer işleri yapar ve savaşamayacak, avlanamayacak durumda olan erkekler kadınla aynı seviyede görülür ve kadının yaptığı işleri yapar. Avlanmak da, savaşmak da aynı temel özelliğe dayanır. İki etkinliğin de yağmacı bir doğası vardır, savaşçı ve avcı emek harcamadıkları bir şeyin semeresini alırlar. Erkeğin yaptığı işin gerektirdiği saldırganlık ve zeka, kadının çalışkanlığı ve sakinliğinden açıkça çok farklıdır. Erkeğin üretmekten çok, zor kullanarak bir kazanca ulaştığını söyleyebiliriz. Erkek ve kadının işinin birbirinden en çok ayrıldığı dönemde şu gerçekle karşılaşırız; bir güç iddiası taşımayan hiçbir iş, erkeğe yakışır bir iş olarak adlandırılmaz. Bu gelenek devamlılık kazandıkça, toplum bunu adeta bir kural haline geti-

rmiştir. Güç kullanımı veya sahtekarlık temeline dayanmayan hiçbir iş veya kazanç, o dönemin kendine saygısı olan erkek bir üyesi için kabul edilebilir değildir.

Yağmacılık, grup yaşantısının vazgeçilmez bir parçası haline geldiğinde; varolma mücadelesinde ona direnen veya ondan sıyrılmaya çalışan birini öldürmek veya ona zarar vermek, inatla varolmaya çalışan yabancı güçlerin üstesinden gelmek veya onları itaat etmeye zorlamak, güçlü erkeğin onaylanmış görevi haline gelir. İşletme (kullanım) ve ağır (ve sıkıcı) iş arasında inatla sürdürülen bu teorik ayrım bize şöyle bir örnek sunar: avcılıkla geçinen bir çok kabilede, erkek, avını eve getirmez, bu değersiz görev kadına düşer.

Daha önce de belirtildiği gibi, işlerin kullanım ve ağır iş olarak ayrılması oldukça çirkin bir ayrımdır. İlk sınıfa giren işler değerli, onurlu ve asil sayılırken, diğerleriyle (sayılan özellikleri taşımayanlar ve özellikle itaatkarlık gerektirenler) değersiz, aşağılayıcı ve utanç verici kabul edilir. İnsanları veya davranışları tanımlarken kullandığımız değer, onur gibi kavramlar, sınıfların gelişmesinin ve sınıf ayrımının ortaya çıkmasının en önde gelen sonuçlarındandır ve bu nedenle kaynağı ve anlamı hakkında konuşmamız gerekir. Bu kavramların altında yatan psikolojik nedenler aşağıda ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

İnsan, zorunlu bir faildir. Kendi algısına göre o, ortaya çıkarılmayı bekleyen aktiviteyi -teolojik aktivite- açığa çıkarır. Somut, belirgin sonuçlara ulaşmak ister. Bundan dolayı, etkili işlere karşı sempatisi, sonuçsuz işlere karşıysa antipatisi vardır. Dayanıklılık ve verimliliği erdem olarak görürken; yararsızlığı ve yeteneksizliği birer kusur olarak tanımlar. Bu eğilime ustalık içgüdüsü diyebiliriz. Koşullar veya gelenekler birinin bir diğeriyle verimlilik açısından karşılaştırılmasını gerektirdiğinde, ustalık içgüdüsü karşılaştırmaya rekabet boyutunu katar. Bu kıyaslamanın sonucunun nereye varacağı grubun mizacına bağlıdır. İnsanlar arasında karşılaştırma yapmanın alışılmış olduğu toplumlar da, görünür başarı, grubun itibarının temelidir ve grubun en yararına olan şartlardan birini oluşturur. Başarının görünür kılınması itibar sağlarken, aynı zamanda başarısızlığın da önüne geçilmeye çalışılır. Başarısız olan, kötüleneceğini ve ayıplanacağını bilir. Ustalık içgüdüsü, reka-

betçi bir güç gösterisi olarak kendini gösterir.

Sosyal gelişmenin ilkel düzeyde olduğu, toplumun hâlâ barışçıl ve yerleşmiş olduğu ve bireysel mülkiyetin gelişmemiş olduğu dönemde, bireyin ne kadar verimli ve etkin olduğunun başlıca göstergesi kişinin yaptığı işle topluma fayda sağlayıp sağlamadığıydı. Grup içindeki rekabetin ölçütü ise başta endüstriyel yararlılıktı. Ancak aynı zamanda, insanları rekabete itecek dinamikler pek fazla değildi.

Toplum barışçıl vahşilikten savaşçı yaşama geçerken, rekabetin koşulları da değişir. Rekabet fırsatları ve itici güçleri giderek artar ve rekabet etmek bir zorunluluk olmaya başlar. İnsanın belirleyici özelliği yetenek olur ve bir avcının bir diğeriyle veya bir savaşçının bir diğeriyle karşılaştırılması çok daha alışılmış bir hâl alır. Üstün yeteneğin somut kanıtları olan ödüller veya kupalar giderek erkeğin özel eşyaları arasında vazgeçilmez bir yer almaya başlar. Savaşta kazanılan ganimet, kovalamacadan veya bir akından koparılan yadigâr, üstün gücün kanıtı olarak ödüllendirilir. Saldırganlık onaylanan bir davranış biçimi olur ve ganimet (veya yağma) başarılı bir saldırının işaretidir. Toplumda onaylanan ve değer verilen kendini gösterme şekli rekabet olur. Baskı ve zapt sonucu elde edilmiş yararlı eşyalar veya görevler, başarılı bir yarışın geleneksel kanıtları olur. Durumu iyi olan biri için bile baskıdan başka bir yöntemle ele geçirdiği mallara değersiz gözüyle bakılır. İşinde üretici olmak veya iyi bir görev sahibi olmak da aynı şekilde saygı kazandıran birer durum olmaktan çıkar. Bir yanda yeteneğin ve baskıyla gelen kazancın, diğer yandaysa çalışkanlığın yer aldığı bir ayrım ortaya çıkar. Emek, ona yüklenen saygısızlıktan ötürü usandırıcılığı beraberinde getirir.

İlkel barbarlık zamanında, kavramın basit içeriği kendi içindeki dallanıp budaklanmalar nedeniyle belirsizleşmeden ve ona yakın düşünceler büyümeye başlamadan önce, "şerefli, itibarlı" kavramı üstün gücün kendini sergilemesinden daha fazla bir şey ifade etmiyordu. Şerefli, görkemlidir ve değerli, güçlüdür. Şerefli bir davranış, başarılı bir saldırının ötesine geçmediyse pek de önemli sayılmaz. Ne zaman ki bu saldırı insan ve düşmanı arasındaki çatışma sonucunda ortaya çıkar ve sonunda güçlü olan el üste çıkar, o saldırı özel ve onurlu sayılır. Bütün güç gösterilerini kişilikle ve-

ya irade gücüyle açıklayan naif ve arkaik düşünce, güçlü elin geleneksel ululuğunu kuvvetlendirir. Onur anlayışına ve vasıflarına genellikle barbar kabilelerin daha üst kültür düzeyindekilerde rastlanır. Kabile reislerini belirtmek veya kral ve tanrıların teveccühünü kazanmak için kullanılan sıfatlar ve başlıklar, bu sıfatların yöneltildiği kişilerin zorba şiddeti, karşı konulmaz yıkıcılıktaki bazı topluluklarda da bir dereceye kadar geçerlidir. Buna örnek olarak, ulakların araç olarak daha yırtıcı hayvanları seçmeleri gösterilebilir.

Onurun değerini yücelten barbar anlayışa göre, hayat alma -ister insan olsun, ister olmasın güçlü rakiplerin öldürülmesi- en onurlu iş kabul edilir. Kurbanın aşağılık olduğunu ifade eden kan dökme eylemi, kurbana karşı yapılan her türlü hareket, kullanılan tüm alet ve aksesuarları ile göz alıcıdır. En zavallı yaratıkların canını almak için bile olsa, silahlar ve onların kullanımı, onurlu bir iş haline gelir. Buna karşılık emeğin öne çıktığı işler cazibesini kaybeder, gayreti ve çalışkanlığı çağrıştıran aletler güçlü adamın yüceliğine gölge düşürmeye başlar. Emek, "sıkıcı"laşır.

İlkel grupların barışçıl bir aşamadan, savaşmanın grubun en açık ve karakteristik özelliği haline geldiği kültürel bir evrim olduğunu varsayıyoruz. Burada belirtilmeyen bir nokta var: bozulmamış barış ve iyi niyetten savaş gerçeğinin ilk kez ortaya çıktığı döneme yapılan ani geçiş. Tabii ki, tüm barış çabalarının yağmacı kültüre geçişte kaybolduğunu söyleyemeyiz. Biraz da olsa savaşmaya, sosyal gelişmenin ilk aşamalarında hep rastlanmıştır. Cinsi rekabette de çarpışmanın sık yaşandığı söylenebilir. İlkel gruplara, insansı maymunlara ve insan doğasının tahrikçi yapısına dair veriler de bu gerçekleri destekler.

Bu nedenle burada varsayıldığı gibi bir barışçıl aşamanın var olmadığı iddia edilebilir. Kültürel evrimde savaşın olmadığı bir döneme rastlanmaz. Ama burada konu savaşın ara sıra mı, seyrek mi ortaya çıktığı veya alışkanlık halini alıp almadığı değildir. Asıl konu, aklın savaşçı yapısının (gerçekleri ve olayları savaşçı bir bakışla ele alma alışkanlığı) alışkanlık olup olmadığıdır. Yağmacı kültüre geçiş, yağmacılığın grup üyeleri için genel bir alışkanlık ve onaylanan ruhsal tavır haline gelmesi, insana ve diğer varlıklara dair genel algının savaşla şekillenmesi ve savaşmanın değerli görülmesiyle mükün olabilmiştir.

Bu nedenle, barışçıl ve yağmacı kültür arasındaki temel fark mekanik değil, ruhsaldır. Ruhsal eğilimdeki değişim, hayatın maddi gerçeklerindeki değişimin sonucudur ve bu değişim, maddi koşullar yağmacının yararına işledikçe, sürmeye devam eder. Yağmacı kültürün alt limiti endüstriyel limittir. Yağma, bir grup veya sınıf için, endüstriyel (emek isteyen) yöntemler belli bir etkinlik seviyesine gelmeden, alışkanlık veya gelenek haline gelemez. Endüstriyel etkinlikler savaşmayı gerektirecek noktaya geldiğinde ve geçimini sağlamaya çalışanların üstüne çıktığında, yağmacı kültür kendini gösterir. Bu nedenledir ki, barıştan yağmacılığa olan geçiş, teknik bilgi ve alet kullanımındaki gelişmeye dayanır. İlk çağlarda, yağmacı kültürün düşünülmesi olanaksızdır, çünkü o zamanlarda insanı güçlü bir hayvan yapacak silahlar geliştirilmemiştir. Çeşitli aletlerin ve silahların gelişimi de aynı şekilde yorumlanabilir.

Belli bir grubu, savaşmaya başvurma alışkanlığı, insanların günlük yaşamında ön plana geçmediği ve savaşmak grubun en baskın özelliği olmadığı sürece, barışçıl olarak tanımlayabiliriz. Herhangi bir grup, bütün bu şartları içinde barındırmadan yağmacı bir grup olabilir, yani yağmacı düşmanlık hayatın ritmini ve sosyal kuralları daha az veya daha fazla kontrol edebilir. Yağma kültürü çeşitli aşamalardan geçerek ve yağmacı eğilimlerin, alışkanlıkların ve de geleneklerin birikerek büyümesiyle oluşur. Bu büyüme, grubun genel yaşam koşullarındaki değişime bağlı gerçekleşir. Değişim, grup yaşamının gelişmesi yönünde gelişir. Bazı yeni gelenekler, sosyal normlar ve insan doğasında meydana gelen bazı değişiklikler barışçıl toplum geride kalırken, yağmacı toplumun gelişini haber verir.

İlkel kültürün barışçıl bir aşamadan geçtiğine dair verilerin çoğu etnolojiden değil, psikolojiden edinilmiştir ve burada detaylarına girilmeyecektir. İlerki bölümlerden birinde, insan doğasının arkaik özelliklerinin modern kültür karşısında hayatta kalışından söz edilirken, bu konuya kısmen yer verilecektir.

MADDİ REKABET

Kültürel evrimin bir sonucu olarak aylak sınıfın ortaya çıkışı, mülkiyetin ortaya çıkışıyla çakışır. Aynı ekonomik güç grubu sonucu ortaya çıkmış olmaları konumuzu oluşturuyor. Bu iki kurum, ilk aşamalarında sosyal yapının aynı genel gerçeklerinin farklı açılarını bize sunuyor.

Sosyal yapının (geleneksel gerçeklerin) unsurlarından olan boş zaman ve mülkiyet, eldeki amaçla ilgili konulardır. Çalışmanın önemsenmemesinin alışkanlık halini alması aylak sınıfı oluşturmadığı gibi, kullanım ve tüketimin mekanikleşmesi de mülkiyeti getirmemiştir. Bu nedenle, üzerinde duracağımız nokta, ne tembelliğin ortaya çıkışı ne de yararlı nesnelerin bireysel tüketim için tahsis edilmeye nasıl başladığıdır. Geleneksel aylak sınıfın kökeni ve doğası, aynı zamanda bireysel mülkiyetin ortaya çıkışı ele alınmaya çalışılacak.

Aylak ve çalışan sınıfın birbirinden ilk olarak ayrılışına, barbarlığın ilk zamanlarında erkek ve kadın işinin farklılaşmasında rastlıyoruz. Benzer şekilde, mülkiyetin ilk örneği de, kadının topluluğun güçlü erkeği tarafından sahiplenilmesidir. Barbar toplumun belirleyici genel özelliklerinden biri erkeğin kadının sahibi oluşudur.

Yararlı nesnelerin birilerinin malı haline gelmesi, kadınların sahiplenilmesi geleneğinden önce de karşılaşılan bir durumdu. Erkeğin kadının sahibi olmadığı ve hâlâ varolan bazı eski toplulukların gelenekleri bu görüşü doğrulayacak özellikler taşır. Bu topluluklarda, kadın erkek herkes yararlı şeylerin onları tahsis eden ve tüketen kişilere ait olduğu düşünülmez ve belirli bazı eşyaların birilerince kullanımı ve tüketimi beraberinde mülkiyet sorununu getirmemiştir.

Kadının sahiplenilmesi barbar kültürün ilk aşamalarında, kadınlara köle olarak el konulmasıyla başlar. Kadınların köle oluşunun asıl nedeninin yararlı birer ganimet oluşlarından kaynaklandığı sanılıyor. Kadının düşmandan ganimet olarak alınmasının yaygın hale gelmesi, mülkiyet-evlilik anlayışına ve erkeğin evin lideri olmasına hız kazandırmıştır. Kadınların yanında aşağı derecede görülenlerin köle edilmesinin yanı sıra tutsak olmayan kadınların da mülkiyet-evlilik ilişkisine dahil edilmesi giderek yaygınlaşmıştır. Böylelikle yağmacılıkla geçinen toplum içindeki rekabetin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri baskıya dayalı evlilik, bir diğeriyse mülkiyet geleneği olmuştur. Gelişmelerinin ilk evrelerinde bu iki kurumu birbirinden ayırmak mümkün değildir, çünkü ikisi de başarılı erkeklerin, gösterdikleri kahramanlıkları sabit kanıtlarla sergilemek istemelerinden doğmuştur. Bu isteğe bütün yağmacı topluluklarda hakim olan üstünlük kurma eğilimi de eşlik etmiştir. Kadına sahip olunması, kadının ürettiğine de sahip olunmasını beraberinde getirmiş, bu da kişilerin ardından eşyaların birer mülk haline gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Eşyaların giderek mülk haline gelmesi, tutarlı bir mülkiyet sisteminin yerleşmesine neden olmuştur. İlerleyen zamanlarda, mülkün değerini belirleyen en önemli unsur o mülkün yararlı olup olmadığı olmuştur. Bu her ne kadar doğru olsa da, maddi varlığın bugün de en büyük yararı, sahibinin gücünü sergileme işlevini görmesinden kaynaklanır.

Özel mülkiyetin çok gelişmiş bir düzeyde olmadığı zamanlarda bile ekonomik süreç, eşya veya mallara sahip olma mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle modernize edilmiş klasik doktrinlere atıfta bulunan ekonomistler arasında, maddi varlık için verilen bu mücadeleyi aslen geçim için verilmiş bir mücadele olarak yorum-

lamak çok yaygındır. Bu mücadelenin geçim için verilmiş olduğunu daha çok endüstrinin ilk ve çok etkili olmadığı aşamalar için söyleyebiliriz. Geçim mücadelesinin toplulukların en baskın karakteri olduğu dönemler, doğanın cimriliğinin katı olduğu dönemlerdir. Bu katılık, topluluğun geçim sağlamak için gayretli olmasını ve aralıksız çalışmasını gerektirmiştir. Bütün ilerleyen topluluklarda bu yoğun çalışma teknolojik gelişmeyi doğurmuş, bu da ilerlemeye sebep olmuştur. Endüstriyel verim, endüstriyel süreçte yer alanlara rızklarından daha fazlasını alabilecekleri bir alan sağlamıştır. Artık endüstriyel bir tabana oturan geçim mücadelesi, insanları konfora yönelmeye itmiştir. (Bu yönelim, özellikle tüketimin sağladığı fiziksel konforda bir artışa neden olmuştur)

Böylelikle kazancın ve birikimin amacı biriktirilen malın tüketilmesine döner. Bu tüketim, ya doğrudan mal sahibi tarafından ya da ona bağlı ev halkı tarafından yapılır ve bu nedenle evin reisi ve tüketim teoride bir tutulmaya başlar. Tüketim, ekonomik kazancın akla en yatkın amacı olur ve değerlendirme yapmamız açısından tek başına yeterlidir. İlk akla gelen tüketim, tabii ki tüketenin fiziksel isteklerine fiziksel rahatına -veya sözde yüksek isteklerine- ruhsal, estetik, entelektüel- yönelik olanlardır. Bunların dışındaki istekler de, eşyaların sarfiyatıyla, dolaylı olarak karşılanır.

Akla gelen ilk anlamın ötesine geçildiğinde tüketimin, birikimi devamlı olarak harekete geçiren dürtüyü ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Mülkiyetin temel sebebi rekabettir ve rekabet, yükselmesine sebep olduğu mülkiyet kurumunun ilerki gelişiminde ve bu kurumun bir şekilde temas ettiği sosyal yapının bazı özelliklerinin gelişiminde aktif bir rol alır. Maddi varlık beraberinde onuru getirir, bu adil olmayan bir ilişkidir. Tüketimle, kazanç dürtüsüyle ve özellikle maddi varlık birikimiyle ilgili olarak bunun tersini iddia edecek inandırıcılıkta bir açıklama düşünülemez.

Neredeyse bütün eşya ve malların özel mülk olduğu topluluklarda, daha fakirler için geçim mücadelesinin en güçlü ve en baskın itici güç olduğunu dikkate almamak mümkün değildir. Geçinme ihtiyacı ve fiziksel konfordaki artış zanaatla uğraşan sınıf için bir dönem, en önemli kazanç sebebi haline gelebilir. Bu sınıf istikrarsız bir mevkiye sahiptir, sahip olduğu çok az şey vardır ve doğal olarak biriktirebildiği pek bir şey de yoktur. (Çok fakir sınıflar

sözkonusu olduğunda bile fiziksel istek dürtüsünün üstünlüğünün tartışılabildiğine ilerde değinilecektir.) Diğer taraftan, geçinme dürtüsü veya fiziksel konfor, topluluğun maddi varlıkla ilgili üyeleri veya sınıfları açısından hiçbir zaman en büyük önemi taşımamıştır. Mülkiyet, geçimden bağımsız olarak ortaya çıkan ve büyüyen bir kurumdur. Mülkiyeti ortaya çıkaran en baskın sebep, onur ve maddi varlık ilişkisinin başlangıcıdır ve denebilir ki başka hiçbir itici güç, ilerlemenin herhangi bir aşamasında, bu ilişkinin önceliğini ele alamamıştır.

Mülkiyet, başarılı akınların ödülü olan ganimetlerle kendini gösterdi. Grup, komünal örgütlenmeden çok uzak kalmayıp düşman güçlerle yine de sıkı temas halinde olduğu sürece, sahip olunan kişiler ve eşyaların yararlığı, en başta alındıkları düşman ve şimdiki sahipleri arasındaki karşılaştırmaya dayanıyordu. Bireyin ve ait olduğu grubun çıkarlarının birbirinden ayrılmasıysa ileri bir aşamadır.

Onur simgesi ganimetin sahibiyle onun daha başarısız komşuları arasındaki karşılaştırma şüphesiz, sahip olunan mülklerin yararını oluşturan unsurlardan biriydi, ancak başlangıçta değer belirleyici başlıca unsur değildi. Mülk sahibinin gücü başta hâlâ grubun gücüne eşit tutuluyordu ve ganimetin sahibi kendini öncelikle grubun onurunun koruyucusu olarak görüyordu. Kahramanlığın komünal bir bakışla bu şekilde takdir edilmesine ve değer kazanmasına, başta zafer dönemleri olmak üzere, sosyal gelişmenin ilerki aşamalarında da çokça rastlanır.

Ancak bireysel mülkiyet süreklilik kazandıkça, bu bakış açısı ve dayandığı karşılaştırma temeli giderek değişmeye başlar. Mülkiyetin ilk aşamasının, salt baskı ve zorlamayla edinilen kazanç aşaması, ardından (Kölelerin sahiplenilmesi başta olmak üzere) özel mülkiyete dayalı yeni bir örgütlenme aşaması ortaya çıkar. Kalabalık giderek kendine yeterli bir topluluğa dönüştürür ve bu aşamada mal ve mülkler başarılı bir yağmanın kanıtı olmaktan çıkıp, onlara sahip olan kişinin grubun geri kalanına karşı sağladığı gücün kanıtı olmaya başlar. Böylelikle temel karşılaştırma, mal/mülk sahibi olan ile grubun geri kalan üyeleri arasındaki karşılaştırma haline gelir. Mal/mülk ve zafer/yağma hâlâ içiçedir ama kültürel gelişmeyle beraber sahip olunan mallar, göçebe yaşamın sözde barışçıl

koşulları altında yaşayan grup üyeleri arasında süregelen mülk edinme yarışında başarılı olanların zaferi sayılmaya başlar.

Endüstriyel faaliyet, topluluğun günlük yaşamında ve düşünce alışkanlıklarında yağmacı faaliyetin yerini aldıkça, gücün ve başarının geleneksel göstergesi birikmiş mülk oldu ve bu olurken de eski yağmacı kültüre ait simgeler kaybolmaya başladı. Yerleşmiş endüstrinin büyümesiyle beraber, maddi varlık sahibi olmak ün ve itibarın geleneksel temeli olarak göreli bir önem ve geçerlilik kazandı. Tabii ki gücün direkt kanıtları hâlâ saygıyı beraberinde getiriyor, savaşçı cesaret ve başarılı yağmacı saldırılar topluluğun onayını ve hayranlığını kazanıyor veya daha az başarıya imza atmış olanların imrenmesine sebep oluyordu. Değişen nokta, daha güçlü olanın gücünü direkt yollardan göstermesi ve böylece ayrıcalık kazanması için kullanabileceği fırsatların faaliyet alanının ve geçerliliğinin düşüşte olmasıydı. Bunlar olurken, endüstriyel saldırganlık ve mal birikimi sağlamak için gereken faaliyet alanı ve geçerlilik giderek artıyordu. En önemli değişikliklerden biri de şuydu: Mal/mülk artık sahibine kahramanca veya kayda değer bir başarıdan daha fazla ün getiriyordu ve daha kolay bir tanınma yolu haline gelmişti. Bundan dolayı, mal/mülk itibarın temeli olarak ortaya çıktı. Toplulukta saygıdeğer bir yer edinmek isteyen birinin mal/mülk edinmesi gerekiyordu. Birikim yapmak ve mal/mülk edinmek birinin itibarını koruması için kaçınılmaz hale geldi. Mal/mülk birikimi bu şekilde, etkililiğin simgesine dönüşürken, varlık sahibi olmak da itibar görmenin olmazsa olmaz bir şartı ve ister bireysel çabayla, ister miras yoluyla ulaşılmış olsun mal sahipliği, tanınmanın geleneksel temeli oldu. Başlangıçta yalnızca verimliliğin kanıtı olarak görülen maddi varlık sahipliği, topluluğun genel algısında methedilmeye değer bir olgu haline geldi. Varlık, , içinde kendiliğinden onur barındıran bir simgeydi artık ve sahibine onur bahşediyordu. Ayrıca pasif bir şekilde miras yoluyla edinilmiş maddi varlık, bireysel çabayla edinilmiş varlıktan daha onur verici kabul ediliyordu ki, bu ayrım maddi kültürün daha ileri bir aşamasında görülmüştür ve yeri geldiğinde bu konuya değinilecektir.

Mal sahibi olmak tanınırlık ve kusursuz bir duruş kazandırmaya başladığı halde, üstün yetenek ve kahramanlık hâlâ genel bir

saygıyla ödüllendiriliyordu. Yağmacı içgüdü ve buna bağlı yağmacı verimlilik anlayışı, bu kültür sürecinden gelenler için yerleşmiş kavramlardı. Yağmacı kültüre göre, savaşta veya idarecilikte gösterilmiş sıradışı veya yağmacı özellikler taşıyan faaliyet hala en onurlu etkinlikler olarak görülüyordu. Ancak, topluluk içinde bir yere sahip olmanın ve tanınmanın yolu olarak tanımlanmış bu etkinlikler, maddi varlık edinme ve biriktirmeyle yer değiştirdi. Nasıl ki yağmacı kültürün ilk aşamalarında kabilenin fiziksel metanet, kurnazlık ve silah kullanmadaki yeteneklerinin belli standartları vardı; topluluk içinde iyi bir yer edinmek için şimdi de belli bir maddi varlık standardı tutturmuş olmak, saygınlığın zorunlu şartları haline geldi ve bu ikisinden herhangi birinde normalin üstünde olmak çok değerli kabul edildi.

Ortalama derecede yeteneği veya mal/mülkü olmayan topluluk üyeleri, diğerleri tarafından saygı görmemeye başladılar ve özsaygının temelinde saygı görmek olduğundan kendilerine de saygı göstermemeye başladılar. Yalnızca sıra dışı mizaçlı bireyler, komşularından saygı görmemeye dayanıp uzun vadede özsaygılarını koruyabildiler. Bunun en belirgin örneklerine özellikle dini inancı kuvvetli insanlar arasında rastlanırdı. Bu örnekler istisna sayılabilecek kadar azdı, çünkü bu insanların çoğu yaptıklarının tanığı olduğunu varsaydıkları doğaüstü güçlere başvurmayı seçtiler.

Mal sahibi olmak giderek genel itibarın temeline dönüştükçe, özsaygı dediğimiz kendi halinden memnun olma durumunun da elzem bir şartı oldu. Malı olan biri, eşyaların ferdi mülkiyet olduğu her toplulukta, en az adının birlikte anıldığı kişiler kadar fazla mala sahip olmalıydı ve diğerlerinden daha fazlasına sahip olmak çok tatmin edici bir gelişme halini aldı. Ancak zamanla anlaşıldı ki, yeni kazanımlar elde edildikçe ve sonucunda yeni bir varlık standardı yakalandıkça ortaya bir sorun çıktı. Yeni standart, bir öncekinden daha fazla tatmin edici olmaya başlamıştı. Her durumda genel eğilim, mevcut maddi standardı temel yeni bir artış için hareket noktası kabul etmekti ve bu eğilim yeni bir yeterlilik standardına hız kazandırdı. Bireyin kendini komşularıyla karşılaştırmasına dayanan yeni bir maddi sınıflandırma da arkasından geldi. Birikimle ulaşılmak istenen amaç, maddi güç açısından karşılaştırılınca diğerlerinden daha üstün bir seviyeye ulaşmaktı. Ortalama bir birey

için bu karşılaştırma arzulanır bir durum olmadığından, kendi kaderine karşı kronik bir memnuniyetsizlikle karşı karşıya kaldı. Topluluğun veya ait olduğu sınıfın maddi standardını yakaladığındaysa, memnuniyetsizlik yerini, kendiyle ve bu ortalama standart arasında giderek büyüyen bir uzaklığa dayanan bitmek bilmez bir zorlamaya bıraktı. Birey için karşılaştırma sevimsiz bir olgu halini aldı, çünkü kimse (Maddi itibar mücadelesinde) kendini gönül rahatlığıyla, rakiplerinin üstünde görememeye başladı.

Bu durumun doğasından ötürü, bireyin maddi arzularını doyurması giderek zorlaştı ve sonuç olarak ortalama veya genel bir maddi istek söz konusu olamamaya başladı. Topluluğun maddi varlığı ne kadar eşit, adil dağıtılmış olursa olsun veya genel varlıkta bir artış da olsa bireyin amacı mal birikiminde bir diğerinin önüne geçmektir. Eğer birikim yapma içgüdüsü, bazılarının varsaydığı gibi, geçinmenin veya fiziksel rahata ermenin kaçınılmaz bir şartı olsaydı, endüstriyel verimde belli bir ilerleme kaydedildiğinde grubun toplu ihtiyaçlarının tatmin edilmiş olması gerekirdi. Ancak, müdahale temelde haksız karşılaştırmaya dayalı bir itibar yarışı olduğundan, herkesi memnun edebilecek bir başarıdan söz etmek mümkün değil.

Bir önceki paragrafta belirtilenlerden kazanım ve birikimin yalnızca maddi yönden yarışma ve böylelikle diğerlerinin itibarını kazanma isteğinden kaynaklandığı anlaşılmamalıdır. Daha fazla konfora ve varlığa sahip olma isteği her ne kadar maddi rekabet alışkanlığından büyük ölçüde etkilense de, bu iki istek modern toplumun her aşamasında belirgin özellikler olarak kendilerini göstermiştir. Maddi rekabet, bireysel konfora erişmek ve iyi geçinebilmek için yapılacak harcamaların yöntemini ve seçimini büyük ölçüde şekillendirir.

Ayrıca, varlığın bahşettiği güç de birikim için bir sebep oluşturur. Amaçlı etkinlik eğilimi ve sonuç getirmeyen çabaya karşı olan antipati, komünal kültürde doğan bireyi tabiatından ötürü terketmez. Bu kültürde baskın olan özellik, her bireyin bağlı olduğu grupla dayanışma halinde olmasıdır. Dar anlamda bireysel arayışın ve maddi amaçlar için insanların birbirini kullandığı aşamaya geçtiğinde etkin olma eğilimi, hayatını belirleyen başlıca özellik olmaya devam eder. Bu eğilim, temel ekonomik itici güç olarak kalır.

Bireyin eğiliminde değişmiş olan hayatını yönlendiren amaçlardır. Bireysel mülkiyet sistemi altında, bir amaca ulaşmanın en açık yolu mal kazanımı ve birikimidir. Bireyler arasındaki yarış anlayışı yaygınlaştıkça, başarılı olma eğilimi -ustalık içgüdüsü- giderek bireyi maddi başarıya ulaşma yolunda diğerlerini geçmeye zorlar. Haksız bir karşılaştırmayla ölçülen başarı, bireyin yaptığı işin geleneksel amacı olmaya başlar. Makul kabul edilen bir amaca ulaşmış emek, topluluktaki karşılaştırmanın başarısı olarak yorumlanmaya başlar ve böylelikle başarısızlığa duyulan nefret, rekabet dürtüsüyle yanyana gider. Rekabet dürtüsü, maddi başarısızlıkları ayıplayarak, saygınlık mücadelesine vurgu yapar. Amaçlı çaba, başta, maddi birikimi hedefleyen veya maddi birikimle sonuçlanan çaba olarak tanımlanır. Bireyi maddi birikime yönlendiren başlıca güç de maddi rekabettir.

Bireyler arasındaki karşılaştırmadan söz edilirken kullanılan "haksız" tanımı, içeriğini belirginleştirmeye çalıştığım olayı kötüleme amacı taşımıyor. Tanım daha çok, insanları göreli değer bakımından karşılaştırmaya veya sınıflandırmaya dayanan teknik bir anlamda kullanılmıştır. Haksız karşılaştırma, insanların maddi varlıklarına göre değerlendirilmeleri sürecidir.

GÖZE ÇARPAN AYLAKLIK/ BOŞ ZAMAN

İşleyişi, başka ekonomik güçler ya da rekabetçi sürecin diğer belirleyici nitelikler tarafından bozulmuyor olsaydı, girişte de tanımlanan böylesi bir parasal savaşın ilk etkisi, kişileri çalışkan ve tutumlu hale getirmesi olurdu. Gerçekten de şimdiye kadar, olağan mal edinme yolu üretici emek olan işçi sınıfı göz önüne alındığında bu sonuca varılmıştır. Bu, özellikle toplumsal endüstri ürünlerinden yaklaşık olarak bir pay verdiği yerleşmiş topluluklardaki üretici sınıflar için doğrudur. Bunun için sınıflar hiçbir durumda emekten kaçınamazlar ve bundan dolayı emeğin üzerlerine yüklenmesi onlar için, en azından kendi sınıfları içinde, çok da küçültücü değildir. Çünkü, onların bilinen ve kabul edilen yaşam biçimidir. Bu sınıfta da parasal itibar kazanmak adına savaş, gayret ve cimrilikte bir artış göze çarpar. Ama rekabetçi sürecin belli özellikleri parasal açıdan üstün sınıflarda olduğu kadar alt sınıflarda da rekabeti maddesel bir şekilde sınırlar ve değiştirir.

Ama bizim burada ilk olarak ele aldığımız parasal açıdan üstün sınıflarda durum farklıdır. Bu sınıfta da gayret ve cimrilik dürtüsü yok değildir; ama etkinliği parasal rekabetin ikincil talepleri tarafından öyle tanımlanmıştır ki bu yöndeki her türlü eğilim neredey-

se buyurulmuştur ve herhangi bir gayret dürtüsünün etkisi olmayacaktır. Rekabetin bu ikincil taleplerinden en zorunlu ve geniş alanlı olanı üretici işten kaçınma düşünme alışkanlıklarına göre emek, zayıflık ve efendiye tabi olma ile ilişkilendirilir. Bu yüzden bu aşağılık durumu yok olmamıştır. Tersine toplumsal farklılaşmanın gelişimiyle; eski ve sorgulanmamış düzene bağlı, gerçekliği kabul edilmiş bir güç kazanmıştır.

Kişinin saygınlığını kazanıp koruması için yalnızca servet ya da güç sahibi olması yeterli değildir. Saygınlık ancak kanıta dayandığında bahşedildiğinden, servet ya da güç kanıtlanmalıdır. Servetin kanıtı, sadece insanın diğerleri üzerinde önemli olduğu izlenimi bırakmasına ve onların bu kanılarını canlı ve uyanık tutmasına dayanmaz, kültürün en alt seviyeleri hariç tüm safhalarında insanoğlunun kendine güveni 'saygın çevre'si ve 'bayağı görevlerden kaçınma'sı ile onaylanıp destek görmüştür. Alışık olduğu terbiye standartlarından zorla onaylamaması göz önüne aldığında bile, insan onuruna karşı bir hakaret gibi gelmiştir.

Bir insanın hayat tarzında 'bayağı' ve 'onurlu' arasında geçmişte var olan teorik ayrım bugün bile eski gücünü korumaktadır. Yine de emeğin halka özgü biçimlerine karşı içgüdüsel bir tiksinme duymayan birkaç üst sınıf mensubu da vardır. Düşünme alışkanlıklarımıza göre, uşaklık hizmetiyle ilişkilendirdiğimiz mesleklere özel derecede bağlı olan sembolik bir kirlilik anlaşıyımız vardır. İnce bir zevke sahip herkes ruhsal kirlenmenin geleneksel olarak uşaklara gereksinim duyulan bazı görevlerden ayrılamaz olduğunu hisseder. Bayağı çevreler kötü (yani ucuz) meskenler ve bayağı üretim meslekleri kuşkusuz kınanır ve bunlardan kaçınılır. Bunlar tatmin edici ruhsal düzlemle-yüce düşünceyle- bağdaştırılamazlar. Yunan filozoflarından günümüze insan hayatının mevcut günlük ihtiyaçlarına hizmet eden bu gibi endüstriyel süreçlerle ilişkiden kaçınmak ve biraz da aylaklık, düşünürler tarafından değerli, güzel ve hatta kusursuz bir hayatın olmazsa olmaz koşulu gibi görülmüştür. Tüm uygar insanların gözünde aylaklıkla geçen hayat hem kendisi hem de sonuçları açısından güzel ve asilleştiricidir.

Aylaklığın ve servetin diğer kanıtlarının doğrudan ve subjektif değerlerinin büyük bölümü kuşkusuz ikincil ve türetilmişlerdir. Bir bakıma, diğerlerinin güvenini kazanma aracı olarak aylaklığın fay-

dasının yansıması, bir bakıma da zihinsel bir ikamenin sonucudurlar. Emeğin icrası aşağı gücün geleneksel kanıtı olarak kabul edilmiştir, bu nedenle zihinsel bir ikamenin bir kestirme yolla, kendiliğinden değersiz görülmeye gider.

Yağmacı evrede düzgün olan, özellikle yağmacı evreyi takip eden çalışkanlığın yarı-barışçıl gelişme evresinin başlarında aylak hayat, parasal gücün, yani üstün gücün en nihai kanıtıdır; ancak aylak beyefendinin belli bir refah içinde yaşayabilmesi şartıyla. Bu evrede servet en önce kölelerden oluşur; servet ve güce sahip olmaktan gelen kazançlar en başta kişisel hizmet ve kişisel hizmetin hazır ürünleri şeklini alır. Böylece emekten bariz bir kaçınma, üstün parasal başarının geleneksel işareti ve saygınlığın geleneksel göstergesi haline gelir; buna karşıt olarak üretici emeğin uygulanması yoksulluğun ve tabi olmanın işareti olduğundan, toplumda saygın bir mevki ile çelişkilidir.

Çalışkanlık ve tutumluluk alışkanlıkları bu yüzden egemen bir parasal rekabet tarafından tek şekilde ilerletilemezler. Tersine bu tür rekabet dolaylı olarak üretici emeğe katılıma hoşnutsuz yaklaşır. Emek; daha erken bir kültürel safhadan miras eski gelenekler tarafından uygunsuz sayılmamış olsa dahi, fakirliğin bir kanıtı olması dolayısıyla kaçınılmaz bir şekilde onursuzluk sayılacaktı. Yağmacı kültürün kadim geleneğinde üretici emek muktedir yaratılmış insanoğluna yakışmaz sayılıp sakınılır. Dahası bu gelenek yağmacıdan yarı-barışçıl hayat tarzına geçişte bir tarafa bırakılmaktansa güçlendirilmiştir.

Bu aylak sınıf kurumu, üretici çalışmaya bağlı onursuzluğun gücünü takiben kişisel sahipliğin ilk doğumuyla ortaya çıkmasaydı bile, her halükarda sahipliğin ilk sonuçlarından biri olarak ortaya çıkacaktı. Teoride aylak sınıf yağmacı kültürün başlangıcından beri var olsa da, kurumun, yağmacı kültürden bir sonraki parasal safhaya geçerken yeni ve daha tamamlanmış bir anlam kazandığını belirtmek gerekir. Bu dönemden itibaren teoride olduğu kadar gerçekte de bir 'aylak sınıf' doğmuştur. Tam anlamda bir 'aylak sınıf' kurumunun tarihi bu noktada belirlenir.

Yağmacı safhanın kendisinde, aylak ve emekçi sınıflar arasındaki derece semboliktir. Muktedir yaratılmış insanoğlu kendi kuruntularına göre ağır iş her ne ise ondan kıskançça uzak durur ama

aslında etkinliği tahmin edileceği gibi grubun beslenmesine katkıda bulunur. Yarı-barışçıl çalışkanlığın sonraki safhası genellikle menkul eşya köleliğinin tesisi, büyükbaş hayvan sürüleri ve kulluk eden çoban ve sığırtmaçlardan oluşan sınıfın varlığıyla ayırt edilir. Çalışkanlık öylesine ilerlemiştir ki, topluluk artık yaşamını devam ettirmek av ya da başka herhangi bir kahramanca etkinliğe bağımlı değildir. Bu andan itibaren aylak sınıf yaşamının karakteristik özelliği her türlü işe yarar çalışmadan belirgin bir uzaklaşmadır.

Yaşam çizgisindeki bu olgun evrede, bu sınıfın normal ve karakteristik meşguliyetleri ilk zamanlarındakilerle oldukça benzerlik gösterir. Bu meşguliyetler devlet, savaş, spor ve dini inançtır. Zor teorik ayrıntılara aşırı düşkün kimseler bu meşguliyetlerin ancak şans eseri ve dolaylı yoldan 'üretici' olduğuna inanabilir, ama ortadaki sorunun kesin olan tarafı aylak sınıfın bu meşgalelere yöneliminde genel ve görünen amacın aslen üretici çabayı serveti arttırma olmadığıdır. Hem bu hem de diğer safhalarda devlet ve savaş en azından bir açıdan katılanların parasal kazanımı amacını taşır ama bu, onurlu birer metot olan zapt etme ve değiştirme ile elde edilmiş kazançtır. Bu meslekler yağmacılığın doğasında vardır, üretici çalışmanın değil. 'Av'la ilgili de benzer bir şey söylenebilir ama tek farkla. Topluluk avlanma safhasından çıkarken avlanma giderek iki farklı çalışma şeklinde ayrılır. Bir yanda, temel olarak kazanmak için sürdürülen ticarettir ve bunda kahramanlık hemen hemen yoktur ya da kazanç getiren çalışkanlığın suç bulma arayışını gidermeye gerekli derecede mevcut değildir. Diğer yanda av da bir spordur-basitçe yağmacı güdünün bir etkinliği. Bu durumda dikkate değer hiçbir parasal dürtüye yer vermez ama az çok belirgin bir kahramanlık öğesi taşır. Avın bu sonraki - el becerisi suçlamasından arınmış- gelişimi tek başına takdire değerdir ve aslında gelişim aylak sınıfın hayat şemasına aittir.

Emekten kaçınma sadece şerefli ve takdire değer bir hareket sayılmakla kalmayıp aynı zamanda terbiyenin de gereği haline gelmiştir. Mülkü; servetin biriktirilmesinin ilk dönemlerinde, saygınlığın temeli olarak görme ısrarı çok naif ve küstahçadır. Emekten kaçınma servetin geleneksel kanıtıdır bu yüzden de sosyal duruşun geleneksel olandan bir farkı vardır. İnsan doğasının kusursuz kurallarına göre düzen servetin bu geleneksel kanıtını ele geçi-

rir ve onu: kendi içinde takdire değer ve asilleştirici bir şeymiş gibi, insanoğlunun düşünme alışkanlıklarına yerleştirir. Bu arada üretici emek aynı anda ve benzer bir süreçte çift anlamlı bir ifadeyle özünde değersizlik kazanır. Emir sadece emeğin adını topluluğun gözünde kötüye çıkarmakla kalmaz aynı zamanda soylu, özgür doğmuş insanlar için, etik açıdan imkânsız ve değerli bir hayatla bağdaşamaz hale getirir.

Emek bu tabii sınıfların endüstriyel yabancılaşmasında daha da önem taşır. Nüfus yoğunluğu artıp yağmacı grup yerleşik bir endüstriyel topluluğa dönüştükçe oluşturulan otoriteler ve mülkiyeti düzenleyen adetler hareket serbestisi ve kararlılık kazanır. Bunu takiben serveti sadece zapt etme ile arttırmaya çalışmak imkânsızdır. Alternatif çıkış yolları aşırı yoksulluk ya da mahrumiyettir. Belirgin aylaklık ilkesinin engellenmeden eğilimini yaşatma fırsatı bulduğu her yerde ikincil anlamda bir aylak sınıfı doğar - sefilce fakir, yokluk ve sıkıntı dolu istikrarsız bir hayat yaşarlar ama ahlaken kazanç peşinde olmaya da tenezzül edemezler. Daha iyi günler görmüş ama şimdi batmış olan bey ve hanımefendi bugün bile hiç yabancı olmayan bir az gelişmiş parasal kültürdeki insanlar da aşinadır. İnce görgü kurallarına uzun süredir alışkın olan hassas ve duyarlı kişilerde emeğinden utanç öyle güçlüdür ki ciddi bir durumda kendini korumanın bile önüne geçebilir. Mesela söylendiğine göre bazı Polinezyalı kabile reisleri töreye uygun davranma stresi altında yemeklerini kendi elleriyle ağızlarına götürmektense açlıktan ölmeyi tercih ederlermiş. Bu doğrudur böyle bir tutum en azından bir açıdan kabile reisinin sıfatına aşırı kutsallık ya da tabu yüklenmesinden dolayı olabilir. Tabu ellerinin teması ile geçiyor, bu yüzden onun dokunduğu her şey insana uygun bir yiyecek olmaktan çıkıyor olmalı. Ama yorumlandığında bile kabile reisinin tutumu takdire değer aylaklık ilkesine ilk başta göründüğünden daha yakındır. Daha iyi ya da daha aşikâr bir örnek hayatını töreye uygun davranma uğruna aşırı manevi dayanıklılık sonucu kaybeden Fransa krallarından biridir. Görevi hazretlerinin sandalyesini çekmek olan hizmetçinin yokluğunda kral, şöminenin karşısında şikayet etmeden oturmuş ve kraliyetin temsilcisi iyileşemeyecek kadar yanmıştır. Ama böylece yüce Hıristiyan majestleri bayağı bir kirlenmeden korunmuştur.

Summum crede animam praeferre pudori
Et propter vitam vivendi perdere causas

Daha önce de belirtildiği gibi aylaklık terimi burada üşengeçlik ya da hareketsizlik anlamında kullanılmamaktadır. Belirttiği anlam zamanın üretici olmayan tüketimidir. Zaman; ücreti işin değersiz olduğu hissiyle (1) ve aylak bir hayatı karşılayabilecek parasal kanıtı olarak (2) üretici olmayan bir biçimde kullanılır. Ama aylak beyefendinin bütün hayatı, hayatını oluşturan, bu aylaklık gösterisini izleyen etkilenmiş seyircilerin gözü önünde akıp gitmemektedir. Hayatının bir bölümünde mecburen kamuoyundan uzak kalır ve aylak beyefendi bu özel vakitte adının uğruna ikna edici bir hesap vermelidir. İzleyicilerden uzakta yaşanan aylaklığın kanıtını sunacak yollar bulmalıdır.

Bu, böyle harcanan boş zamanın somut ve geçerli bir sonucu olarak, efendi için hizmetkârların sağladığı geçerli emek ve ürüne benzer şekilde, ancak dolaylı yoldan yapılabilir.

Üretici emeğin geçerli kanıtı, maddesel ürünü ve genellikle tüketimidir. Sömürü durumunda, yağmaya hizmet edecek somut sonuçlar sağlamak da mümkündür. Gelişmenin bir sonraki aşamasında sömürünün işareti olarak rozetler veya bazı resmi simgeler takmak gelenekselleşir. Nüfus yoğunluğu arttıkça ve insan ilişkileri karmaşıklaştıkça, hayatın tüm detayları derinleşmeye başlar ve bu süreçte ganimetlerin kullanımı bir rütbe, ünvan, derece sistemine dönüşür.

Ekonomik bakış açısından görüldüğü gibi, bir iş olarak düşünülen boş zaman, sömürüyle bağlantılıdır ve boş zaman hayatını niteleyen gelişmeler, sömürü ganimetleriyle birçok ortak özelliğe sahiptir. Fakat daha dar anlamıyla boş zaman, sömürüden ve yararsız eşyalar üzerindeki üretici emeğin çalıştırılmasından ayrı olarak, çoğunlukla maddesel bir ürün bırakmaz. Böylece daha önceki boş zaman çalışmasının ölçütü, "maddesel olmayan" şeyler şeklini alır. Geçmişteki boş zamanın bu madde dışı kanıtları yarı-bilgece veya yarı-sanatsal işlerdir ve insan hayatının ilerlemesini doğrudan yönlendirmeyen bir olay ve süreç bilgisidirler. Bu yüzden, örneğin, bizim zamanımızda ölü dillerin, fal ve büyü gibi gizli bilgilerin, doğ-

ru telaffuzun, sözdiziminin, ölçübiliminin, oda müziğinin çeşitli şekillerinin; kıyafet, mobilya ve gereçlerin; oyunların, sporların, özenle beslenen hayvanların bilgisi vardır. Bilginin tüm bu dallarında, ilk kazanım noktalarında ve moda halini almalarında, zamanın sanayi işlerinde geçirilmediğini göstermekten başka bir şey olmalıdır, fakat bu yapılanlar üretim dışı bir zaman harcaması olmadıklarını kanıtlamadıkça, aylak sınıfın basmakalıp icraatlar olarak kalacaklardır.

Bu icraatler, bir bakıma, öğrenme dalları olarak sınıflandırılabilir. Bunun yanında ve bunun ötesinde, öğrenme bölgesinden fiziksel alışkanlığa ve beceriye göre değişen geniş bir toplumsal gerçekler silsilesi vardır. Bunlar genellikle yetişme, kibar davranma, nezaket ve resmi kurallardır. Doğrudan gözleme sunulurlar ve boş zamanın tanınma derecesi için ısrarla istenen göstergelerdir. Bu törensel kurallar sınıfının, kültür aşamasında erkeklerin itibarında önemli bir yer tuttuğu da belirtmeye değer, yarı-barışçıl endüstriyel dönemin barbarları, diğer dönemlerin erkeklerine göre çok iyi yetişmiş erkekler olarak tanınır. Gerçekten, iyi bilinir ki, toplum ataerkil dönemden uzaklaştıkça bu davranışlar da bozulmuştur. Eski okuldan bir beyefendi, modern endüstriyel topluluklarda bile, kıstaslara uygun düşmeyen davranışları nedeniyle pişmanlığını ifade etmeye zorlanmıştır ve endüstriyel sınıflar arasında törensel kuralların çöküşü - ya da başka bir deyişle hayatın kabalaşması- tüm ince duyarlıktaki insanların gözünde yeni uygarlığın temel çirkinliklerinden biri olmuştur. Kuralların meşgul insanların elinde sıkıştığı çöküş, nezaketin yalnızca statü rejiminde geliştiğini ve aylak yaşamın bir ürünü ve sembolü olduğunu kanıtlar.

Davranışların kaynağı, şüphesiz, iyi davranışların kazanılmasında çok zaman harcandığını gösterme çabasıdır. Yenilemenin ve özenle hazırlamanın yakın sonu, güzellik veya anlamlılık bakımından etkili olmuştur. Çoğunlukla, -antropolog ve sosyologların söylediği gibi- nezaket davranışlarının törensel kuralları, kaynağını iyi niyetin gösterilmesi isteğinden alır ve bu temel gösterge daha sonraki herhangi bir gelişme döneminde düzgün davranışlı kişilerin idaresinden nadiren yoksundur. Davranışlar bir yerde jestlerin özenli hali, bir yerde de baskının veya kişisel hizmetin basmakalıp ve sembolik ilk hareketleridirler. Geniş anlamda durum ilişkileri-

nin bir ifadesidirler, bir yandan efendiliğin, diğer yandan itaatin sembolüdürler. Bugün aklın yağmacı alışkanlığı ve itaatsel davranışın hayat şemasının karakterini belirlediği yerde, tüm törensel davranışlar uçtadır ve mevkilerle ünvanlara atfedilen törensel davranışlar, yarı-barışçıl göçebe kültürün barbar insanlarınca oluşturulan ideale çok yakındır. Bazı Avrupa ülkeleri bu dinsel yaşamı belirten iyi örneklerdir. Bu topluluklarda eski ideal davranışların esas değerine göre belirlenen itibar anlayışına oldukça benzer.

Nezaket, simgelenen niteliklerin bir sembolü ve yorumlayıcısıdır, ama bugün insan ilişkilerinin sembolik gerçeklerinin üzerinden geçen bir dönüşüme izin verir. Davranışlar, popüler anlayışta, kendi içlerinde temel bir faydalılığa sahip olmalıdırlar. Başlangıçta biçimlendirdikleri bağımsız gerçeklerle kutsal bir karakter kazanmışlardır. Nezaket kurallarından sapma insanlara çirkin gelmeye başlamış ve iyi yetişme, gündelik anlayışta, yalnız doğuştan gelen insan zekasının bir göstergesi olmakla kalmamış, aynı zamanda değerli insan ruhunu bütünleyici bir özellik de olmuştur. Bize nezaketin bozulması kadar çirkin gelen çok az şey vardır ve bu nedenle etikete karşı işlenen suç ile suçlunun temel değersizliğini birbirinden ayırabilenlerimiz, etiket için yapılan törensel davranışlara temel fayda atfeden bir yöne doğru evrilmiştir. Güvenin bozulması affedilebilir ancak nezaketin bozulması affedilemez. "İnsanı davranışlar yaratır."

Bununla birlikte, davranışların temel faydaya sahip olması, yetişme ve davranış modasına yakın olan tek alandır. Bunların görünmeyen, ekonomik temeli, iyi davranışlar ortaya çıkarmayan, üretken olmayan bir zaman ve çabanın onursal karakteriyle anlaşılabilir. İyi şekil bilgisi ve alışkanlığı sadece uzun süreli kullanımda elde edilebilir. Arıtılmış zevkler, davranışlar ve hayat alışkanlıkları kibarlığın kanıtıdırlar, çünkü iyi yetişme zaman, masraf ve uygulama gerektirir, dolayısıyla enerjisini ve zamanını çalışarak tüketmiş olanlar, bunlara erişemezler. Kârlı bir etkisi olmayan başarılar kazanmış iyi yetişen kişinin hayatı, iyi şekil bilgisinin kanıtıdır. Son çözümlemeler, davranışların değerinin aylak hayatın bir belgesi olduğunu göstermektedir. Tam tersine, parasal ünün basmakalıp göstergesi olması nedeniyle, nezakette bir miktar yetkinlik kazanılması, çok az miktarda bile parasal terbiye ya da yetiştirilme isteyen

herkes için zorunludur.

Bu kadar onurlu bir aylaklık hayatı, seyircilerce harcanmadığı ve somut, görünür sonuçlar verdiği sürece, aynı tanınmış sınıfın ürünleriyle karşılaştırılabilir ve ölçülebilir. Böyle etkilerle, boş zaman (aylaklık) davranışları, işten kaçış ve işten çekinme yönünde devam eder. Özellikle aylaklık hayatının nesillerce sürdüğü ve insan uyumluluğun etki ederek alışkanlık halinde devredileceği durumlarda bu söylenen doğrudur. Fakat birikmiş bir aylaklık hayatının tüm teklifleri ve pasif alışmayla gelen tüm nezaket yetkinlikleri, onurlu aylaklık simgelerini elde etmedeki gayretle ve sonra bunların sistematik bir disiplin içine konulmasıyla geliştirilebilir. Açıkça bu, gayretle uygulanan emek ve masrafın, boş zaman mülkiyetlerine uygun bir yetkinliğin yakalanmasıdır. Yetkinliğin daha yüksek seviyesi ve kâr için harcanan zaman ve para ile iyi tanınmışlıkta ise durum tam tersidir. Diğer yandan, iyi davranışlarda yetkinlik kazanma çabasının altında, bu nezaket davranışlarının kazanılmasının zorluğu ve bunun için dışarıdan gelen zorlama vardır. Ve buradan sonra, nezaketin bir "kollara ayrılma" olduğu aylaklık, bir tavır alıştırması, eğitim zevki ve hangi nesnelerin tüketilmesinin uygun olduğunun ayrımı haline dönüşür.

Bu bağlamda, ince taklitçilik ve sistematik alıştırmayla kişilerde patalojik rahatsızlığa sebep olma olasılığının kültürlü bir sınıfın -çoğunlukla olumlu bir etki yaparak- tedbirli üretimine dönüştüğünü söylemek gerekir. Bu yönde, kaba deyişle "burnu büyüklük" süreciyle, birçok ailede nesiller boyunca sürmesi durumunda, ritmi birden bire değişen bir doğum ve yetişme evrimi elde edilir. Bu bozuk ritimli doğum, nüfustaki aylak sınıfı faktörü olarak kullanışlılık noktasında, bu sınıfın parasal mülkiyette daha uzun ve çetin çalışmış olanlardan temelde aşağı olmadığı sonucuna ulaştırır.

Bundan başka, uygun ilişkiler ve tüketim yöntemleri gibi, kabul gören kurallara uygunlukta ölçülebilir derecede vardır. Kişilerin ideal uygunluğu bu çerçevede karşılaştırılabilir ve kişiler davranış ve yetişmelerinin ölçütlerine göre -belirli bir kesinlikte -sınıflandırılabilir. Bu tanınmışlık kararı, çoğunlukla iyi niyetle, genel kabul gören düşüncelere uygun bir zeminde parasal duruma veya adayın tanınmak amacıyla yaptığı aylaklığa bilinçli bir şekilde bakılmak-

sızın verilir. Ancak kararın verildiği bu genel kabul gören kurallar belli bir aylaklık kuralları gözetimindedir ve bunun gereklilikle-rine daha uygun hale getirilmek için değişikliğe uğratılırlar. Böyle-ce ayrımcılık başka bir şekle bürünür, yeni yayılan prensip ve yer-leşik iyi yetişme düşüncesi zaman israfının açık ve önemli bir ge-rekliliğidir. Bu prensip alanında detayda değişiklik olabilir ancak bunlar içerik değişikliği değil, şekil ve ifade değişikleridir.

Günlük ilişkilerdeki kibarlık tabii ki iyi niyet ve saygının doğ-rudan ifadesidir ve davranışın bu öğesinin aslını, kökenini araştır-maya gerek duyulmaz ancak mülkiyet kurallarında aynı şey geçer-li değildir. Mülkiyet kuralları, durumun ifadeleridir. Elbette bu, görmek isteyen için yeterince açıktır. Hizmet eden kişilere ve pa-rasal yönden bizden aşağıda olanlara karşı tavrımız, durum ilişki-sinde üstte bulunan kişinin tavrıdır oysa bu tavrın gösterilme tarzı genellikle nezaketsiz üstünlüğün hafifletilmiş, yumuşatılmış şekli-dir. Benzer biçimde bizim üstünlere ve eşit olduklarımızın çoğuna karşı tavrımız da az çok basma-kalıp bir bağımlılık davranışıdır. Buyurgan hanımlar ve beyler bir yandan ekonomik üstünlük ve ba-ğımsızlıklarını test ederken diğer yandan da bizim doğruluk ve ne-zaket anlayışımız üzerindeki ikna edici güçlerini göstermekten zevk alırlar. Bu nezaket en yüksek ve olgun ifadesini, üstünleri ve pek de eşitleri olmayan aylak sınıfında bulur ve bu sınıf nezaketin alt sınıflara karşı davranış şeklinin belirlenmesine de hizmet eder. Burada da kural en açık şekliyle bir durum kuralıdır ve kaba üre-tim işleriyle yetersizliğini gösterir. Centilmenin en iyi olduğu nok-ta, kendisine itaat istemesindeki kutsal güvenilirlik ve buyurgan hatırsayarlıktır ve bu tavır üstün değerin temel davranış şekli ola-rak kabul edilir.

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, sahiplik kurumu kişilere, öncelikle de kadınlara sahip olmayla başlamıştır. Böyle bir mülki-yete sahip olma güdüsü görünüşe göre şöyledir: (1) Bir üstünlük ve baskı eğilimi, (2) bu kişilerin sahiplerinin başarısını kanıtlamadaki faydası (3) bu kişilerin hizmetlerinin faydası.

Kişisel hizmet, ekonomik gelişmede ayrı bir yer tutar. Yarı -ba-rışçıl sanayi döneminde ve özellikle sanayinin ilk gelişme döne-minde, hizmet edenlerin faydası genel olarak kişi mülkiyetinin ilk gelişme döneminde, hizmet edenlerin faydası bu öğenin üstünlüğü,

hizmet edenlerin diğer iki faydasına atfedilemez. Değişen yaşam koşullarının bu son amacın faydasını vurgulaması nadirdir. Kadınlar ve diğer köleler çok değerlidir; her iki grup da biriken zenginliğin birer kanıtıdırlar, -eğer kırsal bir boysa- sığırlarla birlikte bir kazanç elde etmek amacıyla yapılan genel yatırım şekilleridirler. O derece ki, kadın köleliği -Homerik dönemlerdeki gibi- insanlara bir değer birimi olarak hizmet ettiği yarı-barışçıl kültürün ekonomik hayatını belirler. Bu sanayi sisteminin temelinin chattel (taşınır mal) köleliği olduğu ve kadınların genellikle köle olduğu durumdur. Böyle bir sistemde yayılmış olan insan ilişkisi efendi -hizmetkâr ilişkisidir. Kabul gören zenginlik belirtisi de çok sayıda kadına ve mal üreten kölelere sahip olmaktır.

Sanayi işlerinde çalışanların sahip-köle ilişkisinden tam olarak uzaklaşmasıyla bir emek bölünmesi ortaya çıkar, ki bununla kişisel hizmet ve efendiye hizmet, hizmet kârların bir kısmını özel görevi halini alır. Aynı zamanda, görevi kişisel hizmet olanlar, ev işleri de dahil olmak üzere, üretici sanayiden, ayrılmaya başlarlar.

Bunun başlangıcı, kadının bu işlerden ayrılması olacaktır. Toplumların sabit aşama alışkanlıklarına geçişiyle kadınların düşman boylardan kaçırılması imkansız hale gelmeye başlar. Bu kültürel ilerleme tamamlandığında, kadın şefin genellikle asil kandan olduğu görülür ve böyle oluşu onun kaba işlerden ayrılışını hızlandırır. Asil kan kavramının temel bulduğu davranış ve bunun evliliğin gelişimindeki yeri burada tartışılamaz. Ancak asil kanın birikmiş zenginlik veya uzatılmış ayrıcalıklı ilişki tarafından soylulaştırıldığını söylemek yeterli olacaktır. Bu özellikteki kadın evlilikte tercih edilir çünkü güçlü akrabaları sayesinde hem iyi bir birleşme hem de ekonomik kuvvetlenme sağlayacaktır. Kocasının malı olmaya devam edecektir, satın alınmadan önce babasının malı olduğu gibi, ancak aynı zamanda babasının asil kanını halen taşıdığı için bundan sonra kocasına hizmet etmesi ahlaki bir uyumsuzluk olacaktır. Yine de efendisine bağlı kalabilir ve doğarken yerleştirildiği, erkeklerin alt katındaki yerine razı olabilir. Prensip olarak kanında taşıdığı asalet onu sıradan kölenin üzerinde bir yere koyacaktır ve böylece bu prensip görece bir otorite sağlayacak, ona bazı boş zamanlarını değerlendirmede öne geçme ayrıcalığı verecektir, ki asilliğin temel göstergesi de budur. Asilliğin sağladığı bu kolaylıkla, e-

ğer sahibi yeterince zenginse, hizmetkârlıktan ve ev işlerinden muaf olabilir. Endüstriyel gelişim devam ettikçe ve belli bazı işleri yapabilenlerin sayısı azaldıkça üst sınıfın egemenliği artar. Bu kendisini el işlerini ve hizmeti bırakma eğiliminde olduğu gibi, eğer varsa diğer eşlerinin ve hizmetkârlarının sayısı ve itaati biçiminde gösterecektir. İşten muafiyet, hizmetkârla efendinin ilişkisi ne kadar uzaksa o kadar geç gelecektir.

Eğer efendinin maddi durumu elverişliyse, özel bir hizmetkârlar sınıfının gelişimi, bu kişisel hizmeti kolaylaştırmada ciddi bir önem taşır. Efendinin şahsiyeti, değer ve onur simgesi olarak, en önemli sonuçtur. Hem topluluktaki tanınmışlığı, hem de özsaygısı için, kendisine hizmet etmeye hazır olan, yan işleri bulunmayan bu özel işçileri emrine amade etmesi an meselesidir, zira bu hizmetkârları, yaptıkları işten çok efendilerinin gösteriş yapmasında faydalıdırlar. Sadece bu gösteriş için elde tutulmadıkları sürece, efendilerinin üstünlük hazzı yaşamasını da sağlarlar. Sürekli artan ev gereçlerinin bakımının daha fazla emek gerektirdiği doğrudur; fakat gereçler genellikle konfor yerine tanınmışlığa hizmet etmekte kullanıldıklarından ilk nitelikleri pek ağır basmaz. Bütün bu yararlanmacı tutumlar, daha fazla sayıda ve işlerinde daha çok uzmanlaşmış hizmetkârlar tarafından daha iyi sunulur. Böylece üretici emekçilerle kişisel hizmetçiler arasındaki farklılaşma giderek artar. Sadece para kazanma amacıyla çalışmaya başladıklarından, bu kişisel hizmetçiler giderek daha az iş yapma eğilimi kazanmaya ve daha sonra sadece sözde iş yapmaya başlarlar. Bu daha çok efendiye açık bağlılığı bulunan hizmetçiler için geçerlidir. Böylece bunların faydası üretici emekten uzaklaşarak, efendinin gücü ve zenginliğinin sağladıklarına yakınlaşmaya başlar.

Bu anlamda, özel işleri yapacak hizmetkârların performanslarına göre seçilmesinde belli bir ilerleme sağlandıktan sonra, erkekler hizmette kadınlara tercih edilmeye başlanır. Özellikle güçlü, yakışıklı erkekler, kadınlardan daha çok tercih edilirler ve daha pahalıdırlar. Bu işe daha uygundurlar, çünkü daha çok zaman ve enerji harcayabilirler. Bundan sonra aylak sınıfın ev kadınları artık hizmetkâr emir veren hanımefendiler olmaya başlarlar.

Hayatın tüm dönemlerinde ve ekonomik gelişmenin tüm dönemlerinde, hanımefendi ile hizmetkârın boş zamanı, beyefendi-

ninkinden farklıdır. Bu, geniş ölçüde, efendiye hizmet veya ev eşyalarının korunması şeklindedir, böylelikle iş sadece boş zaman işi haline gelir, bu sınıf emek harcıyorsa da üretici bir iş yapmaz. Hanımın ya da ev çalışanlarının yaptığı işler sıklıkla zor işlerdir ve tüm evin rahatını sağlarlar. Bu hizmetler efendinin fiziksel kudretini ya da rahatını sağlamadıkları sürece üretici güç olarak hesaplanmamalıdır. Sadece bu işten geriye kalan işler boş zaman çalışması olarak değerlendirilmelidir.

Ancak modern hayatta ve uygar insanın rahatlığı için istediklerinde, ev işleri törensel bir karakter taşır. Bunlar öncelikle -terimin burada kullanıldığı anlamda- boş zaman çalışması olarak sınıflandırılmalıdırlar. Buna rağmen uygun varoluş açısından gerekli olabilirler; törensel karakterde bile olsalar kişisel konfor için zorunlu olabilirler. Ancak bu karakteri taşırlarsa zorunludurlar çünkü bize onları törensel kirlilik ya da değersizlik olarak öğretmişlerdir. Yokluklarından rahatsız oluruz, ama bun bize fiziksel rahatsızlık vermesinden ya da iyi-kötü ayrımını yapma zevkimizi kıracağından dolayı değildir. Bu hizmetler için verilen emeğin boş zaman olarak değerlendirildiği doğrudur ve bunu ekonomik yönden özgür, kendi kendini yöneten idarecinin yaptığı düşünülürse, "vicarious leisure" (başkasının yerine yapılan aylaklık) sınıfına koymak gerekir.

Ev kadınlarının ve hizmetkârların *vicarious leisure*'ı, sık sık angaryaya dönüşebilir, özellikle de tanınmışlık yönünde sert bir yarış varsa. Modern yaşamdaki durum genellikle böyledir. Böyle olduğunda, hizmetkâr görevlerinden oluşan ev içi hizmet *vicarious leisure* yerine, boşa harcanmış çaba olarak gösterilebilir. Fakat vicarious leisure ifadesi, ev içi işlerinin yapılış biçimi ve bunların sağlam ekonomik tabanı efendinin zaman ve çaba harcamasının bir göstergesi olduğu için avantajlıdır.

Böylece, görevi öncelikli ya da meşru aylaklık sınıfının tanınmışlığını sağlamak olan yardımcı/türev aylaklık sınıfı ortaya çıkar. Bu sınıf, aylaklık sınıfından alışılan yaşam tarzı bakımından ayrılır, efendinin kendi iyiliğini sağlamak içindir, ama hizmetkâr sınıfının aylaklığı, üretici emekten ayrı olarak, bir bakıma onlara dayatılan bir iştir ve normal ya da öncelikli olarak hizmetkârların kendi rahatına yönelmez. Hizmetkârın aylaklığı kendisine ait de-

ğildir. Kelimenin tam anlamıyla hizmetçi olduğundan ve aynı zamanda daha düşük bir aylaklık sınıfının üyesi olmadığından, normal olarak onun aylaklığı, efendisinin iyiliğine hizmet etme amacına yönelir. Bu itaat şekli, hizmetkârın duruşunda ve yaşam biçiminde açıkça görülür. Aynı şey, uzatılmış ekonomik dönemde kadının öncelikle bir hizmetçi olması durumunda da geçerlidir, yani ev işlerinin idaresinde başta bir erkek bulunur. Aylaklık sınıfının isteklerini tatmin etmek için hizmetkârın yalnızca itaat etmesi yetmez; itaat için özellikle çalışması, bunun yanında uygun itaat taktiklerini de iyi kazanmış olması gerekir. Bugün de yüksek ücretli hizmetkârlarımızdan beklediğimiz, aynı zamanda iyi yetişmiş ev kadınlarının da övünç kaynağı olan şey, kölelere özgü resmi davranış şeklidir.

İyi bir hizmetkârın sahip olması gereken ilk özellik, yerini iyi bilmesidir. Bazı mekanik davranışları bilmesi yeterli değildir, her şeyden önce bunları istenen şekilde yapmalıdır. Ev içi işlerin mekanik işlevden çok manevi işleve sahip olması gerekir. Yavaş yavaş düzgün ve özenli bir şekil oluşur, özellikle hizmetkâr sınıfının davranış ve çalışmasında. Bu istenen davranış şeklinden herhangi bir uzaklaşma uygun bulunmayacaktır, bunun sebebi mekanik çalışmadaki bir kusuru göstermesinden ya da kölesel tutumun eksikliğini göstermesinden çok, uzmanlaşılan çalışmanın yokluğunu göstermesidir. Kişisel hizmette uzmanlaşılmış çalışma, zaman ve emek alır ve yüksek derecede olduğunda, hizmetkârın üretici bir işle meşgul olmamasını gerektirir. Bu *"vicarious leisure"* olgusunun giderek genişlediğinin ilk göstergesidir. Böylelikle hizmet, sadece efendinin memnuniyetini sağlamakta değil, aynı zamanda insan hizmeti tüketiminin genişlemesinde işe yararlık kazanır. Önceki işleri tarla sürmek ya da koyun gütmek olan kâhyanın işini kabaca ve biçimsizce yapması, ciddi bir olumsuzluktur. Bu şekilde yapılan iş, efendi açısından özel yetiştirilmiş hizmetkârların servisini sağlama beceriksizliğidir, yani belli kalıplar içinde zaman ve emek harcayarak özel hizmetkârlara para ödenmesinde bir yetersizlik olduğunu gösterir. Eğer hizmetkârın performansı efendisinin yöntem eksikliğini gösteriyorsa, bu efendinin tam yenilgisidir, zira bu hizmetkârlara gerekli ödemeyi yapamadığının kanıtıdır.

İyi eğitilmemiş bir hizmetkârın kabahati ucuzluk veya işe ya-

rarlıkta sebep bulur. Burada bahsedilen, tabii ki böyle bir durum değildir, genelde olan şeydir. Başlangıçta bize kendini kanıtlayan her ne olursa olsun, bugün bizi cezbeder, düşüncemize "tam doğru" olarak yerleşir. Ancak beğenilen davranış şekli kendini korumalı, devam etmeli ya da en azından oluşumundaki kurallarla bağdaşmayan bir hal içinde olmamalıdır. *Vicarious leisure* veya hizmet tüketimi ihtiyacı, hizmetkâr kullanımını sürdüren baskın bir güdüdür. Kabul edilen kullanımdan herhangi bir uzaklaşma ile çıraklık süresinde bir kısaltma, tahammül edilemeyen bir durum olur. Pahalı bir aylaklık ihtiyacı doğrudan ve seçicilikle, zevkimizi oluşturacak, uygun bulmadıklarına onay vermeyecektir.

Genel kabul gören bir zenginlik standardı olarak, hizmetkâr mülkiyeti ve sömürüsü bir artıma uğrar. Mal üretiminde çalışan kölelere sahiplik, zenginlik ve kahramanlık göstergesidir; ama hiçbir şey üretmeyen hizmetkârlar hâlâ zenginlik ve yüksek konumu temsil etmektedirler. Bu prensibe bağlı olarak, yegâne işi sahibine bakmak ve böylece onun geniş miktarda hizmet tüketme yeteneğini kanıtlamak olan bir hizmetkârlar sınıfı ortaya çıkar. Bu nedenle, hayatı efendisinin onurunu korumakla geçmiş hizmetkârlar arasında bir emek bölünmesi meydana gelir. Böylece bir grup, efendisi için mal üretirken, şefin idare ettiği grup onun için boş zaman tüketir, bu suretle üstün servetine fazla hasar vermeden maddi zarar oluşturma yeteneğini kanıtlar.

Bu az çok ülküleştirilmiş ve şekilce belirtilmiş ev işleri doğası tasarısı, burada "yarı-barışçıl" olarak adlandırılan endüstriyel dönemin kültürel aşamasında en doğru halini alır. Bu aşamada kişisel hizmet bir ekonomik kurum konumuna yükselir ve topluluğun hayatında en büyük yeri kaplar. Kültürel sıralamada yarı-barışçıl dönem, yağmacılık dönemini izler. Bu ikisi barbar hayattan bir sonraki aşamayı oluştururlar. Karakteristik özelliği barış ve düzenin gözlemi olan "barışçıl" denebilecek bu dönemde çok fazla baskı ve sınıf çatışması vardır. Ekonomi dışı bakış açısından ve amaçları bakımından, bu döneme "durum dönemi" de denilebilir. Bu dönemin insan ilişkilerindeki yöntem ve erkeklerin dinsel davranışları, bu terim altında toplanmaya uygundur. Ancak sanayinin egemen yöntemlerini ve gelişimini açıklayıcı olması bakımından, "yarı-barışçıl" terimi daha uygun görünüyor. Batı kültürünün içeriği düşünül-

düğünde, barbar kültüre özgü düşünce alışkanlıklarının zarar gördüğü ama görece daha az parçalanmaya uğradığı topluluk bölünmeleri dışında, ekonominin bu aşamasının temelini geçmişten aldığı sonucuna ulaşmamız muhtemeldir.

Kişisel hizmet, özellikle malların dağıtımı ve tüketimi konusunda hâlâ büyük ekonomik öneme sahiptir, ancak bu yöndeki önemi şüphesiz eskisinden daha azdır. Bu *vicarious leisure*'ın en iyi gelişimi bugünden çok geçmişte gözlenir ve bugün için en geleneklerin korunması, adetler, çok eski düşünce alışkanlıklarının kabul görmesi ve gelişmesi bakımından çok şey borçludur.

Çağdaş sanayi toplumlarında günlük hayata uygunluk ve konfor için yapılan mekanik buluşlar çok gelişmiştir. O dereceye kadar ki, ev hizmeti görenler, geleneksel alışkanlıklarını devam ettirenler dışındaki herhangi biri tarafından çalıştırılabileceklerdir. Tek istisna, zihinsel özürlüler için çalışan hizmetkârlar olacaktır. Fakat bu hizmetkârlar da hemşirelerden sonra akla gelirler.

Evde hizmetkâr çalıştırmanın yakın sebebi örneğin ev halkının modern hayatın gerektirdiği düzen ev konforu sağlayamaması ve bunlar olmadan da yaşayamamasıdır. Bu öğeler olmadan yaşayamamasının nedeni: (1) Çok fazla "sosyal görev"e sahip olmaları, (2) yapılması gereken işin çok ağır ve fazla olmasıdır. Bu iki sebep şöyle de ifade edilebilir: (1) Zorunlu nezaket kuralları altında tüm zamanını ve enerjisini belli aylaklık uğraşlarına (ziyaretler, gezmeler, sporlar, klüpler, vakıflar vs.) harcayan insanlar, bunu çok usandırıcı fakat önlenemez bulduklarını ifade etmekteler. (2) mal tüketiminin gerekliliğinden dolayı hayat gereçleri öyle özenli ve sıkıcı hale gelmiştir ki, tüketiciler yardım olmadan bu gereçlerle gerektiği gibi uğraşamamaktadırlar. Bu yüzden kendilerine yardım etmeleri için bazı kişiler tutarlar, ev gereçlerinin tüketiminde görevlendirilip para ödedikleri bu insanlara da katlanmak zorunda kalırlar.

Vicarious leisure'ın modern hayatteki en büyük göstergesi ev işleridir. Bu işler bir tür hizmettir, ev halkının menfaatinden çok tanınmışlığına hizmet eder. Ev işleri, parayla tutulan yardımcılar tarafından yapılmadığı sürece *vicarious leisure* kategorisini değiştirmeye yöneliktir. Bu *vicarious leisure*'ın ortadan kalkması insan ilişkilerinin de ortadan kalkması anlamına gelir. Fakat eklemek gerekir ki, idare bölünmüş bile olsa, ev halkı var olduğu sürece, ta-

nınmışlığı sağlama amacındaki bu üretici olmayan emek sınıfı *vicarious leisure* olarak sınıflandırılmalıdır. Böyle olduğunda mal sahibi yerine yarı-kişisel ev halkı bütünlüğü için yapılmış olur.

GÖSTERİŞLİ TÜKETİM

Başkası namına aylak olan sınıfın evrimi ve bunun çalışan sınıfların genel bütününden farklılaşması söyleminde iş bölümünün farklı hizmetkar sınıflar arasında-artışı ima edilir. Başta meşguliyeti başkası namına aylaklık olan kişilerden meydana gelen hizmetkar sınıfının bir kısmı yeni bir bağımlı görevler dizisini -malların başkası namına tüketimini üstlenir. Bu tüketimin oluştuğu en belirgin şekil hizmetkar elbiselerinin giyilmesi ve geniş hizmetkar meskenlerinin kullanılmasında görülür. Bir diğer, ancak daha az rahatsız edici ya da daha az etkili başkası namına tüketim şekli ve çok daha yaygın geçerliliği olanı leydinin ve hizmet teşkilatının yiyecek, giysi, ikamet ve mobilya tüketimidir.

Ancak leydinin ortaya çıkışından çok daha evvel ekonomik evrimin bir noktasında zaten maddi gücün kanıtı olarak malların uzmanlaşmış tüketimi oldukça incelikli bir sistem içersinde işlemeye başlamıştı. Tüketimdeki farklılaşmanın başlangıcı maddi güç denebilecek herhangi bir şeyin ortaya çıkışından bile öncedir. Bu, yağmacı kültürün ilk aşamalarına kadar geri götürülebilir ve bu bakımdan farklılaşmanın başlangıcının yağmacı hayatın başlangıcında yattığı şeklinde bir fikir bile mevcuttur. Malların tüketimindeki bu en ilkel farklılaşma yakından tanıdığımız daha sonraki farklılaş-

ma gibi genelde törensel karakterlidir, ama ikincisinden farklı olarak birikmiş zenginlikteki farka dayanmaz. Zenginliğin kanıtı olarak tüketimden faydalanılması türemiş büyüme şeklinde sınıflandırılır. Bu, önceden var olan ve insanın düşünce alışkanlıklarına iyice yerleşmiş seçici bir süreç sayesinde yeni bir sonuca uyum sağlanmasıdır.

Yağmacı kültürün ilk aşamalarında tek ekonomik farklılaşma bir yanda vücut yeterliğine sahip erkeklerden oluşan itibarlı üstün sınıfla diğer yanda çalışan kadınlardan oluşan tabandaki bir aşağı sınıf arasındaki geniş farktır. O zamanlar belirleyici olan ideal hayat şemasına göre kadınların ürettiğini tüketmek erkeklerin işiydi. Kadınlara düşen tüketim ise kendi rahatlık ve yaşam bütünlüğüne yönelik değil emeklerinin devamlılığının bir aracı olarak çalışmaları ile bağlantılı idi. Malların üretim dışı tüketimi öncelikle bir yiğitlik işareti ve insanlık şerefinin bir getirisi olarak itibar görür,ikincil olarak özellikle çok arzu edilir şeyleri tüketmenin kendisi esasen itibarlıdır. Seçkin yiyecekler ve ender süs eşyalarının tüketimi kadın ve çocuklar için tabulaşır ve eğer bir taban (köle) erkek sınıfı mevcutsa bu tabu onlar için de geçerlidir. Kültürün bir ileri aşaması ile bu tabu neredeyse tavizsiz karakterli bir basit geleneğe dönüşebilir, ancak tabu ya da daha geniş bir toplumsal adet şeklinde sürdürülen farklılığın teorik temeli ne olursa olsun tüketimin geleneksel şemasının özellikleri kolayca değişmez. Kişisel kölelik esas kurumu ile endüstrinin yarı-barışçıl aşamasına erişildiğinde tabandaki çalışan sınıfın yalnızca varlığını sürdürmek için gerekeni tüketmesi genel prensibi hemen hemen insafsızca uygulanmıştır. Maddenin tabiatında lüks ve hayatın rahatlıkları aylak sınıfa aittir. Tabu altında, belli yemekler ve bilhassa belli içecekler kesinlikle üstün sınıfın kullanımına ayrılmıştır.

Diyetin törensel farklılaşması en iyi şekilde alkollü içki ve uyuşturucuların kullanımında görülür. Eğer bu tüketim maddeleri pahalı ise kendileri asil ve şerefli sayılır. Böylece taban sınıflar, özellikle kadınlar, bunların çok düşük maliyetle elde edilebildiği ülkelerin haricinde bu uyarıcılardan zorunlu olarak kendini uzak tutar. Çok eski zamanlardan başlayarak ataerkil düzen boyunca bu lüksleri hazırlayıp idare etmek kadınların işi, bunları tüketmek de asil doğup büyümüş erkeklere getiri olmuştur. Bu nedenle uyarıcı-

ların serbestçe kullanılmasının getirdiği sarhoşluk ve diğer patolojik sonuçlar bu alışkanlığı sürdürebilenlerin üstün statüsünün işareti olarak şerefli sayıldılar. İleri derecede alışkanlığın sebep olduğu zayıflıklar bazı halklarda erkeksi sıfatlar olarak kolaylıkla kabul edildi. Böyle bir orijinden kaynaklanan vücudun bazı hastalıklı durumlarının adları bile günlük dille "asil" veya "kibar" kelimelerine eş anlamlı olarak geçti. Pahalı sefahat belirtilerinin üstünlük statüsü işaretleri olarak toplumsal kabul görmesi kültürün oldukça erken aşamasındadır ve böylece fazilet haline gelir; toplumun hürmetini komuta eder; ancak bazı pahalı safahata ilişkin itibar gücünün çoğunu aşırı bağımlılık nedeniyle zengin veya asil sınıf erkeklerin beğenilmemesini engellediği sürece elde tutar. Aynı kıskandırıcı farklılık, kadın, çocuk ve alt tabakanın bu çeşit bir bağımlılığının halen daha onaylanmamasına güç kazandırır. Bu kıskandırıcı geleneksel farklılık bu günkü daha ileri halklar arasında bile gücünü yitirmemiştir. Aylak sınıf örnek alındığı yerlerde tahakküm gücünü toplumsal kuralların düzenlenmesinde muhafaza eder, kadınların halen uyarıcılara karşı çoğunlukla aynı geleneksellikle uzak durduğu gözlemlenebilir.

İtibarlı sınıf kadınlarının uyarıcı kullanımındaki bu büyük kendini tutma tarifi mantığın sağduyu pahasına aşırı saflaşması şeklinde görülebilir. Ancak bunları bilmek isteyecek herhangi birinin kolayca erişebileceği gerçekler der ki, kadınların bu büyük perhizi kısmen mecburi toplumsal kurallara bağlıdır ve bu toplumsal kurallar genelde ataerkil geleneğin -kadının kişisel mal olduğu gelenek- hükmünü kuvvetle sürdürdüğü yerlerde çok sağlamdır. Bir yönden kapsam ve sertlik bakımından oldukça yetkin olsa da hiçbir şekilde anlamını kaybetmeyen bu gelenek kişisel mal olan kadının efendisinin rahatına ya da şanına katkıda bulunan ilave tüketimi hariç sadece mevcudiyetini sürdürmek için gerekenleri tüketmesini söyler. Lüks tüketim gerçek anlamda tüketicinin kendisinin rahatına yönelik olduğundan efendinin bir işaretidir. Başkalarının bu tür tüketimi yalnızca buna göz yumulmasına bağlıdır. Popüler düşünce alışkanlıklarının ataerkil gelenek tarafından derinden şekillendiği topluluklarda lüks tabunun devam edip etmediğini bunların özgür olmayan bağımlı sınıf tarafından kullanılmasının toplumsal kabul görmüş değer kaybına göre aramalıyız.. Bu durum bağımlı sınıfça kullanımı efendilerinin rahat ve zevkini eksiltebile-

cek veya diğer bakımlardan meşruluğu şüpheli sayılan belli lüksler için özellikle geçerlidir. Batı uygarlığının büyük tutucu orta sınıfının anlayışında bu çeşit uyarıcıların kullanımı bu iki karşı çıkışın her ikisine olmasa bile en az birine karşı uygunsuzdur ve ataerkil özelliklerini kuvvetle sürdüren Germen kültürünün orta sınıflarında kadınların uyuşturucu ve alkollü içkiler konusunda tabu altında olduğu atlanmayacak kadar önemli bir gerçektir. Ataerkil geleneğin yavaş yavaş zayıfladığı birçok şartlarda kadınların yalnızca efendilerinin faydası için tüketmeleri gerektiği genel kuralı doğru ve bağlayıcı sayılır. Kadınların elbiseleri ve süs eşyalarına yapılan masrafların bu kuralın bir istisnası olduğu şeklinde bir itiraz tabiiki ortaya çıkabilir, ancak sonuçta bu istisnanın işin özünden çok görüntüde olduğu anlaşılacaktır.

Ekonomik gelişmenin erken aşamalarında sınırsız tüketim, özellikle kaliteli yiyecek tüketimi-asgari geçinmenin üstündeki her tüketim-normal olarak aylak sınıfla ilgilidir. Bu kısıtlama en azından resmen, eşyaların kişisel mülkiyeti, ücretli emeğe dayalı endüstriyel sistem veya küçük ev ekonomisi ile daha sonraki barışçıl aşamalara ulaşıldığında kaybolmaya başlar. Ancak daha önceki yarı-barışçıl aşamada aylak sınıf kurumu daha sonraki barışçıl aşamalara ulaşıldığında kaybolmaya başlar. Ancak daha önceki yarı-barışçıl aşamada aylak sınıf kurumunun daha sonraki zamanların ekonomik yaşamını etkilediği bir çok geleneğin şekillenip sabitleştiği zamanlarda bu prensip kabul görmüş bir kanun gücüne sahipti. Bu, tüketimin uyması gereken norm olarak işe yaradı ve bundan önemli ölçüde bir uzaklaşma, gelişmenin ilerleme sürecinde er veya geç ortadan kaldırılacak bir sapkınlık olarak kabul edildi.

Yarı barışçıl aylak centilmen böylece yalnızca geçinmek ve fiziksel verimlilik için gerekli asgari şeyleri tüketmekle kalmaz tükettiği şeylerin kalitesi ile ilgili olarak da uzmanlaşmak durumunda kalır. Yiyecek, içecek, uyuşturucu, barınak, hizmetler, süsler, elbise, silah ve teçhizat, eğlence, tılsımlar, put veya mabutların en iyisini serbestçe tüketir. Bu tüketim maddelerindeki aşamalı iyileşme sürecinde yeniliğin birinci amacı ve hareket prensibi şüphesiz iyileşmiş ve incelmiş ürünlerin kişisel konfor ve refahına yönelik yüksek verimliliğidir. Ancak bu bunların tüketiminin tek maksadı olarak kalmaz. Eldeki şöhret silahıyla standardına ve kalıcılık ye-

teneğine bakarak oluşan bu çeşit yenilikleri zapteder. Böyle daha üstün şeylerin tüketimi zenginlik kanıtı olduğundan şerefli de sayılır; ve tersi, belirli sayı ve nitelikte tüketilmesindeki eksiklik bir aşağılık ve değersizliğin işareti olur.

Yemenin, içmenin, vs. niteliksel mükemmelliği ile ilgili bu aşırı titizliğin gelişimi halen yalnızca yaşam tavrını değil aylak centilmenin eğitim ve entelektüel faaliyetini de etkiler. O artık basit bir başarılı, saldırgan erkek, kuvvet, çare ve cesaret adamı değildir. Aptal görünmesin diye tüketilen şeylerin asil ve asil olmayanını belli bir incelikle ayırabilmek onun için artık mecburi olduğundan zevklerini de terbiye etmelidir. Çeşitli kıymet derecelerindeki muteber yiyecekler, erkek içkileri ve eşyaları, yakışan elbiseler, mimari, silahlar, oyunlar, danslar ve uyuşturucular üzerinde uzman olur. Bu estetik meleke terbiyesi zaman ve uygulama gerektirir ve centilmen üzerindeki bu yönde talepler onun aylak yaşantısını gösterişsel bir aylaklık hayatının nasıl yaşanacağını öğrenme işinin oldukça güç uygulamasına dönüştürür. Centilmenin serbestçe ve doğru çeşit şeyleri tüketmesi zorunluluğu ile yakından ilgili olarak bunları yakışan bir tarzda nasıl tüketeceğini bilmesi de zorunluluktur. Onun aylaklık hayatı belirli bir şekilde sürdürülmelidir. Böyle doğru tarzlar daha önceki bölümde anlatıldığı şekilde ortaya çıkar. Soylu tarzlar ve yaşam şekilleri gösterişsel aylaklık ve gösterişsel tüketim normuna uygunluk unsurlarıdır. Kıymetli şeylerin gösterişsel tüketimi aylak centilmenin şöhretinin bir aracıdır. Zenginlik elinde toplandıkça bu yöntemle servetini kanıt olarak ortaya koymaya kendi çabaları yeterli gelmeyecektir. Değerli hediyelere, ziyafete ve eğlencelere baş vurularak dost ve rakiplerin yardımı sağlanır. Hediye ve ziyafetlerin basit bir gösterişten farklı bir çıkış noktası olması muhtemeldir ancak bunlar çok önceden beri bu amaca fayda sağlamıştır ve bu özelliği günümüze dek korumuştur, bu bakımdan faydaları kullanımlarının dayandığı esas temel olmuştur. Ziyafet ve balo gibi pahalı eğlencelere bu sonuca hizmet etmek için bilhassa başvurulmuştur. Eğlendirenin kıyaslama yapmak istediği rakip, bu metotla, sonuca ulaşmada bir araç olarak hizmet eder. Ev sahibi namına tüketim yaparken aynı anda ev sahibinin tek başına bitiremeyeceği bir çok iyi şeylerin tüketilmesine ve ayrıca ev sahibinin nezaket kurallarına olan hakimiyetine şahit olur.

Pahalı eğlenceler sunulmasında daha uygun motifler de doğal olarak vardır. Bayram toplantıları adeti muhtemelen eğlenti ve dini motiflerden çıkmıştır, bu motifler daha sonraki gelişmelerde de vardır ama bunlar tek motif olarak devam etmez. Daha sonraki aylak sınıfın bayram ve eğlenceleri bir derecede dini, daha önemli derecede ise tatil ve eğlence ihtiyacına hizmet etmeyi sürdürmüş olabilir; ancak bunlar kıskandırıcı bir maksada da hizmet eder ve bu daha kabul edilebilir motiflerde renkli bir kıskandırıcı olmayan temele sahip olması nedeniyle etkinlikle işe yarar. Ancak bu sosyal tatlılıkların ekonomik etkisi başkası namına tüketimde ya da zor ve pahalı görgü başarılarının teşhir edilmesinde azalmış değildir. Zenginlik biriktikçe aylak sınıf işlevsel ve yapısal olarak gelişir ve sınıf içersinde farklılıklar doğar. Oldukça hassas bir rütbe ve seviye sistemi vardır. Bu farklılık zenginliğin ve bunun sonucu olarak asaletin miras kalmasıyla daha da artar. Asaletin miras kalmasıyla mecburi aylaklık da miras kalır ve aylak yaşam varisliğine yetecek kudret vakur bir aylaklık sürdürmek için gereken tamamlayıcı servet olmaksızın da kalabilir. Kibar kan birisinin rahatlığı için önemli derecede serbest tüketime dayanmaya yetecek şeyler olmadan da aktarılabilir. Böylece, zaten kastedilen züğürt aylak centilmen sınıfı doğar. Bu basma kalıp aylak centilmen hiyerarşik dereceler sistemine dahil olur. Doğuştan, servet bakımından veya her ikisinde de zengin aylak sınıfın en üst mertebelerine yakın olanlar daha uzak olan veya maddi açıdan zayıf olandan rütbece üstündür. Bu-daha düşük dereceliler özellikle züğürt ya da marjinal aylak centilmenler yüksekte olanlara kendilerini bir bağlılık veya sadakat sistemiyle ilişkilendirirler, böylelikle patronları sayesinde şöhretlerini arttırır ya da aylaklık yaşantısına götürecek şeyleri kazanırlar. Bunlar onun maiyeti, tutulmuş adamları, hizmetçileri olurlar ve patronları tarafından beslenip yüz verilmek suretiyle onun rütbesinin işareti ve aşırı zenginliğinin onun namına tüketicisi olurlar. Böyle ilişkili aylak centilmenler aynı zamanda kendi özlerinde az niteliklidir, hatta bazıları hiç, bazıları ise kısmen başkası namına tüketici kabul edilirler. Patronun adamları ve hizmetçilerinin bir çoğu yine de başkası namına niteliksiz tüketici olarak sınıflandırılır. Yine bunların ve aristokrasinin diğer alt derecelerinin bir çoğu buna karşılık kendilerine karıları, çocukları, hizmetkarları, maiyeti vb. gibi kişilerden oluşan daha geniş bir tüketici grubuna bağlar-

lar. Derecelenmiş bu başkası namına aylaklık ve tüketim şeması boyunca bu işlerin belli şekillerde ya da bu aylaklık veya tüketimin ilgili olduğu ve bu nedenle belli alışkanlıkların itibarını arttırdığı efendiyi açıkça gösterdiği belli olan durum ve semboller altında yapılması kuraldır. Efendisi veya patronu için yaptığı bu tüketim ve aylaklık kendi hesabına şöhretini arttırmak bakımından bir yatırımı temsil eder. Ziyafetler ve bahşişlerde bu yeterince açıktır ve ev sahibi veya patrona olan itibarın dayanağı kamuya anında ilan edilir. Aylaklık ve tüketim başkası adına uşaklar ve maiyet tarafından yapıldığından sonuçta patrona itibar bu kişiye yakın durmaları suretiyle sağlanır, böylece hangi kaynaktan sebeplendikleri herkes için belli olur. Bu şekilde itibarı güvenceye alınan grup büyüdükçe yapılan aylaklığın değer dayanağını göstermek için daha aşikar araçlar gerekir ve bunun için üniformalar, rozetler ve hizmetçi kıyafetleri ortaya çıkar. Üniforma ve hizmetçi kıyafetleri giyilmesi önemli bir bağımlılık göstergesidir, hatta gerçek ya da gösterişsel bir kölelik işareti bile sayılabilir. Üniforma ve hizmetçi kıyafetlerini giyenler kabaca iki sınıfa ayrılabilir-özgür ve köle, asil ve asil olmayan. Bunlar tarafından yapılan hizmetler de asil ve asil olmayan şeklinde bölünebilir. Tabiidir ki bu farklılık uygulamada kesin bir tutarlılık göstermez, temel hizmetlerin değeri az düşüğü ile soylu faaliyetlerin az şanlısı çoğunlukla aynı kişide buluşur. Ancak genel farklılaşma bu nedenle ihmal edilemez. Buna şaşırtıcılık katabilecek gerçek ise verilen gösterişli hizmetin doğasında yatan soylu ve soylu olmayan arasındaki temel farklılık, şerefli ve utandırıcı olarak hizmet verilen ya da hizmetçi kıyafeti giyen kişinin rütbesine dayalı ikinci bir farklılıkla sürdürülür. Hükümet, dövüş, avcılık, silah ve teçhizat bakımı ve benzeri gibi gösterişli, yağmacı olarak sınıflandırılacak aylak sınıfa uyan işler asil sayılır. Diğer taraftan el işleri veya diğer üretici işler, hizmet işleri gibi çalışan sınıfa düşen işler soylu değildir. Ama çok yüksek dereceli bir şahıs için yapılan temel bir hizmet, örneğin Şeref Nedimesi ya da Kraliçenin Uşak Leydisi veya Kralın At Ustası ya da Tazılarının Bakıcısı gibi işler çok şerefli sayılır. Son sayılan iki iş genel anlamda bazı prensipler ifade eder. Ne zaman bu işlerdeki gibi söz konusu olan hizmet işi dövüş ve avcılık gibi asli aylaklık faaliyetleri ile doğrudan ilgiliyse bundan yansıyan şerefli bir karaktere kolaylıkla sahip olur. Bu şekilde büyük şeref kendi doğasında daha basit bir esasa ait olan

bir işle ilişkilenir.

Daha sonraki barışçıl endüstri gelişiminde üniformalı silahlı adamlardan oluşan aylak birlikler istihdam edilmesi yavaş yavaş azalır. Patronlarının ya da efendilerinin işaretini taşıyan bağımlı kişilerin onun namına tüketimi üniformalı hizmetkar birliklerine düşer. Hizmetkar üniforması, hizmetçilik hatta kölelik işareti olur. Şerefli karakterde bir şey daima silahlı maiyetin hizmet elbisesine takılır ancak bu şerefli karakter hizmet elbisesi hizmetin tek sembolü olduğunda ortadan kalkar. Hizmet elbisesi giymesi istenilen hemen herkes için çirkinleşir. Herhangi bir kölelik imasına karşı bile son derece duyarlı olduğumuzdan etkin bir kölelik durumundan çok az uzaklaştığımızı gösterir. Bu antipati bazı şirketlerin çalışanlarının farklı giysileri olarak tanımlanan iş elbiseleri veya üniformaları karşısında bile kendisini kanıtlar. Bu ülkede bu nefret hafif ve belirsiz bir şekilde-bir iş elbisesi veya üniforma giyilmesini gerektiren askeri ya da sivil devlet görevlerine değer verilmemesine kadar gider.

Köleliğin kaybolmasıyla bir centilmene bağlı onun namına tüketim yapanlar toplumda azalır. Tabii ki onun namına aylaklık yapan bağımlıların sayısı daha da azalır. Genel olarak tam ve devamlı olmasa da bu iki grup birbiriyle çakışır. Bu görevlere ilk tayin edilen bağımlı kişi olan kadın veya şef-kadın bu kurumun sonraki gelişmelerinde bekleneceği gibi bu görevleri geleneksel olarak yerine getirenlerin sayısı daraldıkça en sonda kalan kişidir. Toplumun daha üst tabakalarında bu her iki tür hizmet de büyük miktarda gereklidir ve bu durumda kadına işinde bir çok hizmetçi doğal olarak hâlâ yardımcı olur. Ancak sosyal tabakalardan aşağı gidildikçe başkası namına aylaklık ve tüketim görevinin sadece kadının üzerinde kaldığı bir noktaya varılır. Batı toplumlarında bu nokta halen alt-orta sınıfta yer alır.

Şimdi burada tuhaf bir terslik oluşmaktadır. Bu alt-orta sınıfta evin reisine düşen bir aylaklık gösterişi bulunmaması gerçeği mevcuttur. Durumların zorlamasıyla bu kullanımdan kalkmıştır. Ancak orta sınıf kadını evin ve efendisinin itibarı için aylaklık yapma işini sürdürmektedir. Her modern endüstriyel toplulukta sosyal tabakalaşma azaldıkça evin reisinin gösterişsel aylaklığı oldukça yüksek bir noktada ortadan kalkar. Orta sınıf evinin reisi ekonomik ko-

şullar nedeniyle bu günkü herhangi bir iş adamı örneğinde olduğu gibi endüstrinin karakterini paylaşan işlerde hayatını kazanmaya indirgenmiştir. Ancak kadın tarafından onun adına yapılan aylaklık ve tüketim ve hizmetçilerin bu aylaklık ve tüketime yaptığı ilave toplumsal açıdan itibar arzuları hiç zarar görmeden rağbette kalacağı bir gerçektir. Bir erkeğin, karısının onun için zamanın koşullarına uyacak ölçüde aylaklık yapabileceği kadar gayretle kendisini çalışmaya adaması hiç de ender görülür bir şey değildir.

Böyle durumlarda kadının yapabileceği aylaklık tabii ki basit bir aylaklık ya da tembellik bildirisi değildir. İnceleyince bu hemen hemen değişmez bir şekilde kadının kazançlı veya esaslı bir faydası olan hiçbir şeyle uğraşmadığını ya da buna gerek olmadığını göstermekten başka bir gizli sonuca hizmet etmediği veya çok az ettiği kanıtlanan bazı işler veya evsel görevler ya da sosyal etkinlik şeklinde maskelenir. Orta sınıf ev kadınının vaktini ve çabasını harcadığı geleneksel ev işlerinin büyük kısmı bu karakterdedir. Orta sınıf özellikleriyle eğitilmiş erkeklerin hoşuna gitmeyen şey kadının dikkatini verdiği dekoratif karakterdeki ev işlerinin sonucu değil ev süslemesi ve düzenlenmesinin çekiciliği sadece bu ziyan edilen çaba kanıtını talep eden görgü kuralının seçici rehberliği altında oluşmuş bir zevk olmasıdır. Etkileri bizim için zevk vericidir çünkü bunları zevkli bulmak bize öğretilmiştir. Bu ev işlerinin içerisine uygun şekil ve renk kombinasyonu endişeleri girer, diğer yandan kelimenin gerçek anlamıyla bunlar estetik olarak sınıflandırılırlar ve bazı önemli estetik değere de zaman zaman ulaşıldığı inkar edilemez. Burada üzerinde önemle durulan şey, bu hayatın hoşlukları ile ilgili ev kadınının çabalarının aşikar şekilde zaman ve madde harcanması yasasına göre şekillenmiş geleneklerin rehberliği altında olmasıdır. Eğer güzellik ya da rahatlığa erişilmişseki aşağı yukarı rastlantısal durumlardır bunlar ziyan edilmiş çaba, ekonomi yasasına sığınan araç ve yöntemlerle başarılmış olmalıdır- Diğer taraftan orta sınıf ev kadınının kişisel varlıklarının en itibarla sunulan kısmı gösterişli tüketim unsurları ve bunun yanı sıra ev kadınının, evin reisi namına yaptığı aylaklığı kanıtlayan makinelerdir.

Ev kadınının başkası namına tüketim gereği maddi ölçeğin alt noktalarına bile başkası namına aylaklıktan daha güçlü olmayı sür-

dürür. Törensel temizlik ve benzeri gibi şeylerde ziyan edilmiş çaba gösterisinin az da olsa fark edildiği ve kesinlikle hiçbir bilinçli gösterişsel aylaklık teşebbüsünün olmadığı noktanın altında bile yine de terbiye, ev kadınının, evin ve reisinin itibarı için bazı şeyleri gösteriş amacıyla tüketmesini icap ettirir. Çok eski bir kurumun bu evrimin daha sonraki neticesi olarak, hem gerçekte hem teoride erkeğin kölesi ve kişisel malı olmanın başlangıcındaki kadın -ona tüketeceği şeyleri üreten- erkeğin ürettiği şeylerin törensel tüketicisi oldu. Ama başkası adına alışılmış aylaklık ve tüketim hür olmayan hizmetçinin tahammül işareti olduğu için kadının teoride hâlâ onun kişisel malı olarak kalacağı şüphesizdir.

Bu maddi seviyedeki bir aile aylak sınıfa ait olamayacağı için orta ve alt sınıf ailelerindeki başkası namına tüketim aylak sınıf hayat şemasının doğrudan bir ifadesi olarak sayılamaz. Daha doğrusu aylak sınıf hayat şeması burada ikinci derecededir. Aylak sınıf itibar açısından, hayat tarzı ve değer standartları bakımından sosyal yapının tepesindedir, o yüzden topluluğun itibar normu ile başa çıkabilir. Bu standartlara belli yakınlık derecesiyle uyulması sıralamanın altındaki tüm sınıflar için zorunluluk olur. Modern uygar topluluklarda sosyal sınıflar arasındaki sınır çizgileri belirsiz ve geçici hale gelmiştir ve üst sınıf tarafından empoze edilen itibar normu zorlayıcı etkisini sosyal yapının alt katmanlarına doğru az bir engellemeyle genişletir. Sonuçta her katmanın üyeleri bir üst katmanda moda olan hayat şemasını kendi görgü ideali olarak kabullenir ve enerjilerini bu ideale göre yaşamaya yönlendirir. Başarısızlık durumunda iyi isimlerini ve kendine saygısını yitirmenin acısıyla kabul edilen kurala uymaları en azından görünüşte şarttır.

Her iyi örgütlenmiş endüstriyel toplum sonuçta maddi güce ve maddi gücü göstermenin araçlarına dayandığı için iyi bir isim kazanmak ve bunu sürdürmek de aylaklık ve gösterişsel tüketime bağlıdır. Aynı şekilde bu iki metot da ölçeğin olabildiğince alt seviyelerinde de geçerliliğini sürdürür ve bu iki metodun sürdürüldüğü alt katmanda her iki iş de büyük çapta evin kadını ve çocuklarına bırakılmıştır. Gösteriş için bile olsa her derece aylaklığın kadın için imkansız olduğu daha alt seviyede dahi gösterişsel tüketim kalır ve kadın ve çocuklar tarafından yerine getirilir. Evin erkeği de bu yönde bir şeyler yapabilir,ve gerçekten de genelde yapar, ancak

artık fakirlik seviyesinde -gecekondu bölgelerinde- erkek, hatta çocuklarda gösteriş için değerli maddelerin tüketimini tamamen bırakırlar ve kadın ailenin maddi haysiyetinin tek temsilcisi olarak kalır. En sefil olanı da dahil toplumun hiçbir sınıfı adet olan gösterişsel tüketimin hepsini terk etmez. Bu tüketim kategorisinin son unsurları korkunç muhtaç olma durumu haricinde bırakılmaz. Maddi haysiyetin son küçük şeylerin de bırakılması için büyük sefalet yaşanmış olmalıdır. Hiçbir sınıf veya ülke yoktur ki bu yüksek ve ruhsal gereksinimin tüm zevkinden kendilerini mahrum bırakacak derecede fiziksel baskı altında kalacak kadar sefil olmuştur.

Gösterişsel aylaklık ve tüketimin büyümesi araştırılınca her ikisinin de itibar amacıyla kullanılmasının bunların ikisinde de ortak bulunan israf unsurunda yattığı görülür. Birinde bu vakit ve çaba ziyanı değerinde ise madde ziyanı şeklindedir. Bunların her ikisi de refah sahibi olmanın teşhir metotlarıdır ve her ikisi de geleneksel olarak eşdeğer kabul edilmiştir. Bunlar arasındaki seçim, farklı bir kaynaktan ortaya çıkan başka uygunluk standartlarından etkilenmedikçe bir çözüm yolunun ilan edilmesi meselesidir. Çözüm için farklı ekonomik gelişim basamaklarında bunların biri ya da diğeri tercih edilebilir. Mesele bu iki metottan hangisinin kanaatlarımn etkilenmesi arzu edilen kişilere en etkin şekilde ulaşacağıdır. Uygulama bu soruya farklı durumlarda farklı şekilde cevap vermiştir. Topluluk ya da sosyal grup şöhret yoluyla etkin bir şekilde ulaşılabilecek kadar küçük ve sıkı ise-yani itibar açısmdan bireyin kendisini adapte etmesi gereken beşeri çevre onun kişisel tanışıklık ve komşu dedikodusu küresi içersinde ise-metotların her ikisi de aynı derecede etkindir. Her ikisi de o nedenle sosyal gelişmenin ilk aşamalarında aynı şekilde hizmet görür. Ancak farklılaşma arttıkça ve daha geniş bir beşeri çevreye ulaşma gereği oluşunca tüketim itibar aracı olarak aylaklığın üzerine çıkmaya başlar. Bu durum daha sonraki barışçıl ekonomik aşamada özellikle doğrudur. Haberleşme ve nüfus hareketliliği bireyi artık onun itibarını (hatta soyluluğunu) onların gözlemi altında iken yapabileceği maddi teşhir haricinde hiçbir şeyle değerlendirebilecek araçları olmayan birçok kimsenin gözlemlerine maruz bırakır.

Modern endüstri organizasyonu da farklı bir çizgiyle aynı yönde çalışmaktadır. Modern endüstriyel sistemin zorunlulukları bi-

reyleri ve aileleri bitişik olmaktan başka çok az temasları olacak şekilde birbirleriyle yan yana yerleştirir. Kişinin komşuları genelde sosyal bakımdan komşu hatta tanıdık bile değildir ve yine de onların olumlu kanaatları yüksek derecede fayda sağlar. Kişinin günlük hayatındaki bu antipatik gözlemciler üzerinde maddi yeteneğini vurgulamasının tek pratik aracı ödeme yeteneğinin vazgeçilmez gösterimidir. Modern toplumda kilise, tiyatro, balo, otel, park, dükkan, vs. gibi kişinin günlük yaşamının bilinmediği geniş halk topluluklarına daha sık katılım olmaktadır. Bu geçici gözlemcileri etkilemesi ve onların gözlemi altındayken kişinin kendinden memnuniyetini sürdürmesi için bu kişinin maddi gücünün imzasının çevredekilerce okunabilecek harflerle yazılmış olması lazımdır. Böylece, gelişmenin mevcut trendi gösterişsel tüketimin faydasının aylaklığa kıyasla yükseltilmesi yönünde olduğu bellidir.

Ayrıca, tüketimin bir terbiye unsuru olduğunda ısrar edilmesi kadar itibar aracı olarak kullanılması en iyi şekilde bireyin insani temasının en geniş ve nüfus hareketliliğinin en büyük olduğu toplum bölümünde gerçekleşmektedir. Gösterişsel tüketim köylü nüfusa göre şehirlilerin gelirinin daha büyük bir bölümünü talep eder ve bu talep daha zaruridir. Sonuçta düzgün bir görüntü sürdürmek için ikincisi alışkanlık olarak ilkine göre çok daha zor geçinir. Örneğin Amerikan çiftçisi, karısı ve kızları tavırlarıyla daha az şehirli olduğu kadar giysilerinde de eşit gelire sahip şehirli esnaftan daha az modaya uyar. Şehir halkının doğası itibariyle gösterişsel tüketimden gelen kendine has gönül hoşluğuna çok daha hevesli olduğu ya da kırsal nüfusun maddi itibara daha az aldırdığı yoktur. Ama bu kanıt şekline kışkırtıcılık ve bunun geçici etkinliği daha çok şehirde belirlenir. O nedenle bu metoda daha sık başvurulur ve birbirini yenme çabasındaki şehir halkı normal gösteriş tüketimi standartlarını sonuçta, bu yönde nispeten daha büyük harcamanın şehirde belli bir maddi itibar kazanmak için gerekli olduğu daha yüksek bir noktaya ittirir. Kabul görmüş bu daha yüksek standarda uygunluk gerekliliği bir zorunluluk olur. Bu itibar standardı sınıftan sınıfa yükselir ve bu muteber görüntü gerekliliği seviyeyi yitirme acısına değin yaşanmalıdır.

Tüketim, şehirde köylere göre yaşam standardının daha büyük bir elemanı haline gelir. Kırsal halk arasında bunun yeri maddi iti-

bar genel maksadına yeterince hizmet eden komşu dedikoduları aracıyla öğrenilen ev rahatlıklarıdır ve kısmen tasarruflarla elde edilir. Alışılan ev rahatlıkları ve aylaklık -nerede alışılmışsa- doğal olarak büyük çapta gösterişsel tüketim maddeleri olarak sınıflandırılır ve tasarruflar için de hemen hemen aynısı söylenebilir. Zanaatkar sınıfının yaptığı daha ufak tasarruflar şüphesiz şu gerçeğe dayanır; esnaf için tasarruf kendi bulunduğu çevre bakımından, çiftlik ya da küçük köylerde yaşayan kişilerin tasarruflarına göre daha az etkin bir ilan aracıdır. Diğerlerinde herkesin işleri, özellikle herkesin maddi durumu diğer herkesçe bilinir. Tek başına düşünülürse esnaf ve şehirli çalışan sınıfların maruz kaldığı ilave kışkırtma tasarruf miktarını çok ciddi olarak azaltmayabilir ancak muteber harcama standardını yükselttiği toplam eyleminde bunun tasarruf üzerindeki önleyici etkisi çok büyüktür.

Bu itibar düzeninin sonuçlarının görüldüğü hoş bir tavır şekli kasaba işçi ve zanaatkarları ve genelde şehirli nüfusun alt-orta sınıfı arasında geleneksel olan meyhanede içki ve sigara içmektir. İçlerinde bu şekil gösteriş tüketiminin çok geçerli olduğu ve çoğunlukla da istenmeyen belli sonuçları da beraberinde taşıyan bir sınıf olarak basımevi ustaları sayılabilir. Bu türden bir sınıfın özel alışkanlıkları genellikle bu sınıfa değer kazandıran bir çeşit ahlaki bozukluk veya mesleklerinin çalışan adamlara anlaşılmaz şekilde uyguladığı ahlaken fena etkiler üzerine kuruludur. Basımevlerinin kompozisyon ve basım odalarında çalışan adamların durumu şöyle özetlenebilir. Herhangi bir şehrin herhangi bir basımevinde kazanılan beceri başka herhangi bir şehir ve basımevinde kolaylıkla işe yarar, yani özel eğitime bağlı hareketsizlik çok önemsizdir. Üstelik bu meslek ortalama zeka ve genel bilginin üzerini gerektirir, o nedenle bu çalışanlar emeklerini oluşan herhangi bir küçük talep farklılığının avantajını kullanmada diğer bir çok kişiden daha hazırdır. Neticede ev duygusuna bağlı hareketsizlik de çok azdır. Aynı zamanda bu işteki ücretler bir yerden bir yere taşınmayı kolaylaştıracak kadar yüksektir. Sonuç basımda çalışan işçilerin hareketliliğinin belki de tüm diğer iyi tanımlanmış ve önemli sayıdaki işçi gruplarından yüksek oluşudur. Bu adamlar sürekli oluşan ilişkiler geçici ve kısa ömürlü olduğu halde yine de fikirlerine o süre içerisinde değer verilen yeni tanıdık grupları ile temasa gireler. yi arkadaşlık duygularıyla desteklenen gösteriş eğilimi onları bu ge-

reksinime en iyi hizmet edecek yönlerde serbestçe harcama yapmaya sevk eder. Rağbet görür görmez ve bunu kabul edilmiş itibar standartlarına dahil eder etmez burada da başka yerlerdeki gibi düzen geleneği ele geçirir. Bir sonraki adım doğal olarak meslekteki herkesçe yaşanılan israf standardına ruhsuzca uymanın bir değeri olmadığından bu itibar standardını aynı yönde ilerlemek için yeni bir hareketin başlangıç noktası yapmaktır. Basımcılar arasındaki israf adetinin ortalama işçilerden daha yüksek olması belli derecede bu meslekteki taşınma kolaylığı, tanışıklık ve insani temasın geçici karakteri ile Bağlantılıdır. Ancak son analizde bu yüksek israf gerekliliğinin asıl zemini Fransız köylü-toprak sahibini tutumlu ve sade yapan hakimiyet ve maddi itibar bildirgesine eğilimden başka bir şey değildir ve Amerikan milyonerini de kolejler, hastaneler, ve müzeler kurmaya teşvik eder. Şayet gösterişsel tüketim kanunu kendine yabancı olan diğer insan tabiatı özellikleriyle önemli miktarda dengelenmiş olmasaydı, ücret ve diğer gelirleri yüksek bile olsa şehirlerin mevcut esnaf ve çalışan sınıfları olarak yerleşmiş nüfusu için herhangi bir tasarruf mantıken olanaksızdır.

Ancak, zenginlik ve bunun gösterilmesinin yanı sıra diğer itibar standartları ve hemen hemen zorunlu kurallar vardır ve bunlardan bazıları temel gösterişsel israfı vurgulamaya ve sınırlamaya çalışır. Gösterim etkinliğini sınayınca aylaklık ve gösterişsel tüketimin başlangıçta maddi rekabet sahasını kendi aralarında eşit şekilde böldüğünü görebiliriz. Ekonomik gelişim ilerledikçe ve toplum büyüdükçe önce yer kazanan aylaklığın sonradan modası geçerken gösterişsel tüketim hem somut hem de göreceli olarak tüm erişilebilir ürünleri emip yaşamak için ancak yeterli olanlar haricinde hiçbir şey bırakmadan önem kazanır. Ama gerçek gelişim yolu ideal şemadan biraz farklıdır. Yarı-barışçıl kültür zamanında her ikisi de zenginliğin doğrudan ifadesi ve itibar standardının birer unsuru iken aylaklık başlangıçta ilk sırayı aldı ve müsrif tüketimin çok üzerinde yer tuttu. O noktadan sonra tüketim zamanımıza kadar önem kazandı, halen hayatta kalmak için gereken minimumun üzerindeki tüm üretim miktarını emmekten uzaksa da kesinlikle önceliği elde tutmaktadır.

İtibar aracı olarak aylaklığın ilk hakimiyet izi asil ve asil olmayan işler arasındaki çok eski farka kadar sürülebilir. Aylaklık şeref-

li bir şeydir ve asil olmayan işçilikten muaflığı gösterdiğinden zorunlu olur. Asil ve asil olmayan sınıfların eski farklılaşması çalışmanın asil ya da alçak olması arasındaki kıskandırıcı ayrılığa dayanır ve bu geleneksel ayrılık ilk yarı-barışçı aşama sırasında zorunlu bir itibar konumuna dönüşerek büyür hükmü, aylaklığın hâlâ tüketim gibi tam bir zenginlik kanıtı olması gerçeği sayesinde artmıştır. Gerçekten tüm üretici emeği hakir gören eski geleneğin yardımı ile bireyin o kültürel aşamada maruz kaldığı göreceli olarak küçük ve değişmeyen beşeri çevresinde çok etkin olduğundan geniş bir parasız aylak sınıfı yükseltir ve topluluğun endüstri üretimini ancak yaşamaya yetecek minimum seviyede sınırlamaya bile çalışır. Endüstrinin bu aşırı yasaklarından itibardan daha katı bir zorunluluk altında çalışan köle emekçilerinin, çalışan sınıfın yaşaması için gereken asgari miktarının üzerinde üretim sağlaması yoluyla kaçınılabilmiştir. İtibar dayanağı olarak gösterişsel aylaklığın kullanımındaki göreceli azalış kısmen tüketimin zenginlik kanıtı olarak göreceli etkinliğinin artışına bağlı olsa da, kısmen de başka bir yabancı ve bir derecede düşmanca güce gösterişsel israfın kullanımına bağlıdır.

Bu yabancı faktör işçiliğin içgüdüsüdür. Diğer durumlar kişinin içgüdüsünün üretim verimliliğine ve insanın kullanımına ait ne varsa bunlara iyi gözle bakmasını ve madde ya da çaba ziyanını reddetmesini sağlar. İşçilik içgüdüsü tüm erkeklerde mevcuttur ve kendisini çok ters durumlarda bile kanıtlar. Bir harcama gerçekte ne kadar ziyan olmuş olsa da gösteriş amacında en az birkaç renkli mazereti bulunabilir. Özel bazı durumlarda bu içgüdünün kullanım keyfinde ortaya çıkış şekli ile asil ve asil olmayan sınıflar arasındaki haksız ayırım bir önceki bölümde açıklanmıştır. İşçilik içgüdüsü gösterişsel israf kanunu ile çatıştığında kendini ifade ederken esas yararlılık üzerinde iğrençliğin kalıcı duygusuna ve açıkça abes olanın estetik münasebetsizliğine ettiği kadar ısrar etmez. İçgüdüsel sevgi, tabiatından dolayı yönetimi derhal gereklerinin apaçık görünen ihlallerine el atar. Ancak düşününce takdir edileceği gibi gereklerinin önemli ihlallerine yalnızca daha az hazır ve daha az zorlayıcı bir güçle ulaşır.

Tüm emek tamamı ile ya da genellikle kölelerce sağlandığından bütün üretici çabanın adiliği hem yarı-barışçıl kültür süresince iti-

bar standardının bir elementi ve hem de zenginliğin doğrudan bir ifadesi olarak endüstriyel kullanışlılık yönünde işçilik içgüdüsünü ciddi şekilde etki yapması için erkeklerin kafasına sokar, ancak yarı barışçıl dönem (kölelik ve statü ile) endüstrinin barışçıl dönemine geçince (ücretli emek ve nakit ödeme ile) içgüdü oyuna daha etkin girer. O zaman erkeklerin görüşlerini saldırgan bir şekilde neyin hürmete değer olduğu konusunda şekillendirmeye başlar ve kendisini en azından yardımcı bir kendinden hoşnut olma kuralı olarak ispatlar. Tüm konu dışı düşünceler bir kenara, bu kişiler (yetişkin) bu gün artık bir sonucu başarmak eğilimine sahip olmayan ya da bir cismi, gerçeği veya ilişkiyi insan kullanımı için şekillendirme yolunda hareketlerini yönlendirmeyen, ortadan kalkmakta olan bir azınlıktır. Arzu, büyük ölçüde daha acil kısıtlayıcı teşvik sayesinde itibarlı aylaklığa ve utanç verici sayılan, faydalı olmaktan sakınmaya yenik düşer, örneğin "sosyal görevlerde, yarı sanatsal veya yarı bilimsel başarılarda, evin bakımı ve dekorasyonunda, dikiş dikme faaliyetinde, giyim, iskambil, yatçılık, golf ve çeşitli sporlarda" kendini yalnızca avutur. Ancak, kuluçkaya yatma gerçeğinin tavuğu bir folluk dolusu porselen yumurtanın üstüne oturmaya ikna etmekle çürütülemeyeceği gibi durumun gerginliği altında manasızlıklarla sonuçlanabilmesi gerçeği de içgüdünün varlığı gerçeğini çürütemez.

Daha sonraki dönemin aynı zamanda ne bireysel ne de ortak kazanca ayıp sayılan bir katkısı olmayan amaca yönelik faaliyet şekillerine ulaşma zorluğu modern ve yarı-barışçıl çağın aylak sınıfları arasındaki tavır farkını gösterir. Eski aşamada, yukarıda anlatıldığı gibi, tamamen baskın durumundaki kölelik ve statü kurumu yağmacılık harici sonuçlara yönelen utandırıcı çabaya direnmeden hareket etti. Düşman gruplara veya grubun içindeki bazı sınıflara karşı yönlendirilen güç kullanılan saldırganlık ya da baskı şeklindeki hareket eğilimine bazı alışkanlıksal meşguliyetler bulmak hala mümkündü ve gerçekten faydalı hatta gösterişsel faydası olan işlere başvurmadan bu aylak sınıfın baskısını hafifletmeye ve enerjisini boşaltmaya hizmet etti. Avcılık da bir dereceye kadar aynı amaca hizmet etti. Toplumun barışçıl bir endüstriyel organizasyona dönüşmesi ve toprağın tümünün kullanılmaya başlanması nedeniyle avın önemsiz bir miktara düşmesiyle amacı olan çalışmayı arayan enerji baskısı başka bir yönde çıkış bulmaya bırakıldı. Zorun-

lu çalışmanın ortadan kalkması ile faydalı çabayla bağlantılı alçaklık daha az vahim bir duruma geldi ve işçilik içgüdüsü kendisini daha ısrarla ve süreklilikle ifade etmeye başladı.

En düşük direniş çizgisi bir ölçüde değişti ve önceden yağmacı eylemlerle çıkış bulan enerji artık kısmen gösterişsel faydası olan sonuçlara doğru yönlendi. Gösterişsel olarak amaçsız aylaklık, özellikle ve büyük çapta alt tabakadan geldikleri için kendilerini "otium cum dignitate (vakur refah-ç.n.)" geleneğinden ayrı tutan aylak sınıf arasında hakir görülmeye başlandı. Ancak üretici çaba tabiatlı tüm çalışmayı utandırıcı sayan bu itibar düzeni, önemli şekilde faydalı veya verimli herhangi bir başka uğraşıya geçici bir moda olması haricinde izin vermez. Sonuçta aylak sınıfın yaptığı gösterişsel aylaklıkta özde değilse de şekilsel bir değişiklik oldu. Çalışan bu iki gereklilik arasındaki uzlaşma, sahtelik sayesinde gerçekleşir. Birçok kibar usuller ve törensel tabiatlı sosyal görevler gelişir, resmi stil ve unvanında gömülü bazı görüntüde güzel iyileşme objeleri olan bir çok örgütler kurulur, konuşmacıların eylemlerinin gerçek ekonomi değerini yansıyacak fırsat bulamayabilecekleri bir sonuç için bir sürü geliş gidiş ve konuşmalar olur. Ayrıca amaçlı bir uğraşı sahtelik ile birlikte ve bunun dokusu içersine dokunmuş şekilde her zaman olmasa da ortak, belli bir ciddi sonuca yönelik amaçlı, değer verilebilir bir element mevcuttur.

Başkası namına yapılan aylaklığın daha ufak küresi içerisinde benzeri bir değişiklik öne çıkmıştır. Ataerkil düzenin iyi günlerinde olduğu gibi vaktini gözle görülür bir aylaklık içinde geçirmek yerine ileri barışçıl aşamanın ev kadını, kendini ev işlerine usanmaz şekilde verir. Evsel hizmetlerin bu gelişiminin göze çarpan özellikleri zaten belirtilmiştir.

İnsan yaşamındaki ister maddeler isterse hizmetler olsun, gösterişsel harcamanın bütün evrimi boyunca tüketicinin iyi şöhretini gerektiği şekilde yamamak için lüzumsuz bir masraf yapılması açık bir sonuçtur. İtibarlı olmak için müsrif olunmalıdır. Hayatta kalacak kadar minimum şeylere bile ulaşamayan sefil derecede fakirlik içerisindekilerle mukayese haricinde yaşamın gerçek ihtiyaçlarını tüketmekle hiçbir değer kazanılamayacaktır ve en sıkıcı ve istenmeyen itibar seviyesi hariç hiçbir tüketim standardı böyle bir mukayeseden ortaya çıkmaz. Örneğin; ahlaki, fiziksel, entelektüel

ya da estetik güç ifadelerinin mukayesesi gibi servet harici bakımlardan kıskandırıcı mukayeseyi kabul eden bir hayat standardı hala mümkün olabilirdi. Bütün bu yönlerin mukayese edilmesi günümüzde geçerlidir ve bu bakımlardan yapılan mukayese gösterişsel mukayese ile birbirinden zorlukla ayırt edilecek şekilde ayrılmaz derecede bağlıdır. Bu durum özellikle mevcut entelektüel ve estetik güç veya ustalık ifadelerinin mevcut değerlendirmeleri bakımından zordur, böylece sıklıkla özünde yalnızca gösterişsel olan farklılığı estetik veya entelektüel farklılık olarak yorumlarız.

İsraf kelimesinin kullanımı bir bakımdan talihsizliktir. Günlük yaşamda kullanıldığı şekliyle kelime bir değer yitirme anlamı taşır. Kelime burada aynı tür hareket ve olayları yeterince tanımlayabilme isteğiyle kullanılmıştır ve insan ürünlerinin ya da insan hayatının gayri meşru şekilde harcanmasını kastedecek kadar kötü manada alınmamalıdır. Ekonomik teorinin bakışında söz konusu harcama herhangi bir başka harcamadan ne fazla ne da az meşrudur. Burada bu harcama, bunu seçen bireysel tüketicinin bulunduğu yerden görüldüğü gibi bir israf ya da yanlış yönlendirilmiş çaba veya masraf olduğundan değil; toplamda insan yaşamına ya da insan iyiliğine hizmet etmediğinden "israf" denilmiştir. Bunu seçerse, israfı nedeniyle hoşnutsuzluk yaratmayan diğer tüketim şekilleriyle kıyaslandırıldığındaki göreceli faydası sorusunu ortaya getirir. Tüketici ne tür bir harcama seçerse seçsin ya da seçimini yaparken her ne sonuç beklerse beklesin tercihinin doğruluğu kadar fayda sağlar. Bireysel tüketicinin bakış açısından, görüldüğü şekilde israf meselesi ilgili ekonomik teorinin kapsamı içinden çıkmaz. O nedenle teknik bir terim olarak "israf" kelimesinin kullanılması bu gösterişsel israf düzeninde tüketicinin aradığı eylem ya da sonuçların değer yitirmesini belirtmez. Ancak diğer bakımlardan gündelik kullanımdaki "israf" teriminin israf olarak nitelendirilen şeylerin değer yitirmesini belirtmesinden başka bir kıymeti yoktur. Bu sağduyu katılımı işçilik içgüdüsünün bir ürünüdür. Müsrifliğin popüler reddi, kişinin kendisiyle barışık olması için tüm insani çaba ve eğlencelerde bütünün hayat zenginliğini ve iyiliğini görmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir ekonomik gerçek, kişisel olmayan fayda-genel insani bakış açısından görülen fayda-testinde göreceli ya da rekabet avantajı, ekonomik vicdanı tatmin etmez; bu nedenle rekabet harcamaları bu vicdanın onayına sahip değildir.

Kesin bir doğrulukla, kıskandırıcı bir maddesel kıyaslama temelinde gerçekleşmiş olan harcamalar hariç, hiçbir şey gösterişsel israf başlığı altına sokulamaz. Ancak, herhangi bir madde ya da unsuru bu başlık altına sokmak için bu masrafı yapan kişinin bu anlamda israf olarak kabul etmesi gerekli değildir. Öncelikle israf olarak kabul edilen bir hayat standardı unsurunun tüketicinin anlayışınca sonuçta hayatın bir gereği olması ve böylece tüketicinin alışkanlıksal harcamalarının herhangi bir maddesi gibi vazgeçilmez hale gelmesi sık sık görülen bir şeydir. Bazen bu başlık altına giren ve bu nedenle bu prensibin geçerli olduğu tarzın göstergesi olarak mevcut olan maddeler içerisine halı ve duvar kilimleri, gümüş yemek servisi, hizmetçi servisleri, ipek şapkalar, kolalı çarşaf, bir çok mücevher ve giysiler alınabilir. Alışkanlık ve gelenek oluştuktan sonra bu şeylerin vazgeçilmezliğinin harcamayı sınıflandırmada kelimenin teknik anlamıyla israf olup olmadığı üzerinde söz hakkı yoktur. Tüm harcamaların bu noktaya karar vermek için yapılması sınavının sorusu bu harcamanın toplamda insan yaşamını doğrudan zenginleştirmeye hizmet edip etmediği-kişisel olmayan yaşam sürecini iyileştirip iyileştirmediği-sorusudur. Çünkü bu işçilik içgüdüsünün mükafat temelidir ve bu içgüdü her ekonomik doğruluk ya da yeterlilik meselesinin son temyiz mahkemesidir. Bu, duygusal olmayan sağduyu ile verilen mükafata ait bir meseledir. Mesele bu yüzden bireysel alışkanlık ve sosyal adetlerin mevcut durumunda belli bir harcamanın belli bir tüketicinin tatmin olmasına ya da zihinsel huzuruna sebep olup olmadığı değil, alınan tat, adetlere uyma ve kazanılan itibar yanında sonucunun rahatlık ya da yaşam bütünlüğü için net bir kazanç olup olmadığıdır. Geleneksel harcama, dayandığı gelenek gösterişsel bir maddi kıyaslama alışkanlığına kadar gidiyorsa israf olarak sınıflandırılmalıdır, ancak maddi itibar ya da göreceli ekonomik başarının desteği olmadan da geleneksel ve düzenleyici hale gelemeyeceği kabul edilmelidir.

Bir harcamanın gösterişsel israf kategorisine girmesi için tamamı ile israf edilmesinin gerekli olmadığı açıktır. Bir şey hem kullanışlı hem de israf olabilir ve bunun tüketiciye olan faydası çok çeşitli kullanım ve israf oranlarıyla belirlenir. Tüketim maddeleri, hatta üretim maddeleri genelde bu iki unsuru fayda bileşkesi olarak birlikte bulundurur. Üretim amacıyla tasarlanan şeyler için ter-

si doğru olsa da genelde israf unsuru tüketim maddelerinde baskındır. İlk bakışta yalnızca gösterişe hizmet ettiği görülen maddelerde bile, en azından gösterişsel bakımdan yararlı bir amacın mevcudiyetini bulmak her zaman mümkündür. Diğer yandan beşeri endüstrinin en kaba cihazları kadar bazı endüstriyel süreçler için icat edilmiş makineler ve aletlerde bile gösterişsel israf ya da en azından gösteriş alışkanlığı izleri bulunabilir. Esas amacı ve baş unsuru gösterişsel israf olsa da herhangi bir şeyin ya da hizmetin kullanımında faydalı bir amacın olmadığını iddia etmek yanlıştır. Bunun yanı sıra esas olarak faydalı herhangi bir ürünün değeri içerisinde israf unsurunun hiçbir şekilde olmadığını iddia etmek de imkansızdır.

MADDİ YAŞAM STANDARDI

Her modern toplumda halkın büyük bir bölümü için fiziksel rahatlık bakımından gerekenin üstündeki masrafın esas gerekçesi görünen tüketimlerini pahalılıkta geçmenin bilinçli çabasından çok tüketilen maddelerin miktar ve kalitesi konusunda kabul edilmiş itibar standardına ulaşma arzusu mevcuttur. Bu arzu kesinlikle değişmeyen ve ötesinde ulaşılabilecek bir mükafat bulunmayan bir standartla yönlendirilmez. Standart esnektir ve özellikle böyle bir artışı takip eden yeni ve daha büyük bir masrafla maddi güç ve satın alma kolaylığı artışına alışmak için zaman verildiğinde sonsuz derecede genişleyebilir, bir kez benimsenince böyle bir masraftan vazgeçmek, zenginliğin artışına cevap vermekteki alışılmış ölçüyü büyütmekten daha güçtür. İncelendiğinde olağan harcamanın bir çok maddelerinin hem tamamı ile israf olduğu ve sadece bu yüzden itibar kazandırdığı, ancak bir kez bunlar itibarlı tüketim ölçeğine girip kişinin hayat şemasının tamamlayıcı bir parçası haline gelince bunlardan vazgeçmenin kişinin doğrudan fiziksel rahatlığını sağlayan, hatta yaşam ve sağlık için gerekli şeylerden vazgeçmek kadar zor olduğu kanıtlanabilir. Yani, ruhsal rahatlık veren gösterişsel israflı itibar harcamaları, fiziksel iyilik ya da hayatta

kalmanın "aşağı" gereklerine hizmet eden harcamaların çoğundan daha vazgeçilmezdir. İlkinde zorluk ahlaki, ikincisinde yaşamın fiziksel rahatlıklarından bir maddi indirimle ilgili olsa da "yüksek" bir yaşam standardından vazgeçmek zaten daha alçak olan bir standardı düşürmek kadar zordur.

Ancak, geri dönmek zorken gösterişsel harcamada yeni bir ilerleme daha kolaydır, gerçekten de bu neredeyse doğal bir şey oluverir. Ender durumlarda yükselme araçları eldeyken kişinin görünen tüketimini arttırmadaki başarısızlığı popüler anlayışta açıklama ve bu bakımdan eksik kalanlara değersiz cimrilik sıfatı yakıştırılır. Diğer taraftan uyarıya doğru cevap normal tepki olarak kabul edilir. Çabalarımızı normalde yönlendiren bu harcama standardı ortalama değildir, olağan harcamalar zaten başarılmıştır, ulaşabileceğimizin hemen dışında ya da biraz zorlamayla ulaşılabilecek yerdeki bir tüketim idealidir. Tahrik gücü kendimizi birlikte sınıflandırma alışkanlığında olduğumuz kişileri geçmek için bizi hazırlayan gösterişsel mukayese uyarısı; yani gıpta etmektir. Esas olarak aynı kurgu her sınıfın kendisini alttakilerle ya da önemli ölçüde yukarıdakilerden çok sosyal ölçekte kendisinden bir üstteki sınıfa haset veya gıpta etmesi şeklinde açıklanır. Yani başka bir deyişle özellikle sınıf farklılıklarının kısmen belirsiz olduğu, bütün itibar düzeninin ve tüm tüketim standartlarının en yüksek sosyal ve maddi sınıf olan zengin aylak sınıfın kullanım ve düşünce alışkanlıklarına kadar gittiği yerde, harcamadaki itibar standardımız gıpta etmenin diğer sonuçları gibi, itibar açısından bizim üzerimizdekilerin kullanış şekline göre ayarlanmıştır.

Genel çizgilerle toplumun hangi hayat şemasını itibarlı olarak kabul edeceğine karar vermek ve bu sosyal selamet şemasını en yüksek ve ideal şekliyle nasihat ve örnekle ortaya koymak bu sınıfın görevidir. Ancak bu yüksek aylak sınıf bu yarı rahiplik görevini ancak belli maddi sınırlamalar altında uygulayabilir. Bu sınıf, bu törensel gerekliliklerin hiçbirisi ile ilgili popüler düşünce alışkanlıklarında ani bir devrim yapmak veya tersine çevirmek etkisini gösteremez. Kitleye nüfuz etmeye yönelik herhangi bir değişiklik, halkın alışık olduğu tutumu değiştirmek ve özellikle sosyal açıdan parlak, bütünden daha uzaktaki sınıfların alışkanlıklarını değiştirmek zaman alır. Nüfus hareketliliğinin az ya da çeşitli sınıflar ara-

sındaki mesafelerin daha geniş ve zorlu olduğu yerlerde bu süreç daha da yavaştır. Ancak zaman verildiğinde, esas itibar prensipleri ile ilgili olup; toplumun yaşam şemasındaki şekil ve detay meseleleri açısından aylak sınıfın ilgi kapsamı geniş iken, etkileyeceği değişiklikler dar bir tolerans sınırında kalır. Örnek oluşu ve hükmü, altındaki bütün sınıflar için reçete olmak gücündedir, ancak alt sınıfların ruhsal tavırlarını ve kullanımını şekillendirmede itibar şeklini ve metodunu yönetirken gereken hükümleri işletir ve bu amirane reçete, sürekli çeşitli derecelerde işçilik içgüdüsüyle işlenmiş gösterişsel israf düzeninin seçici rehberliğinde çalışır. Bu normlara genelleme ve psikolojik içerik açısından bahsedilen ikisi arasında kalan bir diğer geniş insan tabiatı prensibi, yağmacı eğilim eklenmelidir. İkincisinin kabul edilen hayat şemasını şekillendirmedeki etkisi tartışılacaktır.

İtibar düzeni, hayat şemasını düzenleyeceği sınıfın ekonomik durumu, gelenekleri ve ruhsal olgunluk derecesine kendisini adapte etmek durumundadır. Otoritesi ne kadar yüksek ve esas itibar gereklerine başlangıçta ne kadar uygun olursa olsun, eğer zaman içerisinde veya bunun madden daha düşük bir sınıfa transferinde, maddi başarıdaki kıskandırıcı kıyaslama amacına hizmet için medeni insanlar arasında nihai itibar temeline karşı işlediği görülen belirli bir resmi uygulamanın hiç bir şekilde gücünü sürdüremeyeceği özellikle not edilmelidir.

Bu harcama kurallarının her toplum ve sınıfta söz sahibi olduğu aşikardır. Herhangi bir zamanda ya da herhangi bir sosyal seviyede hakim olan yaşam standardının itibar harcamalarının şekli ve bu "daha yüksek" ihtiyaçların insanların tüketimine hakim olma derecesi hakkında da söz sahibi olduğu açıktır. Bu bakımdan kabul edilmiş yaşam standardı ile sağlanan kontrol, başta olumsuz bir karakterdedir; ve hemen tamamı ile bir kez alışkanlık haline gelen gösterişsel masraf ölçeğindeki geri gidişi önlemeye çalışır.

Yaşam standardı alışkanlık tabiatındadır. Belli bir uyarıya cevap verme metodu ve alışkanlık ölçütüdür. Alışılan bir standarttan vazgeçmedeki zorluk evvelce oluşmuş bir alışkanlığı kırma zorluğu ile aynıdır. Standartta bir ilerleme yapmadaki göreceli kolaylık, hayat sürecinin bir açılım faaliyeti olması demektir ve her ne zaman ve nerede kendini ifade etme direnişi azalırsa yeni bir yöne a-

çılıma hazırdır. Ancak bir kez belli bir düşük direniş çizgisi boyunca ifade alışkanlığı oluştuğunda, dışsal direnişin önemli ölçüde arttığı çevrede bile bir değişiklik olduğunda boşalmak için alışılmış çıkış yerini arar. Belli bir yöndeki alışkanlık denilen bu yükselmiş ifade kolaylığı, belli yönde yaşamın açılımına dışsal durumlarca yapılan direnişteki önemli artışı dengeleyebilir. Çeşitli alışkanlıklar veya alışkanlıkla ilgili usul ve ifade yönleri arasında olduğu gibi -ki bunlar bireyin yaşam standardını oluşturur- karşı çıkan durumlarda ve boşalımın belli bir yön aradığı mecburiyet derecesinde önemli bir tutarlılık noktası bulunmaktadır.

Geçerli ekonomik teorinin dilinde bu demektir ki, insanlar masraflarını herhangi bir yöne tekrar kanalize etmekte isteksiz olsalar da bazı yönlerde kanalize etmeye daha da isteksizdirler, böylece herhangi bir alışılmış tüketimden istemeden vazgeçilirken bazı tüketim hatları vardır ki çok daha istemeden vazgeçilir. Tüketicinin büyük bir inatla sarıldığı tüketim maddeleri ya da şekilleri genellikle yaşam gereksinimleri veya yaşamak için lazım olan asgari şeylerdir. Gereken asgari şeyler tabii ki sıkı bir şekilde belirlenmiş, çeşit ve miktar olarak kesin ve değişmez şeyler değildir, ancak önümüzdeki amaca göre, yaşamın sürmesi için gerekli olan belli, aşağı yukarı kesin tüketim toplamı şeklinde alınabilir. Bu asgari şeylerden masrafların giderek yeniden kanalize edilmesi durumunda en son vazgeçileceği farz edilebilir. Yani, genel olarak kişinin hayatını yöneten alışkanlıkların en eski ve köklüleri, bir organizma olarak onun mevcudiyetine dokunan alışkanlıklar, en sürekli ve zorunlularıdır. Bunların ötesinde bireyin daha sonra oluşmuş, biraz düzensiz ve hiçbir şekilde değişmez mertebede olmayan daha yüksek istekleri gelir. Bu daha yüksek isteklerden bazıları, mesela belli uyarıcıların alışkanlıkla kullanımı veya selamet ihtiyacı (ahiret manasında) veya iyi itibar gibi bazı durumlarda daha alçak ya da daha ilkel isteklerden önce gelir. Genellikle alışkanlık ne kadar eski ise o kadar zor vazgeçilir ve hayat sürecinin önceki alışılmış şekilleri ile ne kadar yakından uyuşuyorsa bu alışkanlık kendini o kadar ısrarla savunur. Eğer eyleminin ilgili olduğu belli insan doğası özellikleri veya bunun içersinde uygulama bulan belli yetenekler hayat sürecinde ne kadar geniş ve derinden alakalı ya da o ırkın hayat tarihi ile içten bağlantılı özellik veya yetenekler ise alışkanlık da o kadar sağlamdır.

Farklı alışkanlıkların farklı kişilerde oluşmasındaki kolaylık farklılığı ve aynı şekilde farklı alışkanlıkların bırakılmasındaki değişik derecedeki isteksizlik, belli alışkanlıkların şekillenmesinin basit bir alışkanlık süresi meselesi olmadığını gösterir. Irsi yetenek ve mizaç özelliklerinin, bir kişinin yaşam şemasını hangi alışkanlıkların belirleyeceğine karar vermede alışkanlığın süresi kadar önemi vardır. Aktarılmış becerilerin hüküm süren türü ya da başka deyişle herhangi bir toplumda baskın olan etnik unsura ait mizaç türü, toplumun alışkanlıksal yaşam sürecinin kapsamını ve ifade şeklinin ne olacağını belirler. Aktarılmış beceri özelliklerinin bireylerdeki hızlı ve kesin alışkanlık şekillenmesinde ne kadar büyük rolü olduğu tümden baskın çıkan alkolizm alışkanlığının kimi zaman oluştuğu gibi son derece kolayca ya da o yönde özel beceri ile donatılmış kişilerdeki sofu tarikat alışkanlığının kaçınılmaz şekilde oluşmasının benzeri kolaylığı ile gösterilebilir. Nerede ise aynı anlam romantik aşık denilen belli bir insan çevresinin tuhaf alışkanlığına da eklenir.

İnsanlar, aktarılmış beceriler bakımından veya yaşam faaliyetlerini belli yönlere açmalarındaki göreceli kolaylık bakımından farklıdırlar ve belli bir güçlü beceri ya da büyük bir ifade kolaylığına uygun veya bunlar üzerine gelişen alışkanlıklar insanın iyiliğine önemli bir katkı sağlar. Yaşam standardını teşkil eden birkaç alışkanlığın göreceli sağlamlığını belirlemede bu beceri unsurunun oynadığı rol insanların gösterişsel tüketim amaçlı alışkanlık olmuş bir masraftan vazgeçmesindeki aşırı isteksizliği açıklar. Bu cins bir alışkanlığın temel olarak dayandığı beceriler ve arzular, rekabet alanında uygulanan becerilerdir ve gösterişsel kıyaslamada rekabet arzusu çok eskidir ve bu insan tabiatının istila edici bir özelliğidir. Bu, kolayca yeni bir biçimde büyük bir çaba içersine çağırılır ve bir kez alışkanlıksal ifadeyi bulduğu şekil altında kendisini büyük bir ısrarla sürdürür. Bir defa kişi kendini belli bir itibar harcaması ile ifade etme alışkanlığını oluşturmuşsa, belli bir uyarı setine bu ikazların ve derine ulaşan rekabet arzularının rehberliğindeki belli bir cins ve yöndeki faaliyete alışkanlıkla cevap veriyorsa, böyle bir masraf alışkanlığından vazgeçmesi son derece isteksizce olur. Diğer taraftan her ne zaman bir maddi güç artışı bireyi yaşam sürecini daha geniş kapsamda ve ilave erişimle açma durumuna koyunca ırkın eski eğilimleri de yaşamın yapacağı yeni açılımın yönünü

belirlemede kendilerini ortaya koyar. Bu eğilimler, mevcut ve geçerli yaşam şemasınca oluşturulan önerilerden faydalanan ilgili ifade şekilleri altında ve maddi araç ve fırsatları elde hazır bulunanların uygulanmasında aktiftirler. Bunlar bireyin toplam gücünün kendisini ispatlaması için yeni bir yolun şekil ve yönünü belirlemede özellikle söz sahibi olacaktır. Yani, daha iyi bir deyişle, gösterişsel tüketimin hayat şemasının bir unsuru olduğu her toplumda, bireyin ödeme yeteneğindeki bir artışın gösterişsel tüketimin geçerli bir çeşidi için yapılan bir harcama şeklini alması olasıdır.

Kendini koruma içgüdüsü hariç kıskançlık eğilimi muhtemelen ekonomik motiflerin en güçlü en uyanık ve en ısrarlı olanıdır. Endüstriyel bir toplumda bu kıskançlık eğilimi kendisini maddi kıskançlıkla ifade eder ve günümüzün medeni batı toplumlarında bunun kendisini herhangi bir çeşit gösterişsel israfla ispat ettiğini söylemek mümkündür. Gösterişsel israf ihtiyacı bu nedenle toplumun en ilkel fiziksel istekleri karşılandıktan sonraki endüstriyel verimlilik ya da mal arzındaki her artışını emmeye hazır bekler. Modern şartlarda bu sonuç alınmazsa zıtlığın nedeni normalde bireyin refah artış oranının harcama alışkanlığının yetişebileceğinden çok daha hızlı olmasında veya söz konusu bireyin artışın gösterişsel tüketimini daha sonraya ertelemesinde -ki burada düşünülen toplam masrafın muhteşem etkisini yükseltme amacı da vardır- aranmalıdır. Artan endüstriyel verimlilik, yaşam araçlarının elde edilmesini daha az emekle mümkün kıldığından toplumun çalışan üyeleri enerjilerini daha rahat bir tempoya doğru gevşetmek yerine gösterişsel harcamada daha yüksek sonuçlara ulaşmaya yönlendirirler. Endüstriyel verimlilik arttıkça ve gerginliğin hafiflemesini mümkün kıldıkça gerginlik hafiflememekte, ancak arz yükselişi; hareket tarzı ekonomik teorideki daha yüksek veya ruhsal isteklere dayandıktan sonra, sonsuz derecede büyüyebilen bu isteği karşılamakta kullanılmaktadır. Hayat standardındaki bu unsurun varlığı sayesinde J.S. Mill şunu söyleyebilmiştir; "*yapılan bütün bu mekanik buluşların insanın günlük zahmetini hafiflettiği şu ana kadar soru işaretidir.*"

Kişinin ait olduğu toplum ya da sınıfın kabul edilmiş harcama standartları, onun da yaşam standardının ne olacağını geniş ölçüde belirler. Kişiyi alışkanlıkla düşünüp ait olduğu hayat şemasına uy-

dururken; standart bunu, onun sağduyusuna kendisini doğru ve iyi olarak methederek doğrudan yapar, ancak bu takdir edilmeme ve ilginin kesilmesi acısı ile adet olarak kabul edilmiş harcama ölçüsüne uyum için çevrenin ısrarı sayesinde dolaylı olarak da gerçekleşir. Moda olan yaşam standardını kabullenip uygulamak kişisel rahatlık ve hayattaki başarı için vazgeçilmez olma noktasına kadar uygundur. Gösterişsel israf unsuru ile ilgili olarak genelde her sınıfın yaşam standardı -sürekli yükselme eğilimi ile- sınıfın kazanç kapasitesinin izin vereceği kadar yükselir. İnsanların ciddi faaliyeti üzerindeki etkisi bu nedenle onları büyük bir amaç birliği ile mümkün olabilecek en yüksek zenginliği sağlamaya ve maddi kazanç getirmeyen işlere yüz vermemeye yöneltir. Aynı zamanda tüketime etkisi bunu onaylamaları istenen gözlemciler için en imtiyazlı olan maddelere yoğunlaştırmaktır. Uygulanması zamanın itibarlı bir harcamasını ya da maddesini içermeyen eğilim ve beceriler ise kullanılmadıklarından artık terk edilirler. Bu görünen tüketim yanlısı ayrımcılık yoluyla çoğu sınıfın ev hayatı, gözlemcilerin gözleri önünde yaşadıkları hayatın parlaklığına kıyasla oldukça sönüktür. Aynı ayrımcılığın ikincil bir sonucu olarak, insanlar alışkanlıkla kişisel yaşamlarını gözlemlenmeye karşı örterler. Tüketimlerinin bu parçasının gizlilikle yapılması ayıplanamaz ve komşularıyla tüm temastan kaçınılır. Gelişmiş endüstriyel toplumların çoğunda insanların ev hayatları bakımından birbirine hiç benzememesi ve mahremiyet ve kapalılığın tüm toplumlarda daha üst sınıfların özelliklerinden olması bundandır. Üzerine acil şekilde itibarlı harcama zorunluluğu düşen sınıflardaki düşük doğum oranları, gösterişsel israfa dayalı yaşam standardının zaruretlerine kadar götürülebilir. Bir çocuğun itibarlı bir şekilde bakımı için gereken gösterişsel tüketim ve sonuçta artan masraf çok önemlidir ve güçlü bir engelleyici rol oynar. Bu belki de Malthusçu ihtiyat önlemlerinin en etkinidir.

Bu yaşam standardı faktörünün hem fiziksel rahatlık ve bakıma giden daha belirsiz tüketim unsurlarının yeniden kanalize edilmesindeki ve hem de çocuk azlığı ya da hiç olmamasındaki etkisi belki de en iyi şekilde dini meşguliyete adanan sınıflarda görülür. Hayatlarını karakterize eden ihsan ve marifetlerin varsayılan üstünlüğü ve enderliği nedeniyle bu sınıflar adet olarak, kendi maddi seviyesinin temin edebileceğinden daha yüksek bir sosyal seviyeye

dahil olur. Bu durumda itibarlı harcama ölçüsü de o derece yüksek çizilir ve sonuçta bu durum hayatın diğer yönlerinde kullanılabilecek son derece dar bir pay bırakır. Şartların zoruyla sosyal bakımdan eşiti sayılan dini olmayan sınıflara kıyasla bu sınıfın servet ve kazanç kapasitesi ile ölçülürse toplumun maddi itibar yolundaki beklentileri kadar bu konularda neyin doğru ve iyi olduğu ile ilgili duyguları son derece yüksektir. Bu mesleğin tekel altında olmadığı her modern toplumda din adamları kaçınılmaz şekilde madden üstün olan sınıflarla temasa zorunlu kalır. Bu üst sınıflar arasında güçlü olan yüksek maddi itibar standardı, dini sınıflar arasına sertliği biraz azaltılmış bir şekilde aktarılır ve neticede toplumda varlığının daha büyük kısmını gösterişsel israfa harcayan başka bir sınıf bulunmaz.

MADDİ ZEVK KANUNLARI

Tüketimi düzenleyici norm geniş ölçüde gösterişsel israf zorunluluğu iken tüketicinin her durumda hareket ettiği motifin çıplak, basit şekliyle bu prensip olduğunun anlaşılmaması gerektiği ikazı birkaç kez yapılmıştı. Vaktini ve çabasını adaba uygun şekilde vermesi kadar tüketilen şeylerin çeşit, miktar ve kalitesi ile ilgili kabul görmüş itibar kanunlarına göre yaşamak, karşı ikaz ve yorumlardan kaçınmak için belirlenmiş düzene uygunluk arzusu onun başlıca hareket kuvvetidir. Olayların normal gidişatında bu adetsel kullanım duygusu, tüketicinin hareket kuvveti içerisinde mevcuttur ve özellikle gözlemcilerin gözleri önünde yapılan tüketim bakımından doğrudan kısıtlayıcı bir güç sarf eder. Ancak, örneğin iç çamaşır, bazı yiyecekler, mutfak takımları ve diğer ev cihazları gibi kanıtlama değil hizmet amacıyla tasarlanmış, hemen hiçbir şekilde başkalarınca bilinmeyecek olan şeylerin tüketiminde de önemli bir adetsel pahalılık unsuru gözlemlenebilir. Bütün bu kullanışlı eşyalarda yakından bir inceleme ile söz konusu şeylerin ticari değerini ve maliyetini arttıran, ancak bunların tasarlanmış olduğu hizmetin maddi amaçlarına katkısını aynı ölçüde arttırmayan bazı özellikler bulunduğu görülecektir.

Gösterişsel israf kanununun seçici gözetimi altında tüketicinin tükettiği malların, sarf ettiği vakit ve çabalarının belli bir pahalılık ve israf standardında tutmasında etkileyici olan kabul edilmiş bazı tüketim kuralları ortaya çıkar. Bu düzen koyucu kullanım büyümesinin ekonomik hayata ani bir etkisi vardır, ama başka bakımlardan da davranış üzerinde dolaylı ve daha uzak bir etkisi de bulunmaktadır. Herhangi bir yönden yaşamın ifade edilmesi bakımından düşünce alışkanlıkları, yaşamın diğer yönlerinde de neyin iyi ve doğru olduğuna dair alışılmış etkiyi kaçınılmaz şekilde etkiler. Bireyin bilinçli yaşamının özünü teşkil eden organik düşünce alışkanlıkları kompleksi içerisinde ekonomik çıkar, diğer çıkarlardan yalıtılmış ve uzaklaşmış değildir. Bunun örneğin itibar kanunlarıyla ilişkisi hakkında bazı şeyler anlatılmış bulunmaktadır. Gösterişsel ziyan prensibi alışkanlık ve düşünce oluşumuna hayatta ve mallar konusunda neyin dürüst ve itibarlı olduğu ile ilgili olarak rehberlik eder. Bunu yaparken bu prensip, maddi onur kuralı ile birincil ilişkisi olmayan ancak doğrudan veya rastlantısal olarak belli bir büyüklükte bir ekonomik önemi bulunan diğer davranış normlarını değiştirecektir. Böylece itibar amaçlı israf, o anda ya da daha sonra görev duygusunu, güzellik duygusunu, kullanışlılık duygusunu, dinsel ya da töresel uygunluk duygusunu ve bilimsel gerçek duygusunu etkiler.

Burada itibar için yapılan harcama kuralının alışkanlıkla ahlaki davranış kurallarını değiştirdiği belirli noktaların veya belirli tavırların tartışmasına girmek çok gerekli değildir. Mesele görevleri kabul edilen ahlaki kuraldan herhangi bir sapmayı gözlemlemek ve nasihat etmek olan kişilerin ellerinde büyük bir dikkat ve açıklama isteyen şeydir. Toplum yaşamının baskın ekonomik ve resmi özelliğinin kişisel mülkiyet kurumu olduğu modern toplumlarda ahlak kurallarının göze çarpan özelliklerinden birisi de mülkiyetin kutsallığıdır. Kişisel mülkiyet dokunulmazlığına sahip olma özelliği gösterişsel tüketim sayesinde iyi itibar kazanmak amacıyla zenginlik arama alışkanlığına ters olduğu düşüncesinin kabul edilmesi için ısrar ya da tarife gerek yoktur. Mülkiyete karşı yapılan, özellikle büyük çaptaki saldırılar bu başlık altına girer. Saldırgana büyük mülk kazançları sağlayan saldırılarda, saldırısı yalnızca zayıf ahlak kuralına dayanan saldırganın büyük bir ceza ya da büyük bir kötülemeye maruz kalmadığı da ayrıca bilinen bir kötü şöhret konusu-

dur. Aynı şekilde kötülüğü sayesinde büyük bir servet kazanan hırsız ya da dolandırıcının kanunun sert bir cezasından kurtulmada küçük bir hırsızdan daha fazla şansı vardır ve artan refahı ve uygunsuz şekilde kazandıklarını harcamasıyla itibarı yükselir. Yağma ettiği şeylerin uygun bir şekilde harcanması özellikle terbiye edilmiş adap duyuları olan kişilere büyük etki yapar ve bu kusuru onların yorumladığı ahlâki düşüklük duygusunu azaltmaya kadar gider. Ayrıca konuyla daha yakından ilgili başka bir nokta ise şudur ki; hepimiz hareket noktası karısı ve çocuklarına itibarlı bir hayat için gereken araçları sağlamak olan bir adamın mülkiyete karşı yaptığı saldırıyı affetmek eğilimindeyizdir. Karısı için "lüks içersinde yaşadı" diye eklendiğinde bu ilave bir hafifletici sebep olarak kabul görür. Yani, parasal itibar standardınca talep edildiği kadar vakit ve maddenin kocası namına tüketiminin suçlunun karısı tarafından sağlanması gibi şerefli bir amacı olan bir suçu affetmek eğilimindeyizdir. Böyle bir durumda alışılmış derecede bir gösterişsel tüketimi onaylama alışkanlığı mülkiyete saldırdığı şiddetle reddetme alışkanlığını bazen övmeyi ya da suçlamayı belirsiz hale bile getirecek kadar tersine çevirir. Bu durum, şayet fenalık hatırı sayılır derecede yağmacılık ya da korsanlık unsuru içeriyorsa, özellikle hakikattir.

Bu konunun daha fazla uzatılması çok gerekli değildir, ancak dokunulmaz mülkiyet kavramını sarmalayan önemli ahlâki bütünlüğün kendisi, zenginliğin geleneksel mükafata layıklığının psikolojik tortusudur. Ayrıca şu da eklenmelidir ki; kutsal sayılan bu zenginliğe öncelikle gösterişsel tüketime geçmesi için iyi itibar adına değer verilir.

Maddi itibarın bilimsel ruh veya bilginin araştırılmasının üstünde olması ayrı bir bölümde detaylı olarak anlatılacaktır. Ayrıca bu bağlamda sofuluk, törensel liyakat ve uygunluk ile ilgili olarak burada bir şey söylemeye gerek yoktur. Bu konu da daha sonraki bir bölümde gelecektir. Yine bu itibarlı harcama yapılması kutsal konularda neyin doğru ve methedilir olduğu ile ilgili popüler tatları şekillendirmede söz sahibidir ve böylece herkesin bildiği sofu tarikat ve fikirlerden bazılarında gösterişsel israf prensibinin bulunmasına işaret edilmelidir.

Gösterişsel israf düzeni kutsal binalar, cüppeler ve aynı sınıftan

diğer şeylerin tüketimi gibi sofu tüketimi denilebilecek büyük bir bölümden sorumludur. Mabutları elle inşa edilmemiş tapınakların tercih edilmesini günah sayan modern tarikatlarda bile kutsal binalar ve tarikatın diğer mülkleri, itibarlı derecede müsrif harcama gözetilerek inşa ve dekore edilmiştir. Tapınağın paralı ihtişamının ibadet edenin zihninde kayda değer bir yükseliş ve olgunlaşma etkisi yaptığını anlamamız için çok az gözlem veya iç gözlem (her ikisi de işe yarar) gereklidir. Kutsal mekanın herhangi bir fakirlik veya bakımsızlık kanıtının bütün görenleri etkilemesini utanç duygusuna yansıttığımızda, aynı gerçeği güçlendirmiş oluruz. Hiç bir sofu tarikatın aksesuarları parasal olarak sitem almamalıdır. Bu şart, estetik ya da diğer bakımlardan bu aksesuarlarla ilgili her şeye izin verilmesini emreder.

Ayrıca, her toplumda özellikle sakinlerinin evlerinin maddi itibar standardının yüksek olmadığı mahallelerin ibadethane mimarisi ve dekorasyonu bakımından cemaatin evlerinden daha şatafatlı ve gösterişsel olarak daha müsrif olduğu belirtilmelidir. Bu, Hıristiyan ya da Putperest olsun hemen tüm tarikat ve mezhepler için doğrudur, ancak özellikle daha eski ve olgunlaşmış mezhepler için daha da doğrudur. Aynı zamanda ibadethane mensuplarının fiziksel rahatlığına çok az da olsa bir katkıda bulunur. Gerçekten de bu kutsal yapı, yalnızca üyelerinin fiziksel iyiliğine mütevazı evlerine kıyasla katkıda bulunmadığı gibi doğru ve güzelin haklı ve aydınlık duygusu, mabede yapılan tüm harcamalardaki iyi dilekler ve ibadet edenin rahatına yarayacak herhangi bir şey bulunmaması gerektiği herkesçe hissedilir. Şayet mabet içersinde herhangi bir konfor unsuruna izin verildiyse, bu en azından bir gösterişsel sadelik altında titizlikle örtülmüş ve maskelenmiş olmalıdır. Hiçbir masraf yapılmayan son zamanların en meşhur ibadethanelerinde, mekandaki eşya, özellikle görüntüde insan vücudunu alçaltan anlamlar taşımaya kadar gider. Bu sade ve müsrif konforsuzluğu asli doğru ve iyi olarak görmeyen ve dinsel tüketim hakkında ince zevkleri olan az kişi vardır. Dinsel tüketim başkası namına tüketim tabiatındadır. Bu dinsel sadelik düzeni, başkası namına tüketimin, başkası namına tüketenin rahatına gösterişsel bakımdan yardım etmemeli prensibine dayanarak gösterişsel müsrif tüketimin maddi itibarını temel alır.

Mabet ve teçhizatında mabedin bir azize veya kutsal varlığa bağlı olduğunun ve ona atfedilen lüks zevklerin tatmini için mülkün o şahıs tarafından kullanılmasının düşünülmediği tüm mezheplerde bu sadelikten bir şey vardır. Bu bakımdan kutsal eşyaların karakteri kutsal varlığa atfedilen yaşam alışkanlıklarının bu tüketim eşyalarını şahsen kullanması beklenen dünyevi patrik hükümdara daha çok yaklaştığı mezheplerde biraz farklıdır. İkinci durumda mabet ve teçhizatı dünyevi sahibinin gösterişsel tüketimine verilen eşyalar bakımından daha fazla bir üslup taşır. Diğer taraftan kutsal donanımın yalnızca kutsal varlığın hizmetine verildiği, yani bunun hizmetçileri tarafından onun hesabına ve onun namına tüketildiği yerlerde kutsal özellikler yalnızca başkası namına yapılan tüketime giden eşyalara uyan karakterleri benimser.

İkinci durumda mabet ve teçhizatı ve kutsal donanım başkası namına tüketenin rahatını ya da yaşam bütünlüğünü zenginleştirmeyecek, veya tüketilmesi tüketicinin rahatına yarayacak izlenimi uyandırmayacak şekilde tertip edilmiştir. Başkası namına tüketimin sonucu, tüketicinin yaşam bütünlüğünü değil, çıkarı için tüketim yapılan efendinin maddi itibarını zenginleştirmektedir. Böylece rahip esvabı çok pahalı, şatafatlı ve kullanışsızdır ve rahip uşağının kutsal varlığa tam kapasiteyle hizmet etmesi düşünülmeyen mezheplerde bunlar sade ve rahatsız biçimdedir. Öyle de olması gerektiği hissettirilir.

Bu yalnızca israf prensibinin ayinsel fayda kurallarının sahasını işgal ettiği softa ve itibarlı pahalılık standardını oluşturmakla kalmaz, araçlar kadar yollarına da değinir ve başkası namına tüketim kadar başkası namına aylaklığa da yaklaşır. En iyi rahip tavrı uzak, acelesiz, ihtimamsız ve hissi zevk telkinleriyle kirlenmemiş olanıdır. Bu doğal olarak farklı din ve mezheplerde farklı derecelerde doğrudur, ancak tanrıyı insana benzeten tüm dinlerde zamanın başkası namına tüketiminin işaretleri görünür. Aynı başkası namına aylaklık kanunu, sofu tarikatların dış ayrıntılarında da görünür şekilde mevcuttur ve tüm cemaate aşikar olması için yalnızca gösterilme yeterlidir. Tüm ibadet kendisini bir formüller tekrarına indirgemesi eğilimindedir. Bu formül gelişmesi aynı anda daha sert, şatafatlı ve ağır başlı rahip hayatı ve kisvesi olan olgun dinlerde daha çok göze çarpar, ancak rahipler, esvaplar ve ibadethane-

ler bakımından tercihlerinde daha az titiz olan yeni tarikatların şekil ve metotlarında da anlaşılır. Hizmetin tekrarı (hizmet terimi konu için önemli bir fikir taşır) mezhep yaş ve istikrar kazandıkça daha basmakalıp hale gelir ve tekrarlardaki basmakalıplık gerçek sofuyu çok hoşnut eder. Basmakalıp olması gerçeği nedeniyle hizmetin yapıldığı efendinin hizmetçilerinin verdiği hakikaten mahir hizmetin basit gereğinin üzerine çıkarıldığını gösterir. Onlar kârsız hizmetçilerdir ve kârsız kalmalarında efendileri için şerefli bir durum vardır. Bu noktada rahiplik göreviyle uşağın görevi arasında yakın bir benzerlik olduğuna işaret etmek gereksizdir. Her iki durumda da hizmetin aşikar basma kalıplılığını, yani yalnızca bir formalitenin uygulanması olduğunu kabul etmek bu konularda neyin uygun olduğuna dair duygularımızı hoşnut eder. Rahiplik görevinin uygulanmasında işi durdurma yeteneğini ima etmek gibi bir çeviklik ya da idari maharet görüntüsü olmamalıdır.

Bütün bunlarda doğal olarak bu maddi itibar kuralları geleneği ile yaşayan ibadet edenlerin kutsal varlığa atfedilen mizaç, zevkler, eğilimler ve yaşam alışkanlıklarıyla ilgili apaçık bir ilişki vardır. Tabii ki daha saf dinlerde parasal güzelliğin yaygınlığı çok belirli olsa da bu hepsinde görülmektedir. Hangi kültür aşamasında ya da aydınlanma derecesinde olurlarsa olsunlar tüm halklar kutsal varlıklarının kişiliği ve alışkanlıksal çevresi hakkında oldukça kıt miktarda hakiki bilgi eklemeye isteklidir. Kutsal varlıklarının mevcudiyetinin ve hayat tarzının resmini zenginleştirmek ve doldurmak için hayali yardıma çağırarak; alışkanlıkla ona değerli adam ideallerini oluşturan özellikleri verirler. Kutsal varlıkla irtibat kurarken yaklaşım yolları ve araçları o zamanın insanlarının aklındaki ilahi ideale olabildiğince yakından benzetilir. Kutsal varlığa kabul edilmiş yöntemlere göre en zarif ve en etkili bir şekilde ve popüler anlayıştaki ilahi tabiata özellikle uygun belli maddi durumların refakatiyle girildiği hissedilir. Herkesçe kabul gören bu tür irtibat anlarına uygun hal ve kişisel teçhizat ideali doğal olarak büyük çapta tüm ağırbaşlı ilişki anlarında insan tavrı ve etraf hususunda neyin esasen değerli ve güzel olduğuna dair herkesin anlayışına göre şekillenmiştir. Bu sebeple maddi itibar standardının varlığının tüm kanıtlarını doğrudan ve açık şekilde temeldeki maddi rekabet normuna dayayarak sofu davranışının analizine kalkışmak yanlış yönlendirici olur. Kutsal varlığa yalnızca maddi açıdan alt derece-

de olduklarından herkesçe algılandığı gibi kendi maddi durumunu kıskanmasını ve sefil durum ve çevrelerden sakınma ve bunları ayıplama alışkanlığını atfetmek de yanlış olur.

Yine de tüm toleranslar verildikten sonra maddi itibar kurallarının ilahi ilişki için uygun ve yeterli tarz ve durumların ne olduğu konusundaki fikirlerimiz kadar, kutsal varlığın özellikleri ile ilgili fikirlerimizi de doğrudan ya da dolaylı olarak madden etkilediği ortaya çıkar. Kutsal varlığın özellikle sakin ve aylak bir yaşam alışkanlığı olduğu hissedilir. Ne zaman onun evi şiirsel tasvirle çizilse, dinsel terbiye ya da sofu fanteziye başvurarak gidişata göre sofu söz sanatçısı dinleyenlerin hayaline servet ve güç nişanı cömertliğiyle bir taht getirir. Semavi meskenlerdeki böyle sunuşlarda genellikle sunumun arka planı kıymetli metallerin ve daha pahalı kıymetli taş çeşitlerinin parıltısıyla dolu iken; bu hizmetliler ekibinin görevi, vakit ve çabaları büyük çapta kutsal varlığın hürmete değer vasıflarının ve yiğitliklerinin verimsiz tekrarı ile doldurulmuş olarak başkası namına aylaklıktır. Yalnızca sofu fantezinin daha kaba anlatımlarında sofu ideallerinin içine bu maddi kuralların girişi böyle bir aşırılığa varır. Güney'in zenci nüfusunun sofu tasvirlerinde böyle aşırı bir durum oluşur. Onların söz sanatçıları altından daha ucuza inemez, böylece de maddi güzellikte ısrar şaşırtıcı etkisini sarıda gösterir ki bu daha aklı başındakiler için dayanılmazdır. Yine de muhtemelen kutsal araçlar konusunda neyin doğru olduğuna dair insanların görüşüne rehberlik eden törensel uygunluk ideallerine eklemek için maddi liyakat ideallerine başvurmayan din yoktur.

Benzer şekilde, kutsal varlığın rahip uşaklarının verimli bir iş yapmaması, elle tutulur bir insani fayda sağlayan herhangi bir tür işin kutsal varlığın önünde veya ibadethanenin sınırları içersinde yapılmaması, her kim huzura çıkıyorsa kıyafetinde ya da kendisindeki tüm cismani çalışkanlık özelliklerinden sıyrılmış olması, günlük giysilerden daha pahalı şekilde giyinmiş olarak gelmesi, kutsal varlık onuruna veya cemaat için olanlar haricinde tatil günlerinde kimse tarafından insan yararına bir iş yapılmaması gerektiğine inanılır. Daha uzak, laik mensuplar bile yedi günün birinde başkası namına aylaklık yapar. İnsanların sofu usuller ve kutsal varlıkla ilişkilerde neyin uygun ve yakışır olduğuna dair talimat gerekme-

yen duyularının bütün bu ifadelerinde maddi itibar kurallarının -ki bu kuralların sofu muhakeme üzerindeki etkisi o anda ya da daha sonra olabilir- etkin mevcudiyeti yeterince görülebilir.

İtibar kurallarının tüketim mallarının güzelliği veya işe yararlılığı ile ilgili popüler kanaat üzerinde benzer ama daha uzak erişimli ve daha hususi bir belirleyici etkisi vardır. Çok geniş ölçüde maddi düzgünlük gerekleri, kullanım ya da güzellik maddelerinin güzellik ve fayda anlamını etkilemiştir. Malların bir dereceye kadar gösterişsel israf hesabına kullanımı tercih edildiğinden bunların işe yararlılığı israf edilebilme ve gösterişsel kullanıma iyi adapte olmama oranlarına göre anlaşılır.

Güzellikleriyle değerlendirilen malların faydası malın pahalılığına yakından bağımlıdır. Basit bir örnek bu bağımlılığı açıklayacaktır. El yapımı, on ila yirmi dolar arasında ticari değeri olan bir gümüş kaşık aynı malzemeden ancak makine yapımı kaşıktan -kelimenin ilk anlamıyla- daha yararlı değildir. Hatta on ila yirmi sentten fazla bir değeri olmayan alüminyum gibi ucuz bir metalden ve makine yapımı bir başka kaşıktan da daha yararlı değildir. Bu iki kaşıktan ilki aslında ikincisinden gösteriş amacı için daha az donanımlıdır. İtiraz doğal olarak hazırdır, şöyle ki meseleyi bu yönden alırsak daha pahalı kaşığın esas olanı değilse de önde gelen faydalarından birisinin ihmal edilmesidir; el yapımı kaşık zevkimizi güzellik duygumuzu tatmin ederken makine yapımı ucuz metal kaşığın kaba bir işe yararlık haricinde faydalı bir görevi yoktur. Gerçekler şüphesiz itirazın açıkladığı gibidir, ancak itirazın her şeyden öte kati olmaktan çok makul olduğu düşününce belli olmaktadır. Anlaşılmaktadır ki; her iki kaşığın yapıldığı farklı metallerin her ikisi de kullanım amacına uygun güzellik ve faydaya sahiptirler (1) el yapımı kaşığın malzemesi, yüzey veya renk bakımından ikincisinden çok daha vasıflı olmadan ve mekanik kullanılabilirlik açısından hiçbir üstünlüğü olmadan ucuz metalden yüz kat daha değerlidir. (2) şayet yakın bir incelemeyle el yapımı sanılan kaşığın aslında yalnızca bir el yapımı taklidi olduğu ancak uzman gözler hariç herkese çizgi ve yüzey bakımından aynıymış duygusu verecek kadar iyi yapılmış olduğundan eşyanın kullanıcının bunu hayal ettiğinde bir güzellik objesi olarak türettiği tatmin duygusu dahil yararlılığı derhal neredeyse yüzde seksen, doksan hatta daha fazla

düşer, (3) şayet sadece taklit kaşığın hafifliğinden kendisini ele verecek şekilde her iki kaşık da yakından inceleyen birisi için görünüşte birbirinin aynı ise bu şekil ve renk aynılığının makine yapımı kaşığın değerine ne bir katkısı olur ne de bunun hayaliyle kullanıcının güzellik duygusunun tatminini gereğince sağlar, artık ucuz kaşık bir yenilik değildir ve nominal maliyetle tedarik edilebilir.

Kaşık olayı tipiktir. Pahalı ve güzel olduğu varsayılan ürünlerin kullanım ve hayal edilmesinden kaynaklanan üstün tatmin genelde ve büyük ölçüde güzellik adı altında maskelenen pahalılık duygumuzun tatmin edilmesidir. Üstün vasıflı eşyaya yüksek değer vermemiz, onun güzelliğinin saf olarak değerlendirilmesinden çok daha fazla üstün onursal karakterinin değerlendirilmesidir.

Haz alma kurallarımızda genelde gösterişsel israf gereği bilinçli bir şekilde mevcut değildir ancak yine de güzellik duygumuzu seçicilikle biçimlendiren ve sürdüren kısıtlayıcı bir norm olarak vardır ve neyin onaylanmış güzel olup olmadığını onaylamak bakımından ayrım yapabilmemize önderlik eder.

İşte güzel ve onursal olanın buluşup karıştığı bu nokta, işe yararlılık ve müsriflik arasındaki ayırımın her durumda en zor olduğu yerdir. Gösterişsel israfın onursal maksadma hizmet eden bir eşyanın aynı zamanda güzel bir cisim olduğu ve ilk maksada olan faydasını borçlu olduğu aynı emek uygulamasının eşyaya şekil ve renk güzelliği de verdiği sıkça görülür. Mesele birçok cismin, örneğin süsleme ve dekorasyon için kullanılan kıymetli taşlar, metaller ve bazı başka malzemenin gösterişsel israf unsurları olarak faydalarını güzellik objeleri olarak bir evvelki faydaya borçlu olması ile daha da karmaşıklaşır. Örneğin altın, yüksek derecede duyumsal güzelliğe sahiptir, hepsi değilse de çoğu kıymeti yüksek sanat işleri çoğunlukla malzeme niteliği ile de olsa hakikaten güzeldir, aynısı giysilerde kullanılan bazı şeyler, bazı manzaralar ve daha düşük derecede başka birçok şey için doğrudur. Sahip bulundukları bu hakiki güzellik olmadan bu objelere oldukları şekilde gıpta edilmesi ya da sahipleri veya kullanıcılarının tekeli altında gurur objeleri olmaları zordur. Ama bu şeylerin sahiplerine faydası genelde bunların hakiki güzelliğinden çok, sahip olunmalarından ve tüketilmelerinden sağlanan onurdan ya da önlediği tenkitlerden

kaynaklanır.

Diğer bakımlardan faydalarından başka bu cisimler güzeldir ve böyle bir faydaları vardır. Birine mal edildiklerinde ya da tekelleştirildiklerinde bu bakımdan değerlidirler. Böylece değerli varlık olarak gıpta edilirler. Bunlar, müstesna zevke sahip kişinin maddi üstünlük duygusunu ve hayalleri de o kişinin güzellik duygusunu tatmin eder. Ancak bunların güzelliği basit anlamda tekelleştirilmelerine ya da ticari değerlerine temel olmaktan çok, vesilesidir. Kıymetli taşların duyumsal güzelliği gibi ihtişamı, ender bulunmaları ve fiyatları ucuz olsalardı asla sahip olamayacakları farklılıklarına katkıda bulunmayacaktı Gerçekten de bu başlıktaki durumların genel gidişatında gösterişsel israf maddeleri olarak onursal karakterleri hariç bunlara sahip olmanın ve kullanmanın müstesnalığında nispeten az teşvik vardır. Kişisel süs eşyaları hariç bu genel sınıftaki objelerin çoğu onursal alanın dışındaki amaçlara da aynı şekilde hizmet eder. Bunları seyreden kişi tarafından sahip olunduğuna bakılmaksızın, hatta kişisel süsler bakımından bunların birinci amacı takan (ya da sahip olan) kişiye bunlar olmadan idare eden diğer kişilerle kıyaslama yoluyla şeref ödünç vermektir. Güzellik objelerinin estetik hizmet yetenekleri bunlara sahip olmakla fazla artmaz.

Tartışmanın şu ana kadar dayandığı genellemeye göre, güzellik duygumuza hitap edecek değerli obje hem güzellik ve hem de pahalılık gereklerini yerine getirmek zorundadır. Ama hepsi bu değildir. Bundan başka pahalılık kuralı zevklerimizi taktirimizdeki pahalılık işaretleri ile cismin güzel özelliklerini birbirinden ayrılamaz biçimde harmanlayarak ve sonuçtaki etkisi güzelliğin taktiri başlığı altında olmak şeklinde vurucudur. Pahalılık işaretleri pahalı malların güzel özellikleri olarak kabul edilir. Bunlar onursal maliyetin işaretleri olarak zevk verirler ve bu sebeple verdikleri zevk objenin güzel şekli ve renginden kaynaklanan zevk birbirine karışır, böylece örneğin; kıyafetin bir unsurunun "kusursuz güzel" olduğunu söylediğimizde bunun çoğunluğu eşyanın estetik değerinin analiz edilip eşyanın maddi açıdan onursallığının ilan edilmesidir.

Pahalı ve güzel cisimlerdeki bu birleşim ve karmaşa belki de en iyi giysi ve ev mobilyalarında örnek bulur. Giysi konusundaki itibar kuralı o zamana göre kıyafetlerde hangi şekiller, renkler, mal-

zemeler, vs.nin uygun olarak kabul edileceğini belirler ve kuraldan uzaklaşmak doğrudan uzaklaşmak olarak farz edildiğinde zevkimize karşı gelir. Moda kıyafette aradığımız onay hiçbir şekilde yalnızca bir kandırmaca olarak kabul edilmemelidir. Böyle moda olan şeyleri keyif verici bulmaya çoğunlukla tam bir samimiyetle hazırızdır. Tüylü giysiler ve bariz renk efektleri örneğin bize parlak yüzey ve nötr renkler moda iken ters gelir. Bu yılın fantezi bone modeli duygularımıza bugün geçen yılın aynı şekilde fantezi bone modelinden kesinlikle çok daha çekici gelir. Gerçi bir yüzyılın çeyreği perspektifinden bakıldığında anlarız ki, hakiki güzellik bakımından bu yapılardan birini öbüründen daha fazla mükafatlandırmak son derece zor bir meseledir. Tekrarlarsak, insan şekli ile fiziksel bitişiklikleri düşünüldüğünde bir centilmenin şapkasının ya da markalı deri ayakkabısının parlaklığı, havi gitmiş bir elbise kolunun benzeri parlaklığından daha fazla bir hakiki güzelliğe sahip olmadığı görülür, yine de (batılı medeni toplumlarda) bütün iyi yetişmiş kişiler içgüdüsel ve dürüst olarak bunlardan birine büyük bir güzellik diye bağlanır, diğerini ise hitap ettiği her duyguya karşıt diye onu bertaraf eder. Estetik dışı bazı acil sebepler haricinde herhangi bir kişinin medeni toplumda büyüklük taslamak için böyle bir şeyi giymeye ikna edilebileceği son derece şüphelidir.

Eşyaların pahalılık işaretlerini taktirle algılamaya ve güzelliği itibarla bir tutmaya alışınca; pahalı olmayan güzel bir cismin güzel olmadığı varsayılır. Böylece örneğin; bazı güzel çiçekler kolaylıkla istenmeyen yabani ot sayılır; nispeten kolay yetiştirilen bazı başka çiçekler daha pahalı türden olanlara ulaşamayan alt orta sınıf tarafından kabul görür ve beğenilir, ama bu çeşitler pahalı çiçekler satın alabilecek ve çiçekçi ürünlerinde daha üst maddi güzellik için eğitilmiş kişilerce kaba bulunup reddedilir. Bunlardan daha güzel olmayan başka bazı çiçekler ise yüksek maliyetle üretilir ve zevkleri kibar çevrenin kritik rehberliği altında olgunlaşmış çiçek severlerin hayranlığını toplar.

Zevk meselesinde toplumun bir sınıfından diğerine olan aynı değişim örneğin mobilya, ev, park ve bahçeler gibi diğer başka tüketim eşyalarında da görülür. Bu farklı sınıf, eşyalarda neyin güzel olduğuna dair görüş farklılıkları beyan ederken herhangi bir normun güzelin saf anlamına göre bir farklılık olmadığını vurgular.

Tenkit edenin ait olduğu sınıfın itibar amaçlı tüketimi kapsamında hangi unsurların bulunacağını tanımlayan estetik bakımdan tanrı vergisi şeylerin herkesçe kabul edilen farkları değil, itibar kurallarındaki farklardır. Bu, tüketiciyi alçaltmadan zevk ve sanat objeleri başlığında tüketilecek çeşitli şeylere dair özellik geleneklerindeki farktır. Diğer taraflardan belli bir farklılığa müsaade edilerek bu gelenekler az çok kesinlikle o sınıfın maddi yaşam düzeyi ile belirlenir.

Günlük yaşam herkesçe kabul edilen güzellik anlamının maddi itibar gereklerinin öğretmediği anlamdan uzaklaşması kadar kullanılan eşyalarla ilgili parasal güzellik kuralının sınıftan sınıfa nasıl değiştiğini gösteren bir çok ilginçliklerle doludur. Batılı insanların zevkine samimi olarak hitabeden çim tarhı ya da kısa biçilmiş çimen bahçe, park böyle bir gerçektir. Özellikle uzun kafalı sarışın unsurun önemli derecede baskın olduğu toplumların durumu iyi sınıflarının zevklerine hitabettiği görülür. Çim bahçenin anlayış objesi olarak bir duyumsal güzellik unsuruna sahip olduğu kesindir ve hemen hemen bütün ırk ve sınıfların gözüne böyle göründüğü kuşkusuzdur, ancak muhtemelen diğer insanlardan fazla uzun kafalı sarışınların gözüne daha güzel görünmektedir. Bu etnik unsurun geniş çayır hayranlığının halkın diğer unsurlarından yüksek olması uzun kafalı sarışının mizacının bazı diğer özellikleri ile birlikte bu ırkın bir zamanlar nemli iklime sahip bir bölgede uzun süre yaşamış kırsal insanlar olduğunu gösterir. Kısa biçilmiş bir çim bahçe iyi bakılmış kır ya da mera düşüncesinden zevk duymaya hazır bir genetik miras almış insanların gözünde güzeldir.

Estetik amacı için çimenlik bir inek merasıdır; ve günümüzde bakıcı masraflarının tasarruf düşüncesine izin vermediği bazı durumlarda, uzun kafalı sarışının kırsal hevesi bir ineğin çimenliğe veya özel alana sokulmasıyla onarılır. Böyle durumlarda kullanılan inek genelde pahalı bir cinstir. Neredeyse inekten ayrılmaz olan tasarruf fikri, bu hayvanın dekoratif kullanımına karşı bir itirazdır. Lüks çevrenin bu öneriyi olumsuzlaştırdığı yerler hariç her durumda ineğin bir keyif objesi olarak kullanılmasından sakınılmalıdır. Kırsallık fikrini doldurmak için otlayan hayvanlara rağbet arttığında ineğin yeri çoğunlukla daha az uygun da olsa örneğin geyik, antilop ya da bu tür egzotik bir hayvana verilir. Bu ikame hayvanlar

batılı adamın kırsal gözüne inekten daha az güzel görünse de, böyle durumlarda pahalı olmaları, yararsızlıkları ve neticedeki itibar nedeniyle tercih edilirler. Bunlar ne gerçek olarak ne de fikirde yararlı değildirler.

Kamusal parklar da doğal olarak çim bahçe kategorisine girer, onlar da en fazla kırsal alan taklididirler. Böyle bir park tabiidir ki en iyi şekilde otlamayla bakımlı tutulur ve çimen üzerindeki sığırlar bir kez olsun iyi bakımlı çayır görmüş birisinin itiraz etmeyeceği gibi bu güzelliğe önemli bir katkı sağlamazlar. Ancak böyle bir metodun kamusal alanların bakımı için kullanılmasının seyrek olduğu popüler zevkin maddesel bir unsurunun ifadesi olarak not edilmelidir. Deneyimli işçilerce ve eğitilmiş birinin gözetimi altında yapılacak en iyi iş çayırın oldukça yakın bir taklididir, ancak sonuç otlamanın artistik etkisinden yine de uzaktır. Fakat ortalama popüler anlayışa göre kamusal keyif sahasında bir sığır sürüsü bulunması ve bunların kullanımının ucuzluğu cimrilik belirtisidir. Çim sahaları bu metotla bakımlı tutmak nispeten ucuzdur ve o nedenle âdaba uymaz.

Aynı genellemeye giren başka bir kamusal alan özelliği daha vardır. Basitlik ve saf iş görürlük kandırmacası ile birlikte gayretli bir pahalılık teşhiri mevcuttur. Zevkleri orta sınıf yaşam alışkanlıkları ya da bu gün yaşayan neslin çocukluk dönemindeki üst sınıf gelenekleri ile şekillenmiş kişilerin yönetimi ya da sahipliği altında olduğu yerlerdeki kişisel sahalar da aynı çehreyi gösterirler. Daha sonraki dönemin üst sınıftan öğrenilmiş zevklerine uyan sahalar bu özellikleri bu derecede göstermez. İyi yetişmiş eski ve yeni nesillerin zevkleri arasındaki bu farkın nedeni değişen ekonomik durumda yatar. Benzer farklılık kabul edilmiş keyif sahası ideallerindeki kadar başka yönlerde de algılanabilir. Birçok diğerlerinde olduğu gibi bu ülkede geçen yarım yüzyıla kadar, ancak nüfusun çok ufak bir bölümü kendilerini tutumluluktan uzak tutabilecek kadar zenginliğe sahiptirler. Yetersiz haberleşme araçları nedeniyle bu küçük bölüm dağınıktı ve birbiriyle etkin temastan uzaktı. O nedenle pahalılığa aldırmayan bir zevk gelişiminin temeli yoktu. İyi yetişmiş zevkin kaba tasarrufa karşı isyanı başlamamıştı. Nerede saf güzellik duygusu kendisini ucuz veya tasarruflu çevrenin onaylanması şeklinde arada sırada gösterebilmişse, yalnızca benzer fi-

kirli kimselerin verebileceği sosyal kabulden eksik kalmıştır. O nedenle sahaların yönetimindeki olası ucuzluk delillerini muayene edecek şekilde üst sınıfın etkin bir fikri yoktu ve dinlenme alanlarının çehresi ile ilgili olarak çalışmayan sınıfla alt-orta sınıf idealleri arasında esaslı bir ayrılık da mevcut değildi. Her iki sınıf da ideallerini gözleri önündeki maddi itibarsızlığın korkusu ile eşit şekilde oluşturmuştu.

Günümüzde idealler arasındaki ayrılık görülür olmaya başlamıştır. Bir veya daha fazla nesildir çalışmaktan ve parasal tasalardan muaf olan aylak sınıf, artık zevk meselelerinde fikir oluşturacak ve sürdürecek kadar genişlemiştir. Üyelerinin artan hareketliliği de bu sınıf içersinde bir "sosyal kabul" sağlanabilmesine kolaylık katmıştır. Seçkin sınıf içersinde tasarruftan muaf olmak, faydasının çoğunu parasal itibarın temeli olarak kaybettiği genel bir durumdur. Bu nedenle, daha sonraki üst sınıfın zevk kuralları sürekli bir pahalılık gösterisinden ve tutumluluk görüntüsünden kesinlikle uzak olmak üzerinde o kadar ısrar etmez. Park ve alanlarda rustik ve "doğal"lığa rağbet bu daha üst sosyal ve entelektüel seviyelerde görülür. Bu rağbet geniş çapta işçilik içgüdüsünün bir ürünüdür ve sonuçlarını farklı süreklilik dereceleriyle verir. Ender olarak samimidir ve o zaman yukarda bahsedilen rustik taklidinden fazla farklı olmayan bir şeye doğru hafifçe değişir.

Orta sınıf zevklerinde bile derhal ve israfsız kullanım sunan işe yarar düzenlemeler konusunda zayıflık mevcuttur, ama bu itibarlı işe yaramazlık kuralının kırılmaz baskısı altında dikkatle elde tutulur. Neticede rustik parmaklıklar, köprüler, kameriyeler, kulüpler ve benzeri dekoratif unsurlarda çeşitli yapmacık iş-görürlük yolları ve araçlarıyla kendini gösterir. Belki de ekonomik güzellik duygusunun ilk teşviklerinden en büyük ayrılık olan bu işe yararlılık taklidi döküm-demirden rustik parmaklık ve kafes ya da tasviye edilmiş alandaki dairesel araba yolu ile ifade bulur.

Seçkin aylak sınıf, en azından bazı noktalarda parasal güzelliğin bu yarı-işe yarar çeşitlerinin kullanımını yetersiz kılmıştır. Ancak daha yeni varımların gerçek aylak sınıf ile orta ve alt sınıfa verdiği zevk, doğal olarak sahip bulunduğu güzellik nedeniyle hayran kalınan objelerde bile yine de estetik güzelliği tamamlayıcı olarak parasal güzellik gerektirir.

Bu konulardaki popüler zevk kamu alanlarındaki geleneksel çiçekliklerdeki fantezi budamanın takdir edilmesinde görülür. Parasal güzelliğin estetik güzelliğe baskın çıkmasının belki de olabilecek en iyi gösterimi Columbian Fuarı'nın işgal ettiği sahaların düzenlenmiş halidir. İtibarlı pahalılığın gereklerinin tüm gösterişsel israftan kaçınıldığı yerlerde bile hala mevcut olduğu görülmektedir. Bu düzenleme çalışmasında yapılan artistik etkiler aynı sahanın kendisini parasal zevk kuraları ile yönlendirmeyen ellere teslim edildiğinde yapılabilecek etkilerden çok ayrılmaktadır. Şehrin üst sınıfı bile çalışmanın ilerlemesini bu olayda şehrin üst, orta ve alt sınıfların zevkleri arasında çok az fark olduğunu belirten açık bir onayla seyretti. Böyle ileri derecede parasal kültüre sahip örnek şehir nüfusunun güzellik zevki kendi gösterişsel israf prensibinden uzaklaşmaktan utanç duyar.

Belki de daha üst sınıf zevklerinden ödünç alınmış olan doğa aşkı, bazen kendisini bu parasal güzellik düzeninin rehberliği altında beklenmedik şekillerde ifade eder ve derin düşünmeyen seyirciye saçma görünebilecek sonuçlara yol açar. Örneğin; bu ülkenin ağaçsız yerlerine ağaç dikmek gibi iyi kabul görmüş bir uygulama yoğun şekilde ormanlık sahalara bile bir itibar harcaması unsuru olarak taşınmıştır. Ormanlık bölgede bir köy ya da çiftçi için sahayı yerel ağaçlardan temizleyip derhal çiftliğin etrafına ya da cadde boylarına bazı yeni çeşit fidanlar dikmesi alışılmamış bir şey değildir. Bu şekilde akağaç, pamuk ağacı ve gevrek söğüt fidanlarına yer sağlamak için ormanda yetişen meşe, karaağaç, kayın, baldıran, huş ağaçları kesilir. Orman ağaçlarını yerinde bırakma ucuzluğunun dekoratif ve itibarlı bir sonuca hizmet etmek maksadıyla bir şeye yatırım yapma şerefinden mahrum bıraktığı hissedilir.

Zevkin parasal şöhret sayesinde yol göstermesi hayvanların güzellik standartlarından izlenebilir. Bu zevk kuralının ineğe popüler estetik ölçeğindeki yerini tayin etmede oynadığı rolden bahsedilmişti. Aynı etki başka bir şeyde örneğin kümes hayvanları, domuz, sığır, koyun, keçi, çeki atları gibi topluma önemli derecede faydalı evcil hayvanlar için geçerlidir. Bunlar üretim malları özelliğindedir ve faydalı, hatta kârlı bir sonuca hizmet eder, o nedenle bunlara güzellik atfedilmez. Bu durum güvercin, papağan ve diğer kafes hayvanları, kedi, köpek ve yarış atları gibi normalde hiçbir ü-

retime hizmet etmeyen evcil hayvanlar için farklıdır. Bunlar gösterişsel tüketim, bu nedenle de doğal olarak itibarlı mallardır ve güzel kabul edilirler. Bu sınıftan hayvanlar normalde üst sınıflarca beğenilir. Maddi bakımdan daha alt sınıflar ve tutumluluğu reddeden kesin kuralın modasının geçtiği seçkin bir çalışmayan sınıf azınlığı, güzel ve çirkin arasında sert ve hızlı bir parasal ayırım çizgisi çekmeden bu hayvan sınıflarının her ikisinde de güzellik bulur.

Hem itibarlı hem de güzel olan evcil hayvanlar için söylenmesi gereken yardımcı bir değer esası daha vardır. Evcil hayvanların itibarlı sınıfına ait olan kuşlar ve bu sınıf içersindeki yerini yalnızca yarar sağlamamak karakterine borçlu olanlar dışında özel dikkate değer hayvanlar kedi, köpek ve koşu atlarıdır. Daha az masraflı olduğu, hatta faydalı bir sonuca hizmet ettiğinden kedi sözü edilen diğer ikisinden daha az itibarlıdır. Aynı zamanda kedinin mizacı itibar amacına uymaz. O insanla eşitlik esası üzerinde yaşar, tüm değer, onur ve itibar farklılıklarının eski temeli olan statü ilişkisi hakkında hiçbir şey bilmez ve kendisini sahibi ve komşuları arasında kıskandırıcı bir mukayeseye kolay kolay bırakmaz. Bu son kuralın istisnası, pahalılığı nedeniyle bir miktar itibar değeri ve bu nedenle parasal bakımdan özel bir güzellik iddiası olan Ankara kedisi gibi ender ve fantezi ürünlerdir.

Köpek işe yaramazlık ve özel mizaç avantajlarına sahiptir. İnsana arkadaş olduğundan hakkında iyi konuşulur, zekası ve sadakati övülür. Bunun anlamı köpeğin insanın kölesi olduğu ve sorgusuz teslimiyete ve sahibinin ruh halini tahmin etmede köle çabukluğu olduğudur. Statü ilişkisinde kendisine uyan -amaca hizmet eden özellikler olarak zorunludur- bu özelliklerle güçlenen köpek estetik değeri belirsiz bir karakteristiğe sahiptir. Köpeğin kendisi evcil hayvanların en pisi ve alışkanlıkları en çirkin olanıdır. Bunları sahibine karşı aşağılık yaltaklanması ve diğer herkese karşı tehlike ve rahatsızlık oluşturmasıyla örter. Köpek bizim sahiplik arzumuzla oynamak suretiyle methimizi kazanır, ayrıca masraf kalemi olarak ve genelde işe yarar hiçbir amaca hizmet etmeyerek insan gözünde bir itibar metası şeklinde emin bir yer tutar. Köpek aynı zamanda hayalimizde sürek avı ile ilişkilendirilir ki, bu da değerli bir meşguliyet ve şerefli yağmacı hissin bir ifadesidir.

Bu üstünlük temelinde hangi şekil ve hareket güzelliği ve methedilecek hangi akıl özelliğine sahip olursa olsun bunlar genelde onaylanır ve büyütülür. Köpek meraklılarınca acayip şekil bozuklukları ile oluşturulmuş köpek türleri bile çoğu kişi tarafından samimi olarak güzel kabul edilir. Bu çeşit köpekler ve diğer fantezi üretimi hayvanlar şekil bozukluğunun yer aldığı belli bir tarzdaki tuhaflık ve tutarsızlıkla orantılı bir estetik değere göre derecelendirilip sınıflandırılırlar. Eldeki amaç için bu tuhaflık ve yapısal tutarsızlık temelindeki farklı olmanın faydası ender bulunma ve sonuçtaki masraf terimlerine indirgenebilir. Hem erkek, hem de kadının kullandığı evcil köpekler gibi köpek canavarlarının ticari değeri bunların üretiminin yüksek maliyetli olmasında, sahipleri için değerleri ise gösterişsel tüketim maddeleri olma faydasında yatar. Dolaylı şekilde bunların itibarlı pahalılığına yansıyarak bunlara sosyal bir kıymet verilir. Böylece kelime ve fikirlerin kolayca bir diğerinin yerine geçebilmesiyle bunlar beğeni kazanır ve güzel sayılır. Bu hayvanlara verilen dikkat hiçbir anlamda kazançlı veya faydalı olmadığından itibar sağlar, bunlara bakma alışkanlığı sonuçta hoşnutsuzlukla karşılanmadığından çok inatçı ve çok hayırsever karakterde bir alışılmış ilgiye dönüşür. Yani evcil hayvanlara verilen sevgide bu objelerin düşünülüp seçilmesine yol gösterip şekil veren bir norm olarak pahalılık kuralı uzakta veya yakında mevcuttur. Normun işleme tarzı biraz farklı olsa da anlaşılacağı gibi bu durum kişileri sevmek konusunda da doğrudur.

Koşu atının durumu da köpeğinkine çok benzer. O da tümünde pahalı ya da müsrif ve sınai amaç bakımından kullanışsızdır. Toplumun iyiliğini arttırmak ya da insanın yaşam biçimini kolaylaştırmak için sahip olması gereken üreticiliğin yerini popüler estetik zevkini tatmin eden kuvvet ve hareket kolaylığı teşhiri şeklini alır. Bu da doğal olarak önemli bir hizmettir. Ata, köpek gibi köle bağımlılığına ruhsal bir eğilim bahşedilmemiştir, ancak o, çevrenin "canlandırıcı" güçlerini onun kullanımına ve inisiyatifine vererek bunlar sayesinde kendi baskın bireyselliğini ifade etmesini sağlayacak şekilde sahibinin hislerine etkin bir hizmette bulunur. Koşu atı en azından potansiyel olarak üst ya da alt derecede bir yarış atıdır ve bu şekilde sahibine en özel şekilde hizmet eder. Koşu atının faydası geniş ölçüde kıskandırıcı bir araç olarak etkenliğinde yatar, sahibi kendi atının komşusununkini geçmesiyle saldırganlık

ve baskın olma duygusunu tatmin eder. Kazanç sağlamayan ancak toplamda oldukça istikrarlı şekilde müsrif ve böylece gösterişsel ve şerefli olan bu kullanım, koşu atına sağlam bir olası itibar pozisyonu sağlar. Bunun ötesinde gerçek yarış atının bir kumar aleti olarak benzer şekilde üretici olmayan ancak şerefli bir kullanımı vardır.

Koşu atı böylece maddi itibar düzeni onun sahip olduğu hangi güzellik ya da hizmet varsa serbestçe takdir edilmesini onayladığından estetiksel olarak talihlidir. Onun hak iddiaları gösterişsel israf ilkesinin iznine ve baskın olmak ve kıskandırmak için yağmacı eğilimin desteğine sahiptir. Buna ek olarak at zaten güzel bir hayvandır. Yarış atının ise bu bakımdan yarış atı meraklıları sınıfına da güzellik duygusu katması at meraklılarının yargısının etkisinde kalanlar sınıfına da ait olmayan kimselerin öğretilmemiş zevkine göre özel bir durumu yoktur. Bu öğretilmemiş zevke göre en güzel at, yetiştiricinin seçici geliştirmesi altındaki yarış atından daha az radikal değişime maruz kalmış bir şekilde olmalıdır. Yine de bir hayvanın güzellik ve hizmetini anlatmak isteyen bir yazar ya da konuşmacı benzetmek için alışkanlıkla atı kullanır ve bunu yaparken de aklındakinin yarış atı olduğunu belli eder. Bu konularda orta derecede incelmiş zevklere sahip kişiler arasında bile karşılaşılan at ve köpek çeşitleri beğenisinde çalışmayan sınıfın itibar kurallarının doğrudan ve fark edilebilir bir etkisi vardır. Bu ülkede, örneğin, çalışmayan sınıfın zevkleri bir ölçüde Büyük Britanya'nın çalışmayan sınıfında hakim olan ya da hakim olduğu düşünülen kullanım ve alışkanlıklara göre şekillenmiştir. Atlarda, özellikle binek atlarında-ki en fazla israf gösterişi maksadına hizmet ederler - genelde bir atın ne kadar İngiliz ise o kadar güzel olduğu İngiliz aylak sınıfının itibarlı kullanım amacıyla bu ülkenin üst-aylak sınıfı ve daha alt sınıflara örnek olması nedeniyle doğru kabul edilir. Güzellik anlayışı metotlarındaki ve zevk yargılarının şekillenmesindeki bu taklitçiliğin sahte tercihlere sonuç vermesi gerekmez. Tercih bu temele başka birinde olduğu kadar ciddi ve esaslı bir zevk armağanıdır, fark bu zevkin estetik değil, itibar bakımından doğru olan zevk olduğudur.

Bu taklitçiliğin at güzelliği anlamından ileri gittiği söylenmelidir. Koşum takımları ve biniciliği de içerir ki süvari yürüyüşü gibi

doğru ya da itibar açısından güzel oturuş ve duruş da İngiliz tarzınca belirlenir. Parasal güzellik düzeninde neyin olup olmayacağını kararlaştıran durumların ne kadar rastlantısal olduğunu göstermek için biçimsiz bir oturuşu gerekli kılan bu İngiliz eyeri ve özellikle rahatsız edici at yürüyüşünün İngiliz yollarının daha rahat bir yürüyüşle giden atın neredeyse geçemeyeceği kadar batak çamur olduğu zamandan kalma olduğu not edilmelidir. Böylece günümüzün adaba uygun zevkleri olan binicisi geçtiğimiz yüzyılın büyük bölümünde İngiliz yolları bir atın ya da atın yerlisi olduğu düzgün ve geniş bir ülkede kolaylıkla hareket edebilecek bir hayvanın daha ata benzer bir yürüyüşle geçemeyeceği şekilde olması nedeniyle kesik kuyrukla, rahatsız bir duruşla ve ıstırap verici bir sürüşle at biner.

Zevk kuralları parasal itibar kurallarınca renklenen sadece -evcil hayvanlar dahil- tüketim malları değildir. Benzer etkisi olan bir şey olarak kişilerin güzelliği söylenebilir. Tartışma konusu olabilecek herhangi bir şeyden kaçınmak için bu bağlamda olgun adamların serveti ile ilişkili kaba gelenek sayesinde ağırbaşlı (aylak) tavır ve iriyarı bir endam için olabilecek popüler tercihe ağırlık verilmeyecektir. Bu özellikler bir ölçüde kişisel güzellik unsurları olarak kabul edilmiştir. Ancak diğer taraftan bu başlık altına girebilecek ve listelenmiş beğeninin itirafı olan kesin ve özel bir karakterde bazı kadın güzellik unsurları da mevcuttur. Kadınların üst sınıf tarafından hizmetleriyle değerlendirildiği bir ekonomik devirdeki toplumlarda kadın güzellik ideali gürbüz, iri vücutlu kadındır. Yüz şekli ancak ikinci sırada iken beğeni konusu fiziktir. Bu idealin erken yağmacı kültürden iyi bilinen bir örneği Homeros şiirlerindeki bakirelerdir.

Bu ideal, toplumsal kabul gören şemada yüksek sınıf kadınının vazifesinin basit olarak başkası namına aylaklık etmek olması daha sonraki aşamada değişime uğrar. O zaman ideal sürekli mecbur edilen aylak yaşamın sonucu olduğu ya da onunla beraber gittiği farz edilen özellikler içerir. Bu şartlar altında kabul edilen ideal, şövalyelik çağının şair ve yazarlarının güzel kadın tanımlarından çıkarılmıştır. O günlerde kabul edilen şemaya göre yüksek derecedeki hanımefendiler ebedi vasî olmaya ve tüm faydalı işlerden titizlikle muaf olmaya ikna edilmişlerdir. Neticedeki şövalyesel ya

da romantik güzellik ideali asıl olarak yüzü dikkate alır ve yüz, el ve ayakların zarafetinde ince şekil ve özellikle ince bel üzerinde durur. O zamanki kadınların resimli anlatımları ve şövalye düşünce ve duygularının modern romantik taklitçileri beli aşırı zayıflık ifade eder derecede inceltilmiştir. Aynı idealin en azından ekonomik ve sivil gelişmede ileri gitmiş ve en önemli statüleri ve yağmacı kurumlarını yaşatan modern toplumlarda kendisini inatla sürdürdüğü söylenebilir. Bu demektir ki; şövalye ideali en iyi şekilde aslında en az modern olan mevcut toplumlarda korunmuştur. Bu cansız, romantik ideal Kıta Avrupası ülkelerinin hali vakti iyi sınıflarının zevklerinde serbestçe yaşamaya devam eder. Daha yüksek endüstriyel gelişime ulaşmış modern toplumlarda üst-aylak sınıf kadınlarını tüm kaba üretim işçiliği töhmetlerinin üzerine çıkaracak kadar geniş bir refah birikmiştir. Burada başkası namına tüketici olarak kadınların statüsü halk kitlesinin beğenisindeki yerini kaybetmeye başlamıştır ve sonuç olarak kadın güzelliği ideali tekrar mecalsiz zarafet, yarı şeffaf ve tehlikeli şekilde ince olandan hem el ve ayaklarına hem de kişiliğinin diğer maddi gerçeklerine sahip olan eski tip kadına doğru değişmeye başlamıştır. Ekonomik gelişim sürecinde Batı kültürü toplumlarındaki güzellik ideali fiziksel varlığıyla kadından hanımefendiye doğru kaymıştı, artık tekrar kadına doğru kaymaya başlıyor ve tüm bunlar maddi kıskandırmanın değişen koşullarına itaat edilerek oluyor. Bir zamanlar rekabetin icapları şehvetli köleleri, diğer zamanlarda başkası namına aylaklığı ve sonuçta açık bir yeteneksizlik gösterişini gerektirdi, ancak durum şimdi modern endüstrinin yüksek verimliliği sayesinde kadınların aylaklığı itibar ölçüsünde artık en yüksek maddi seviyenin belirli bir işareti olarak hizmet etmeyecek kadar aşağıya indiğinden bu son gereklilik dar gelmeye başlamıştır.

Kadın güzelliği ideali üzerinde gösterişsel israf normunun uyguladığı bu genel kontrolden başka erkeğin kadın güzelliği hakkındaki zevki üzerine nasıl detaylı ve aşırı bir kısıtlama uyguladığını gösteren özellikle belirtilmeye değer bir iki ayrıntı mevcuttur. Gösterişsel aylaklığın yüksek itibar aracı olarak görüldüğü ekonomik evrim aşamalarında idealin zarif ve küçük el ve ayaklar ve ince bir bel gerektiği belirtilmişti. Bu özellikler normalde onlarla beraber giden ilgili diğer yapı kusurları ile birlikte böylesine yapmacık bir kişinin işe yarar çaba sarf edemeyeceğini ve bu nedenle kadının sa-

hibi tarafından işsizlikle desteklenmesi gerektiğini gösterir. O kullanışsız ve pahalıdır ve sonuçta bir maddi güç kanıtı olarak değerlidir. Bu kültürel aşamada kadınlar zamanın öğretilen zevk gerekliliklerine daha yakından uyabilmek için kişi olarak değişmeyi düşündüler ve bu maddi itibar düzeninin rehberliği altındaki erkeklerin sonuçta yapay şekilde oluşan bu hastalıklı yaratıkları çekici bulmalarıyla neticelendi. Batı kültürü toplumlarında yaygın ve sürekli moda olan sıkılmış bel ve Çinlilerin deforme edilmiş ayağı buna örnektir. Bunların her ikisi de eğitilmemiş zevke göre kuşkusuz iğrenç sakatlıklardır. Bunlarla uzlaşmak için alışkanlık gerekir. Yine de hayat şemalarına maddi itibar gereklerince onaylanmış şerefli mal olarak uydukları erkekler için çekici olduklarını soruşturmaya yer yoktur. Onlar kadınlık idealinin unsurları olarak görev yapacak olan parasal ve kültürel güzellik maddeleridir.

Burada maddelerin estetik değeri ile kıskandırıcı maddi değeri arasında gösterilen bağlantı, doğal olarak değerlendiren kişinin bilincinde mevcut değildir. Kişi olarak zevk yargısı oluşturmak düşünmeyi gerektirir ve söz konusu güzellik objelerinin müsrif ve itibarlı olduğunu yansıtır, o nedenle de meşru biçimde güzel sayılabilir. Yargı hilesiz bir zevk yargısı değildir ve bu bağlamda düşünülmez. Burada objelerin itibarlılığı ve algılanan güzellik arasındaki ısrar edilen bu bağlantı itibar gerçeğini değerlendirenin düşünce alışkanlıkları üzerindeki etkisinde yatar. Değerlendiren kişi işinin olduğu objelerle ve estetik amaçla değerlendireceği objeye olan beğeni derecesini etkileyecek diğer yönleri takdir ediş tavrı ile ilgili -ekonomik, ahlâki, estetik veya itibar- çeşitli türden değer yargıları oluşturma alışkanlığındadır. Bu, itibar kadar estetik yönle de yakından ilgili yönlerin değerlendirilmesi bakımından özellikle doğrudur. Estetik amaçlı ve itibar amaçlı değerlendirmeler birbirinden fazla uzak tutulamaz. Bu iki çeşit değerlendirme arasında özellikle bir tereddüt olabilir çünkü konuşurken itibar objelerinin değerinin özel bir tanıtıcı kullanılarak farklılaştırılması alışılmış değildir. Sonuçta güzellik kategorilerini ya da unsurlarını konuşma dilinde belirleyen terimler bu isimsiz parasal değerlilik elemanını kapsamada kullanılır ve kolay sonuç nedeniyle buna bağlantılı fikir şaşkınlıkları oluşur. Bu şekilde popüler anlayış içersinde itibar talepleri, güzellik talepleriyle birleşir ve güvenilen iyi itibar işaretlerinin eşlik etmediği güzellik kabul edilmez. Ancak maddi itibar

ile saf anlamıyla güzellik gerekleri dikkate değer derecede bir araya gelmez. Bu nedenle maddi uygunsuzluğun çevremizden yok olması, maddi gereklere uymayan güzellik unsurlarının aşağı yukarı büyük bir bölümünün yok olması ile sonuçlanır.

Altı çizilen bu zevk normları olasılıkla burada tartışılan maddi kurumların oluşmasından daha da eskidir. Neticede, erkeklerin düşünce alışkanlıklarının geçmişteki seçici adaptasyon gücü sayesinde güzellik gereklerinin büyük ölçüde hem işe yarayacakları görev ve hem de sonuca hizmet ediş yöntemini dosdoğru bir tarzda öneren ucuz düzenlemeler ve yapılarla tatmin edildiği ortaya çıkar.

Modern psikolojik durumu hatırlamanın yeri olabilir. Şekil güzelliği algılama kolaylığı sorusu olarak görülmektedir. Mesele belki bundan daha da genişletilebilir. Eğer teori güzellik unsurları olarak sınıflandırılan ilişki, öneri ve ifadelerden çıkarılacaksa o zaman algılanan herhangi bir cismin güzelliği aklın idrak faaliyetini söz konusu cismin izin verdiği yönlerde açması demektir. Ancak faaliyetinin kendisini hemen açacağı ya da ifade edeceği yönler uzun ve sıkı bir alışkanlığın aklı yatkınlaştırdığı yönlerdir. Güzelliğin esas unsurları ile ilgili olduğu kadar bu alışkanlık yalnızca söz konusu şeklin idrak edilmesine sebep olmakla kalmayan psikolojik yapı ve fonksiyona adaptasyonu da sağlayacak kadar sıkı ve uzun bir alışkanlıktır. Ekonomik çıkar güzellik anayasasına girince bir maksada uygunluk önerisi ya da ifadesi, yaşam sürecine bir bildiri ve derhal anlaşılır fayda şeklinde dahil olur. Bir cismin ekonomik uygunluğu veya ekonomik yararlılığı -cismin ekonomik güzelliği de denilebilir- en iyi şekilde hayatın maddi taraflarına muntazam ve açık olarak görev ve verimliliğini sunmasıyla hizmet eder.

Bu temelde kullanılacak eşyalar içinde basit ve süssüz olanı estetik bakımından en iyisidir. Ancak maddi itibar düzeni bireysel tüketime uygun eşyalarda ucuzluğu reddettiğinden güzel şeylere hasretimizin tatmini anlaşma yoluyla aranır. Güzellik kuralları itibarlı şekilde müsrif harcamaya kanıt olacak marifetlerce atlatılmış olmalıdır, aynı zamanda kritik olan kullanışlılık ve güzellik duygumuzun taleplerini karşılamalı ya da en azından bu duygu yerine görev yapmaya gelen bazı alışkanlıkların taleplerini karşılamalıdır. Bu tür bir yardımcı zevk duygusu yenilik duygusudur ve bunun görevine erkeğin ustalığa ve şaşırtıcı marifetlere baktığı merak

yardımcı olur. Yani, güzel olduğu iddia edilen ve böyle iş gören objelerin çoğu önemli bir tasarım ustalığı gösterirler ve sahibini geçersiz öneriler ve olmayacak ipuçları ile hayrete düşürerek şaşırtmak, aynı zamanda gösterişsel ekonomik tarafının tam verimliliği ile sağlayabileceğinin fazlası olan emek harcamasının kanıtlarını vermek üzere hazırlanmışlardır.

Bu, günlük alışkanlık ve günlük temas sahamızın yani taraflılık sahamızın dışından bir örnekle gösterilebilir. Hawaii'nin dikkat çekici kuş tüyü cepkenleri veya birkaç Polinezya adasının tören baltalarının iyi bilinen oyma saplarını ele alalım. Bunlar hem zevk veren bir şekil, çizgi ve renk kompozisyonu sundukları hem de tasarım ve yapımda büyük bir beceri ve deha kanıtları olmaları bakımından reddedilemeyecek kadar güzeldir. Aynı zamanda bu cisimler hiçbir ekonomik amaca hizmet etmeye uygun değildir. Ancak ziyan olmuş çaba kuralının önderliği altında ustaca ve şaşırtıcı marifetlerin evrimi daima böyle mutlu sonuçlanmaz. Sonuç çoğunlukla günlük yaşamda kendimizi çevrelediğimiz birçok eşyanın ve hatta günlük giysi ve süs objelerinin düzenleyici gelenek stresi altında olması haricinde hoş karşılanmayacağı güzellik ya da hizmet ifadesi olarak dikkat sahibi olan tüm unsurların neredeyse tam bir bastırması ve gösterişsel manasızlığı ile desteklenen yanlış harcanmış deha ve emek kanıtlarının yerini alır. Güzellik ve hizmet edebilirliğin yerlerini ustalık ve masrafın alması, örneğin; ev mimarisi, ev sanatları veya fantezi çalışmalarda, çeşitli takılarda, özellikle kadın ve rahip takılarında görülür.

Güzellik kuralı genelin ifade edilmesini gerektirir. Gösterişsel israfın taleplerine göre "yenilik" bu güzellik kuralını zevk objelerimizin çehresini bir özellikler yığını yaparak değiştirir ve bu özellikler pahalılık kuralının seçici gözetimi altındadır.

Gösterişsel israf ve parasal güzelliğin estetik güzelliğin yerini alması için tasarımların seçici adaptasyon süreci özellikle mimarinin gelişiminde etkin olmuştur. Güzellik unsurlarını itibar amaçlı israftan ayırabilecek herhangi bir kimsenin gözünü rahatsız etmekten daha iyi bir şey hak edebilecek modern bir ev ya da kamu binası bulmak son derece zordur. Şehirlerimizde yüksek sınıf ev ve apartman binalarının sunduğu sayısız cephe çeşitlemeleri sayısız mimari sıkıntı ve pahalı rahatsızlık çeşitlemeleridir. Güzellik objesi olarak kabul edilen binaların yan ve arkalarındaki mimar tarafın-

dan dokunulmadan bırakılmış ölü duvarları genelde binanın en iyi özelliğidir.

Zevk kuralları üzerindeki gösterişsel israf kanununun etkisi konusunda söylenenler, ufak bir kelime farkı ile eşyaların estetik olan dışındaki diğer yönlerinin işe yararlılığı ile ilgili fikirlerimize olan etkisi konusunda da doğrudur. Eşyalar, insan yaşamının tam bir açılımına araç olarak üretilip tüketilirler ve bunların faydası ilk anda bu amaca olan aracılığının verimliliğinden ibarettir. Sonuç, ilk anda, mutlak anlamda bireyin yaşam bütünlüğüdür. Ancak kıskandırmaya olan insani eğilim, malların tüketimi üzerinde kıskandırıcı bir kıyaslama aracı olarak hüküm sürer ve böylece tüketim maddelerine göreceli ödeme yeteneğinin kanıtı olarak ikinci bir faydası nedeniyle yatırım yapılır. Tüketim maddelerinin bu dolaylı ve ikincil kullanımı tüketime ve halen tüketimin bu kıskandırıcı yönüne en iyi hizmet eden mallara itibarlı bir karakter ödünç verir. Pahalı malların tüketimi methe değer ve görünürdeki mekanik amacı için sağladığı yararlılığın üzerine çıkan önemli bir maliyet unsuru içeren mallar itibarlıdır. Bu nedenle eşyaların gereksiz pahalılığı tüketilmeleriyle yararlanılan dolaylı kıskandırıcı sonucun yüksek verimliliğinin değer işaretleridir ve tam tersine, istenen mekanik sonuç için fazla tutumlu bir adaptasyon gösteriyorsa ve halinden memnun bir kıskandırıcı mukayeseye dayanak olacak bir pahalılık payı içermiyorsa; eşya alçaltıcıdır. Bu dolaylı fayda, değerinin çoğunu "daha iyi" kalitedeki eşyaya verir. Bir şeyin eğitilmiş fayda duygusuna hitap edebilmesi için bu dolaylı faydadan az bir şey içermesi gereklidir.

İnsanlar fazla harcama yetersizliğini ve parasal başarı eksikliğini gösterdiği için pahalı olmayan yaşam tarzını onaylamazken sonunda ucuz şeyleri hakikaten itibarsız ya da değersiz olarak onaylamamak alışkanlığına sahip olurlar. Zaman geçtikçe her yeni gelen nesil bu methe şayan harcama geleneğini kendinden önceki nesilden almış ve kendisi de tüketilen maddelerin geleneksel maddi itibar düzenini sonuçta "ucuz ve kötü" düşturunu oluşturmada artık hiçbir şüphemizin olmadığı tüm ucuz şeylerin değersizliğine kanaat getirinceye kadar daha da inceltmiş ve güçlendirmiştir. Pahalı olanın onaylanıp ucuz olanın reddedilmesi alışkanlığı düşüncemiz içersinde öylesine kök salmıştır ki içgüdüsel olarak bütün tüketimimizde hatta sıkı mahremiyet içerisinde tükettiğimiz şey-

lerde ve en ufak bir gösteri düşüncesi olmadığı durumda bile en azından bir miktar müsrif pahalılık üzerinde ısrar ederiz. Günlük yemeğimizi kendi evimizin gizliliği içerisinde bile olsa, el yapımı gümüş takımlarla pahalı masa örtüsü üzerine serilmiş elle boyalı porselenden (çoğunlukla sanatsal değeri şüphelidir) yemenin ruhumuzu yücelttiğini samimiyetle ve kuşkusuz biçimde hissederiz. Bu bakımdan alıştığımız hayat standardından herhangi bir geri gidişi insan haysiyetimize vahim bir saldırı olarak kabul ederiz. Yine, son on, on iki yıldır mum akşam yemeğinde diğerlerinden daha hoş bir ışık kaynağı sayılmaktadır. Mum ışığı artık terbiye edilmiş gözler için petrol, gaz ya da elektrik ışığından daha yumuşak, daha az rahatsız edicidir. Aynı şey otuz yıl önce mum, evsel kullanım için mümkün olan en ucuz ışık iken söylenemezdi. Mum şimdi bile törensel ışıklandırmadan başka bir kullanım için kabul edilebilir ya da verimli bir ışık vermez.

Hâlâ yaşayan yaşlı bir politikacı bütün bu meselenin sonucunu bir sözle özetlemiştir: "Ucuz ceket adamı ucuzlatır" ve muhtemelen bu vecizenin ikna edici gücünü hissetmeyen yoktur.

Eşyalarda gereksiz pahalılık işaretleri arama ve tüm eşyaların dolaylı ya da kıskandırıcı türden bazı faydaları olmasını isteme alışkanlığı eşyaların faydasının ölçüldüğü standartlarda değişmeye yol açar. İtibar ve saf verimlilik unsurları tüketicinin malları değerlendirmesinde birbirinden ayrı tutulmaz ve bu ikisi birlikte eşyaların toplam iş görürlüğünü oluşturur. Sonuçtaki iş görürlülük standardı altında hiçbir mal sadece maddi yeterliliğin gücüyle sınavı geçemez, eksiksiz olmak ve tüketicinin tam bir kabulünü sağlamak için itibar unsurunu da göstermelidir. Bu, tüketim maddesi üreticilerinin çabalarını itibar unsuru talebini de karşılayacak şeylerin üretimine yönlendirmesi ile neticelenir. Kendileri de malların aynı değer standardının baskısı altında olduklarından ve itibarı eksik şeylerin görünümünden samimi olarak elem duyduklarından bunu tam bir çeviklik ve etkiyle yaparlar. Bu yüzden günümüzde hiçbir işte az ya da çok derecede itibar unsuru içermeyen herhangi bir mal arz edilmemektedir. Diyojen gibi tüketimindeki bütün itibarlı ya da müsrif unsurları ortadan kaldırmakta ısrar eden bir tüketici, modern pazarda en önemsiz isteklerini bile karşılayamaz. Gerçekten de isteklerini doğrudan kendi çabalarıyla karşılamaya çalışsa bile

kendisini kafasındaki mevcut düşünme alışkanlıklarından ayırması olanaksız değilse bile zor olacaktır. Kendi ev yapımı ürününe bile bu israf edilmiş emeğin itibarlı, yarı-dekoratif unsurunu içgüdüsel olarak ilave etmeden günlük tüketilecek yaşam gereksinimlerini karşılamayı güçlükle sağlayabilir.

Perakende pazarda tercih yaparken müşterilerin malın asıl işe yararlık işaretlerinden fazla onun görünüm ve işçiliğine yönlendikleri herkesçe bilinir. Ürünlerin satılmaları için hizmet edecekleri maddi kullanımda verimli olan şeylere ilaveten kendilerine itibarlı pahalılık sağlayacak işaretlere de önemli miktarda emek harcanmış olması gerekir. Bu görünen pahalılığı bir iş görürlük kuralı haline getirme alışkanlığı doğal olarak tüketim maddelerinin toplam maliyetini yükseltir. Bu, bizi değeri bir derecede maliyetle tanımlayarak ucuzluğa karşı çıkmamıza neden olur. Normal olarak tüketici tarafından gereken iş görürlüğe sahip malları olabildiğince avantajlı bir pazarlıkla temin etmek için sürekli bir çaba vardır, ancak malların iş görürlüğünün senedi ve içeriği görünen pahalılığın herkesçe kabul edilen gerekleri böyle malları büyük bir gösterişsel israf unsuru içermiyormuş gibi düşük kaliteli diye reddetmeye yönlendirir.

Şu da ilave edilmelidir ki popüler anlayışa göre tüketim mallarının iş görürlük işaretleri olarak şekillenen ve gösterişsel israf unsurları olarak bilinen özelliklerinin büyük bölümü kendilerini pahalılığın dışındaki diğer yönlerden de tüketiciye metheder. Bunlar genellikle eşyanın esas iş görürlüğüne katkıda bulunmasa da beceri ve etkin işçilik kanıtları sunarlar, ve herhangi bir itibarlı iş görürlük işareti ilk önce moda olur, daha sonra malın değerinin normal içerik unsuru olarak adımını sağlamlaştırır. Etkin bir işçilik göstergesi sonucu işe yaramayacak olsa bile keyif verir. Ustalık işinin yorumunda artistik duygunun tatmini vardır. Ancak şu da eklenmelidir ki uzun vadede bu türden hiçbir usta işçilik kanıtı, ya da araçların sonuca ustaca ve etkin uyumu gösterişsel israf kuralının onayına sahip olmadan modern, medeni tüketicinin beğenisine erişemez. Burada alınan durum hoş bir tarzda tüketim ekonomisindeki makine ürünlerine verilen yerle belirlenir. Aynı amaca hizmet eden makine yapımı şeyler ve el yapımı şeyler arasındaki maddi farklılık noktası genellikle ilkinin esas amaca daha uygun hizmet verdi-

ğidir. Bunlar daha kusursuz ürünlerdir, araçların sonuca daha kusursuz uyumudur. İtibarlı israf sınavından geçmediklerinden bu durum onları itibar ve değer yitirmekten korumaz. El işçiliği daha israflı bir üretim yöntemidir, bu yüzden bu yöntemle çıkan mallar maddi itibar amacına daha iyi hizmet eder ve bu yüzden el emeği işaretleri itibarlı olur, bu işaretleri gösteren mallar da eşdeğer makine ürününden daha yüksek mertebeye çıkar. Genelde, değişmez olmasa da, el emeğinin itibarlı işaretleri işçinin tasarımı gerçekleştirirken eksik kaldığı yerleri gösteren, el yapımı eşyanın çizgilerindeki bazı kusurlar ve düzensizliklerdir. O nedenle el yapımı eşyaların üstünlük temeli belli bir kabalık payıdır. Bu pay asla ne düşük maliyet kanıtı olacağından acemi işçilik gösterecek kadar geniş, ne de yine düşük maliyet kanıtı olacağından yalnızca makine tarafından ulaşılabilecek ideal hassasiyeti andıracak kadar dar olmalıdır.

El yapımı eşyaların iyi yetişmiş kişilerin gözündeki üstün değeri ve çekiciliğini borçlu olduğu bu itibarlı kabalık kanıtlarının değerlendirilmesi hoş bir ayırım meselesidir. Bu, eşyaların çehresi denilebilecek şeyle ilgili doğru düşünme alışkanlıklarının eğitimini ve şekillenmesini gerektirir. Gündelik kullanılan makine yapımı eşyalar, zarif tüketim titizliklerine gereken düşünceyi sarf etmemiş kaba ve yetişmemiş kimseler tarafından yüksek kusursuzlukları nedeniyle beğenilir ve tercih edilir. Makine ürünlerinin resmen aşağı nitelendirilmeleri bu malın yapımında maliyeti olan bütün yeniliklerde saklı bulunan beceri ve işçilik kusursuzluğunun malın kabul edilmesini ve kalıcı tercihini güvenceye almaya yeterli gelmediğini gösterir. Yenilik, gösterişsel israf kuralının desteğine sahip olmalıdır. Kendisi keyif verici olsa da etkin çalışma sınavında kendini kanıtlamış olsa da, malların çehresindeki herhangi bir özellik bu maddi itibar normuna uygunsuz olduğu kanıtlandığında hoş görülmeyecektir.

"Avamlığı" ya da başka deyişle düşük üretim maliyeti nedeniyle tüketim mallarının resmen düşük sayılması bir çok kişi tarafından çok ciddiye alınır. Makine ürünlerine itiraz genellikle bu tür malların avamlığına itiraz olarak formüle edilir. Avam olan şey birçok kişinin maddi erişimindedir. Bunun tüketimi, diğer tüketicilere karşı avantajlı bir kıskandırma mukayesesi amacına hizmet et-

mediğinden itibarlı değildir. Bu tür malların tüketimi, hatta görünüşü insan yaşamının daha alçak seviyelerinin tiksindirici imasından ayrılamaz ve bir kimse kendi düşüncesinden bunun yerini alan bir anlam duygusu ile uzaklaşırsa bu duyarlı bir kişi için son derece tatsız ve baskı yaratıcı bir şeydir. Zevkleri kendilerini mecburen ortaya koyan ve çeşitli zevk yargılarının temelleri arasında ayırım yapacak tanrı vergisine alışkanlık veya teşvike sahip olmayan kişiler, güzellik duygusu ile işe yararlılık duygularının daha önce anlatıldığı şekilde yaptığı itibar işbirliğinin meydana getirdiği sonuçtaki birleşik değerlendirme, değerlendiricinin eşyayı hangi yönde kavrayacağını belirleyen taraflılığına veya ilgisine bağlı olarak eşyanın güzelliğini ya da iş görürlüğünü değerlendirmeye yarar. Ucuzluk ve avamlık işaretleri sanatsal uygunsuzluğun kesin işaretleri olarak kabul edildiğinden, zevk meselelerine rehberlik için buna göre bir elde estetik özellikler öbür elde estetik bozukluklar kural ya da listelerinin oluşturulmasına sık rastlanır.

Daha evvel söylenildiği gibi modern endüstriyel toplumların ucuz, ve bu nedenle de uygunsuz günlük tüketim maddeleri genelde makine ürünleridir, ve makine yapımı malların çehresinin el yapımı mallara kıyasla genel özelliği bunların işçiliğindeki kusursuzluk ve tasarımın uygulanmasındaki ayrıntı inceliğidir. İtibarlı olan el yapımı malların görünen kusurları güzellik, işe yararlılık ya da her ikisi bakımından üstünlük işaretleri olarak kabul edilirler. John Ruskin ve William Morris'in şiddetli konuşmacı oldukları dönemde kusurlunun yüceltilmesi ortaya çıktı, ve bu temelde onların kabalık ve zaman israfı konusundaki propagandaları ele alınıp daha da ileriye götürüldü. Aynı şekilde el işine ve ev üretimine dönüş propagandası da aynı sonuca tekabül etti. Bu grubun çalışma yorumları burada verilen özellikler kapsamına girdiği kadarıyla görünüşte daha kusursuz malların daha ucuz olmadığı zamanlarda imkansızdı.

Doğal olarak sadece bu estetik öğreti ekolünün ekonomik değerine göre burada herhangi bir şey söylenebilir. Söylenenler değer düşürmek anlamında değil, esas bu öğretinin tüketim ve tüketim malları üretimi üzerindeki etkisinin özellikleri anlamında ele alınmalıdır.

Bu zevk gelişmesindeki yanlılığın üretime olan etkisinin biçimi

belki de en kuvvetle Morris'in yaşamının son yıllarında meşgul olduğu kitap imalatı ile örneklenebilir, ama Kelmscott Press'deki çalışmada son derece doğru olan şey genel olarak daha sonraki artistik kitap yapımına tip, kağıt, resim, cilt malzemesi ve ciltçi çalışması olarak uygulandığında daha az doğru olur. Kitap yapım endüstrisinin daha sonraki ürünleri tarafından öne çıkarılan mükemmellik talepleri bir ölçüde kitap yapım işinin yetersiz aletlerle ve kolayca işlenemeyen malzemeyle sürdürülen bir çaba olduğu dönemin kabalıklarına yaklaşım derecesine dayanır. El emeği gerektirdiğinden bu ürünler daha pahalıdır, ayrıca yalnız işe yararlılığına bakılarak çıkarılan kitaplar kadar kullanışlı değildir, bu nedenle de vakit ve çaba israfı yeteneği kadar müşteri yönünden serbestçe tüketilme yeteneği de sorgulanabilir. Bu günün matbaacılarının "eski stile" ve sayfaya "modern" olandan daha kaba bir görünüm veren daha az okunaklı neredeyse terk edilmiş tip harflere dönüş yapmaları işte bu temele dayanır. Gösterişsel bir amacı olmayan bir bilimsel yayın bile bilimle ilgili en etkin sunuşlarını bu maddi güzellik taleplerine teslim olarak eski tip harflerle, kenarları traş edilmemiş özel kağıtla yayınlar. Ancak gösterişsel olarak yalnızca içeriklerinin etkin sunumuyla ilgilenilmeyen kitaplar bu yönde daha da ileri gider. Bunlara örnek el yapımı, kenarları el kalıbında çerçevelenmiş, kesilmemiş yapraklı kağıda basılmış, özenli bir kabalık ve uygunsuzluklarla ciltlenmiş daha da kaba bir türden olanlardır. Kelmscott Press modern kullanım için modası geçmiş imla ile yazılmış, kara harflerle basılmış ve sırımla birleştirilen yumuşak parşömenle ciltlenmiş kitaplar yayınlayarak yalnızca saf işe yararlılık görüş açısından bakıldığında meseleyi maskaralığa indirgemiştir. Artistik kitap yapımının ekonomik yerini sabitleyen daha karakteristik bir özelliği de bu zarif kitapların sınırlı baskı yaptığı gerçeğidir. Sınırlı baskı bu kitabın ender olduğunun ve bu nedenle de pahalı olup tüketicisine parasal farklılık sağladığının bir garantisidir. Bu kitap ürünlerinin incelmiş zevke sahip kitap alıcısına özellikle çekici gelmesi tabii ki bunların maliyetli olmalarının ve üstün beceriksizliklerinin bilinçli ve saf bir şekilde tanınmasında yatmaz. Burada el yapımı malların makine ürünlerine olan üstünlüğü paralel olayındaki gibi tercihin bilinçli temeli daha pahalı ve biçimsiz mala isnat edilen asli mükemmeliyettir. Antik ve terk edilmiş yöntemlerin ürünlerini taklit eden kitaba isnat edilen üstün

mükemmellik estetik bakımdan üstün fayda olarak anlaşılmış, ancak basılı bir hitap aracı olarak da biçimsiz ürünün daha işe yarar olduğunda ısrar eden iyi yetişmiş kitap severler bulmak zor değildir. Bu tür bir kitabın üstün estetik değeri bakımından kitap severin uğraşısının bir temele sahip olduğu görülmektedir. Kitap yalnızca güzellik için tasarlanmıştır ve sonuç tasarımcı yönünden genellikle belli bir ölçüde başarıdır. Yine de burada üzerinde durulan şey tasarımcının içerisinde çalıştığı zevk kuralı, gösterişsel israf kanununun gözetimi altındaki zevk kuralıdır ve bu kanun onun taleplerine uymayan zevk kuralını ortadan kaldırmak için seçici bir şekilde hareket eder. Yani, böyle bir kitap güzel olsa da, tasarımcının arasında çalıştığı limitler estetik olmayan gereklerce sabitlenmiştir. Ürün şayet güzelse aynı zamanda maliyetli ve gösterişsel kullanıma zor uyarlanır olmalıdır. Kitap tasarımcısı olayındaki bu zorunlu zevk kuralı, yine de ilk şekliyle yalnızca israf kanununca şekillenmemiştir, kural bir yere kadar özel gelişmelerinden birisinde klasiklik denilen eski veya modası geçmişe hürmete, yağmacı mizacın ikincil ifadesine uyularak şekillenmiştir.

Estetik teoride klasiklik kuralı veya eskiye saygı ile güzellik kuralı arasında bir çizgi çekmek mümkünse bile son derece zordur. Estetik amaçla böyle bir ayrımın çizilmesine gerek duyulmaz ve bunun gerçekten de olması gerekmez. Zevk teorisi için hangi temele göre kabul edilirse edilsin, kabul edilmiş bir antikacılık idealinin ifade edilmesi belki de en iyi şekilde bir güzellik unsuru olarak değerlendirilebilir, orada meşruluk sorusuna gerek yoktur. Ancak kabul edilmiş zevk kurallarında hangi ekonomik temelin mevcut olduğunu ve malların dağıtım ve tüketimi için bunların öneminin ne olduğunu tespit etmek için farklılık o kadar az değildir.

Medeni tüketim şemasında, makine ürünlerinin durumu gösterişsel israf kuralı ile tüketim adetleri kuralı arasında varolan ilişkinin doğasını göstermeye yarar. Ne sanat ve zevk konularında ne de malların işe yararlılık anlamı bakımından bu kural yenilik ya da inisiyatif prensibi olarak işlemez. Yenilikler yapan, yeni tüketim maddeleri ve yeni maliyet unsurları ekleyen yaratıcı bir prensip olarak geleceğe uzanmaz.

MADDİ KÜLTÜRÜN İFADESİ OLARAK GİYİM

Açıklama şekli olarak buraya kadar tespit edilen ekonomik prensiplerinin hayat sürecinin bir yönündeki günlük gerçeklere nasıl uygulandığını bir miktar ayrıntıyla göstermek yerinde olacaktır. Bu amaç için hiçbir tüketim çizgisi giysiye yapılan harcamadan daha uygun bir gösterge olamaz. Bu, ilgili diğer maddi şöhret prensipleri de aynı vesilelerle örnek olsa da özellikle giyside bulunan eşyaların gösterişsel israfı kuralıdır. Kişinin maddi durumunu ortaya koymanın diğer yöntemleri kendi amacına etkin şekilde hizmet eder ve diğer yöntemler daima günceldir ve her yerdedir, ancak giysiye yapılan harcama giysimiz hep ortada olduğundan ve maddi durumumuzu tüm gözlemcilere ilk bakışta gösterebildiğinden bu avantaja diğer yöntemlerin çoğundan daha fazla sahiptir. Ayrıca gösteriş için olduğu kabul edilen masrafın daha açık şekilde belli olduğu ve bunun belki de diğer tüketim çizgilerinden daha fazla giysi konusunda daha geniş kapsamda uygulandığı bir gerçektir. Hiç kimse giysi için tüm sınıflarca yapılan harcamaların büyük bir bölümünün kişiyi korumaktan çok saygıdeğer bir görünüm için yapıldığını kabul etmekte zorluk çekmeyecektir. Ayrıca muhtemelen başka bir hususta bu çeşit giyimde sosyal kullanım sayesinde tespit edilen standarda yetişemediğimizdeki kadar kılıksızlık duygu-

su o derece belirgin hissedilmez. Bu durum giysi için itibarlı miktarda müsrif tüketim olarak kabul edilen kadarına dayanabilmek için insanların hayatın rahatlıklarına veya gereklerinden çok önemli derecede mahrum kalınması diğer tüketim maddelerinin çoğundan bile daha yüksek derecede bir hakikattir, o yüzden insanların soğuk havada iyi giyimli görünmek için hafif giyinmiş olması hiç de ender bir olay değildir. Her modern toplumda giyim için kullanılan eşyaların ticari değeri giyen kişiye elbisenin sağladığı mekanik hizmetten çok daha büyük çapta modaya ve eşyaların itibarlı olmasına bağlıdır. Giysi ihtiyacı fazlasıyla "yüksek" ya da ruhsal bir ihtiyaçtır.

Bu ruhsal giysi ihtiyacı ne tamamı ile ne de öncelikle masraf göstergesi olarak zayıf bir eğilim değildir. Gösterişsel israf kanunu özellikle ikinci derecede zevk ve itibar kurallarını şekillendirerek diğer şeylerde olduğu gibi giyside tüketimi yönlendirir. Olayların normal gidişatında gösteriş amacıyla müsrif giysiler giyen ve satın alanın bilinçli hareket noktası mevcut kullanıma uygunluk ihtiyacı ve kabul edilmiş zevk ve itibar standartlarına göre yaşamaktır. Yalnızca kişinin istenmeyen ikaz ve yorumlardan kaynaklanan eziyetten sakınmak için giyimde uygunluk kurallarınca yönlendirilmesi gerektiği değil -bu hareket noktasının kendisi büyük çapta etkindir- ayrıca pahalılık gerekliliği giysi meselesindeki düşünce alışkanlıklarımızda o kadar kökleşmiştir ki; pahalı olmayan diğer bir giysi bizim için içgüdüsel olarak bayağıdır. Düşünmeden ya da analiz etmeden pahalı olmayan bir şeyin değersiz olduğunu hissederiz. "Ucuz ceket adamı ucuzlatır". "Ucuz ve adi"nin doğruluğu giyside diğer tüm tüketim çizgilerinden daha fazla kabul görmüştür. Hem zevk hem de hizmet görürlük temelinde pahalı olmayan bir giysi "ucuz ve adi" düsturu ile aşağılık kabul edilir. Bir şeyi pahalılığı ölçüsünde güzel ve işe yararlı buluruz. Belirleyici olmayan birkaç istisna ile hepimiz daha az pahalı bir taklidine göre sahtesi pahalı olan gerçeğini ne kadar kusursuz taklit ederse etsin ve sahte malda duygularımıza karşı gelen bir şekil, renk ya da her hangi bir görsel özellik eksik olmasa da pahalı ve el yapımı bir giyim eşyasını özellik ve işe yararlılık bakımından çok daha tercih edilir sayarız. Sahte mal bir taklit olarak çok yakından bir muayene hariç her şeye dayanabilecek iken yine de sahtekârlık anlaşıldığı an estetik değeri de ticari değeri de çabucak düşer. Yalnız bu değil, giyside anlaşıl-

mış bir sahtekârlığın estetik değerinin sahtenin gerçeğinden ucuzluğu ölçüsünde azaldığı da ufak bir reddedilme tehlikesiyle iddia edilebilir. Estetik bakımından da mertebe kaybeder, çünkü daha alt bir parasal seviyeye düşer.

Ancak, giysinin ödeme yeteneğinin bir kanıtı olarak işlevi basitçe giyenin fiziksel rahatlık için gerekenden fazla miktarda değerli eşya tükettiğini göstermekle bitmez. Malların basit olarak gösterişsel israfı gidebildiği yere kadar etkin ve tatmin edicidir, maddi başarının ve neticede sosyal değerin ilk bakışta kanıtıdır. Ancak giysi sadece müsrif tüketimin bu ham, ilk elden kanıtından daha ustalıklı ve daha ileri olanaklara sahiptir. Eğer, giyenin serbestçe ve ekonomik olmayan biçimde tüketebilme yeteneğine sahip olduğunu göstermeye ek olarak aynı hamlede bu kişinin hayatını kazanma gereksinimi içerisinde olmadığını da gösterebiliyorsa sosyal değer kanıtı çok önemli derecede zenginleşir. Giysimiz bu nedenle amacına etkin şekilde hizmet etmek için yalnızca pahalı olmakla kalmamalı, tüm gözlemcilere giyenin hiçbir türden üretici emekle ilgisi olmadığını açıklamalıdır. Giysi sistemimizin şimdiki hayran olunacak mükemmellikteki maksadına adapte olma evrimi süresince bu yan kanıt çizgisi gereken dikkati çekmiştir. Zarif giysi hakkındaki popüler anlayışça kabul gören bir şeyin ayrıntılı incelenmesi bunun her noktada giyenin normal olarak işe yarar hiçbir çaba sarf etmediği izlenimini vermeyi amaçladığını gösterecektir. Şayet çamur ya da yıpranma şeklinde giyenin bedensel çalışmasının etkisini gösteriyorsa hiçbir giysinin zarif, hatta nezih kabul edilemeyeceğini söylemeye hacet yoktur. Düzgün, kusursuz elbiselerin zevk verici etkisi tümden değilse bile; başta bunların aylaklık varsayımını yani her tür çalışma sürecinden kişisel temas muafiyetini taşımasına bağlıdır. Bir centilmenin kendine has vakarını gayet zenginleştiren rugan ayakkabı, lekesiz keten, parlak silindir şapka ve bastona yatırım yapmasındaki çekicilik bunların böyle giyinenin insani kullanıma doğrudan ve derhal yarayacak herhangi bir işte eli olmadığı izlenimini vermesinden kaynaklanır. Zarif giysi zarafet amacına yalnızca pahalılığı ile değil aylaklık sembolü olması ile de hizmet eder. Yalnızca giyenin göreceli olarak büyük miktarda tükettiğini göstermekle kalmaz aynı zamanda üretmeden tükettiğini de ispatlar. Kadınların giysisi erkeklerinkinden, giyenin üretici meşguliyetten muaf olduğunu göstermekte daha da, ileri gider.

Kadın bonelerinin daha zarif stillerinin çalışmayı imkansızlaştırmada erkeğin yüksek şapkalarından daha ileride olduğu genellemesi tartışma gerektirmez. Süsü ile sağladığı aylaklık kanıtına kadın ayakkabısı Fransız topukları denilen şeyi ekler, çünkü bu yüksek topuk açıkça en basit ve en gerekli bedensel işi bile son derecede zorlaştırır. Aynısı, etek ve kadın giysisini karakterize eden diğer giysi parçalarında bile hatta daha yüksek derecede doğrudur. Eteğe olan vazgeçilmez bağlılığımızın asıl sebebi bunun pahalı olması, giyeni her durumda engellemesi ve kadını faydalı tüm çabalar için yeteneksiz hale getirmesidir. Aynı şey kadınların aşırı uzun saç kullanma geleneğinde de geçerlidir.

Ancak kadın giysisi çalışmaktan muaf olmayı ispatlama derecesi bakımından modern erkeğinkinden ileri gitmekle kalmaz, alışkanlık olarak erkekler tarafından yapılan her şeyden tür olarak farklı olan tuhaf ve oldukça karakteristik bir özellik de ilave eder. Bu özellik, korsenin tipik örnek olduğu icatlar sınıfıdır. Korse, ekonomik teoride amacı öznenin canlılığını azaltmak ve kadını kalıcı ve belirgin şekilde işe uygunsuz kılmak olan esaslı bir sakatlamadır. Korsenin giyenin kişisel çekiciliğini azalttığı doğrudur, ama bu yönden uğranan kayıp kadının görünür biçimde artan pahalılığı ve zayıflığından gelen itibarın kazancı ile kapatılır. Kadın giysilerinin kadınsılığı asıl gerçek noktasında, kendisini kadınlara yabancı giysilerin sunduğu faydalı çabaya daha etkin bir engelleme şeklinde açıkladığı genelde ortaya konulabilir. Erkeksi ve kadınsı giysiler arasındaki bu fark burada basitçe karakteristik bir özellik olarak gösterilmiştir. Bunun oluşum temeli şimdi tartışılacaktır.

Bu durumda şimdiye kadar elimizde büyük ve baskın giysi normu olarak kaba bir gösterişsel israf prensibi bulunmakta. Bu prensip ile bağlantılı ve altında sonuç olarak ikinci bir norm şeklinde gösterişsel aylaklık prensibine sahibiz. Giysi yapımında bu norm giyenin üretici emekle ilgilenmediği, rahatlıkla gösterilebileceği kadar da ilgilenemeyeceğini muhtelif hünerler şeklinde işler. Bu iki prensibin ötesinde biraz daha az kısıtlayıcı gücü olan konu üzerinde düşünecek her kimsenin anlayacağı bir üçüncüsü de mevcuttur. Giysi yalnızca gösterişsel olarak pahalı ve rahatsız olmakla kalmayıp aynı zamanda güncel de olmalıdır. Hiçbir açıklama değişen modalar olayının sunduğu kadar tatmin edici değildir. Giyin-

menin kabul edilmiş en son tarzının mecburi gereği bu kabul edilen modanın sezondan sezona sürekli değiştiği gerçeği kadar herkese yeterince tanıdık gelse de, bu akış ve değişim teorisi üzerinde çalışılmamıştır. Doğal olarak kusursuz tutarlılık ve doğrulukla diyebiliriz ki, bu yenilik prensibi gösterişsel israf kanunu altında bir diğer sonuçtur. Açık olarak, şayet her giysinin kısa bir süre için hizmet görmesine izin verilirse ve geçen sezonun hiçbir parçası mevcut sezona taşınıp daha fazla kullanılmazsa giysideki müsrif harcama çok artar. Bu gidebildiğince ancak yalnızca olumsuz bakımdan iyidir. Çoğu bu varsayıma dayanarak gösterişsel israf normunun tüm giysi meselelerinde bir kontrol gözetimi uyguladığını, böylece modadaki herhangi bir değişikliğin müsriflik gereklerine uyması gerektiğini bize söyletebilirken, geçerli tarzlarda değişiklik yapmak ve kabul etmenin kaynağı ile ilgili soruyu cevapsız bırakır ve ayrıca belli bir zamanda belli bir tarza uymanın neden bildiğimiz gibi o kadar mecburen gerekli olduğunu açıklamakta başarısız kalır.

Modada icat ve yenilik kaynağı olarak hizmet görebilecek yaratıcı prensip için süs kaynağı denilen giysinin ortaya çıktığı ilkel, ekonomik olmayan kaynağa geri dönmemiz gerekecektir. Bu kaynağın kendisini pahalılık kanununun rehberliğinde nasıl ve neden beyan ettiğinin daha uzun tartışmasına girmeden önce modadaki birbiri ardına gelen her yeniliğin kabaca şekil ve renk ya da etkinlik duygumuzca yerine geçtiği şeyden daha fazla kabul görecek olan bir gösterim şekline ulaşma çabası olduğu belirtilebilir. Değişen stiller kendisini estetik duygumuza emanet edecek bir şeyin huzursuzca aranmasının ifadesidir, ama her yenilik gösterişsel israf normunun seçici eylemine konu olduğundan yeniliğin içersinde yer alabileceği saha kısıtlıdır. Yenilik yalnızca yerine geçtiği şeyden daha güzel, ya da belki daha sıkça daha az saldırgan olmakla kalmayıp kabul edilen pahalılık standartlarına da yetişmelidir.

İlk bakışta giyside güzelliği sağlamak için yapılan böylesine vazgeçilmez bir mücadele sonucunun sanatsal mükemmelliğe adım adım yaklaşmak olduğu sanılabilir. Doğal olarak modanın insanın biçimini alacak bir ya da bir kaç giysi yönünde iyi belirlenmiş eğilimleri göstermesini beklerken ve bugün bunca yıldır giysi üzerine harcanmış bulunan ustalık ve çabadan sonra, modanın, da-

imi şekilde savunulabilir artistik ideale çok yaklaşan göreceli bir mükemmeliyet ve göreceli bir istikrara ulaşmak için esaslı bir temel olduğunu hissedebiliriz. Ancak durum bu değildir. Aslında bugünün tarzlarının on yıl öncekilerden, ya da yirmi, elli, yüz yıl öncekilerden aslen daha yakışır olduğunu varsaymak çok tehlikeli olabilir. Diğer taraftan, iki bin sene önce moda olan stillerin bu günkü daha incelikli ve özenli yapımlardan daha yakışır olduğu varsayımı inkâr edilemeyecek serbestlikle gider.

O zaman henüz verilen moda açıklaması durumu tam olarak açıklamıyor ve daha yakından bakmamızı gerektiriyor. Nispeten istikrarlı belli tarzlarının ve kostüm türlerinin örneğin Japon, Çin ve doğu milletlerindeki, antik Grek, Roma ve diğer doğu halklarında, ayrıca daha sonraki zamanlarda hemen tüm Avrupa ülkelerindeki köylülerde olduğu gibi dünyanın çeşitli yerlerinde iş gördüğü iyi bilinmektedir. Bu ulusal ya da popüler kostümler çoğu durumda uzman eleştirmenler tarafından modern medeni giysinin değişken tarzlarından daha yakışır, daha sanatsal olduğuna hükmedilir. Aynı zamanda bunlar, en azından genelde gösterişsel bakımdan daha az müsriftir, yani harcama gösterisi olanların dışındaki unsurlar bunların yapısında daha kolayca fark edilir.

Nispeten istikrarlı olan bu kostümler genelde, sıkı biçimde ve dar kapsamda mahallidir ve mahalden mahale ufak ve sistematik değişimlerle farklıdır. Bunlar her durumda bizden daha fakir halklar ya da sınıflarca kullanılmıştır ve bunlar özellikle söz konusu olan kostümün ait olduğu halkın ya da en azından sınıfın nispeten homojen, istikrarlı ve durağan olduğu ülke, mahal ve zamanlara aittirler. Bu demektir ki; zaman ve perspektif sınavına dayanacak olan istikrarlı kostümler gösterişsel israf normunun kendisini bugün nispeten hareketli, müreffeh nüfusun moda meselelerinde tempoyu belirlediği büyük, modern, medeni şehirlerdekinden daha az zorunlulukla ispat ettiği şartlar altında işe yarar. Bu şekilde istikrarlı ve artistik kostümler kullanan ülkeler ve sınıfların arasındaki maddi kıskançlık, malların gösterişsel tüketiminden fazla gösterişsel aylaklıkta rekabet etmek yönündedir. Yani genel olarak bizdeki gibi malların gösterişsel israfı prensibinin kendisini en zaruri biçimde ispatladığı topluluklarda modanın en az istikrarlı ve en az yakışır olduğu bir gerçektir. Bütün bunlar pahalılık ve artistik giysi a-

rasındaki çatışmaya işaret eder. Pratik gerçek noktasında gösterişsel israf normu giysinin güzel ya da yakışır olması gereği ile uyumsuzdur. Bu çatışma modadaki ne pahalılık ne de güzellik kurallarının tek başına sorumlu olmadığı bu huzursuz değişime bir açıklama sağlar.

İtibar standardı giysinin müsrif harcama göstermesini şart koşar, ancak israfın tümü basit zevke saldırıdır. Psikolojik kanun tüm erkeklerin hatta belki daha yüksek derecede kadınların çabada olsun harcamada olsun, faydasızlığı doğanın bir zamanlar boşluğu hor gördüğü söylenildiği gibi hor gördüğünü zaten göstermiştir. Ancak gösterişsel israf prensibi apaçık bir yararsız harcamayı şart koşar ve bu nedenle sonuçta giysinin gösterişsel pahalılığı aslen çirkindir. Böylece giyside her birisi detay ekleyen ya da değiştiren her yenilikte bir miktar gösteriş amacı belirterek anında suçlanmaktan sakınmaya çalışır, aynı zamanda da gösterişsel israfın bu yeniliklerin amacını şeffaf bir gösterişten fazla bir şey olmamaktan kurtardığını anlarız. En özgür uçuşlarında bile moda bir miktar gösterişsel kullanım taklidinden çok ender uzaklaşır. Yine de, giysinin modaya konu olan ayrıntılarının gösterişsel kullanışlılığının aldatıcılığı hep görünür ve bunların esasındaki faydasızlık kendisini dayanılmaz bir şey olarak dikkatimize öyle çarpar ki; biz de kurtuluşu yeni bir tarzda buluruz. Ancak yeni tarz itibarlı müsriflik ve faydasızlık şartına uymak zorundadır. Faydasızlığı kendinden önceki kadar çirkinleşir ve israf kanununun izin verdiği tek çare aynı şekilde faydasız ve savunulamaz olan bazı yeni yapımlarla çıkış aramaktır. Moda giyimin esas çirkinliği ve kesintisiz değişimi böyle oluşur.

Değişen modalar olayını böyle açıkladıktan sonra ikinci iş günlük gerçeklerle açıklama kontrolü yapmaktır. Bu günlük gerçeklerden birisi her hangi bir zaman moda olan tarzların tüm insanlar tarafından beğenildiğinin iyi bilinmesidir. Yeni bir tarz moda olur ve bir sezon favori kalır, en azından yeni olarak kaldığı süre boyunca genel olarak insanlar yeni tarzı çekici bulurlar. Hakim olan modanın güzel olduğu hissedilir. Bu, kısmen kendinden önce gidenden farklı olmayı başarmanın rahatlığından kısmen de itibarlı olmaktan kaynaklanır. Geçen bölümde gösterildiği gibi itibar kuralı bir bakıma zevklerimizi şekillendirir, böylece onun önderliğinde yeniliği

yıpranıncaya veya itibar garantisi aynı genel amaca hizmet eden yeni ve farklı bir yapıya transfer oluncaya kadar her şey yakışır olarak kabul görür. Belli bir zaman moda olan stillerin iddialı güzelliği, ya da "harikalığı" geçici ve sahtedir, yalnız değişen bir çok modanın hiçbirisinin zamanın sınavına dayanamayacağı gerçeği tasdik edilmiştir. Yarım düzine veya daha fazla senenin perspektifinden görüldüğünde modalarımızın en iyileri bize çirkin olmasa bile tuhaf gelir. En son olarak her ne oluyorsa bunlara olan geçici ilgimiz estetik temel dışındaki şeylere dayanır ve yalnızca mevcut estetik duygumuz kendini ispatlayacak ve bu en son hazmedilemeyecek marifeti reddedecek zamana kadar sürer.

Estetik bir bulantı geliştirme süreci her bir durumda söz konusu stilin aslî çirkinlik derecesine ters olarak az ya da çok zaman alır. Modadaki çirkinlik ve istikrarsızlık arasındaki bu zaman ilişkisi tarzlar ne kadar hızla başarılı olur ve bir diğerinin yerine geçerse sağlıklı zevke o kadar saldırgan geldiği sonucuna temel olur. Bu nedenle toplum, özellikle toplumun zengin sınıfları kendi insani temas sahasında ne kadar zenginlik ve hareketliliği geliştirirse gösterişsel israf kanunu kendisini giyim konusunda o kadar zorla ispatlayacak, güzellik duygusu maddi itibar kuralı sayesinde o kadar açıkta kalacak ya da ağır basacak, modalar o kadar hızlı değişecek ve birbiri ardı sıra moda olan değişken stiller o kadar tuhaf ve hoş görülmez olacaktır.

Bu giysi teorisinde halâ tartışılacak en azından bir nokta kalıyor. Söylenilenlerin çoğu kadınlarınkiler kadar erkeklerin giysilerine de uygulanabilirse de modern zamanlarda bu hemen tüm noktalarda daha yüksek bir kuvvetle kadınlarınkiler için geçerlidir. Ancak bir noktada kadın elbisesi erkeklerinkinden esaslı şekilde farklıdır. Kadın elbisesinde giyenin tüm kaba saba üretim işlerinden muaflığını ya da buna yeteneksizliğine şahitlik eden özelliklerde aşikar biçimde daha fazla bir ısrar mevcuttur. Kadın giysisinin bu tipik özelliği sadece giysi teorisini tamamlamak için değil, ayrıca kadınların hem geçmiş hem de bugünkü ekonomik statüsü ile ilgili söylenenleri onaylamak için ilgi çekicidir.

Başkası Namına Aylaklık ve Başkası Namına Tüketim başlıkları altında kadının statüsü tartışmasında görüldüğü gibi ekonomik gelişim boyunca evin reisi namına tüketmek kadının görevi olmuş-

tur ve giysisi bu amaç göz önünde tutularak tertip edilir. Açık biçimde üretici olan emeğin saygıdeğer kadınlar için acayip derecede küçültücü olduğu ve bu nedenle seyredenler üzerinde giyenin faydalı bir işle ilgili olmadığı ve olamayacağı gerçeğini (aslında sıklıkla hayalidir) vurgulamak için kadın elbisesinin yapımında özel ter dökülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Adâp, saygıdeğer kadınların faydalı çabadan daha sürekli olarak çekinmesini ve aynı sosyal sınıfın erkeklerinden daha fazla aylaklık şovu yapmasını icap ettirir. Her iyi yetişmiş kadının faydalı işle hayatını kazanması gerekliliği düşüncesi sinirlerimizi acıtıcı biçimde rahatsız eder. Bu "kadının dünyası" değildir. Onun dünyası "güzelleştirmesi" gereken ve kendisinin de "baş süs" olduğu evin içersindedir. Evin erkek reisinin evin süsü olduğu konuşulmaz. Bu özellik, diğer bir gerçek olan adabın giysi ve diğer kadın eşyalarında daha katı bir dikkat gerektirdiği geçtiğimiz kısımda ifade edilen görüşü kuvvetlendirir. Ataerkil geçmişinden miras kalan fazilet sayesinde sosyal sistemimiz evinin ödeme yeteneğinin kanıtlanmasını özel olarak kadının görevi haline getirmiştir. Modern, medeni hayat şemasına göre ait olduğu evin iyi ismi kadının özel kaygısı olmalıdır ve bu iyi ismin ilk başta dayandığı şerefli harcama ve gösterişsel aylaklık sistemi bu yüzden kadının dünyasıdır. İdeal şemada, kendisini daha üst maddi sınıfların hayatında gerçekleştirmeye eğilimli olduğundan, madde ve çabanın gösterişsel israfına olan bu dikkat normalde kadının tek ekonomik fonksiyonu olmalıdır.

Kadınların hâlâ tam manasıyla erkeklerin malı olduğu ekonomik gelişim aşamasında gösterişsel aylaklık ve tüketim performansı onların istenen hizmetlerin bir parçası olmuştur. Kendilerinin efendisi olmadıklarından kadınlara yapılan görünür harcama ve aylaklık kendilerinden çok efendilerinin kredisini arttırır, bu nedenle de evin kadını ne kadar pahalı ve açık şekilde verimsiz ise hayatları evin veya reisinin itibar amacı için o kadar takdire değer ve etkindir. Kadınların yalnızca aylaklık yaşamını kanıtlamaları değil faydalı faaliyet için kendilerini yeteneksiz hale sokmaları gerektiği konusunda bu kadarı yeterlidir.

İşte bu noktada erkek giysisi kadınlarınkinden eksik kalır ve bunun için yeterli bir sebebi vardır. Gösterişsel israf ve gösterişsel aylaklık maddi gücün kanıtları oldukları için itibarlıdır; maddi güç

ise son tahlilde başarı ve üstün kuvvet iddia ettiğinden itibarlı ya da şereflidir, o nedenle herhangi bir kişi tarafından kendi namına ortaya konulan ziyan ve aylaklık kanıtı kendi açısından bir yetersizlik ya da belirli bir rahatsızlık gösteren sürekli bir şekil alamaz veya öyle bir sahaya taşınamaz; çünkü bu durumun teşhiri üstün güç değil, alçaklık ve kendi amacında yenilgi gösterir. Onun için her nerede müsrif harcama ve çalışmadan kaçınma gösterisi normal ya da ortalama olarak aşikâr bir rahatsızlık veya isteyerek oluşturulan bir fiziksel yetersizlik derecesine götürülmüş ise orada çıkan sonuç söz konusu kişinin bu müsrif harcamayı ve yeteneksizlik gösterisini kendi maddi itibarı yolunda kişisel kazanç için değil, ekonomik bağımlılık ilişkisi içersinde olduğu başka birisi namına yaptığıdır, ki bu ilişki, son tahlilde, kendisini ekonomik teoride kölelik ilişkisine indirir.

Bu genelleme kadın elbisesine uygulanır ve mesele kesin terimler içersine koyulursa: yüksek topuk, etek, pratik olmayan bone, korse ve tüm medeni kadın giysilerinin açık özelliği olan giyenin rahatının genelde göz ardı edilmesi, modern, medeni yaşam şemasında kadının hâlâ daha teoride erkeğin ekonomik bağımlısı olduğunun hatta belki daha üst bir ideal anlamda hâlâ erkeğin malı olduğunun kanıtlarıdır. Kadının tarafındaki tüm bu gösterişsel aylaklık ve giyimin kaba nedeni, onların ekonomik işlevlerin farklılaşmasında ödeme yeteneğine kanıt göstermek görevi üstlendikleri sahiplerinin köleleri olmalarında yatar.

Bu bakımdan kadın giysisi ile ev hizmetçilerininkiler, özellikle üniformalı hizmetçilerinkiler arasında belli bir benzerlik vardır. Her ikisinde de çok titiz bir gereksiz pahalılık gösterisi mevcuttur ve her iki durumda da giyenin fiziksel rahatı açıkça göz ardı edilir. Ancak hanımefendinin giysisi giyenin fiziksel zayıflığında değilse bile aylaklıktaki titiz ısrarcılıkta hizmetçininkinden ileri gider. Ve bu, olması gerektiği gibi, teoride ideal maddi kültür şemasına göre evin hanımefendisi evin baş hizmetkârıdır.

Hizmetçilerin yanı sıra halen böyle kabul edilen kıyafeti kendini hizmetçiler sınıfına benzetmiş ve kadın elbisesinin kadınlığını sağlayan özelliklerin bir çoğunu gösteren en azından bir diğer bireyler sınıfı mevcuttur. Bu, rahip sınıfıdır. Rahip cüppesi, köle durumunu ve başkası namına yaşam kanıtları olarak gösterilen tüm ö-

zellikleri vurgulu bir biçimde gösterir. Rahibin günlük alışkanlığından daha çarpıcı şekilde, uygun olarak cüppe denilen şey şatafatlı, tuhaf, müşkül ve en azından gösterişsel bakımdan sıkıntı verecek derecede rahatsızdır. Aynı zamanda rahibin faydalı çabadan kaçınması ve halkın gözü önünde iyi eğitilmiş bir ev hizmetçisinin tarzına çok benzer şekilde heyecansız bir kederle sunması beklenir. Rahibin tıraş olmuş yüzü aynı etkiyi sağlayan bir diğer unsurdur. Rahip sınıfının tavır ve giyim bakımından hizmetçi sınıfına olan bu benzerliği bu iki sınıfın ekonomik işlev bakımından benzemelerinden gelir. Ekonomik teoride rahip kisvesini giydiği kutsal varlığın şahsına yapıcı şekilde refakat eden bir hizmetçidir. Onun kisvesi mağrur sahibinin itibarını yaraşan bir tavırla sergilemek için olması gerektiği gibi çok pahalı karakterdedir, ancak başkası namına tüketim malı olduğu için bunun giyilmesinin giyenin fiziksel konforuna az veya sıfır katkısı olduğunu göstermeye tertip edilmiştir.

Bir taraftaki kadınların, rahiplerin ve hizmetlilerin elbiseleri ile diğer taraftaki erkeklerin elbiseleri arasındaki ayırım çizgisi pratikte sürekli gözlenmez, ama popüler düşünce alışkanlıklarında aşağı yukarı kesin bir şekilde daima mevcut olduğu pek tartışılmaz. Doğal olarak özgür erkekler de vardır ve kusursuzca itibarlı giysi için şuursuz gayretlerinde erkek ve kadın elbiseleri arasındaki teorik çizgiyi açık biçimde ölümlü çerçeveyi zorlamak için tasarlanmış giysiler kuşanacak ölçüde geçenler az değildir, ancak herkes tereddütsüz kabul eder ki erkekler için bu tür giysiler normalden uzaklaşmaktır. Böyle giysilere "efemine" demek eğilimindeyizdir ve bazen böyle olan ya da böyle züppece giyinen centilmenin uşak gibi iyi giyindiği yorumu işitilir.

Bu giyim teorisi altındaki belli bazı uygunsuzluklar özellikle daha sonraki, daha olgun giysi gelişiminde aşağı yukarı aşikâr bir eğilime işaret olarak daha ayrıntılı bir izahı hak etmektedir. Korse modası burada göstermek için başvurulan kurala açık bir istisna oluşturur. Yine de daha yakın bir inceleme bu açık istisnanın giysinin herhangi bir unsurundaki modayı bunun parasal temelinin bir delili olarak faydasına dayandığı kuralının gerçek bir ispatı olduğunu gösterecektir. Endüstriyel bakımdan daha ileri toplumlarda korse yalnızca oldukça iyi tanımlanmış sosyal tabaka içersinde

kullanılır. Daha fakir sınıfın özellikle kırsal nüfusun kadınları tatil lüksü hariç bunu normalde kullanmazlar. Bu sınıflar arasında kadınlar sıkı çalışmak zorundadır ve bu onlara günlük hayatta bedensel aylaklık gösterisi için çok az fırsat tanır. Bu eşyanın tatilde kullanımı ise daha üst sınıf itibar kuralının taklididir. Korse bir iki nesil öncesine kadar alt seviyede fukaralığın ve el işçilerinin yukarısında en zengin ve en itibarlı olanlar dahil tüm kadınlar için sosyal bakımdan ayıplanmamak bakımından neredeyse vazgeçilmezdi. Bu kural, halihazırda herhangi bir bedensel çalışma ihtiyacı îmasının üzerinde olacak kadar zengin ve aynı zamanda kitlesi sınıf içersinde yalnızca sınıfın mevcut fikrinin zorladığı özel davranış kurallarına temel oluşturacak kendine yeterli ve yalıtılmış bir sosyal bütünlük sağlayacak kadar geniş bir halk sınıfı olmadığından bu kadar uzun süre devam etti. Ancak şimdi zorunlu bedensel çalışma hesabı üzerindeki her lekelemenin atıl ve zararsız bir iftira olacağı bir zenginliğe sahip yeterince geniş bir aylak sınıf oluşmuş bulunmaktadır ve korse de bu yüzden bu sınıf içerisinde büyük ölçüde kullanımdan kalkmıştır.

Bu korseden muaf olma kuralı altındaki istisnalar gerçek olmaktan çok görüntüdedir. Bunlar daha ileri endüstriyel toplumlardaki zengin sınıflara sonradan yetişenlerle birlikte eski yarı-endüstriyel tipte daha aşağı endüstriyel yapıdaki ülkelerin zengin sınıflarıdır. Bunlardan ilki evvelki daha alt maddi seviyeden taşıdıkları alt tabaka zevk ve itibar kurallarından kendilerini tecrit etmeye henüz vakit bulamamıştır. Korsenin böyle yaşaması örneğin; son zamanlarda hızla bolluğa erişen Amerikan şehirlerinin yüksek sosyal sınıfları arasında seyrek değildir. Kelime hiçbir kötü îma olmadan teknik terim olarak kullanılırsa, korse büyük ölçüde züppelik döneminde yani maddesel kültürün alt bir seviyesinden daha üst bir seviyeye geçişteki belirsizlik süresince direnmiştir. Yani korseyi miras almış tüm ülkelerde bu, giyenin fiziksel yetersizliğini ortaya koyarak itibarlı aylaklık kanıtı olmak maksadına hizmet ettiği yer ve süre boyunca kullanımda kalır. Aynı kural doğal olarak bireyin görüntüdeki etkenliğini azaltan diğer engelleme ve tertiplerde de uygulanır.

Gösterişsel tüketimin çeşitli maddeleriyle ilgili olarak benzeri bir şey doğru olur ve özellikle böyle özellikler giyene belirli bir ra-

hatsızlık ya da rahatsızlık görüntüsü veriyorsa giysinin çeşitli bazı özelliklerinde gerçekten böyle bir durum vardır. Geçen yüzyıl boyunca zamanında iyi bir maksada hizmet etmiş olsa bile usandırıcı olan harcama yöntemleri ve aylaklık sembollerinin kullanımının bırakılması için özellikle erkek elbiselerinin gelişiminde algılanan bir eğitim vardır ancak örneğin pudralı perukalar, altın kordon ve yüzün sürekli tıraş edilmesi uygulaması gibi şeylerin bugünkü üst sınıf tarafından devam ettirilmesi işgüzarlık olmalıdır. Kibar sosyetede son yıllarda tıraş edilmiş yüz biraz nüksetmiş bulunmaktadır ama bu olasılıkla hizmetçiler üzerine empoze edilen modanın geçici ve önerilmemiş taklitçiliğidir ve bunun dedelerimizin pudralı perukası yönünde gitmesi beklenebilir.

Bu göstergeler ve tüm gözlemcilere gösterdiği açıklık noktasından bunlara benzeyen diğerleri, bunları kullanan kişilerin alışılagelmiş faydasızlıkları aynı gerçeği ifade eder, olumlu düşünceleri ilk başta aranan, seçilmiş ufak çevrenin eğitimli gözlerine daha az kanıt olmayan daha başka ince yöntemlerce değiştirilmişlerdir. Daha önceki ve daha ham reklam yöntemi teşhircinin toplumun zenginlik ve aylaklık delillerinin ince değişkenliklerini bulmakta eğitilmemiş büyük kısımlarına şamil görünmek zorunda olduğu sürece varlığını sürdürdü. Reklam yöntemi, daha incelikli harcama işaretlerini yorumlamada beceri kazanmak için boş vakti olan yeterince büyük bir zengin sınıf geliştiğinde rafineleşir. "Bağıran" giysi, kaba kimsenin eğitimsiz duygularına ulaşacak ve etkileyecek uygunsuz bir arzuyu ispatlayarak; zevk insanlarına saldırgan gelir. Yüksek soylu kişilere göre maddi sonuç yalnızca kendi yüksek sınıfının üyelerinin yetiştirilmiş duygularınca ayarlanan daha şerefli bir derecedir. İtibar maksadı için yeterli bir beşeri çevre oluşturacak kadar zengin aylak sınıf büyüdüğünden ya da aylak sınıf bireylerinin kendi sınıfının üyeleri ile teması arttığından nüfusun daha alt unsurlarının bu şemadan alkışının ya da yuhalamasının aranması gereken seyirciler olarak bile dışlanması eğilimi doğar. Bütün bunların sonucu daha ustalıklı hünerlere çare olacak yöntemlerin incelmesi ve giyside sembolizm şemasının maneviyatıdır. Yine bu üst aylak sınıf tüm itibar konularında tempoyu belirler, toplumun geri kalanı için de sonuç giysi şemasının tedrici olarak düzeltilmesidir. Toplum refah ve kültürde ileri gittikçe ödeme yeteneği seyircide giderek daha titiz ayrımcılık gerektiren araçlarla kanıtlanır.

Reklam medyası arasındaki bu titiz ayrımcılık gerçekte daha üst maddi kültürün çok büyük bir unsurudur.

ÇALIŞMAKTAN MUÂFİYET VE MUHÂFAZAKÂRLIK

Aynen diğer cinslerin hayatı gibi insanın toplum içerisindeki hayatı da bir varoluş mücadelesi ve bu nedenle de seçici bir uyum sağlama sürecidir. Sosyal yapının evrimi, kurumlarm doğal seçim süreci olmuştur. İnsan kurumlarında ve insan karakterinde yapılan ve yapılmakta olan ilerleme kabaca en uygun düşünce alışkanlıklarının doğal seçimine ve toplumun büyümesi ve bireylerin, insanların içinde yaşadığı kurumların değişmesi ile devamlı değişen çevreye zorunlu biçimde uyumu sürecine yerleştirilebilir. Kurumların yalnızca kendileri hakim ya da baskın ruhsal tavır ve yatkınlıkları şekillendiren seçici ve uydurucu sürecin sonuçları değildir, bunlar aynı zamanda özel yaşam ve insani ilişkiler yöntemleri ve bu nedenle de sırasında etkin seçim faktörleridirler. Böylelikle değişen kurumlar sırası geldiğinde en uygun mizaç bahşedilmiş bireylerin daha ileri seçimini ve bireysel mizaç ve alışkanlıkların yeni kurumlar oluşması yolu ile değişen çevreye daha da uyum sağlamasını sağlar.

İnsan yaşamını ve sosyal yapının gelişmesini şekillendirmiş bulunan güçler en sonunda şüphesiz canlı doku ve maddi çevre terimlerine indirgenebilir, ancak yaklaşık olarak, eldeki maksat için en

iyi şekilde kısmen insani, kısmen gayri insani olarak çevre terimleriyle belirtilebilir, ki insani konunun fiziksel ve entelektüel yapısı aşağı yukarı kesindir. Toplam veya ortalama olarak alınırsa bu insani konu ilk başta kuşkusuz tercih edilen farklılıkların seçici korunması kuralı altında aşağı yukarı değişkendir. Tercih edilen farklılıkların seçilmesi belki de büyük ölçüde etnik tiplerin seçilip korunmasıdır. Nüfusu çeşitli etnik unsurların karışımından oluşan her topluluğun hayat tarihinde birkaç ısrarcı ve oldukça kalıcı vücut ve mizaç tiplerinden biri ya da diğeri herhangi bir noktada baskınlığa yükselir. Herhangi bir zamanda güçlü olan kurumlar dahil, durum bir karakter tipinin hayatta kalmasını ve baskın olmasını bir diğerine kıyasla tercih edecek ve devam etmesi geçmişten ve geçmişten devredilen kurumları daha da işlemek için böyle seçilen adam tipi bu kurumları önemli ölçüde kendi beğenisine göre şekillendirecektir. Ancak nispeten istikrarlı karakter tipleri ve düşünce alışkanlıkları arasındaki seçimin dışında, baskın etnik tip ya da tiplerin karakteristiği olan yatkınlıkların genel kapsamı içersindeki düşünce alışkanlıklarının seçici adaptasyon sürecinin aynı anda devam ettiğine kuşku yoktur. Nispeten istikrarlı tipler arasındaki seçim yolu ile herhangi bir halkın temel karakterinde değişim olabilir ancak tipin alanı içerisinde ayrıntılardaki adaptasyona ve herhangi bir toplumsal ilişki ya da ilişkiler grubu ile ilgili alışılmış belli görüşler arasındaki seçime bağlı bir değişim de mevcuttur.

Şu anki amaç için yine de adaptasyon sürecinin doğası ile ilgili soru -bu öncelikle istikrarlı mizaç ve karakter tipleri arasındaki bir seçim midir, yoksa öncelikle insanların düşünce alışkanlıklarının değişen durumlara adaptasyonu mudur- şu veya bu yöntemle kurumların değiştiği ve geliştiği gerçeğinden daha az önemlidir. Kurumlar bu değişen durumların yaptığı uyarıları alışkanlıkla cevaplama yöntemi tabiatında olduklarından, değişen durumlarda değişmek zorundadırlar. Bu kurumların gelişmesi toplumun gelişmesidir. Kurumlar özünde bireyin ve toplumun belli ilişkileri ve belli işlevleri ile ilgili geçerli düşünce alışkanlıklarıdır ve herhangi bir toplumun gelişimindeki belli bir zaman ve belli bir noktada kuvvetli olan kurumların toplamından oluşan yaşam şeması psikolojik yönden geçerli bir ruhsal tavır ya da geçerli yaşam teorisi olarak kabaca karakterize edilebilir. Genel özellikleri bakımından bu ruhsal tavır veya yaşam teorisi son tahlilde geçerli bir karakter tipine indirgenebilir.

Bugünkü durum insanların alışılmış görüşleri üzerinde oynayarak geçmişten devir alınan bir görüş noktasını ya da zihinsel tavrı değiştiren veya güçlendiren seçici, zorlayıcı bir süreç yoluyla yarının kurumlarını şekillendirir. İnsanların rehberliği altında yaşadıkları kurumlar, yani düşünce alışkanlıkları bu şekilde daha önceki bir zamandan, oldukça eski bir zamandan devralınırlar, ancak her durumda geçmişten alınır ve inceltilirler. Kurumlar eski sürecin ürünleridir, eski koşullara uyum sağlamışlardır ve bu nedenle şimdiki gerekler asla uyumlu değillerdir. Olayın tabiatında bu seçici adaptasyon süreci herhangi bir zamanda toplumun kendisini içinde bulduğu ileriye doğru değişen durumu asla yakalayamaz, çevre için durum, uyumu zorlayan ve seçimi uygulayan hayat zorunlulukları günden güne değişir ve sırası geldiğinde toplumun her yeni çıkan durumu oluşur oluşmaz eskimek eğilimindedir. Gelişmede bir adım atıldığında bu adımın kendisi yeni uyum gerektiren bir durum değişikliği oluşturur, ayar yapmak yeni bir adım için çıkış noktası olur ve bitmeyen şekilde sürer gider.

O zaman, usandırıcı doğruculuk olsa bile kabul edilen mevcut hayat şeması olan bugünün kurumları bugünkü duruma tamamıyla uymaz. Aynı zamanda insanların mevcut düşünce alışkanlıkları şartların değişime zorlaması haricinde süresiz olarak devam etmek eğilimindedir. Böyle devredilen kurumlar, bu düşünce alışkanlıkları, görüş noktaları, zihinsel tutumlar ve yatkınlıklar ya da her ne ise, bu sebeple tutucu faktördürler. İşte bu sosyal atalet, psikolojik atalet faktörü, muhâfazakârlıktır.

Sosyal yapı yalnız toplumun birkaç sınıfının düşünce alışkanlıklarının değişmesi yoluyla ya da son tahlilde toplumu oluşturan bireylerin düşünce alışkanlıklarının değişmesi yoluyla değişir, gelişir, kendisini değişen bir duruma uydurur. Toplumun evrimi esasında geçmişte farklı koşullar altında oluşmuş ve buna uyan düşünce alışkanlıklarını artık hoş görmeyecek olan koşulların stresi altındaki bireylerin zihinsel adaptasyon sürecidir. Şu anki maksat için bu uyum sürecinin kalıcı etnik tiplerin seçim ve hayatta kalma süreci mi yoksa bireysel adaptasyon ve kazanılmış özelliklerin miras alınması süreci mi olduğunun ciddi önemde bir soru oluşturmasına gerek yoktur.

Sosyal ilerleme, özellikle ekonomik teorinin bakış noktasından görüldüğü şekilde, içsel ilişkilerin dışsal ilişkilere aşağı yukarı tam bir ayarından oluşur, ancak bu ayar dışsal ilişkiler içsel ilişkilerde süregelen ilerici değişimin sonucu olarak sürekli bir değişikliğe konu olduğundan hiçbir zaman kesin olarak kurulmaz. Ama yaklaşıklık derecesi, sayesinde ayar yapan fırsata bağlı olarak daha fazla ya da daha az olabilir. Değişen bir durumun zorunluluklarına uymak için insanların düşünce alışkanlıklarının yeniden ayarlanması her durumda yalnızca gecikmeyle ve gönülsüzce ve yalnızca geçerli görüşleri savunulmaz kılan bir durumun uyguladığı zorlama altında yapılır. Değişen çevreye kurumların ve alışılmış görüşlerin yeniden ayarlanması dışarıdan gelen baskıya cevap olarak yapılır, uyarıya cevap tabiatındandır. Yeniden ayarlama özgürlüğü ve kolaylığı, yani sosyal yapıdaki büyüme kapasitesi bu nedenle büyük ölçüde herhangi bir anki durumun toplumun bireyleri üzerindeki etkileme özgürlüğünün derecesine, bireysel üyelerin çevrenin kısıtlayıcı güçlerine maruz kalma derecesine bağlıdır. Eğer toplumun herhangi bir bölümü veya sınıfı esaslı bir konuda çevrenin eyleminden korunaklı ise toplumun o bölümü ya da o sınıfı görüşlerini ve hayat şemasını değişen genel duruma daha da gecikme ile uydurur, sosyal geçiş sürecini olabildiğince geciktirir. Zengin aylak sınıf değişim ve yeniden ayarlama sağlayan ekonomik güçlere karşı böyle korunaklı bir pozisyondadır. Kurumların yeniden ayarlanmasını gerektiren güçlerin özellikle, modern endüstriyel toplumda, son tahlilde hemen tamamı ile ekonomik tabiatta olduğu söylenebilir.

Her toplum yapısı, ekonomik kurumlar adı verilen şeylerden oluşan bir endüstriyel ya da ekonomik mekanizma olarak görülebilir. Bu kurumlar toplumun yaşam sürecini, içerisinde yaşadığı maddi çevre ile temas halinde alışkanlıkla devam ettirme yöntemleridir. Bu belli çevre içerisindeki insan faaliyetinin belli açılım yöntemleri bu şekilde inceldiğinde toplumun hayatı kendisini bu alışılagelmiş yönlerde kolaylıkla ifade eder. Toplum çevrenin güçlerinden yaşam amacı için geçmişte öğrenilmiş ve bu kurumlarla bütünleşmiş yöntemlere göre yararlanır. Ancak nüfus arttıkça ve insanların tabiat güçlerini yönlendirmedeki bilgi ve becerileri geniş-ledikçe grubun üyeleri arasındaki alışılmış ilişki yöntemleri ve grubun bir bütün olarak hayat sürecini devam ettirmedeki alışılmış

yöntemi artık ne önceki sonuçların aynısını verir ne de sonuçtaki hayat şartları çeşitli üyeler arasında önceki ile aynı tarzda veya aynı etki ile dağıtılıp bölüştürülür. Eğer daha önceki şartlar altında grubun yaşam projesinin devam ettiği şema bu şartlar altında grubun yaşam sürecinin etkinliği veya kolaylığı yolunda hemen hemen ulaşılabilecek en yüksek sonuçları verdiyse o zaman değişmeyen aynı yaşam şeması değişen koşullar altında bu bakımdan ulaşılabilecek en yüksek sonuçları sağlamayacaktır. Değişmiş nüfus, beceri ve bilgi koşulları altında geleneksel şemaya göre sürdürülen yaşam kolaylığı daha önceki koşullar altında olduğundan daha düşük olmayabilir, ancak şemanın değişen koşullara uyacak şekilde değiştiğinde olabileceğinden daha düşük olması şansı daima vardır.

Grup bireylerden oluşur ve grubun hayatı en azından gösterişsel özel mülkiyette süren bireylerin hayatıdır. Grubun kabul edilen hayat şeması insan hayatında neyin doğru, iyi, acil ve güzel olduğu hakkındaki bu bireyler bütünü tarafından sahip olunan görüş birliğidir. Hayat şartlarının yeniden dağıtılmasında bu, çevre ile ilişkinin değişmiş bir yöntemi olur, sonuç ise grubun tümünün yaşam kolaylığındaki eşit bir değişiklik değildir. Değişen şartlar bir bütün olarak grubun yaşam kolaylığını artırabilir, ancak bu yeniden dağıtım genellikle grubun bazı üyelerinin yaşam kolaylığında ya da bütünlüğünde bir azalma ile sonuçlanır. Teknik yöntemlerdeki bir ilerleme halkta ya da endüstriyel organizasyonda şayet değişen endüstriyel yöntemlere kolaylıkla ve etkinlikle gireceklerse toplumun en azından bazı üyelerinin yaşam alışkanlıklarını değiştirmesini isteyecektir ve böyle yapmakla neyin doğru ve güzel yaşam alışkanlıkları olduğu konusunda almış bulundukları fikirlere göre yaşamları imkânsız olacaktır. Yaşam alışkanlıklarını ve hemcinsleri ile olan alışılagelmiş ilişkilerini değiştirmesi istenilen herkes yeni oluşmuş zorunluluklar yolu ile kendisinden istenilen yaşam yöntemi ile kendi alışık olduğu geleneksel yaşam şeması arasındaki farklılığı hissedecektir. Bu durumdakiler alınan yaşam şemasını yeniden inşâ etmek için en canlı hevese sahip ve yeni standartları kabullenmeye ikna edilmeye en hazır bulunan bireylerdir ve yaşama araçlarının ihtiyaçları sayesinde insanlar bu duruma gelirler. Grup üzerine çevrenin uyguladığı baskı ve grubun yaşam şemasının yeniden ayarlanması grup üyeleri üzerinde parasal zorun-

luluklar şeklinde etki eder ve dışsal güçlerin büyük oranda parasal ya da ekonomik zorunluluklar şekline çevrilmesi, her modern endüstriyel toplumda kurumların yeniden düzenlenmesine yol açan güçlerin ilk başta ekonomik güçler ya da daha belirli olarak bu güçlerin parasal baskı şeklini aldığını söyleyebilmemizi bu gerçeğe borçluyuz. Burada düşünüldüğü gibi bir ayarlama esasında insanların neyin iyi ve doğru olduğu hakkındaki görüşlerindeki değişikliktir ve insanların neyin iyi ve doğru olduğu üzerindeki anlayışında değişiklik yapan araçlar büyük oranda parasal zorunlulukların baskısıdır.

İnsan hayatında neyin iyi ve doğru olduğu hakkında insanların görüşlerindeki herhangi bir değişiklik çok yavaş ilerler. Bu özellikle ilerleme denilen yöndeki, yani eski durumdan toplumun sosyal evriminin herhangi bir aşamasındaki çıkış noktası sayılabilecek durumdan ayrılma yönündeki her değişiklik için doğrudur. Irkın geçmişte uzun süre alışılmış duruş noktasına tekrar yaklaşmak (geri gidiş) daha kolaydır. Bu, eğer geçmişteki bu durumdan uzaktaki gelişme daha evvelki duruma yabancı mizaca sahip bir etnik tipin yerine geçmesine bağlı değilse özellikle doğrudur.

Batı medeniyetinin yaşam tarihinde mevcut olanın hemen gerisinde yatan kültürel aşama burada yarı-barışçıl denilen aşamadır. Bu yarı-barışçıl aşamada statü kanunu yaşam şemasındaki baskın özelliktir. Bugünkü insanın o yaşamı karakterize eden köle sahipliği ve kişisel hizmet ruhsal tavrına geri dönmeye ne kadar meyilli olduğuna işaret etmeye gerek yoktur. Daha sonra gelişen bu zorunluluklarla tam uyum içerisindeki bir düşünce alışkanlığının kesinlikle yerine geçmiş olmaktan çok bugünkü ekonomik zorunluluklara belirsiz bir itaat içerisinde kalındığı söylenebilir. Ekonomik evrimin yağmacı ve yarı-barışçıl aşamaları Batı kültürünü oluşturan ana etnik unsurların yaşam tarihinde uzun bir süre devam etmiş görünmektedir. Bu nedenle bu kültürel aşamalara uyan mizaç ve eğilimler daha sonra gelişen düşünce alışkanlıklarının sürdürülmesine yarayan eylemlerden uzaklaşan herhangi bir sınıf ya da toplum için kaçınılmaz olan uygun psikolojik yapının genel özelliklerine hızlı bir dönüş yapacak şekilde bir ısrarcılık kazanmıştır.

Bireyler hatta önemli insan gruplarının yüksek bir endüstriyel kültürden ayrılıp daha alçak bir kültürel çevreye ya da daha ilkel

karakterdeki bir ekonomik duruma maruz kaldıklarında çabucak yağmacı tipi karakterize eden ruhsal özelliklere doğru dönüş yapma kanıtları gösterirler ve Avrupa insanının uzun kafalı sarışın tipinin barbarlığa böyle bir dönüş için bu tipin Batı kültüründe ilişkili olduğu diğer etnik unsurlardan muhtemelen daha büyük bir kolaylığa sahip olduğu konusunda kötü bir şöhreti vardır. Böyle dönüşlere küçük ölçekli örnekler daha sonraki göç ve kolonizasyon tarihinde boldur. Yağmacı kültürün karakteristik bir özelliği ve modern toplumlarda mevcudiyeti sık sık geri dönüşün en çarpıcı işareti olan şöven vatanseverliğe saldırmış sayılmazsa Amerikan kolonileri meselesi çok geniş kapsamda olmasa da alışılmamış geniş ölçüde böyle bir dönüşe örnek olarak zikredilebilir.

Aylak sınıf büyük ölçüde her modern, iyi örgütlenmiş endüstriyel toplumda tesirli olan ekonomik zorunlulukların stresinden korunmuş durumdadır. Yaşam araçları için mücadele etmek zorunluluğu bu sınıf için diğerlerinden daha az talepkârdır ve bu öncelikli durumun sonucu olarak bu sınıfı, toplumdaki kurumların daha da gelişmesi ve değişen endüstriyel şartlara tekrar uydurulması için durumun taleplerine en az cevap veren sınıflarından birisi olarak buluruz. Aylak sınıf muhafazakâr sınıftır. Toplumun genel ekonomik durumunun zorunlulukları bu sınıfın üyelerine serbestçe veya doğrudan saldırmaz. Bunlar tam anlamı ile endüstriyel toplumun organik bir parçası olmadıklarından değişen endüstriyel tekniğin taleplerine uymak için dış dünya ile ilgili yaşam alışkanlıklarını ve teorik görüşlerini kaybetmek cezası altında değişmeleri gerekmez. Bu nedenle bu zorunluluklar bu sınıfın üyeleri için kendilerini herhangi bir kimse için alışkanlık olmuş hayat görüşleri ve yöntemlerden vazgeçmesine yol açabilecek kadar mevcut düzenle bir uyuşmazlık üretmezler. Sosyal evrimde aylak sınıfın görevi hareketi geciktirmek ve eskimiş şeyleri muhafaza etmektir. Bu fikir hiçbir şekilde yeni değildir, uzun zamandır halkın düşüncesindeki ortak noktalardan birisi olagelmiştir.

Zengin sınıfın doğası gereği tutucu olduğuna dair hakim kanaat bu sınıfın kültürel gelişmedeki yeri ve ilişkisi ile ilgili herhangi bir teorik görüşten fazla yardım almadan halk tarafından kabul görmüştür. Bu sınıf tutuculuğunun açıklaması yapıldığında genelde zengin sınıfların yenileşmeye karşı olduğu şey kıskandırıcı o-

landır çünkü mevcut koşulları sürdürmede layık olmadığı türden müktesep hakları vardır. Burada öne sürülen açıklama layık olunmayan motiflere atıfta bulunmaz. Kültürel şemada sınıfın değişikliklere karşı çıkışı içgüdüseldir ve öncelikle maddi avantajların çıkar hesaplarına dayanmaz, işleri kabul edilen yapış ve bakış şeklinden herhangi bir uzaklaşmadan içgüdüsel bir geri dönüştür ki tüm insanlarda geneldir ve yalnızca şartların stresi sayesinde başa çıkılabilir. Hayat ve düşünce alışkanlıklarındaki tüm değişim usandırıcıdır. Bu bakımdan insan cinsinin zengin ve halk kesimleri arasındaki fark değişime sevk eden ekonomik güçlere maruz kalma derecesindeki kadar tutuculuğu teşvik eden hareket kaynağında pek yoktur. Zengin sınıf üyeleri buna zorunlu olmadıklarından yenileşme talebine diğer insanlar kadar kolay baş eğmezler.

Zengin sınıfın bu tutuculuğu öylesine açık bir özelliktir ki bir saygıdeğerlik işareti olarak bile tanınmıştır. Tutuculuk daha zenginlerin ve dolayısıyla toplumun daha itibarlı bölümünün karakteristiği olduğundan belli bir onursal ya da dekoratif değer kazanmıştır. O derece adet olmuş bulunmaktadır ki; tutucu görüşlere bağlılık saygıdeğerlik fikrimize tabiatı ile hakim olmuştur ve sosyal itibar noktasından kusursuz bir hayat sürmek isteyen herkes üzerinde zorunlu görevdir. Bir üst sınıf özelliği olan tutuculuk; adaba uygun ve bir alt sınıf olayı olan yenilik ise kabadır. Sayesinde tüm toplumsal yenilikçilere sırt çevirdiğimiz bu içgüdüsel geri dönüş ve tekrar incelemedeki ilk ve en düşünülmedik unsur işte bu esastaki kabalık duygusudur. Böylece yenilikçinin konuşmacı olduğu durumun önemli değerlerinin anlaşıldığı durumlarda bile (düzeltmeye çalıştığı kötülüklerin zaman ya da mekân veya kişisel temas bakımından yeterince uzak olduğunda kolayca gerçekleşebileceği gibi) kişi yenilikçinin ilişki kurulması en azından keyif vermeyen ve sosyal temastan kaçınılacak birisi olduğu gerçeğini sezmeden edemez. Yenilik kötü şekildir.

Hali vakti yerinde aylak sınıfın kullanım, hareket ve görüşlerinin toplumun geri kalanı için adet olmuş kurallara karakter kazandırdığı gerçeği bu sınıfın tutucu etkisine ek bir ağırlık ve mesafe sağlar. Bu, tüm itibarlı kişilerin onların önderliğini takip etmesini zorunlu kılar. İyi şeklin sembolü olarak yüksek pozisyonunun tesiri ile zengin sınıf sosyal gelişme üzerinde sınıfın sayısal gücünün

sağlayabileceğinin çok daha üzerinde bir geciktirici etki yapar. Adet olan misali diğer tüm sınıfların herhangi bir yeniliğe karşı direncini büyük ölçüde pekiştirmelerinde ve insanların daha önceki nesillerden devir alınmış iyi kurumlara olan sevgilerini sabitlemelerinde rol oynar. Aylak sınıfın etkisinin aynı yönde rol oynamasında zamanın zorunlulukları ile daha uyumlu, kabul edilen yaşam şemasının benimsenmesine şimdiye kadar engel görülen ikinci bir şekil mevcuttur. Üst sınıf rehberliğinin bu ikinci yöntemi henüz bahsedilen yeni düşünce üsluplarına karşı içgüdüsel tutuculuk ve geri dönüş ile aynı kategori altına konulacak kadar sıkı tutarlılığa sahip değildir, ancak yeniliği ve sosyal yapının gelişmesini geciktirmekte rol oynayarak tutucu zihin alışkanlığı ile en azından ortak noktası olduğundan burada işlenmesi gereklidir. Herhangi bir zamanda ve herhangi bir halk arasında moda olan özellikler, aletler ve kullanım kuralları aşağı yukarı bir organik bütün karakterindedir, böylece şemanın bir noktasındaki herhangi bir önemli değişiklik hattın tamamında bir yeniden yapılanma olmasa bile diğer noktalarda bir değişiklik gerektirir. Şemada yalnızca ufak bir noktaya derhal dokunan bir değişiklik yapıldığında adetlerin yapısındaki nihai bozulma gösterişsel olmayabilir, ancak böyle bir durumda bile genel şemada yakın ya da uzak erişimli bir miktar bozulmanın takip edeceğini söylemek güvenlidir. Diğer taraftan teşebbüs edilen bir reform kabullenilmiş şemadaki birinci derecede önemli bir kurumun bastırılmasını veya tamamı ile yeniden modellenmesini gerektiriyorsa tüm şemanın ciddi olarak bozulduğu ve yapının belli başlı bir unsuru tarafından yeni şekle uydurulmasının şüpheli değilse bile ıstıraplı ve usandırıcı olacağı derhal hissedilir.

Kabul edilen yaşam şemasının herhangi bir özelliğindeki böyle bir radikal değişiklikte ortaya çıkacak zorluğu anlayabilmek için sadece Batı medeniyetinden herhangi bir ülkedeki, tek eşli ailenin baskısını, babadan gelen kan akrabalığı sistemini, özel mülkiyeti, tek tanrıya inancı veya Çin'deki ecdada hürmet baskısını, Hindistan'daki kast sistemini, Afrika'daki köleliği veya Muhammetçi ülkelerdeki cins eşitsizliği kurumu düşünülmelidir. Bu durumların herhangi birisindeki adetlerin genel yapısındaki bozulmanın çok önemli olacağını göstermek için tartışmaya gerek yoktur. Böyle bir yeniliği etkilemek için insanların düşünce alışkanlıklarındaki çok uzun erişimli bir değişiklik şemanın o an, mesele olanın dışındaki

diğer noktaları da ilgilendirmelidir. Böyle bir yenilikten nefret esasında yabancı olan hayat şemasından çekinmek demektir.

İyi kimselerce kabul edilmiş hayat yöntemlerinden herhangi bir uzaklaşmada hissedilen iç tuhaflığı günlük deneyimin bilinen bir gerçeğidir. Topluma yararlı tavsiye ve nasihat dağıtan kişilerin Anglikan Kilisesi'nin yıkılması, boşanmanın kolaylaştırılması, kadının oy hakkının benimsenmesi, alkollü içeceklerin üretim ve satışının yasaklanması, mirasın kaldırılması veya kısıtlanması, vb. gibi göreceli olarak küçük değişiklerle topluma zorluk çektiren uzak-erişimli zararlı etkiler konusunda kendilerini ifade ettiğini duymak alışılmamış bir şey değildir. Bu yeniliklerin herhangi birisinin "sosyal yapıyı temelden sarsacağı", "toplumu kaosa sürükleyeceği", "ahlâkın temellerini yıkacağı", "yaşamı hoşgörüsüz hale getireceği" vs. bizlere söylenmiştir. Bu çeşitli ifade tarzları hiç şüphesiz hiperbol tabiatındadır, ama aynı zamanda, tüm mübalağalar gibi tanımlamak niyetinde oldukları sonuçların canlı çekim duygusunun kanıtlarıdır. Bu ve benzeri yeniliklerin kabul edilen yaşam şemasını bozmaktaki etkisi toplumdaki insanların rahatlığı için bir marifetler serisi içinde yalıtılmış bir maddenin basit bir değişiminden çok daha ciddi sonuçları olduğu hissedilir. Birinci dereceden önemi olan yeniliklerde apaçık biçimde doğru olan şey daha az acil öneme sahip değişikliklerde daha az derecede doğrudur. Değişime nefret, büyük ölçüde her değişikliğin gerektireceği tekrar uyum sağlamanın rahatsızlığına olan bir nefrettir ve herhangi bir kültür ya da herhangi bir halkın, kurumlar sisteminin bu dayanışması, tek başına alındığında önemi küçük olan konularda bile insanların düşünce alışkanlıklarında herhangi bir değişikliğe karşı yapılan içgüdüsel direnişi güçlendirir.

Beşeri kurumlarm dayanışmasına bağlı olan bu artan isteksizliğin sonucu her yeniliğin gerekli uyumu sağlamak için öbür türlü gerekeceğinden daha fazla bir sinirsel enerji harcamayı gerektirmesidir. Bu sadece yerleşmiş düşünce alışkanlıklarındaki bir değişikliğin tatsız olmasından değildir. Kabullenilmiş hayat teorisinin tekrar ayarlanması süreci kişiyi değişen durumlar altındaki tavırlarını bulması ve koruması için uzun ve hummalı bir çaba olacak derecede zihinsel bir uğraşa iter. Bu süreç belli bir enerji sarf edilmesini gerektirir, başarı ile sonuçlanması için ise günlük yaşamı sür-

dürme mücadelesinde kullanılanın üzerinde bir artı enerji sarf edilmesi gerektiği düşünülür. Neticede ilerleme bunun için fırsatı keserek hoşnutsuzluğu örtecek şekilde bir lüks yaşamdan daha az tesirli olmayan yetersiz beslenme ve aşırı fiziksel zorluklarla engellenmiştir. Sefil derecede fakir ve enerjileri tamamı ile günlük nafaka mücadelesi tarafından emilen bütün kişiler, bugünkü gibi durumdan hoşnutsuz olmak için az fırsatı olan çok zenginlerin tutucu olması gibi yarından sonraki günü düşünme çabasına dayanamadıklarından tutucudurlar.

Bu fikirden devamla, aylak sınıf kurumunun daha alt sınıfları, bunların tüketimlerini, sonuçta da enerjilerini yeni düşünce alışkanlıkları öğrenmek ve benimsemek için gerekli çabayı sarf edemeyecek derecede azaltmak için onlardan yaşam için gereken araçları olabildiğince çekerek tutucu hale getirir. Maddi ölçeğin üst ucundaki refah birikimi, ölçeğin alt ucunda mahrumiyet anlamına gelir. Bu nerede olursa olsun, halk içerisinde ki mahrumiyetin herhangi bir yenilik için önemli derecede ciddi bir engel oluşturduğu herkesçe anlaşılabilir.

Bu eşitsiz zenginlik dağılımının doğrudan engelleyici etkisi aynı neticeye meyilli dolaylı bir etki ile ikiye katlanır. Anlaşıldığı gibi itibar kanunlarını tespit ederken üst sınıfın oluşturduğu zorunlu örnek, gösterişsel tüketim uygulamasını besler. Gösterişsel tüketimin hakimiyeti tüm sınıflar arasında itibar standardının ana unsurlarından birisi olarak tabiatı ile zengin aylak sınıf örneğine tamamıyla götürülmez ancak uygulama ve bunun üzerinde ısrar, şüphesiz aylak sınıfın örneği ile güçlenmiştir. Bu konudaki itibar gerekleri çok önemli ve çok zorunludur, onun için maddi durumu yaşamı devam ettirecek asgarinin fazlasıyla üzerindeki bir mal tüketimini kabul etmeye yeterli gelecek kadar güçlü olan sınıflar arasında bile daha zorunlu fiziksel ihtiyaçlar tatmin edildikten sonra, arta kalan kullanılabilir fazlasıyla ilave fiziksel konfor ve hayat bütünlüğünden çok gösterişsel itibar amacına sapmıştır. Dahası, elde edildiğinde bu tür artık enerjinin gösterişsel tüketim ya da gösterişsel istifçilik için mal satın alınmasına harcanması olasıdır. Sonuçta maddi itibarın gerekleri (1) gösterişsel tüketimin dışında hayatı sürdürecek kadar asgari bir miktar bırakmak, (2) yaşamın temel fiziksel ihtiyaçları karşılandıktan sonra kalabilecek artık enerjiyi

emmek eğilimindedir. Bütünün sonucu toplumun genel muhafazakâr tutumunun sağlamlaşmasıdır. Aylak sınıf kurumu kültürel gelişmeyi (1)sınıfın kendisine özgü hareketsizliği ile (2)gösterişsel israf ve tutuculuk örneği olması ile, ve (3) dolaylı olarak kurumun kendisinin dayandığı zenginliğin ve nafakanın eşitsiz dağılımı sistemi yoluyla engeller.

Buna aylak sınıfın her şeyi olduğu gibi bırakmakta maddi çıkarı da olduğu eklenmelidir. Herhangi bir zamanda hakim olan şartlar altında bu sınıf öncelikli bir konumdadır ve mevcut düzenden herhangi bir ayrılışın sınıfın yararına değil zararına çalışacağı beklenebilir. Basit olarak sınıf çıkarından etkilendiği kadar bu sınıfın tutumu böylece yeterince yalnız bırakılmaktır. Bu ilginç hareket kaynağı sınıfın güçlü içgüdüsel yanlılığını destekler ve öteki türlü olabileceğinden bile daha tutarlı şekilde muhafazakârlaştırır.

Bütün bunların tabii ki aylak sınıfın sosyal yapıdaki tutuculuk ya da geri dönüş örneği ve aracı olarak görevinin methedilişi ve alçaltılışı üzerine bir söylemi yoktur. Uyguladığı kısıtlama faydalı ya da tersi olabilir. Herhangi bir durumda biri veya diğeri olduğu genel teoriden ziyade bir hileli mantık sorusudur. Görüşte politika sorusu olarak tutucu elementin sözcüsü tarafından sıkça açıklanan doğruluk olabilir, tutucu, hali vakti yerinde sınıflar tarafından ortaya konulan böyle önemli ve ısrarlı yeniliğe direnç olmadan sosyal yenilik ve denemeler toplumu savunulamayacak ve hoş görülemeyecek durumlara sürükleyebilir, ki bunun tek olası sonucu memnuniyetsizlik ve felaket reaksiyonu olabilir. Bütün bunlar yine de mevcut tartışmanın yanındadır.

Ancak tüm alçaltmalardan ayrı olarak, ve tüm paldır küldür yeniliğe böyle bir kontrolün zorunluluğu meselesinin dışında aylak sınıf eşyanın tabiatından, sürekli biçimde sosyal ilerleme ya da gelişme denilen bu çevreye uyumu geciktirmede rol oynar. Sınıfın karakteristik tutumu şu düsturla özetlenebilir: "Ne olursa olsun, doğru"; bu arada beşeri kurumlara uygulanan doğal seçim kanunu şu aksiyonu çıkarır: "Ne olursa olsun, yanlış". Bugünkü kurumların bugünün hayat amaçları için tamamıyla yanlış olduğundan değil ancak eşyanın tabiatından daima bir bakıma yanlış olduklarındandır. Bunlar geçmişteki gelişmenin bir noktasında hakim olan bir duruma göre yaşama yöntemlerine yetersiz bir uyumun sonucu-

dur ve bu nedenle de şimdiki durumu geçmiştekinden ayıran mesafeden daha fazla bir şeyden dolayı yanlıştırlar. Burada doğal olarak "doğru" ve "yanlış", ne olmalı veya ne olmamalı herhangi bir isnat taşımadan kullanılmıştır. Bunlar basitçe (ahlâken renksiz) evrimsel duruş noktasından ve geçerli evrimsel süreç ile uyum ya da uyumsuzluğa işaret etmek niyetiyle kullanılmıştır. Aylak sınıf kurumu, sınıf çıkarı ve içgüdüsünün gücü ile ve hükümsel ve düzen koyucu örnek olarak, kurumların hali hazırdaki kötü uyumunun devam etmesini sağlar ve hatta daha da eski hayat şemasına geri dönüşü tercih eder, ki bu mevcut durumda hayatın zorlukları ile yakın geçmişten gelen, kabullenilen, modası geçmiş olandan bile daha uyumsuz bir şemadır.

Ancak eski iyi şeklin muhafazasının şefi için her şey söylendikten sonra kurumların değiştiği ve geliştiği gerçeği devam eder. Toplamda adetlerin ve düşünce alışkanlıklarının gelişmesi, geleneklerin ve yaşam yöntemlerinin seçici adaptasyonu mevcuttur. Aylak sınıfın bu gelişmeyi geciktirmekte olduğu gibi önderlik etmedeki görevi hakkında da bir şeyler söylenebilir, ancak burada onun kurumsal gelişme ile ilişkisi hakkında öncelikle ve doğrudan ekonomik karakterde olan kurumlara dokunmadıkça fazla bir şey söylenemez. Bu kurumlar - ekonomik yapı- ekonomik hayatın iki farklı amacından birine ya da diğerine hizmet etmelerine göre kabaca iki sınıfa veya kategoriye ayrılabilirler.

Klasik terminolojiye uyarlanırsa bunlar kazanım ya da üretim kurumlarıdır, veya daha önceki bölümlerde farklı bir ilişkide kullanılan terimlere geri dönülürse, bunlar parasal ya da endüstriyel kurumlardır, veya yine farklı terimlerle ya kıskandıran ya da kıskandırmayan ekonomik çıkarlara hizmet eden kurumlardır. İlk kategori "iş" ile diğeri ise kelimeyi mekanik anlamda alarak, endüstri ile ilgilidir. İkinci sınıf, yöneten sınıfı doğrudan ilgilendirmediğinden ve böylece kaidelere ya da bilinçli geleneklere ender konu olduğundan kurum olarak pek kabul edilmez. Dikkat çektikleri vakit bunlar genelde başta zamanımızda insanların düşüncelerini, özellikle üst sınıfların düşüncelerini işgal eden ekonomik yaşam tarafı ya da aşaması olan parasal veya iş tarafıdır. Bu sınıflar için ekonomik şeylerde iş çıkarından başka çok az şey vardır ve aynı zamanda bunların toplumun halleri üzerine düşünmeleri başlıca bir

görevdir.

Aylak (yani mülk sahibi, çalışmayan) sınıfın ekonomik süreçle ilişkisi parasal -üretim değil kazanım, hizmet değil sömürü- ilişkidir. Dolaylı olarak bunların ekonomik görevi tabiatıyla ekonomik yaşam süreci için çok önemlidir ve burada hiçbir anlamda mülk sahibi sınıfın ya da endüstrinin kaptanlığının ekonomik işlevini küçümsemek niyetlenmemiştir. Maksat bu sınıfların endüstriyel sürece ve ekonomik kurumlarla ilişkisine basitçe işaret etmektir. Bunların görevi parazit karakterindedir ve çıkarları bulunan her özü kendi kullanımlarına çevirmek ve ellerinin altında ne varsa muhafaza etmektir. İş dünyasının gelenekleri bu yağmacılık ya da parazitlik prensibinin seçici önderliği altında gelişmiş bulunmaktadır. Bunlar mülkiyet gelenekleri eski yağmacı kültürün az çok uzak türevleridirler. Ancak bu maddi kurumlar, mevcut olandan bir şekilde farklılaşarak geçmiş bir durumda gelişmiş olduklarından bugünkü duruma tamamıyla uymazlar. Bu nedenle maddi bakımdan etkinlik için bile bunlar olabilecekleri kadar uygun değildirler. Değişen endüstriyel yaşam, değişen kazanç metotları gerektirir ve maddi sınıfların, bu kazancın oluştuğu endüstriyel sürecin devamlılığı ile uyum içinde olan kişisel kazanç sağlamada en iyi etkiyi sağlamak için parasal kurumlara uyum sağlamakta çıkarları vardır. Aylak sınıfın ekonomik yaşamını şekillendiren parasal amaçlara cevap veren endüstriyel büyümedeki aylak sınıfın rehberliğinde aşağı yukarı istikrarlı bir eğilim mevcuttur.

Kurumların gelişmesinde parasal çıkar ve parasal düşünce alışkanlığının etkisi mülkiyetin güvenliği, mukavelelerin uygulatılması, parasal işlemlerin kolaylığı, kazanılmış hakları oluşturan kararlar ve geleneklerde görülür. Bu tür tavırlar iflas ve davalı malların idaresi, sınırlı sorumluluk, bankacılık ve para, emekçilerin ya da işverenlerin birleşmesi, tröstler ve tüccar birliklerini etkileyen değişikliklerdir. Toplumun bu çeşit kurumsal mobilyası yalnızca mülk sahibi sınıfların aylak sınıfa kıyasla, oransal olarak mülk sahibi oldukça, doğrudan sonucudur. Ancak iş hayatının bu gelenekleri dolaylı olarak endüstriyel süreç ve toplumun hayatı için çok önemli sonuçlardır. Kurumsal gelişmeyi bu bakımdan yönlendirmede bu nedenle parasal sınıflar toplumda yalnızca kabul edilmiş sosyal şemanın korunmasında değil, ayrıca esas endüstriyel süreci şe-

killendirmede en ciddi bir maksatla hizmet ederler.

Bu parasal kurumsal yapının ve bunun ıslah edilmesinin sonucu barışçıl ve düzenli sömürünün daha da kolaylaşmasıdır, ancak bunun uzak etkileri bu doğrudan maksadı çok aşar. Daha ustaca iş yapılması yalnız endüstri ve endüstri-ötesi yaşamın daha az ıstıraplı sürmesine yol açmaz; sonuçta günlük işlerde kurnaz bir ayırımcılık uygulanmasını gerektiren rahatsızlık ve karmaşa parasal sınıfın kendisini lüzumsuz kılar. Parasal işlemler rutine indirgendiği hızla endüstrinin kaptanından vazgeçilebilir. Bu tamlama, söylemeye gerek yok, henüz belirsiz gelecekte yatmaktadır. Modern kurumlarda parasal çıkar tercihli yapılan düzeltmeler bir başka alanda kaptan için "ruhsuz" anonim şirketin yerine geçmeye, ve böylece muhteşem aylak sınıf sahiplilik işlevinin vazgeçilebilirliğini sağlar. Dolaylı olarak, böylece aylak sınıfın etkisi ile ekonomik kurumların gelişiminde yaratılan çarpıklığın çok önemli endüstriyel sonuçları vardır.

ESKİ (İLKEL) ÖZELLİKLERİN KORUNMASI

Aylak sınıfın varlığı, yalnızca sosyal yapı üzerinde değil, toplumu oluşturan bireyler üzerinde de oldukça etkilidir. Belirli bir eğilim veya bakış açısı, itibar gören bir kural olarak kabul görür görmez, onu kabul edenlere karşı bir tepkide bulunacaktır. Bir ölçüye kadar düşünce alışkanlıklarını şekillendirecek, bireylerin eğilim ve isteklerinin gelişiminde seçici bir gözetim sağlayacaktır. Bu etki, kısmen baskıcı ve eğitici bir adaptasyonla ve de kısmen uygun görülmeyen bireylerin toplumdan uzaklaştırılmalarıyla kendini gösterir. Kabul gören düzenin gerektirdiği yöntemlere uygun düşmeyenler, toplumdan hariç tutulmanın (eliminasyonun) yanında baskıya da maruz kalırlar. Maddi (parasal) rekabet ve endüstriyel ayrı tutulma, bu şekilde hayat düzeninin de bir parçası olur ve bireylerin uyum sağlamaları gereken düzenin zorlayıcı faktörleri haline gelir.

Gösterişli israf, endüstriyel muafiyet, kültürel gelişmeyi hem insanların düşünce alışkanlıklarını belirleyerek, böylelikle yerleşmiş gelenek veya kanunların gelişimini kontrol ederek hem de aylak sınıfın hayatını kolaylaştıran belli özelliklerin korunmasını sağlayarak (ve toplumun genel tabiatını kontrol ederek) etkiler. Ay-

lak sınıfın bireyleri şekillendirmek adına yapacağı ilk şey, eski inançların geri dönmesini sağlamak olacaktır. Bunun toplum üzerindeki etkisi, tinsel gelişmenin durması olarak karşımıza çıkar. Özellikle ileri kültürlerde, aylak sınıf tümden muhafazakâr bir çizgi izler. Bu önerme esasında oldukça tanıdık, ancak bir çoğuna göre bugünkü uygulanış şekli, görünüş itibariyle yenilenmiş / değişmiş olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden, mantıksal temellerini, sıkıcı tekrar riskine rağmen gözden geçirmemiz gerekiyor.

Sosyal evrim, toplumun tabiatının ve düşünce alışkanlıklarının, toplu yaşam koşullarının baskısı altında, seçici bir şekilde adaptasyona uğrama sürecidir. Düşünce alışkanlıklarının değişimi, belirli gelenek veya kanunların yerleşmesi sürecine karşılık gelir. Gelenek ve kanunların yanında, çok daha önemli bir değişim daha yaşanmıştır. Duruma göre değişen ihtiyaçlar insan alışkanlıklarını değiştirmekle kalmamış, bu değişen ihtiyaçlar aynı zamanda insan doğasında da bazı değişimlere yol açmıştır. Değişen yaşam koşulları, insan yapısının belirleyicisi olmuştur. İnsan doğasındaki bu çeşitlilik etnologlar tarafından, göreli kalıcı ve devamlı birçok etnik tip veya unsur arasındaki seçim süreci olarak değerlendirilmiştir. İnsanlar, günümüz koşullarından farklılık gösteren ve geçmiştekilerle büyük ölçüde uyumluluk gösteren belli başlı insan doğası tiplerine geri dönme (ait olma) eğilimindedir. Batı toplumlarında bunu örnekleyen birçok göreli değişmez etnik tip vardır. Bu etnik tipler günümüz soy mirasında, spesifik özellikler gösteren sabit kalıplar olarak olmasa da, varlıklarını sürdürürler. Bazı etnik tip varyasyonları, birçok tipin ve bunların melezlerinin, tarih öncesi ve sonrasındaki kültürel gelişiminde, maruz kaldıkları seçici süreç sonucunda ortaya çıkmışlardır.

Uzun bir süre ve tutarlı bir çizgiye bağlı olarak gerçekleşen bu varyasyonlar, etnik kalımı araştıran yazarlar tarafından yeterince ele alınmıştır. Burada ele alınacak olan ise, etnik tiplerin uğradığı seçici adaptasyon sonucu oluşmuş, Batı kültüründe karşımıza çıkan iki birbirine karşı tiptir. Günümüz koşullarının bu iki tip üzerindeki olası etkileri üzerinde de durulacaktır.

Tip ve çeşitlerinin sınıfları ve de iki veya daha fazla kuşak boyunca görülmesi ilkel özelliklerin yeniden belirmesinin yanında kalımın ana hatları şematik ve basit olarak verilecektir. Endüstriyel

toplumlar, üç ana etnik tipten birine veya bir diğerine kaynak teşkil eder: (İstisnalar değerlendirilmediğinde) Dolikosefal (uzunkafalı) sarışın, brakisefal (yuvarlak kafalı) esmer ve Akdenizli -Her etnik tip iki yönden birine geri dönme eğilimindedir, barışsever/yağmacılık-avcılık öncesi varyant ve yağmacı-avcı varyant. Bu iki karakteristik varyanttan ilki her durumda ilk cinse daha yakın olandır, yani gerekirse psikolojik kanıtların toplu yaşamın ilk aşamasına ait tipin temsilcisidir. Bu varyant medeni insanın; yağmacı-avcı kültür, statü sistemi ve maddi (parasal) rekabetin önünde olan vahşi dönemdeki temsilcisi olarak da değerlendirilir. Diğer varyant(yağmacı-avcı) ise, ana etnik tiplerin ve melezlerinin değişime uğramış yeni hallerinden çıkmıştır; bu tipler adaptasyon sonucu değişime uğramıştır. Bu değişimi yaratan, yağmacı-avcı kültür düzeni ve de sonraki yarı-barışçıl aşamanın rekabetçi (ve maddi) kültürüdür.

Kalıtım kurallarına göre, uzak veya yakın geçmişten bazı özellikler hayatta kalabilir. Normal koşullarda tip farklılaşıyorsa, tipin özellikleri neredeyse yakın geçmişte olduğu gibi şimdiki zamana geçer-buna kalıtsal şimdiki zaman denilebilir. İleri yağmacı-avcı ve yarı-barışçıl kültür, kalıtsal şimdiki zamanı temsil eder.

Modern ve uygar insanın birçok konuda benzerlik gösterdiği de insan doğasının hâlâ varolan bu varyantıdır; yağmacı veya yarıyağmacı kültür. Bu önerme, barbar dönemdeki alt veya baskı görmüş sınıfların neslinden olanlar için kısmen doğrudur, ancak sanıldığı kadar doğru değildir. Toplum bir bütün olarak ele alındığında, rekabetçi-yağmacı türün yüksek düzeyde tutarlılık ve devamlılık göstermediği görülür. Bu demektir ki; modern Batılıdan miras kalan insan doğası, onu oluşturan yetenek ve eğilimlerin yayılmacı alanı ve gücü açısından bakıldığında, tektiplilik göstermez. Kalıtsal şimdiki zaman insanının ihtiyaçlarına bakıldığında ilkellikten söz etmek güçtür. Modern insanın, varyasyon kuralına göre ait olmaya eğilimli olduğu tip, daha ilkel bir insan doğasıdır. Diğer yandan; hakim yağmacı tabiattan ayrılan bireylerde kendini gösteren, tekrar intikal eden özellikler açısından değerlendirdiğimizde, yağmacılık-öncesi türün daha tutarlı olduğunu görürüz. Bu tutarlılık ve simetri, bu türün dağılımında ve gücünde karşımıza çıkar.

Günümüz insanının meylettiği daha önceki ve sonraki etnik tip

türleri arasındaki ayrılık, batı toplumlarını meydana getiren başlıca iki veya üç etnik tip arasındaki benzer bir ayrılık nedeniyle belirsizleşir. Batı toplumlarındaki bireyler, hakim etnik unsurları çeşitli oranlarda taşıyan melezler olarak düşünülürler ve sonuç olarak etnik tiplerin biriyle veya bir diğeriyle benzerlik gösterirler. Bu etnik tipler, yağmacı ve öncesi türlerde olduğu gibi, bazı farklılıklar gösterir. Uzun kafalı sarışın tip, daha çok yağmacı tabiatlıdır, yuvarlak kafalı esmer ve özellikle Akdenizliye göre şiddete daha eğilimlidir. Bir topluluktaki hakim fikirler veya gelenekler yağmacı insan doğasından uzaklaştıkça, bunun yağmacılık öncesi türe dönüş olduğunu kesin bir dille ifade etmek zorlaşır. Bunun sebebi olarak, toplumdaki "alt"etnik unsurlardan herhangi birinin baskın hale gelmesi gösterilebilir. Kanıtlar yeterince kesin olmasa da, modern toplulukların genel tabiatındaki çeşitliliğinin sebebinin sabit etnik tipler arasında bir seçimden çok, yağmacı ve barışsever türler arasında bir seçim olduğuna dair belirtiler verir.

Bu kavramlar, insan evrimini anlamamız açısından bize gereklidir. Seçici adaptasyona dair bu kavramlar sayesinde varılan genel yargılar, Darwin ve Spencer'in yargılarına değin önemini korudu. Bu nedenle terimlerin kullanımında bir genişlik sözkonusudur. "Tip" kelimesi, etnologların muhtemelen ayrı birer tipten çok, ancak önemsiz türler olarak tanımlayacakları tabiat (mizaç) çeşitlilikleri için kullanılmıştır.

Öyleyse bugünün etnik tiplerine ilkel ırk tiplerinin varyantları diyebiliriz. Bu varyantlar, bazı değişikliklere uğramış ve barbar kültür altında bu değişmiş form içinde bir derece sabitlik kazanmışlardır. Kalıtsal olarak varlığını sürdüren insan (kalıtsal şimdiki zaman insanı), hizmetkâr veya aristokrat olsun, onu oluşturan etnik unsurların barbar varyantını oluşturur. Yalnız, bu varyant üst derece bir homojenliğe veya sabitliğe ulaşmamıştır. Barbar kültür-yağmacı ve yarı-barışçıl kültürel aşamalarında uzun süreli olmasına rağmen üst derece bir sabitlik kazanacak kadar varlığını sürdürememiştir. Barbar insan doğasında oldukça sık değişikliğe rastlanır ve bu çeşitlilik günümüzde daha çok farkedilmeye başlanmıştır. Çünkü artık modern yaşam koşulları barbar kültür standartlarını baskı altına almaya çalışmamaktadır. Yağmacı tabiat özellikle de modern endüstri için, elverişli olmaktan çıkmıştır.

Günümüzde insan doğası çoğunlukla, önceki varyanta doğru bir hareket halindedir. Bu varyant barışsever yabaniliğin yaşandığı ilkel aşamadır. Barbar kültür öncesi yaşam koşulları ve emeğin amacı, insan doğasına dair bazı temel özellikleri belirledi. Modern çağın insanının dönmeye meyilli olduğu da bu özelliklerdir. İnsanın en ilkel çağlarda içinde bulunduğu koşullar huzurlu bir yapıya sahipti ve bu dönemin genel tabiatı saldırgan olmayan bir çizgideydi. Bu barışsever kültürel aşama, sosyal gelişimin ilk derecesi olarak gösterilebilir. Kültürün bu ilk aşamasının baskın ruhsal özelliği, belirgin olmayan grup dayanışmasıdır. Grup dayanışması, hayatın imkânlarına karşı bir sempati ve sonuç vermeyen emeğe karşı bir antipati olarak kendini gösterir. Yağmacılık-öncesi dönemin insanı için yararlı olana dair bu tavır, hayatında ve grubun geri kalanıyla olan ilişkisinde önemli bir yer edinmiştir.

Bu, ilk farklılaşmamış barışsever kültür döneminin yalnızca, gelenekler ve revaçta olan görüşler yoluyla ulaştığımız, kategorik varoluş kanıtlarına baktığımızda belirsiz ve şüpheli olduğunu görürüz. İster medeni, ister kaba diye anılan topluluklarda olsun durum böyledir. Varlığına dair daha belirgin kanıtlara psikolojik kalıntılarla, yani yaygın olan karakter özelliklerine bakarak ulaşabiliriz. Bu özellikler, yağmacı kültür dönemin de arka plana atılan etnik unsurlar arasından sıyrılmış olanlardır. Böylece eski düzene uyum sağlamış özellikler, bireysel varoluş mücadelesinde önemini bir ölçüde yitirdi. Yağmacı kültüre uyum sağlayamayan özellikler bastırıldı veya arka plana itildi.

Yağmacı kültüre geçişte varoluş mücadelesi bir değişime uğradı. Bu değişim, insan olmayana karşı bir mücadeleden, insanlara karşı bir mücadele olarak gerçekleşmiştir. Düşmanlığın ve topluluk içindeki bilincin artışı da bu değişime eşlik etti. Hayatta kalmanın koşulları yanında başarının koşullarında da bir ölçüde değişim yaşandı. Bununla beraber baskın ruhsal yapı da giderek farklılaştı ve de hakim hayat düzeni içerisindeki kültürel aşamada farklılık gösterdi. Barışsever kültürel aşamadan geriye kalan eski özellikler şöyle sıralanabilir; *bilinçli dayanışma, doğru(cu)luk ve adalet anlayışı* ve *çalışma içgüdüsü.*

Yağmacı kültürden günümüze kadar olan aralıkta kendini gösteren birey ve sınıf zıtlığı ve statüye dayalı, yönetime dayalı hayat

bize şunu gösterir. Burda tartışılan karakter özelliklerinin bu zaman aralığında ortaya çıkmış ve sabitleşmiş olma olasılığı çok azdır. Bu özellikler, büyük bir olasılıkla daha önceki bir dönemden gelmiş ve de yağmacı ve yarı-barışçıl kültür boyunca da varlık göstermiştir. Türün kendine özgü kalıtsal özellikleridirler; yağmacı ve sonraki maddi kültür aşamalarında başarıya ulaştıran koşullarda değişim olmasına rağmen devam etmişlerdir. Bu devamlılığı sağlayan kalıtımın direnci olmuştur ki, bu; özelliktir ve bu yüzden büyük bir devamlılık zeminine oturur.

Bu temel husus, bahsedilen özelliklerin maruz kaldığı oldukça uzun ve şiddetli geçen yağmacı ve yarı-barışçıl dönemlerde kolayca elenmemiştir. Bu barışsever özellikler, barbar yaşamın yöntemlerine ve düşmanlığına uzaktır. Barbar kültürün en belirgin özellikleri, sürekli rekabet ve hem bireyler arasında hem de sınıflar arasında varolan bir düşmanlıktır. Bu yarışa dayalı düzen barışsever özelliklere sahip bireylere pek de imkân tanımaz. Dolayısıyla, barışsever özellikleri elemeye çalışır ve bu yarışçı düzene tabi olan toplulukların bu özelliklerini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Barbar tabiata uygun olmamanın ağır bir cezası olmasa da bu tip bireylerin üzerinde bir baskı oluşturulur. Hayat bireyler arası bir mücadele anlamına geldiğinde, daha çok eski barışsever özelliklere sahip bireylerin, hayat mücadelesinde karşılaşacağı daha fazla güçlük vardır.

Tarihin hiçbir aşamasında, iyi niyet ve adalet duygusu bireyi umulduğu kadar ileriye götürmez. Bu özelliklere sahip olmanın şöyle bir getirisi olabilir. Çoğunluğun kafasındaki ideal insan tipi, bu özelliklerin çok azını barındırır ve çoğunluk bunu katı bir şekilde hayata geçirmeye çalışırken, yukarıdaki özelliklere sahip bireyler kendilerini bunlar sayesinde (bir derece) koruyabilirler.

Bu özelliklere sahip olmanın dolaylı ve olumsuz etkilerinin yanısıra bir gerçek daha karşımıza çıkar. Birey iyi niyet ve adalet duygusundan ne kadar yoksunsa, yarışa dayalı toplum düzeninde o kadar kazanır. Maddiyata dayalı kültürde; kararsızlık, şefkat, dürüstlük ve hayata karşı saygıdan uzak olmak, kişiyi başarıya götüren unsunlar olarak kabul edilir. Başarısı varlık veya güç ölçütlerine göre değerlendirilmeyenler dışında, tüm zamanların en başarılı insanları bu özellikleri taşır. Öyleyse şunu diyebiliriz ki; "dürüst-

lük, takip edilecek en iyi yoldur" görüşü, Pickwickyen bakış dışında pek geçerli değildir.

Aydınlanmış Batı kültürünün medeni koşulları altında; ilkel, yağmacılık-öncesi vahşi insan başarılı kabul edilmez. Bu ilkel insanın, ekonomik bazı erdemlerinden daha fazla ekonomik başarısızlığı vardır. İlkel insanın eksiklikleri şöyle sıralanabilir; güçsüzlük, verimsizlik, inisiyatif ve yetenek eksikliği. Bu özelliklerin yanında kolektif yaşamın devamını sağlayan bazı diğer özellikler de vardır. Bunlar; doğru(cu)luk, barışseverlik, iyi niyet, insanlara ve nesnelere karşı yarışa ve haksızlığa dayanmayan bir ilgi.

Yağmacılığa dayalı yaşamın ortaya çıkışıyla beraber, başarılı insanı belirleyen özelliklerde de bir değişiklik baş gösterdi. Değişen insan ilişkilerine bağlı olarak alışkanlıkların da yeni ihtiyaçlara uyum sağlaması gerekti. Vahşi yaşamda ifade bulan enerjinin ortaya çıkışı, değişmiş olan dürtülere uyum sağlamak zorunda kaldı. Daha önceki dönemde ihtiyaçları büyük ölçüde karşılamaya yarayan yöntemler, ortaya çıkan yeni koşullar altında yeterliliğini, dolayısıyla geçerliliğini kaybetti. Bundan önceki durum şöyleydi. Çıkarlar arasında göze çarpacak düzeyde bir zıtlık ve farklılaşma yoktu. Şimdiyse, giderek artan yoğunlukta bir rekabet güdüsü belirleyici özellik haline gelmişti. Yağmacı ve ondan sonra gelen dönemlerde, statüye dayalı düzene en çok uyum sağlayıp ayakta kalmayı başaran insan tipinin özellikleri şunlardır: Zalimlik, bencillik, kabile ruhu (yalnız birbirini destekleyen ve yabancıları sevmeyen insan grubuna dahil kişiler), ikiyüzlülük ve sahtekârlık.

Yarışa dayalı yeni hayat düzeninin katı koşulları, etnik tiplerin seleksiyonunda, yukardaki özelliklerin baskınlık kazanmasına sebep oldu ve bu özelliklerle donatılmış etnik unsurların hayatta kalmasını sağladı. Önceden kazanılmış ırka özgü diğer bazı alışkanlıklar, kollektif yaşam için yararlılığını korudu ve hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmadı.

Burada bir noktanın belirtilmesi yararlı olacaktır. Uzun kafalı Avrupalının son kültürlerdeki baskın etkisi ve sahip olduğu üst pozisyonun nedeni, tipik özelliklerinin yağmacı dönemin insanıyla örtüşmesidir. Bu ruhsal özellikler büyük bir fiziksel enerji donanımıyla birlikte (bu fiziksel güç, büyük ihtimalle gruplar ve soylar arasındaki seleksiyonun sonucudur), bu insanları, aylak veya efendi

sınıfın birer üyesi yapar. Buna özellikle aylak sınıfının ortaya çıktığı ilk yıllarda rastlanır. Aynı yetenekler bütününe sahip olmak, bütün bireyleri seçkin bir kişisel başarıya ulaştırmaz. Rekabete dayalı düzen içinde, bir sınıfın başarısı için gereken koşullar, bireyinkilerden farklılık gösterir. Başarıya ulaşmak için bir sınıf veya partinin sahip olması gereken özellikler güçlü bir kabile ruhu, şefe sadık olmak veya bir doktrine bağlılık duymak iken; bireyin başarı için barbarın enerjisi, inisiyatif kullanma özelliği ve bencilliğiyle vahşinin sadakatsizliğine sahip olması gerekir. Bencillik ve vicdansızlığa dayalı parlak (Napolyonik) başarılar göstermiş kişiler, fiziksel olarak daha çok brakisefalik (yuvarlak kafalı) esmer özellikleri göstermiştir. Buna karşın, daha makul başarılara sahip bireyler fiziksel olarak, daha çok uzunkafalı sarışın özellikleri göstermiştir.

Yağmacı kültürün getirdiği tabiat rekabet koşulları altında hayatta kalmasını sağlar. Aynı zamanda, eğer kolektif yaşam diğer gruplarla düşmanca bir rekabete dayanıyorsa, bu yağmacı tabiat grubun da başarılı olmasını ve ayakta kalmasını sağlar. Ancak endüstriyel olarak daha gelişmiş toplumlarda yaşanan maddi hayattaki evrim, bireyin ve topluluğun çıkarlarını birbirinden farklılaştırmıştır. Bu gelişmiş endüstriyel topluluklar, artık yaşam olanakları veya yaşama hakkı için yarışmaktan uzaklar.

(Savaş ve yağmacılık geleneklerini bir dereceye kadar sürdüren yönetici sınıflar dışında) Yeni koşullar bu toplulukların artık birbirine düşman olmasını gerektirmiyor. Kolektif olarak iyi bir üne sahip olmak dışındaki maddi çıkarlar artık birbirinden uzak değil, hatta içlerinden birinin başarısının tartışılmaz şekilde diğerlerinin de yaşamına faydalı olması, maddi bir çıkar getirmiyor. Bunu bireyler ve birbirleriyle olan ilişkileri için de söylemek mümkün değil.

Modern toplumların kollektif çıkarlarının başında endüstriyel verim yer alır ve birey üretici süreçte ne kadar yeterlilik gösterirse, toplum için o kadar yararlıdır. Kollektif çıkara ulaştıracak olan da dürüstlük, çalışkanlık, barışseverlik, iyi niyet ve nedensel ardıllığın daimi kabulüdür. Olayların gidişatında olağanüstü müdahalelere dayanılmamalıdır. Tabii ki bu özelliklere güzellik ve ahlâki mükemmeliyet de dahildir. Modern endüstriyel topluma ulaşılma-

sı, bireylerin bu özelliklere sahip olmalarıyla mümkündür. Bu toplumların en iyi şekilde işlemesi ancak bu özelliklerin birbiriyle uyuşmasıyla sağlanır. Bu özelliklere toplumda ne kadar rastlanıyorsa; esasen barışçıl, karmaşık ve oldukça organize olmuş modern toplum o kadar avantajlı çıkar. Sayılan bu özelliklerin çoğuna yağmacı tipte rastlanmaz.

Öte yandan, rekabetçi düzen içinde yaşayan bireyi, kurnazca yapılan alışveriş ve prensipsiz yönetim daha çok ilgilendirir. Yukarda toplumun işleyişine katkıda bulunduğu belirtilen özellikler bireye bir yarar getirmez. Tabiatında bu eğilimlerin yer alması, bireyin enerjisini maddi kazanç dışında amaçlara yöneltir. Ayrıca bu özelliklere sahip olduğu için bağımsız ve katı bir kariyer izlemektense dolaylı yolları seçer. Sayılan özelliklerin çoğu birey için birer engel teşkil eder. Rekabete dayalı modern toplumun üyeleri rakiptirler ve vicdandan ne kadar uzaklarsa o kadar çabuk avantaj yakalayıp başarıya ulaşırlar. Yani bu birey tipi, eğer koşullar ona fırsat tanıyorsa diğerlerini açıkça aldatabilir ve hatta zarar verebilir.

Modern ekonomik kurumlar, maddi ve endüstriyel olmak üzere iki kategoriden oluşur. bu iki kategori, meslekler için de geçerlidir. İlk kategorideki meslekler mülkiyet ve kazançla ilişkiliyken, ikinci kategoridekiler üretim ve ustalıkla ilişkilidir ve aylak sınıf maddi mesleklerle bağlantılıyken, çalışan sınıfların çıkarları iki kategoriyle de ama daha çok ikincisiyle örtüşür. Aylak sınıfa dahil olmak, her iki kategorideki mesleklere sahip olmakla mümkündür.

Bu iki kategori, gerektirdikleri yetenekler ve eğitim açısından farklılık gösterir. Maddi meslekler, yağmacı yeteneklerin ve düşmanlığın işlenmesi ve korunmasını içerir. Bu, şu anlama gelir. İlk kategorideki mesleklere sahip olmayan bireyler bastırılır ve elenir. Modern ve barışçıl sistemde tabii ki yağmacı çalışkanlık ve eğilimler, kazanca dayalı hayatla beslenir. Bu demektir ki; maddi işler baskıya dayalı uygulamalara zemin hazırlar.

Yağmacı tabiatı barındıran bu maddi işler, aylak sınıfın başlıca işleri olan mülkiyet ve sonra da kazanım ve endüstriyle bağlantılı girişim ve girişimciler, özellikle de maliye olarak adlandırılan ekonomik işler bu kapsama girer. Ticari meslekleri de sayılan işlere ekleyebiliriz. Bunların esasından en iyi gelişimi gösterenler, endüstrinin söz sahibi kişilerin haline gelir. Bu söz sahibi zeki ve

yaratıcı kişilerin yöneticilikleri keyfiliğe dayanır. Üretimin mekanik ayrıntıları ve endüstriyel organizasyon, yöneticilikten çok işçiliğe yatkın ve daha az pratik düşündüğü varsayılan kişilere devredilir. İnsan doğasının eğitim ve seleksiyonla şekillendirilebileceği görüşünün baskın olduğu maddi meslekler; politika, din ve orduyla ilişkilidir.

Parayla ilişkili meslekler ayrıca emek isteyen işlere göre daha yüksek derecede itibar görürler. Böylelikle aylak sınıfın itibar standartları, bu sınıfa saygınlık getiren yetenekleri de besler ve bu sınıfa özgü terbiyeli yaşam düzeni yağmacı kültürün ilerlemesine yardımcı olur ve sürekliliğini sağlar. Meslekler, itibar açısından hiyerarşik bir derecelendirmeye tabidir. Büyük ölçüde mülkiyet bağlantılı meslekler, ekonomiyle ilgili meslekler arasında en çok itibar görenlerdir. İkinci sırayı ise bankacılık ve hukuk gibi mülkiyet ve sermayedarlığa bağlı meslekler alır. Bankacılık da büyük ölçüde mülkiyeti içinde barındırır ve bankacılığa prestij getiren de kuşkusuz bu yanıdır. Hukukun mülkiyetle doğrudan bir ilişkisi yoktur, en çok geleneksel şemada üst sıralarda yer alır. Hukukçular özellikle dolandırıcılıkla ilgilidirler (şike yapmak veya şikeyi ortadan kaldırmak) ve meslekte başarı insanoğlunun saygı ve korkusunda hakim olan kurnazlığa sahip olmakla mümkündür. Ticari uğraşlar, büyük ölçüde mülkiyet ve küçük ölçüde yararlılık içerdikleri sürece saygınlık kazanırlar. Ticari uğraşların saygınlık derecesi, karşıladıkları ihtiyaçların önemine göre değişir. Böylelikle genel ihtiyaçların perakendeciliği de zanaatkârlık seviyesine düşer. El işçiliği ve hatta mekanik süreçlerin yönetimi de, saygınlık açısından istikrarsız bir mevkiye sahiptir.

Parayla ilişkili mesleklerle ilgili bir niteleme yapmak gerekmektedir. Endüstriyel girişimin ölçeği büyüdükçe, maddi idare, giderek daha az şike ve kurnazlığa dayanan rekabet barındırır. Yani, ekonomik hayatın bu safhasıyla ilişkisi giderek artan insanlar açısından iş, rekabet edenlerin birbirini aldatmasını veya sömürmesini daha az içinde barındırmaya başlar. Yağmacı özelliklerden muaf başlar. Yağmacı özelliklerden muaf oluş, çalışanlara doğru yayılır. İdari görevlerse, bunun tersine bu özellikleri taşırlar.

Üretim ve üretim teknikleriyle ilgili bireyler ve sınıflar sözkonusu olduğundaysa durum farklıdır. Onların günlük yaşamlarının

merkezini üretimin maddi yanına özgü haksız rekabet ve hile oluşturmaz. Üretim aşamasında yer alan bireyler, mekanik gerçekler ve bunların sonuçlarının yanında bunların insan hayatı için değerlendirilmesi ve kullanılmasından sorumlu tutulurlar. Nüfusun üretimden sorumlu kısmını sıkı bağ içerisinde oldukları endüstriyel süreç eğiticilik ve seçicilik yoluyla, kolektif yaşam tarzına adapte eder. Böylelikle, kalıtım ve barbar geçmişe ait geleneklerle devamı sağlanan yağmacı eğilimlerin giderek yokolması hızlandırılır.

Toplumun ekonomik hayatının eğitici yanı için tektiplilikten bahsetmek mümkün değildir. Maddi rekabetle doğrudan ilişkili ekonomik faaliyetler, belli bazı yağmacı özellikleri korumaya eğilimlidir. Oysa, üretimle temas halindeki endüstriyel meslekler ise çoğunlukla bunun tersine bir eğilim gösterirler. İkinci meslek grubundakiler için şunu belirtmek gerekir. Bu gruptaki mesleklere sahip kişiler, şu veya bu ölçüde maddi rekabeketle de ilişkilidirler (örneğin maaşların rekabet koşullarına göre belirlenmesi, tüketim için mal alımı, vs.) Bu nedenle iki ayrı meslek grubuna mensup kişileri birbirlerinden tamamen ayrı göremeyiz.

Modern endüstrideki aylak sınıfa özgü meslekler yağmacı alışkanlık ve eğilimlerin canlı tutulmasını gerektirir. Bu sınıfa ait insanlar endüstriyel süreçte yer aldıklarından, aldıkları eğitim içlerindeki yağmacı doğanın korunmasına yönelik gerçekleşir. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken bir konu daha var. Gerginlik ve zorlamadan uzak bireyler, gerek fiziksel, gerek ruhsal mizaç açısından büyük farklılıklar gösterseler de ayakta kalabilir ve belirgin özelliklerini bir sonraki nesle aktarabilirler. İrsi özelliklerin hayatta kalıp diğer nesle geçme şansının en yüksek olduğu sınıflar, koşulların yarattığı stresten en uzak olan sınıflardır. Aylak sınıf büyük ölçüde endüstriyel sürecin stresinden muaf olduğu içindir ki, barışsever ya da vahşi mizaca geri dönüşlere rastlanır. Düşük sosyal statüye sahip insanlar kadar baskı ve elemeye tabi tutulmadıklarından, hayatlarını yağmacılık-öncesi bir çizgide götürürler.

Üzerinde durduğumuz bu önermenin büyük ölçüde gerçeklik payı vardır. Örneğin, üst sınıfın gözardı edilemeyecek derecede büyük bir bölümünü, eğilimleri iyilik ve yardımseverliğe iter. Bunun yanında, yine büyük bir oranda reformist hareketler bu sınıfın desteğini alır ve de yardımsever ve düzeltici çabanın altında, ilkel

vahşi insana özgü hoş bir zeka ve tutarsızlık yatar. Yine de, kesin bir dille barışsever mizaca geri dönüşlere alt sınıftan çok üst sınıfta rastlandığını söylemek doğru olmaz. Ancak şunu iddia etmek mümkündür. Alt sınıflar, üst sınıftakilerle aynı eğilimleri taşısalar dahi, bu eğilimleri hayata geçirecek araç, zaman ve enerjiden yoksun olduklarından, üst sınıf daha fazla öne çıkar.

Günümüzde aylak sınıfı oluşturanlar maddi anlamda başarılı olmuş kişiler, yani büyük ölçüde yağmacı özelliklerle donatılmış olanlardır. Aylak sınıfa mensup olmanın yolu parayla doğrudan ilişkili mesleklerden geçer ve bu meslekler seleksiyon ve adaptasyon yoluyla, maddi açıdan yağmacılık sınavını verenleri üst sınıfa kabul eder. Üst seviyelere ulaşıp yağmacı insan doğasında uzak bir görüntü oluşturanlar genellikle ayıklanır ve de daha düşük seviyelere savrulur. Ulaşılmış bu üst seviyenin korunması için kaçınılmaz olarak yağmacı bir tabiata sahip olmak gerekir. Aksi takdirde yakalanan şans harcanır ve hızlı bir şekilde prestij kaybı yaşanır. Bunun örneklerine sıkça rastlanır.

Aylak sınıfı oluşturacak olan kişiler daimi bir seçici sürece tabidirler. Bu süreçte, agresif maddi rekabete fevkalade uygun görülen bireysel ve irsi özellikleri taşıyanlar, alt sınıftan yukarıya çekilirler. Yukarı seviyelere ulaşmak için, buna istekli kişinin yalnızca maddi eğilimlere sahip olması yeterli değildir. Aynı zamanda, çıkacağı yokuşta karşılacağı güçlüklerin üstesinden gelecek kadar yüksek bir derecede bu eğilimi taşıması gerekir.

Bu seçici kabul süreci hep var olmuştur. Maddi rekabet başladığından bu yana -aylak sınıf tüm anlamıyla yerleştiğinden beri- süre gelmiştir. Yalnız; seleksiyon hep aynı temele dayanmamış, dolayısıyla hep aynı sonuçları vermemiştir. Yağmacılık döneminde, kelimenin naif anlamıyla yiğitlik (cesaret) uygunluğun belirleyicisiydi. Bir sınıfa mensup olabilmek için gerekli özellikler; irilik, zalimlik, vicdansızlık, amaçta sebat etme, yalnız birbirini destekleyen ve yabancıları sevmeyen bir yapıya (klan ruhu) sahip olmaktı. Sayılan bütün bu özellikler maddi varlık birikimi yapmanın yöntemleri ve yapılan birikimi elde tutmak için gerekli özellikler yağmacı kültürün ilk günlerinden itibaren değişim göstermiştir. Seleksiyon sürecinin sonucunda, yabani aylak sınıfın baskın özellikleri küstah bir saldırganlık ve pervasızca dolandırıcılığa başvurmak ol-

muştur. Aylak sınıfın birer üyesi olarak kalmak, yiğitliğin devamı ile mümkün olmuştur. Yarı barışçıl düzenin hakim olduğu daha sonraki dönemde ise, kazanç ve mülkiyete ulaşmak için değişmez yöntemler bulunmuştur. Saldırganlık ve kontrolsüz şiddet yerini, toplumda en çok onaylanan, kurnazlık ve şikeye bıraktı. Bundan sonra, aylak sınıfın içinde barındıracağı özellikler ve eğilimler farklılaşmıştır. Gaddar bir saldırganlık, bununla bağlantılı riskle birlikte insafsız bir statü anlayışı hâlâ aylak sınıfın en mükemmel özellikleri olarak görülüyordu. Bu özellikler, geleneklerimizde tipik aristokratik erdemler olarak değerlendirilir. Sayılan özelliklere ek olarak, sağ görülülük ve hilekârlık da ortaya çıkmaya başlamıştı. Zaman geçip maddi kültürün barışçıl aşamasına yaklaşıldıkça; az önce belirtilen eğilim ve alışkanlıklar maddi amaçlara ulaşmada daha etkili oldu ve aylak sınıfa kabul edilme de giderek daha belirleyici bir özellik kazandı.

Aylak sınıfa girmek için şart olan özellikler tamamen maddi olana dek, seleksiyonun temeli değişim gösterdi. Yağmacı barbar dönemden geriye kalan tek özellik; başarılı yağmacı vahşiyi, gölgede bıraktığı barışçıl vahşiden ayıran amaçta tutarlılık olmuştur. Ancak bu özelliğin, maddi anlamda başarılı üst sınıf insanını vasıfsız sınıfa mensup insanlardan ayıran karakteristik bir özellik olduğu söylenemez. Modern endüstriyel yaşamda tecrübe edilen eğitim ve seleksiyon, vasıfsızları da önemli kılar. Amaçta tutarlılığın bu iki sınıfı da bir diğer iki sınıftan ayırdığı söylenebilir, beceriksizler ve alt sınıftan suçlu kimseler. Doğal özellikler açısından, maddi diye nitelendirdiğimiz mesleklere sahip insanları suçluyla, endüstriyel süreçte yer alanları da iyi huylu beceriksizle karşılaştırmak mümkündür. İlk ikili; nesneleri ve insanları amaçlarına ulaşmak uğruna vicdansızca kullanmaları, diğerlerinin duygularına ve isteklerine karşı gösterdikleri katı saygısızlık ve bunların doğuracağı ile sonuçları hesaba katmamaları açısından benzetebiliriz. İkisini birbirinden ayıran özellik, ilkinin statüye düşkünlüğü, uzak amaçlar için bile sistemli çalışması, uzak-görüşlülüğünü korumasıdır. Bu iki sınıfı tabiat bakımından benzer kılan, ava ve kumara olan meyilleri ve amaçsız rekabet yatkınlığıdır. İdeal maddi insan, yağmacı insan doğasının beraberinde getirdiği bir başka özellik açısından suçlu kimseyle benzerlik gösterir. Suçlu kimse çoğunlukla doğaüstü güçlere inanan, batıl inançlara yatkın bir zihinsel yapı-

ya sahiptir: Şans, büyü, fal, kader ve kehanete fazlasıyla inanır. Koşullar uygun olduğunda bu eğilim ibadete karşı aşırı bir istek ve merasime düşkünlük olarak ifadesini bulur. Bu, dine düşkünlük olarak ifadesini bulur. Bu, dine düşkünlükten çok, dindarlığa düşkünlük olarak adlandırılabilir. Bu noktada suçlunun endüstriyel süreçte yer alanlar ve beceriksiz muhtaçlardan çok, ideal rekabetçi sınıfla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Modern endüstriyel toplum başka bir deyişle maddi kültürün baskın olduğu yaşam tarzı, belli bazı özellik ve eğilimlerin geliştirilmesi ve korunmasını sağlayan bir seleksiyona dayanır. Bu seçim sürecinin geri getirmek istediği sabit bir tip değildir. Daha çok, geçmişten bugüne ulaşan bazı tip veya varyantların değişimine hizmet eder. Ulaşılmak istenen değişmez bir tip değildir. Bu evrimin normal olarak yerleştirmek istediği mizaç, insan doğasının eski özelliklerinden farklılık gösterir. Çağımızda amaçta sabitliğe vurgu yapılır -tek bir amaca yönelme ve bu yönde efor harcama ısrarı- Bu gelişim çizgisinden ayrılan büyük öneme sahip farklı eğilimler olsa da, ekonomik teoriye göre, seleksiyon büyük ölçüde tek amaca hizmet eder. Ancak bu genel eğilimden ayrı olarak gelişim tek bir çizgi üzerinde ilerlemez. Başka açılardan bakıldığında gelişim iki farklı çizgide hareket eder. Kişilerin bazı kapasite ve eğilimlerinin korunması gözönüne alındığında bu iki ayrı çizgiyi maddi (parasal) ve endüstriyel olarak adlandırabiliriz. Çeşitli eğilimlerin, ruhsal tavırların veya nefretin korunması göz önüne alındığındaysa, vereceğimiz adlar değişir. Haksız veya kendini önemseyen ve adil veya idareli. Zihinsel veya bilişsel eğilimler değerlendirildiğinde ilki kişisel bakışa, nitel ilişkiye, statüye veya değere eşdeğerken; diğeri kişisel olmayan bir duruşa, nicel ilişkiye, mekanik yeterlilik veya kullanılırlığa eşdeğer görülür.

Parayla doğrudan ilişkili (maddi) olarak nitelendirdiğimiz mesleklerin başlıca tercihleri ilk gruba ait yetenek ve eğilimlerdir ve de bunlar toplumda yaşatılmaya çalışılır. Diğer taraftan endüstriyel meslekler de ikinci grubu uygular ve korumaya çalışır. Detaylı bir psikolojik analiz gösterecektir ki, bu iki ayrı yetenek ve eğilim grubu, tek bir mizacın çok şekilli ifadesidir. Bu iki grup insan hayatı için farklı alternatifler olarak değerlendirilebilir, birey şu veya bu ölçüde tutarlı bir şekilde ikisinden birine meyleder. Maddi yaşamın

genel eğilimi barbar mizacın korunması yönündedir. Ancak, vahşi insanın en belirgin özelliklerinden fiziksel zarar tercihinin yerini dolandırıcılık ve sağduyu almıştır. Yakıp yıkarak zarar vermenin yerini de belirsiz bir ölçüde de olsa şike ve hile almıştır. Maddi mesleklerin seçici (eleyici) yanı bu yönde hareket eder; yalnız, kazanç için yapılan rekabet dışında, maddi hayat düzeni tam olarak bu şekilde işlemez. Modern yaşam, eşya ve zaman tüketimi değerlendirildiğinde, kesin bir şekilde aristokratik erdemlerin elenmesi veya burjuva erdemlerin beslenmesinden oluşmaz. Makul bir yaşamın geleneksel şeması, büyük ölçüde en eski vahşi özelliklerin uygulanmasına dayanır. Bu noktayla ilişkili olarak bu geleneksel hayat düzeninin bazı detayları önceki bölümlerde belirtildi ve ilerki bölümlerde daha detaylı bilgi verilecektir.

Şimdiye kadar gözden geçirdiklerimizden anlaşılır ki; aylak sınıf yaşamı ve aylak sınıfa özgü yaşam düzeni barbar tabiatın korunmasını barındırır. Başta yarı -barışçıl ya da burjuva varyant, ayrıca belli bir ölçüde de yağmacı varyant içermelidir. İstisnai etkenler sözkonusu olmadığı sürece, farklı sınıflar arasındaki mizaç farklılığının farkedilir olması gerekir. Aristokratik ve burjuva erdemler- yıkıcı ve maddi özellikler- üst sınıflarda sıklıkla rastlanır olmalı ve endüstriyel erdemler de -barışçıl özellikler- mekanik endüstriyle ilişkili sınıflarda var olmalıdır.

Genel ancak bir o kadar da şüpheli bir ölçüde bu doğrudur, ancak bunu belirlemek ne o kadar kolaydır ne de sonuçları nihaidir. Doğruluk açısından bu kısmi başarısızlığın birçok nedeni vardır. Bütün sınıflar bir ölçüde maddi bir mücadele içindedir ve maddi başarı için gerekli özellikleri taşımak her sınıf mensubuna, başarı ve hayatın devamını getirir. Maddi kültürün hakim olduğu toplumlarda; insanların düşünme alışkanlıklarının ve hayatta kalacak özelliklerin belirlendiği seleksiyon süreci, kazanç için uygunluk temeli üzerinde ilerler. Sonuç olarak, tüm mesleklerin seçiciliği değişmez bir şekilde maddiyata yatkın mizaca sahip olmamak üzerine kurulu olsaydı, sonuç, normal olarak tanımlanan insan doğasının "ekonomik insan"a eşit kabul edilmesi olurdu. Ancak, çıkar anlayışı yalnızca kendine çıkar sağlamak ve tek insani özelliği sağduyu olan bu "ekonomik insan", modern endüstrinin amaçları için kullanışsızdır.

Modern endüstri; üretim aşamasındaki insanın kişisellikten, kendine dönüklükten uzak olmasını ister. Eğer bu şartlar yerine gelmezse endüstri süreci kesintiye uğrar ve imkânsızlaşır. İşçiyi bir yanda suçludan, diğer yandan da idareciden ayıran da budur. Birçok meslek için şu geçerlidir. Toplumsal hayatın devamı için çalışmak zorunlu olduğundan, seçim söz konusu olduğunda çalışmaya yatkın olanlar genellikle kabul görür. Endüstriyel meslekler dahi, maddi özelliklerin eliminasyonu belirsiz bir süreçtir ve bu nedenle bu meslek grubu bile büyük ölçüde barbari bir mizaç taşımaya devam eder. Bu açıdan bakıldığında, aylak sınıf ve nüfusun geneline özgü özellikler arasında kesin bir ayrımdan söz edilemez.

Bu ayrımı zorlaştıran sebeplerden biri, bütün sınıflarda ruhsal mizacın günümüz ulaşan eski özelliklerin taklit edilmesi alışkanlığı ve aynı zamanda taklit edilen bu özelliklerin geliştirilmeye çalışılmasıyla gizlenmesidir. Bu alışkanlıklar genel olarak aristokratik özellikler gösterir.

Aylak sınıfın emredici (yetkili) pozisyonu bir saygınlık modeli oluşturarak alt sınıflara aylak sınıfın yaşamına özgü birçok özelliği empoze etmesine fırsat vermiştir. Sonuç olarak da bu özellikler devamlı bir şekilde bu kaynaktan beslenmiştir. Aristokratik özelliklerin böyle bir tabana yayılmış olması sürekliliklerini garanti eder. Aristokratik hayat görüşünün aktarımını sağlayan kanallardan biri belki de en önemlisi olarak hizmetçiler gösterilebilir. Bu insanların iyiye ve güzele dair fikirleri efendileri tarafından şekillendirilir, aynı zamanda alt sınıftan gelmiş olmanın getirdiği önyargıları da taşırlar. Böylelikle zaman kaybı yaşanmadan, efendilerinin yüce ideallerini yayma şansı bulurlar. "Efendi gibi, adam gibi" sözü yüksek sınıf kültürünün genel anlamda ne kadar kabul gördüğünün önemsiz görünse de oldukça iyi bir kanıtıdır.

Sınıf farklılıklarını azaltan başka birtakım gerçekler daha vardır. Maddi mücadele, azımsanmayacak kadar büyük bir gıdasız sınıf oluşturur. Yetersiz beslenen kişiler, temel gereksinimlerinden veya makul bir harcamanın içerdiklerinden yoksundurlar. Söz konusu ister fiziksel ister daha önemli ihtiyaçlar olsun, günlük ihtiyaçların nasıl karşınacağına dair verilen mücadele giderek zorlaşır. Bu gruba karşı kendini zorla kabul ettiren üst sınıfın baskısı bireyin tüm enerjisini alır, kendi avanslarına ulaşmaya sabitlenir ve gi-

derek bencilleşir. Bu yolla endüstriyel olarak nitelendirdiğimiz, üst sınıftan ayrı tuttuğumuz özellikler hayata geçirilemediğinden demode olur. Dolaylı olarak, maddi bir ahlak anlayışı empoze ederek ve alt sınıfların yaşamını giderek zorlaştırarak, aylak sınıf kendini toplumun geneline yayar ve yerini daha da sağlamlaştırır. Tabi i bu arada aylak sınıfın istediği özellikler korunmuş olur, sonuç olarak da üst sınıfın yeğlediği insan doğası tipi yayılır ve alt sınıflar asimile edilir.

Görünen o ki; alt ve üst sınıfı mizaç açısından değerlendirdiğimizde orada çok büyük bir fark yoktur. Bu ince çizginin nedeni, üst sınıfın emredici pozisyonudur. Bunun yanında, üst sınıfın kendini dayandırdığı ve toplumda büyük ölçüde kabul gören maddi rekabet ve gösterişli tüketimden de payı büyüktür. Toplumun endüstriyel verimi düşer ve modern yaşamın dayattığı ihtiyaçlara uyum sağlamış bir insan doğasının oluşumu geciktirilir. Hakim olan insan doğası muhafazakâr bir şekilde iki yolla korunur: (1) *sınıf içinde kalıtım ve sınıf dışında yapılan evlilikler yoluyla eski özelliklerin aktarılması (2) ilkel düzen geleneklerinin korunması ve canlandırılması ve de böylelikle aylak sınıftan olmayanlar arasında bile barbar özelliklerin hayatta kalma şansının arttırılması.*

Bu bölümde belirtilenler gayet olağan ve hatta sıkıcı görünüyor olabilir, ancak, aylak sınıfa özgü birtakım özelliklerin nasıl hayatta kaldığını göstermesi açısından, konumuzu bütünleyici bir işlev görmektedir. Daha sonraki bölümlerde daha spesifik konulara değinileceğinden hoş göreceğenizi umuyorum.

CESARETİN GÜNÜMÜZDEKİ UZANTISI

Aylak sınıf, endüstriyel toplumun içinde değil, daha çok onun sayesinde yaşar. Endüstriyle ilişkisi emekten kaynaklanan bir ilişkiden çok paraya dayalı bir ilişkidir. Bu sınıfa dahil olmanın yolu maddi eğilimlere sahip olmaktan geçer. Bu noktada önemli olan, toplum için yararlı olmak yerine; kazanca götüren yetenek ve eğilimlere sahip olmaktır. Bu nedenle aylak sınıfa özgü insan özellikleri sürekli bir elemeye tabidir ve bu seleksiyon maddi amaçlara uyumluluğu, gerekli özelliklerin başında tutar. Aylak sınıfın yaşam düzeni büyük ölçüde geçmişe dayanır ve erken barbar dönemin alışkanlık ve ideallerini barındırır. Bu ilkel ve barbar yaşam düzeni, şu veya bu şeklide kendinden aşağı sınıflara kendini kabul ettirmeyi amaçlar. Bu hedefe ulaşmak için de insanları elemeye tabi tutarak veya eğiterek; aylak sınıfa has özellikler, alışkanlıklar ve idealler korunmaya çalışılır. Böylelikle cesarete ve yağmacılığa dayanan erken barbar dönemin yaşam düzeninin sürdürülmesi hedeflenir.

Yağmacı dönem insanını belirgin kılan başlıca özellik, kavgacı bir mizaca sahip oluşudur. Yağmaya dayalı bir etkinlik topluca yapıldığı durumlarda bu eğilim savaşçı ruh, daha sonraki dönemler-

de de vatanseverlik olarak adlandırılmıştır. Şu rahatlıkla söylenebilir ki; uygar Avrupa ülkelerinde aristokrat sınıf, orta sınıfla karşılaştırıldığında bahsedilen savaşçı ruha daha fazla sahip olduğu görülür. Aylak sınıfa göre bu bir onur meselesidir ve bazı temellere dayanır. Savaşmak onurlu bir etkinliktir ve insanların genelinde de savaşçı ruh, hayranlık uyandıran bir özelliktir. Savaşçı eğilim, yağmacı mizacın uzantısıdır ve üst sınıfların çoğunda büyük ölçüde devam etmektedir. Bunun yanısıra, aylak sınıfın görünüşteki en ciddi işine baktığımızda idari işler olduğunu görürüz ki; çıkış noktası ve gelişimine bakıldığında idari işler de yağmacılık içerir.

Savaşmayı seven ancak aylak sınıfla hep karşı karşıya olmuş tek grup, alt sınıf suçlulardır. Sıradışı durumların yaşanmadığı zamanlarda, endüstriyel sınıfların çoğu savaşla ilgili çıkarlara karşı ilgisizdir. Endüstriyel toplumun etkili gücünü oluşturan bu sıradan insanlar, kendilerini savunmalarını gerektiren kışkırtıcı bir durumda bile biraz geç hareket ederler. Daha uygar veya endüstriyel yönden daha gelişmiş toplumlarda, savaşçı ruhun sıradan insanlar arasında hâlâ belirgin olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu, endüstriyel sınıfı oluşturan insanlar arasında savaşçı eğilimin artık karşımıza çıkmadığı anlamına gelmez. Avrupa'daki bir çok ülkeye ve Amerika'ya baktığımızda insanların çoğunun bazı özel kışkırtıcı durumlar karşısında savaşçı ruhlarının ateşlendiğini görürüz. Ancak, yağmacı tipin ilkel mizacına sahip alt ve üst sınıfların yaşadığı geçici coşkunluklar, savaşçılığın hâlâ yaygın olduğunu söylememiz için yeterli değildir.

Sınıfların arasındaki bu mizaç ayrılığı kısmen kazanılmış farklı özelliklerden kaynaklanıyor olabilir, ancak etnik köken farklılığınında da bu ayrılığın payı vardır. Savaşçı ruhun, nüfusu büyük ölçüde türdeş olan toplumlarda çok fazla farklılık göstermediğini gözlemleriz. Öte yandan, nüfusu farklı etnik gruplardan oluşan toplumlar bu açıdan daha belirgin ayrılıklar taşır. Aynı bağlamda, ikinci gruptaki toplumlarda aylak sınıfa dahil olmak için gerekli olan ilk özellik kavgacı mizaç değildir. Bu toplumlardaki aylak sınıf, eski çağların aristokrat sınıfının şimdiki temsilcilerinden daha az savaşa eğilimlidir. Çünkü bu "yeni gelenler" sonradan bu sınıfın mensubu olmuşlardır ve de sıradan bir geçmişe sahiplerdir. Aylak sınıfa dahil oluşları, eski çağlarda anlaşıldığı şekilde (başta cesaret ve cesarete paralel eğilimler) gerçekleşmemiştir.

Savaşçı etkinlik dışında, düello da dövüşmeye hazır oluşun bir ifadesidir ve düello, aylak sınıfa özgü bir olgudur. Düello, bir fikir ayrılığını çözmenin en son yolu olarak düşünülmüş bir yöntemdir. Uygar toplumlarda (günümüze ulaşmış bazı aristokrat aileler ve neredeyse sadece onlar arasında) hâlâ normal kabul edilen bir olgu olarak devam eder. İstisnalar, 1) *Askerler ve denizciler- aylak sınıftan olup aynı zamanda yağmacı çizgide eğitim almış olanlar 2) alt sınıf suçlular- kalıtım veya eğilim sonucunda veya her ikisi yoluyla, benzer yağmacı alışkanlıklara sahip olanlardır.* Yalnızca iyi yetiştirilmiş bir beyefendi ve zorba, fikir ayrılıklarını çözmenin evrensel yolu olarak saldırıya başvurur. Sıradan biri, ancak aşırı bir öfke anında veya alkolün verdiği coşkunluk nedeniyle, kışkırtıcı bir durumla karşı karşıya kaldığında kavgaya başvuracaktır. Sonra da, içgüdüsel olarak, kendini göstermek için daha basit yolları seçecek, yani geçici olarak ve düşünmeden ilkel birine dönüşecektir.

Bu söylediklerimiz belli bir olgunluğa erişmiş erkekler için geçerlidir. Her konuda anneyle ilişkide bulunulan çocukluk ve yakın vesayet döneminde yukarda bahsedilen özelliklere rastlanmaz. Bu dönemde saldırganlık ve düşmanlığa eğilim çok azdır. Erkekte barışçıl mizaçtan yağmacı olana geçiş, kötü niyetlilik ve yaramazlık, dereceli bir geçiştir. Bu geçiş süreci büyük ölçüde bireyin tüm eğilimlerini belirler. Kız veya erkek olsun, birey çocukluk yıllarında daha az inisiyatif alır ve kendini gösterme/kanıtlama çabasında değildir. Kendini ve çıkarlarını içinde yaşadığı gruptan ayrı tutmaz, azar işittiğinde daha hassas ve utangaçtır ve de yakın insani ilişkiye daha fazla ihtiyaç duyar. Bu çocuksu özelliklerin kaybolması hızlı bir şekilde gerçekleşir. Kızların yağmacı aşamaya geçişi erkeklerinki kadar bütünlük taşımaz ve hatta genelde böyle bir geçiş gerçekleşmez. Çocukluktan olgunluğa yani, çocuksu amaç ve eğilimlerden olgun ilişkilere geçiş dereceli ve kesintisiz gerçekleşen bir süreçtir. Kızlar açısından bakıldığında, yağmacı özellikler gelişim sürecinde belirginlik göstermez. Aksi gerçekleşip kendini izole eden tavır öne çıksa bile fazla uzun sürmez.

Erkek çocukta yaşanan geçiş ise oldukça önemsenir ve daha fazla zaman alır. Ancak çoğunlukla geçişle bu süreç son bulur. Bu ifadeyi daha fazla açmamız gerekir. Çocukluktan yetişkinliğe geçişin yaşanmadığı veya kısmen yaşandığına da rastlanır. Burada "yetişkinlik"le kastedilen kollektif yaşamın devamı için gerekli yarar-

lılığa sahip ve modern endüstriyel yaşamın etkili gücünü oluşturan ortalama yetişkin bireyin taşıdığı özelliklerdir.

Avrupa toplumları bir çok farklı etnik unsurdan oluşur. Bazılarında alt sınıfların çoğu barış-bozucu sarışından oluşurken, diğerlerinde sarışınlar üst sınıfı oluşturur. Savaşçı ruha, üst sınıf erkeklerde alt sınıf çalışan erkeğe göre daha fazla rastlanır

Dövüşçü mizacın bir ölçüde ırsi bir özellik olduğunu belirtmek, işçi sınıfla ilgili söylediklerimize katkıda bulunacaktır. Avrupalı üst sınıf sarışın, aynı ülkelerde toplumun büyük kısmını oluşturan itaatkâr alt sınıfa mensup bireyden daha fazla savaşçı karakter taşır.

Erkek çocuklarla ilgili durum, toplumun bir çok sınıfında bulunan cesaretle ilişkili görünmüyor olabilir. Şunu söyleyebiliriz ki, dövüşme dürtüsü ortalama bir işçinin sahip olduğundan çok daha gerilere uzanır. Erkek çocuk, geçici ve küçük ölçüde, yetişkin erkeğin gelişiminin ilk aşamalarından bazılarını tekrarlar. Bu yorumdan yola çıkarak, erkek çocuğun çıkarlarını kişiselleştirmesi ve gözetmesinin erken barbar kültüre özgü insan doğasına -yağmacı kültür- geçici bir geri dönüş olduğu ileri sürülebilir. Aylak sınıf, çocukluk ve gençliğe özgü karakter özelliklerine -kültürün ilk aşamalarında rastlanan özellikler- yakınlık gösterirken, yetişkinliğe karşı bir inat gösterir. Etnik tipler arasındaki farklılık temel bir farklılık olmadığı sürece, kabadayılık taslayan suçluyu ve resmiyete düşkün beyefendiyi sıradan kalabalıktan ayıran özellik, ikisinin de ruhsal gelişiminin belli bir noktada kalmış olmasıdır. Modern endüstriyel toplumların ortalama bir yetişkin bireyiyle karşılaştırıldığında ikisinin de onların ulaştığı olgunluğa erişmediği görülür. Hem üst hem de en alt sosyal tabakada karşımıza çıkan bu çocuksu mizaç, yırtıcı sömürü ve izolasyona yönelik olan eğilim dışında başka bir çok özellikte de kendini gösterir.

Kavgacı mizacın barındırdığı bu çocuksuluğu pekiştirmek için çocukluk ve yetişkinlik arasındaki amaçsız ve eğlenceli aralık örnek olarak verilebilir. (ergen diyebileceğimiz okul çocukları arasında moda olan bir takım olaylar) Bu olaylar genel olarak büyüme çağına özgüdür. Gençlikten yetişkinliğe geçişle bunlar daha az sıklıkta kendini tekrar eder. Bu tekrarlanış, bireyin hayatına yağmacılıktan yerleşik hayata geçiş gerçeğini getirir. Birçoğu için bah-

settiğimiz çocuksu evreden yetişkinliğe geçişte ruhsal gelişim kesintiye uğrar ve böyle durumlarda kavgacı mizaç hayat boyu devam eder. Dolayısıyla ruhsal gelişimi durmayıp olgunlaşanlar, dövüşmeye eğilimli ilkel ruhlar evreyi aşmış olurlar. Tabi ki her birey farklı derecede ruhsal olgunluk ve ciddiyete erişecek; ortalama dahi olamayanlar modern endüstriyel toplumlarda ilkelliğin ham artıkları olacak, endüstriyel verimlilik ve kolektif yaşamın bütünlüğünün önünde birer engel oluşturacaklardır.

Olgunluğa erişmemiş bu ruhsal gelişim sadece yetişkinlerin saldırganlığa başvurmalarında ifade bulmaz; dolaylı olarak, gençler tarafından yapılan rahatsızlık verici olaylara yardımcı olmak şeklinde de karşımıza çıkar. Böylelikle büyüyen neslin ilerde sahip olacağı saldırganlığın tohumları atılmış olur ve toplum açısından daha faydalı olacak barışçıl bir gelişim ertelenir. Cesaret veya maceraya eğilimli kişi, yaşadığı toplumun genç kesiminin gelişimine rehberlik eden bir pozisyondadır ve onlar üzerindeki etkisi çok büyüktür. Ruhban sınıfı ve diğer önemli kişiler tarafından, erkek çetelerine ve benzer askeri taklit örgütlenmelere verilen destek göz önünde bulundurulduğunda bunun önemi anlaşılabilir. Aynı doğrultuda, yüksek öğrenime baktığımızda "kolej ruhu"nun , kolej atletizminin gelişiminin teşvik edilişi de bize iyi bir örnek sunar.

Yağmacı mizacın saydığımız tüm bu göstergeleri, kahramanlıkla (ve macera isteğiyle) ilişkilidir. Bunlar kısmen rekabetçi saldırgan bir tavrın ifadesiyken, aynı zamanda itibar kazanmak için üzerinde iyi düşünülmüş etkinliklerdir. Boks, boğa güreşi, atletizm, avcılık, balıkçılık, yatçılık ve yeteneğe dayalı oyunları da kapsayan her türlü spor bu özelliği gösterir. Bu spor dallarına baktığımızda ilk göze çarpan, insanların birbirlerine fiziksel zarar veriyor oluşu değildir. Görülen şudur ki; spor, yetenek sayesinde düşmanca dövüşten çizgilerin kesin olmadığı bir kurnazlık ve hile mücadelesine dönüşüyor. Rekabet için katlanılacak güce sahip olma eğilimi, eski çağlarda spora olan bağımlılığın ruhsal temelini oluşturur. Öyle ki; maceraperestlik ve çekilen sıkıntı, bu işlerle ilgilenenler arasında sportmenlik olarak telaffuz edilir.

Yağmacı rekabetin ifade bulduğu diğer olaylardan çok spor için şunu söylememiz daha mümkün görünüyor: Erkekleri bu tip işlere yönelten çocuksu bir mizaçtır. Denilebilir ki, spora olan bu bağlı-

lık, erkeğin manevi gelişiminin bir noktada durduğunun göstergesidir. Tüm sportif etkinliklerde varolan taklitçiliğe dikkat edildiğinde, bahsettiğimiz çocuksu mizaç daha da belirgin bir hale gelir. Çocukların, özellikle erkek çocukların ilgili olduğu tüm oyun ve macera arayışı, sporda mevcuttur. Aynı derecede olmasa da tüm spor dallarında sahtelik ve samimiyetsizlik göze çarpar. Taklitçilik, yeteneğe dayalı oyunlardan çok sporcular ve atletik yarışmalarda yerleşmiş bir özelliktir. Örneğin, en nazik ve ciddi erkekler bile ava çıktıklarında, ciddi bir iş yaptıklarını kendi bilinçlerine kabul ettirmek istercesine silah ve malzeme taşımaya istekli görünürler. Bu avcılarda ayrıca, yürüyüşte ve hareketlerde sahtelik veya aşırılık dikkat çeker. Benzer şekilde atletik sporcularda da, sahte dememize sebep olan bir laf kalabalığına ve azametli bir yürüyüşe rastlarız. Bütün bunlara baktığımızda, barındırdıkları çocuksuluk gayet net bir hâl alır. Bu arada, atletizm argosu büyük ölçüde savaş terminolojinden alınmış terimlerden oluşur. Bir meslek içerisinde gizli iletişim zorunlu olmadığı halde özel bir dilin kullanılması, bahsedilen sahteliğe bir diğer kanıt daha oluşturur.

Sporu düello ve benzer huzur bozucu etkinliklerden ayıran bir başka özellik de sporun, macera ve saldırganlık dışında, barındırdığı dürtülerdir. Sporcular -avcılar ve atıcılar- genel olarak doğaya karşı sevgi, dinlenme ihtiyacı ve bunun gibi dürtüleri, spora olan ilgilerinin sebebi olarak açıklarlar. Belirtilen bu nedenler sıklıkla karşımıza çıkar ve başlıca nedenleri oluşturmasalar da sporcunun hayatını çekici kılan taraflardan birini oluşturur. Sporcular tarafından o çok sevilen "doğa"nın özünü oluşturan canlıların sistematik bir çabayla ortadan kaldırılması, bahsedilen dürtülerin karşılanması için kaçınılmaz olmamalarıdır. Dahası, sporcunun (avcı ve atıcı) en göze çarpan etkinliğe baktığımızda fırsat bulduğunda canlıları yok ettiğini ve böylelikle doğayı kronik bir harap oluşa sürüklediğini görürüz.

Sporcu açısından bakıldığındaysa; varolan koşullar altında doğayla temas kurma ve dinlenme ihtiyacını karşılamak için seçtiği bu yol, onu en çok tatmin eden yoldur. Uzun yıllar izlenen yağmacı aylak sınıfın edep kuralları ve bu sınıfın şimdiki temsilcilerinin onları özenle korumuş olması, sporcuya doğayla teması için başka bir seçenek bırakmaz. Spor, yağmacı kültürden bu yana her gün yapılan en üst düzey ve en onurlu iş olarak bugüne kadar ulaşan tek

etkinliktir, ve de ev dışında yapılabilecek etkinlikler arasında görgü kurallarının en çok onayladığı etkinliktir. Erkekleri avcılık ve atıcılığa yönelten başlıca nedenler olarak dinlenme ve ev dışında eğlenme ihtiyacı gösterilebilir. Sistematik katliam yaftası altında erkekleri bunlara yönelten diğer sebepler de yine yağmacı kültürün izlerini taşır; itibarsızlık ve özsaygıyı zedeleme riski olmadığı sürece bu etkinliklere devam edecektir.

Diğer spor dalları da benzer bir tablo çizer. Bunlar arasında atletik oyunlar bize en iyi örneği sunar. İtibarlı bir yaşam kanunu altında, hangi tip etkinliğin uygulanmasına ve eğlenceye izin verileceği durumu burada da söz konusudur. Atletik sporlarla bizzat uğraşanlar veya yakından ilgilenenler, bu sporların onlar için en iyi eğlence, dinlenme ve "fiziksel kültür" aracı olduğunu iddia ederler. Bu iddialarına geleneksel usûller de destek verir. İtibarlı yaşam kuralı, gösterişli eğlence olarak sınıflandırılamayacak tüm etkinliklerin aylak sınıfın yaşamından dışarıda tutar. Bunun bir sonucu olarak da dışladıkları bu etkinlikleri toplumun genelinden de uzak tutmaya çalışırlar.

Aynı zamanda, amaçsız fiziksel çaba yorucu ve can sıkıcıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu etkinliğe başvurulması için sahte de olsa gösterişli bir bahane bulunması gerekiyordu. Spor, bize hem temelde faydasızlığı hem de sahte bir amaç arayışını örnekliyor. Erkeğe sağladığı başka bir hareket alanı ise onu en çekici kılan yanlarından biri olan rekabettir. İtibar kazanmak isteniyorsa, yapılan işin aylak sınıfın veya israf kuralına uyması, yapılan etkinliğin de genel olarak insani açıdan taraflı ve verimli olması gerekir. Aylak sınıfta katı ve kapsamlı bir sonuçsuzluk - amaçsızlık göze çarparken; işçilikte tam tersine, amaçlı eylemle karşılaşırız.

Aylak sınıfın uygun gördüğü davranış kalıpları yavaşça yayılırken (onaylanan kalıplar arasında en iyiyi bulmak için yapılan eleminasyon süreci), işçilik içgüdüsü daha düşüncesizce hareket eder ve geçici olarak da olsa yakın hedeflerle tatmin edilir.

Bireyin düşünce alışkanlıkları, yaşam sürecine fayda sağlayan eylemleri belirleme konusunda canlı kompleks bir yapı oluşturur. Ne zaman ki bu canlı yapının içine bir amaç olarak israf veya sonuçsuzluk sokulmak istense, organizma buna âni bir tepki verir. Ancak bu âni tepki; canlıyı yakın bir amaca, bir beceriye veya re-

kabete yönlendirerek ortadan kaldırılabilir. Spor; avcılık- atletik oyunlar- ustalık, şiddetli rekabet, hile - uygulama alanı sağlar. Birey biraz olsun attığı adımın sonrasını görebiliyorsa -hayatı büyük ölçüde naif dürtülere dayanıyorsa - sporun anlamı ve önemi, baskınlığın ifadesi olarak ustalık içgüdüsünü doyuracaktır. Bu önerme, özellikle bireyin baskın dürtüleri yağmacılığa özgü eğilimler tarafından şekillendiğinde doğruluk kazanır. Aynı zamanda görgü kuralları da sporu, ona kusursuz bir etkinlik olarak önerecektir. Gizli yıkım ve yakın amaçlılık, bu iki özellik bir araya geldiğinde her iş, geleneksel ve olağan eğlence sınıfına girer. Diğer eğlence ve merasim şekillerinin iyi terbiyeli ve belli hassasiyetlere sahip kişiler açısından ahlâki olarak mekansızlığı düşünüldüğünde, spor varolan şartlar altında tek seçenek olarak kalır.

O kadar ki, atletik sporlarla ilgili saygın kimseler, kendilerinin ve onlar gibi ilgililerin bu eğilimini, bu sporların gelişime eşsiz bir katkıda bulunduğu varsayımına dayandırılır. Onlara göre bu sporlar, yalnızca sporcunun fiziğini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda hem sporcunun, hem de izleyicilerin erkeksi ruhlarını besler. Böyle bir toplumda atletik sporların yararlılığı sorgulandığında akla ilk gelecek olan futboldur; çünkü bu yarışma, sporun fiziksel veya ahlâki bir kurtuluş olduğunu iddia edenler için ilk sırada yer alır. Bu nedenle futbol, sporun yarışmacının karakter ve fiziğinin gelişimine dayanıyor oluşunun bir örneğini oluşturur. Futbolun maddi kültürle ilişkisi, boğa güreşinin tarımla ilişkisine benzetilebilir. Aylak sınıfa özgü bu sporlar, dayanıklılık ve yoğun bir eğitim gerektirir. Kullanılan malzeme ister insan ister hayvan olsun, bunlar ciddi bir seçim ve disiplin sürecine tabi olur. Bundaki amaç, evcilleştirmeyle kaybolan vahşi özelliklerin kaybolmasını engellemek ve bunları korumaktır. Bu, her durumda vahşi veya barbar zihniyet ve vücut yapısının korunduğu anlamına gelmez. Çoğu zaman sonuç, zarara ve yıkıma götüren vahşi özelliklerin korunması vurgulanmasından oluşan, barbarlığa tek yönlü bir dönüş olur. Tek yönlü diyoruz, çünkü bu özellikler korunurken, bireyin vahşi bir çevrede bütünlüğünü ve varlığını korumasını sağlayacak özellikler gelişmez. Futbolun içerdiği kültür, vahşilik ve kurnazlık barındırır. Bu kültür, ilk barbar dönemin özelliklerini taşır ve vahşi mizacın da bastırılmasına dayanır. (sosyal ve ekonomik koşullar açısından bakıldığında)

Atletik sporlarla kazanılmış fiziksel dinçlik -alınan eğitim bunu kazandırmışsa - hem sporcuya hem de topluma avantaj sağlar. Her şeyin ötesinde ekonomik yönden yardımcı olur. Atletik sporlarla uyumlu ruhsal özellikler toplumun çıkarlarıyla karşılaştırıldığında, bireyi ekonomik olarak da avantajlı kılar. Bu durum, sporla uyumlu olarak belirttiğimiz özellikler toplumda belli bir derecede de olsa varolduğunda geçerlidir. Modern anlamda rekabet, rekabetçi mizaçtan kaynaklanan kendini gösterme - ispatlama dürtüsüne dayanır. Modern ve barışçıl rekabete adım atıldığında alınan yeni şekilde, medeni insan için bu özelliklere sahip olmak kaçınılmaz olur. Ancak bunlar rekabetçi birey için vazgeçilmezken, topluma doğrudan bir faydaları yoktur. Bireyin yararlılığının topluma hizmet edip etmediği değerlendirildiğinde, rekabetten kaynaklanan verimin yalnızca dolaylı bir getirisi vardır. Zalimlik ve kurnazlık, ortada düşman bir toplum olmadığı sürece yarar sağlamaz. Bireye yarar sağlamalarının nedeni de içinde yaşadığı toplumda onunla aynı özellikleri taşıyan bir çoğunluğun bulunmasıdır. Boynuzsuz bir öküz, boynuzlu bir sığır sürüsü karşısında nasıl dezavantajlı bir durumda kalacaksa; rekabetçi mücadeleye gereken donanımdan yoksun giren birey de aynı durumda kalacaktır.

Yağmacı- yırtıcı özelliklere tabii ki ekonomi dışındaki alanlarda sahip olunması tercih edilir. Barbar özelliklere karşı yaygın bir estetik veya etik eğilim mevcuttur. Söz konusu özelliklerin estetik veya etik yararlarının, ekonomik yararsızlıklarını telafi ettiği düşünülür. Yalnız bu, konumuzun dışında kalıyor. Dolayısıyla, sporun çekiciliği veya ekonomi dışındaki alanlardaki değerine değinilmeyecek.

Toplumun genelinde spor hayatının ortaya çıkardığı mertliğe bir hayranlık söz konusudur. Kelime geniş anlamıyla kullanıldığında spor, "özgüven" ve "iyi arkadaşlık" duygusu uyandırır. Bahsedilen bu özellikleri, asabiyet ve klancılık (yalnız birbirini destekleyen ve yabancıları sevmeyen bir grup insan) olarak da tanımlayabiliriz. Mertlikle özdeşleştiren bu özelliklerin, mertlik olarak yanılmalarının yanı sıra, hayranlık ve onay görmelerinin nedeni, bireye sağladığı yararın nedeniyle aynıdır. Toplumu oluşturanlar, özellikle genel trendi belirleyen belirli bir sınıf, belirtilen özelliklere öyle sahiptir ki; yokluğunun diğerleri tarafından hissedilmesini ve ayrı-

ca bu özelliklerin yüksek erdem olarak algılanacak kadar yaygınlaşmasını ister. Yağmacı insanın genel özelliklerine modern toplumlarda rastlanmadığını söylemek kesinlikle mümkün değildir. Bu özellikler, bir çok duygunun dışavurumunda (bu dışavurum alışkanlıklarımızı oluşturan özel etkinliklerle çatışmadığı ve günlük çıkarlarımızla uyumlu olduğu sürece) ifade bulurlar. Endüstriyel toplumların çoğu bunlardan arınmıştır; denilebilir ki; kullanılmaya kullanılmaya bilinçaltının derinliklerine gömülmüşlerdir. Her insanda değişen bir derecede de olsa, saldırganlık söz konusu olduğunda ve yoğun kışkırtıcı bir durumla karşılaştığında, bu özellikler yine ortaya çıkar. Yağmacı kültüre uzak olmayan bir iş bireyin günlük çıkarlarını ve duygularını ele geçirdiğinde iyice belirginleşir. Bahsettiğimiz bu durum, özellikle aylak sınıf ve toplumun bu sınıfa yakın duran belli kesimleri için geçerlidir. Sporun ve sporcu ruhun giderek büyüdüğü endüstriyel toplumlarda, maddi zenginlik zaten toplumun ciddi bir kısmını işten muaf tutacak bir birikim seviyesine ulaşmıştır.

Çok tanıdık bir gerçek, bize yağmacı dürtülerin her sınıfta aynı oranda baskın olmadığını göstermeye yardımcı olabilir. Modern hayatın basit bir parçası olarak ele alındığında baston taşımak önemsiz bir ayrıntı olarak görünebilir, ancak konumuz açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu alışkanlığın en yaygın olduğu (bastonun genel algının bir parçası olduğu) sınıflar, aylak sınıf erkekleri ve alt sınıf suçlularıdır. Bunlara maddi işlerle görevli erkekler de eklenebilir. Endüstriyle ilişkisi olanları, bu sınıfa sokmak mümkün değildir. Bu arada kadınların dayanma amacı dışında baston kullanmadıkları da -ki buradaki kullanım ihtiyaçtan doğar- belirtilebilir. Baston kullanımı büyük ölçüde kibarlığı çağrıştırır. Ancak bu kibarlığın temelini oluşturan, toplumun kibarlığı tanımlayan sınıfının tercihleridir. Bastonun anlamı şudur: Kullanıcının elleri yararlı bir iş için olmasa da meşguldür ve dolayısıyla aylaklığın bir kanıtı olarak işlev görür. Ancak aynı zamanda barbarlığı temsil eden bir silahtır da. Ilımlı denecek ölçüde de olsa saldırgan bir yapıya sahip biri için, baston gibi somut ve ilkel bir saldırı aracı taşıyor olmak rahatlatıcıdır.

Dil bizi burada sözü edilen belli eğilim ve tercihlerin onaylanmadığının anlaşılması yönünde kısıtlıyor. Buna rağmen, yapılmak istenen, bazı karakter özelliklerini yermek ya da bazılarını takdir

etmek değildir. Baskın olan insan doğasına özgü çeşitli unsurlar, ekonomik teoriye bağlı kalarak saptanmıştır ve bu unsurlar kolektif yaşam sürecine doğrudan kattıkları ekonomik yarar açısından sınıflandırılmıştır. Yani, tüm bu olaylar ekonomik bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, insan gruplarının toplum yaşamına mükemmel şekilde ayak uydurmasına katkıda bulunup bulunmadığı göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, toplumun şu anki ve yakın gelecekteki ekonomik durumunun ortaya çıkardığı kurumsal yapıya yaptığı katkılar da kıstas olarak alınmıştır. Bu amaçlar göz önünde bulundurulduğunda, yağmacı kültürden geçmiş özellikler pek fazla yarar sağlamaz. Böyle bir bilgiye varmış olmamıza rağmen, yağmacı kültürün mirası olan enerjik saldırganlık ve inatçılık hiç de az rastlanan özellikler değildir. Sonraki yılların endüstriyel yaşam düzeni oturmuş ahlâki değerlerle karşılaştırıldığında (özellikle estetik ve şiirle), ilkel bir dönemin kalıntıları olan bu özellikler onlara burada atfedilenden daha farklı bir değere sahip olabilir. Yalnız bu nokta, şu an değinmek istediğimiz konuya temas etmediği için bu konuya dair daha fazla açıklama getirilmeyecek. Şimdilik belirtilebilecek tek nokta şu uyarıdır: Mükemmellik standartları -ki bunlar şu an konumuzun dışında- bu standartların gelişimini besleyen bazı insan özellikleri ve etkinlikleri ekonomik yönden değerlendirilirken dışarıda tutulmalıdır. Bu; hem sporla doğrudan ilişkili olanlar için, hem de spor deneyimi sadece tasarıdan ibaret olanlar için geçerlidir. Bu bağlamda, spora olan eğilimle ilgili söylenmiş olanlar, dini hayatın çeşitli yansımalarıyla ilişkilendirilebilir.

Son paragraf tesadüfi olarak olsa da; günlük konuşma dilinin, karşı koyma veya savunma içermeye eğilim ve etkinlikleri tartışırken yetersiz kaldığı gerçeğine temas etti. Bu gerçek sıradan birinin, sporda ve kahramanlıkta ifade bulan eğilimlere karşı olan genel tavrını göstermesi açısından önemlidir. Savunmaya geçildiğinde kullanılan dilde ve atletik sporlara (ve yağmacı karakter taşıyan diğer etkinliklere) yapılan övgülerde göze çarpan karşı koyucu tavra değinmek uygun görünüyor. Aynı savunmacı zihniyet, barbar dönemden kalma birçok geleneğin sözcülerinde de gözlemlenebilir. Savunma ihtiyacı hisseden bu gelenekler oldukça geniştir: Varsayılan tüm gelir dağılımı sistemiyle birlikte statüye dayalı ayrımlar, gösterişli savurganlık adı altında toplanabilecek tüm tüketim şekilleri, patriyarkal sistemde kadının statüsü, geleneksel itikat ve

dini adetlerin özellikleri. Bu bağlamda sporu ve sporcu karakteri överken takınılan savunmacı tavır, ifadeye uygun bir değişiklikle, sosyal mirasımızın konuyla ilgili diğer unsurları lehinde de kullanılacaktır.

Savunmacı kişide onun tarafından çoğu zaman kelimelerle açıkça ifade edilmese de konuşma tarzından kolaylıkla fark edilebilen bir durum vardır: Sporcu karakterin temelini oluşturan sporları ve diğer tüm yağmacı dürtüleri genele mâletmezler. "Katillerin çoğuna kendilerini soracak olursanız, çarpık kişilikler olduklarını söyleyeceklerdir." Ahlâkçı bir bakış açısıyla bakıldığında bu özdeyiş, yağmacı mizacın değerlendirilmesidir. Aynı zamanda olgunluğun, yağmacı zihin yapısının kollektif yaşamın amaçlarına uygunlukla ölçüldüğünü de kanıtlar. Bu ifadenin yağmacı tavrın olduğu gibi kabul edilmesine karşı olduğu ve yenilenmesi gerektiğini düşünenler de vardır. Bu ikinci grup, temelde yağmacı bir alışkanlık olup sosyal yönden parçalayıcı bir etki bırakıyor ve endüstriyel toplum için işe yaramaz da olsa, sporun sosyal veya endüstriyel amaçlar için faydalı bir zihniyeti beslediğini ifade eder. Yani, sporun dolaylı bir şekilde de olsa toplumsal yönden getirileri olduğu savunulur. Bu iddia kanıtlanmaya çalışılırken neden- sonuç çıkarsamasından kurnazca kaçınılır. ("erkekçe erdem"lerin spordan beslendiği iddiası dışında) Ancak bazen kabui ettirilmek istenen bu erdemler olduğundan, kanıt zinciri başlaması gereken yerde kesilir. Mantık gözetilmeden bu savunmaların varmak istediği nokta, sporun gerçekte ustalığı geliştirdiğidir. Sporu savunan kişinin memnuniyetsizliği, savunma sırasında takındığı acımasız tavırdan ve ardarda sıraladığı iddialardan açıkça anlaşılabilir.

Öyleyse neden savunmaya ihtiyaç duyulur? Sporun toplumun genelinde olumlu karşılanıyor oluşu neden yeterli bir gerekçe oluşturmaz? Yağmacı ve yarı-barışçıl kültür altında maruz kalınan cesarete yönlendirici eğitim, bugünün insanında da zalimlik ve hilekârlık olarak karşılık bulur. Öyleyse niçin atletik sporlar normal ve sıhhatli bir insan doğasının ifadesi olarak kabul edilmez? Cesaretin izleri de dahil olmak üzere şimdiki nesilde görülen eğilimler dışında ulaşılması gereken nedir? İlk başvurulacak olan ustalık içgüdüsüdür; ki bu, yağmacı rekabetle karşılaştırıldığında çok daha temel bir içgüdü ve çok daha eski bir alışkanlıktır. Diğeri ise usta-

lık (çalışma) içgüdüsünün gelişmiş bir şekli olan rekabetçi dürtüdür. Sportmenlik olarak da adlandırabileceğimiz bu dürtü, içinden çıkıp farklılaştığı ustalıkla karşılaştırıldığında daha kararsız bir yol izlemiştir. Yağmacı rekabet, ustalıkla test edildiğinde yetersiz kalır.

Aylak sınıf sporun ve haksız rekabetin korunmasına nasıl ve ne ölçüde yardımcı olduğu kısa bir şekilde özetlenemez. Daha önce de değinildiği gibi, genel eğilimlere bakıldığında aylak sınıf endüstriyel sınıflara nazaran daha savaşçı ve kinci bir yapı taşır. Bunu spor içinde iddia edebiliriz. Aylak sınıfın, spor yaşamı üzerinde toplumun genel algısını şekillendirme yoluyla sağladığı dolaylı bir etkisi vardır. Bu etki yağmacı alışkanlıkların hayatta kalmasını sağlar. Bu, en üst sınıfın görgü kurallarınca yasaklanan boks, horoz dövüşü gibi kaba tabir edilen spor dalları için dahi geçerlidir. En son kabul gören görgü kuralları ne olursa olsun, değişmeyen tek bir kural vardır: rekabet ve yıkım iyi, geri kalansa kötüdür. Atletik sporlara duyulan bağlılık; ister doğrudan katılım, isterse duygusal destek yoluyla olsun, aylak sınıfa özgü tipik bir özelliktir. Aylak sınıf bu özelliği alt sınıf suçlular ve toplumun yağmacı eğilimler taşıyan atavik unsurlarıyla paylaşır. Batı medeniyetlerinde spora ilgi duymayan bireylere rastlamak çok güçtür. Oysa endüstriyel sınıfları oluşturan bireylere baktığınızda, sporun alışkanlık halini almış bir eğilim olduğunu söylemekte zorlanırsınız. Bu sınıflar için spor hayatın ciddi bir parçası değil, aksine geçici bir uğraştır. Spor böyle görüldüğü için bu insanların spor eğilimlerini beslediği söylenemez. Sporun bu sınıflar için anlamı alışkanlık oluşturacak kalıcı bir ilgiden çok hatıradan ibarettir.

Bugünkü spor hayatına bakıldığında, bu eğilim önemli sonuçlar doğurmayan bir ekonomik etken olarak görülebilir. Basit olarak ele alındığında, endüstriyel verim veya bireysel tüketim üzerinde doğrudan etkileri yoktur. Ancak bu eğilim bireyin karakterinin baskın bir parçası olup geliştiğinde sonuçlar giderek daha önemli hale gelir. Toplumun ekonomik yaşamını hem ekonomik gelişme oranı hem de ekonomik gelişmenin sonuçları bakımından etkiler. Şu veya bu oranda genel düşünce alışkanlıkları, bu karakter tipi tarafından etkilenir. Kollektif yaşamın çevreye uyum derecesinden; ekonomik hayatın gidişatı, standartları ve hareket alanını da bu eğilim şekillendirir.

Barbar karakteri oluşturan özellikler için de benzer bir önermede bulunmak mümkündür. Ekonomik teorinin amaçları açısından barbar özellikler, yağmacı mizaca biraz değişime uğramış olarak eşlik eder. Bu özellikler, büyük ölçüde ekonomiyle doğrudan ilişkili değildir. Bireyin ulaştığı ekonomik seviyeyi göstermeye yararlar. Bugünün ekonomik ihtiyaçlarına uyum derecesinin belirlenmesi açısından önem taşırlar. Başka bir önemleri de, bireyin ekonomik yararlılığı arttırma veya azaltma gibi bir etkileri oluşundan kaynaklanır.

Cesaret, barbar yaşamda iki şekilde kendini gösterir: Baskı ve hile. Farklı seviyelerde de olsa bu iki özelliğe modern savaşta, maddi mesleklerde ve sporda rastlanmaktadır. Bu iki eğilimde gerek spor yaşamı gerekse rekabetin daha ciddi biçimleri tarafından beslenir ve güçlendirilir. Strateji ve kurnazlık, askeri işler ve avın yanında neredeyse her spor dalında mevcuttur. Strateji varolduğu her yerde, insanları politik (olumsuz anlamda) olmaya ve hileye yönlendirir. Şike, sahtekârlık ve gözdağı verme; atletik yarışma ve oyunların her birinde tartışılmaz bir yere sahiptir. Hakemin varlığı, hile ve strateji avantajın sınır ve detayları şu gerçeği açıkça ortaya koyar: Rakibi alt etmek için kullanılan hilekâr yöntemler, oyunun vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Spor alışkanlığı, hileye olan eğilimi besler ve bu eğilim topluma hâkim olduğunda, gerek bireysel, gerek toplumsal anlamda katı bir çıkar çatışması doğurur. Kendini ister hukuka ister geleneklere dayandırsın, hileye başvurma bireyin kendini önemsiyor oluşunun dar anlamda bir ifadesidir. Bu sporcu karakterin ekonomik yönü üzerinde durmak şu an için gereksizdir.

Sporla ilgilenenlerin en belirgin özelliğinin kurnazlık olduğu hemen göze çarpar. Yetenek ve yiğitlik açısından (spora yaptıkları katkılar ve üstün başarı gösterenleri arkadaşları arasında ödüllendirmeleri) Ulysses'in Achilles'den aşağı kalır yanı yoktur. Kurnaz gibi görünmek genç biri için tanınmış bir okula kaydolduktan sonraki profesyonel sporcuya benzeme sürecinin ilk adımıdır. Kurnazlığı dekoratif bir özellik olarak dış görünüşe yansıtmak; atletik oyun, yarışma ya da rekabetçi yapıya sahip diğer sporlarla ciddi olarak ilgilenenlerin daima dikkat ettiği bir noktadır. Aylak sınıf ve alt sınıf suçlular arasındaki ruhsal benzerliğin bir başka göstergesi

de kurnazlıktır. İkinci grupta bu daha belirgindir ve abartılmış haline, atletik üstün başarı ödüllerine aday gençlerde çokça rastlanır. Argoda "sert" çocuk, gençler arasında kötü bir tanımlamadır.

Şunu söylemek gerekir ki; kurnaz insanın, başka bir toplumla düşmanca ilişkiler söz konusu olmadığı sürece, yaşadığı topluma ekonomik bir getirisi yoktur. Genel toplum düzeni açısından bir işlevi yoktur. Ekonomik olarak yapabileceği olsa olsa, toplumun maddi varlığını ekonomik yaşama yabancı bir büyümeye çevirmesi olabilir. Bu tıptaki iyi huylu tümöre benzetilebilir. Bu tümör iyi huylu olarak adlandırılsa da, kötüyü ayıran belirsiz çizgiyi aşma ihtimali vardır.

Saldırganlık (şiddet) ve kurnazlık, bu iki barbar özellik yağmacı mizacı oluşturur. İkisi de dar anlamda da olsa kendini önemseyen bir zihniyetin ifadesidir. İkisi de haksız başarıyı hedefleyen bireylerin çıkarlarına hizmet eder. İkisinin de estetik değeri vardır. İkisi de maddi kültürden beslenir. Ancak ikisinin de ortak yaşama getirisi yoktur.

ŞANSA OLAN İNANÇ

Kumar eğilimi barbar mizacının bir başka bağlantılı özelliğidir. Bu, eğlenen, savaş benzeri ve genelde kıskandırıcı faaliyetlere katılan erkekler arasında neredeyse evrensel geçerlilikte mevcut bulunan bir karakter çeşididir. Bu özelliğin ayrıca doğrudan ekonomik değeri vardır. Önemli derecede etkili olduğu her toplumda grubun en üst endüstriyel etkinliğine bir engel olarak kabul edilir.

Kumar eğiliminin yalnızca insan doğasının yağmacı tipine ait bir özellik olarak sınıflandırılmaz. Kumar alışkanlığındaki baş faktör şansa inançtır ve bu inanç, en azından unsurlarında insan evriminin yağmacı kültürü öncesindeki aşamaya dek açıkça izlenebilir. Yağmacı kültürü içinde bu şansa inanç eğlence mizacında kumar eğiliminin baş unsuru olarak mevcut olduğu şekli almıştır. Muhtemelen modern kültürde bulunduğu şekli yağmacı disipline borçludur. Ancak şansa inanmak özünde yağmacı kültürden daha eski tarihli bir alışkanlıktır. Bu, cisimlerin animist bir kavranma şeklidir. İnanç özünde barbar kültüre daha önceki bir aşamada taşınmış ve bu kültürden daha sonraki bir beşeri gelişme aşamasına yağmacı disiplinin empoze ettiği özel bir şekil altında hal değiştirmiş ve geçiş yapmış gibi görünmektedir. Ancak her durumda ol-

dukça eski bir geçmişten miras alınmış, modern endüstriyel sürecin gerekleriyle oldukça uyumsuz ve şimdiki kollektif ekonomik yaşamın tam verimliliğine engel oluşturan eski bir özellik olarak alınmalıdır.

Şansa inanış kumar alışkanlığının temeli iken bahis alışkanlığının içerisine giren tek unsur değildir. Kuvvet ve beceri yarışmaları konusunda bahse girmek, şansa inanç, eğlence yaşamının göze çarpan özelliği olarak ortaya çıkmadan daha ileri bir motive ilerler. Bu daha ileri motiv tahmin edilen galibin arzusu ya da kaybedenin hesabına kendi tarafının itibarını yükseltmek için tahmin edilen galip tarafın partizanlığıdır. Güçlü taraf, sadece daha belirli bir zafer kazanmaz, kaybeden taraf, bu yalnızca maddi ağırlık konusu olsa da bahis büyükse parasal kazanç ve kayba oranla daha acı ve alçaltıcı bir yenilgiye maruz kalır. Ancak bahis genelde üzerine yatırılan yarışmacının başarı şansını zenginleştirmek için ne kelimelerle beyan edilmiş ne de kafada hazır terimlerle tanınmamış bir görüşle yatırılır. Bu sonuca taşan para ve merakın bu konuda boşa gidemeyeceği hissedilir. Burada olayların tabiatında bulunan arzular büyük miktarda teşvik gücü ve kinetik sevk ile sakinleştirilmiş ve güçlendirilmiş taraf için animist uygunluğun zafer sonucuna karar vermesi gerektiği şeklinde daha da açık anlamla desteklenen özel bir işçilik içgüdüsü bildirisi vardır. Bahse konu olan bu şevk kendisini kişinin her müsabakada favorisini desteklemesi şeklinde özgürce ifade eder ve bu da bir yağmacı özelliktir. Bu, şansa inancın kendisini bahse girerek ifade ettiği yırtıcı hayvanlara mahsus şevke yardımcıdır. Şansa inanç bahis yatırma şeklinde ifade bulduğundan yağmacı karakterin ayrılmaz bir unsuru sayılmalıdır. Bu inanç, unsurları ile esasında ilk, farklılaşmamış insan tabiatına ait eski bir alışkanlıktır, ancak yağmacı, kıskanç şevk tarafından yardım gördüğünde ve böylece kumar alışkanlığı şekline dönüştüğünde bu inanç daha gelişkin ve özel bu şekliyle barbar karakterinin bir özelliği olarak sınıflandırılır.

Şansa inanç olay sıralamasında rastlantısal gereksinim duygusudur. Çeşitli farklılaşmaları ve ifadeleri ile önemli derecede hakim olduğu herhangi bir toplumun ekonomik verimliliği bakımından çok ciddi önemdedir. Bütün bunlar aylak sınıfın bunun gelişimi, farklılaşması ve ısrarına olan ilgisinin tartışılması kadar bunun

orijini ve içeriği ve çeşitli dallarının ekonomik yapı ve işlevi üzerindeki yükü hakkında daha detaylı bir tartışmayı hak ettirir. Yağmacı kültürün barbarında ya da modern toplumların eğlenen adamında en hazır biçimde gözlemlenen gelişmiş, bütünleşmiş şekilde bu inanç temayüz etmiş en az iki unsurdan oluşur, ki bunlar aynı temel düşünce alışkanlığının iki farklı aşaması veya evriminin peş peşe iki aşamasındaki aynı psikolojik faktör olarak alınabilirler. Bu iki elemanın aynı inanç gelişiminin genel çizgisindeki peş peşe aşamalar olduğu gerçeği bunların her hangi bir bireyin düşünce alışkanlıklarında aynı anda mevcut olmasını engellemez. Daha ilkel (ya da daha eski dönem) biçim başlangıç halindeki animist bir inanç, veya gerçeklere yarı-kişisel bir karakter atfeden ilişkilerin ve şeylerin animist manasıdır. Eski insan için çevresindeki bütün sıkıntı veren ve büyük önemi olan cisimler ve gerçekler yarı-kişisel bir kimliğe sahiptir. Bunların nedenler karmaşası içersine giren ve olayları anlaşılmaz tarzda etkileyen bir iradeye ya da daha doğrusu eğilime sahip oldukları anlaşılır. Eğlenen adamın şans ya da talih, veya rastlantısal gereksinim duyusu anlaşılmaz ya da gelişmemiş animistliktir. Bu cisimlere ve durumlara sıklıkla çok belirsiz bir biçimde uygulanır, ancak genellikle şu âna kadar yatıştırıcı ve aldatıcı ya da kandırıcı ya da diğer türlü her beceri veya şans oyunu aletlerini ve aksesuarlarını oluşturan cisimlerde bulunan eğilimlerin açılımının rahatsız edilmesi olasılığını kastetmek şeklinde tanımlanmıştır. Az çok yararı olduğu hissedilen tılsım veya muska takma alışkanlığında olmayan çok az eğlence adamı vardır. Bahse girdikleri her yarışmada ilgili yarışmacıların ya da aletin "uğursuzluğundan" içgüdüsel olarak korkan, veya oyunda belli bir yarışmacıyı ya da tarafı desteklemeleri gerçeğinin o tarafı güçlendirdiği ve güçlendirmesi gerektiğini hisseden veya taşıdıkları maskotun kendileri için bir latifeden fazla bir anlamı olan kişiler için bu oran yüksek değildir.

Basit biçimiyle şans inancı cisim ya da durumların işte bu içgüdüsel, anlaşılmaz teolojik duygusudur. Cisimler ya da olaylar bu sonuç ya da somut sıra noktası rastlantısal verilmiş veya kasten aranmış olup olmadığına bakılmaksızın belli bir sonuca varmak eğilimindedir. Bu basit animistlikten dolayı inanç mantıksız sıralamalarla anlaşılmaz doğa üstü vasıta ile az çok belirli bir inanç olan yukarda belirtilen ikinci bir türev biçim ya da aşamaya indirgenir.

Doğa üstü vasıta ilişkili olduğu görünen cisimler sayesinde işler ancak kimlik noktasından bu cisimlerle tanımlanmaz. Burada " doğaüstü vasıta" terimi doğaüstü denilen vasıtanın doğası bakımından daha ileri bir anlam taşımaz. Bu sadece animist inancın daha ileri bir gelişimidir. Doğaüstü vasıtanın tam anlamıyla bir kişisel vasıta olarak algılanması gereği yoktur ama bu, her atılımın özellikle her yarışmanın sonucunu az çok keyfi olarak etkileyen kişisel özellikleri paylaşan bir vasıtadır. Özelde İzlanda efsanelerine, genelde Cermen halk efsanelerine birçok renk katan"*hamingia*" ya da *gipta (geofa, auöna)*'ya yaygın inanç olayların akışındaki fizik ötesi eğilim duygusunun gösterisidir. Buna çeşitli derecelerde bir bireysellik ima edilse de ve bu münferit eğilim bazen şartlara, genelde ruhsal ya da doğa ötesi karakter şartlarına teslim olduğu anlaşılsa da bu inanç açıklamasında ya da şeklinde özellik nadiren kişiselleşir. Bu inancın, farklılaşmanın oldukça ileri bir aşamasında ve medet umduğu doğaüstü vasıtanın antropomorfik kişiselleşmesi ile ilgili iyi bilinen ve çarpıcı örneğini savaş bahisi verebilir. Burada doğaüstü vasıta istek üzerine hakem olarak hareket etmek ve ilgili yarışmacı taleplerinin haklılığı veya yasallığı gibi bazı bağlayıcı karar zeminlerine göre yarışmanın sonucunu şekillendirmek biçiminde algılanır. Mevcut popüler inançta muğlak bir unsur olarak anlaşılmaz ama ruhsal bakımdan gerekli olan benzeri duygu, örneğin geçerli bir düstur olan ve bugünün medeni toplumlarında bile düşüncesiz ortalama kişi için önemini koruyan "Kavgasını haklı sayan üç kollu olur" düsturu ile gösterilen mevcut popüler inançta hâlâ izlenebilir. *Hamingia*'ya inancın modern yadigârı ya da bu düsturun kabullenilmesinde izlenebilir olan görünmez bir elin rehberliği soluk ve belki de şüphelidir ve her halükârda açıkça animist karakterde olmayan diğer psikolojik anlarla harmanlanmış gibi görünür.

Eldeki amaç için psikolojik sürece ya da etnolojik ırsiyet çizgisine, -ki bu iki animist eğilim anlayışından ikincisi birincisinden türemiştir- daha yakından bakmak gereksizdir. Bu soru belki de halk psikolojisi ya da iman ve mezhep evrimi teorisi için en ciddi önemdedir. Aynısı daha temel bir soru olan bu ikisinin gelişim sıralamasında ardışık biçimde ilişkili olup olmadığıdır. Burada bu soruların varlığına yalnızca şimdiki tartışmanın çıkarının o yönde olmadığına işaret etmek için referans yapılmıştır. Ekonomik teori-

yi ilgilendirdiği kadarıyla şansa inancın bu iki unsuru ya da aşaması veya sebep ötesi eğilim veya varlıkların eğilimi temelde aynı karakterdedir. Bunların kişinin temasta bulunduğu gerçekler ve sıralamalarla ilgili alıştığı görüşlerini ve böylece kişinin endüstriyel amaçlı hizmet edebilirliğini etkileyen düşünce alışkanlıkları olarak ekonomik önemi vardır. Bu nedenle, her animist inancın tüm güzellik, değer ya da yararlılık sorularından ayrı olarak bunların kişinin hizmet edebilirliği üzerinde bir ekonomik faktör ve özellikle endüstriyel vasıta olarak ekonomik yükümlülüklerin tartışmasına yer vardır.

Daha önceki bir bağlantıda zaten not edildiği gibi bu günün karmaşık endüstriyel süreci içersinde en yüksek hizmet edebilirlik için kişiye beceri, kavramaya hazır olmak ve sebepsel sıralama anlamında ilgili gerçekler ihsan edilmiş olmalıdır. Hem bir bütün olarak hem de ayrıntılarında endüstriyel süreç bir niceliksel nedensellik sürecidir. İşçiden talep edilen "zekâ" endüstriyel sürecin bir direktörününkü gibi niceliksel olarak tespit edilmiş nedensel sıralamanın kavranması ve uyulmasına yatkınlıktan fazla bir şey değildir. Bu algılama ve uyum sağlama kolaylığı aptal işçide bulunmayan şeydir, ve bu kolaylığın artması -eğitimleri onların endüstriyel verimliliğini arttırmayı amaçladığından- eğitimlerinde aranılan sonuçtur.

Kişinin ırsi becerileri ya da eğitimi gerçekleri ve sıralamaları onu nedensel ya da asıl gerçeklerden farklı terimlerle hesaplamaya meyil ettireceğinden üretim verimliliğini ya da endüstriyel yararlılığını azaltır. Gerçekleri animist yöntemlerle kavrama arzusu yüzünden bu verimlilik azalması özellikle kütle içerisinde alındığında- animist bir nüfus tümünde alındığında- belirgindir. Büyük endüstrinin modern sistemi içinde animistliğin ekonomik sakıncaları diğer sistemlerde olduğundan daha aşikâr ve sonuçları daha uzak erişimlidir. Modern endüstriyel topluluklarda endüstri sürekli artan biçimde karşılıklı olarak birbirini şartlandıran kapsamlı organlar ve işlevler sistemi ile örgütlenmiştir ve bu nedenle olayın nedensel olarak kavranmasındaki tüm taraflılıktan muafiyet endüstri ile ilgili insanlar bakımından verimlilik için daha elzem olarak devamlı artar. Sanatkârlık sisteminde beceri, çalışkanlık, kas gücü ya da dayanıklılık avantajı geniş ölçüde işçinin düşünce alışkanlıklarındaki

taraflılığı dengeler.

Bu, işçiden istenilenlerin doğası bakımından sanatkârlığa yakından benzeyen geleneksel türdeki tarım endüstrisinde de aynı şekildedir. Her ikisinde de işçinin kendisi ilk başta bağımlı olunacak esas hareketlendiricidir ve ilgili doğal güçler faaliyeti işçinin kontrolünün ya da kararının ötesinde bulunan büyük çapta esrarlı ve rastlantısal vasıtalar şeklinde anlaşılır. Popüler anlayışta bu endüstri biçimlerinde endüstriyel süreçte nedensellik anlamında kapsanması gereken kapsamlı mekanik sıralamanın ve endüstrinin işlemesinin ve işçinin hareketlerinin uyması gerekenlerin meşum salınımına çok az şey bırakılmıştır. Endüstriyel yöntemler geliştikçe sanatkârın faziletleri eksik zekâya ya da sebep ve etki sıralamasının kabulünün durdurulmasına karşılık olarak giderek daha az değer taşır. Endüstriyel örgüt hizmetindeki hangi doğal güçlerin etkilerini göstereceğini ayırıp seçmek olan insan görevinin giderek daha fazla bir mekanizma karakteri olduğunu var sayar. Endüstride işçinin payı esas harekete geçiriciden sayısal sıralamaların ve mekanik gerçeklerin ayırımı ve değerlendirilmesine doğru değişir. Kavramaya hazır olmak kabiliyeti ve çevresindeki tarafsız sebep değerlendirmesini ekonomik önem bakımından göreceli olarak büyür, ve kendisinin gerçeklik sıralamasını kavramaya hazır olması ile farklı taraflılık sokan düşünce alışkanlıkları karmaşasındaki her hangi bir unsur onun endüstriyel yararlılığını azaltmaya çalışan rahatsız edici bir unsur olarak nispeten önem kazanır. Nüfusun alışılagelmiş tutumu üzerindeki toplam etkisi sayesinde sayısal nedensellik dışındaki diğer temellere başvurmak ile her günkü gerçekleri değerlendirmedeki ufak ya da gösterişsel olmayan bir taraflılık bile toplumun kollektif endüstriyel etkinliğini azaltmada dikkate değer şekilde etki edebilir.

Animist düşünce alışkanlığı gelişmemiş animist inancın erken, ayrımlaşmamış bir biçiminde ya da gerçeklere ima edilen eğilimin antropomorfik kişiselleşmesi mevcut olan daha sonraki ve daha fazla entegre olmuş aşamada gerçekleşir. Böylesine canlı bir animist duygunun ya da doğaüstü vasıtaya veya görünmez elin kılavuzluğuna böyle bir başvuru doğal olarak her iki durumda da çok benzerdir. Kişinin endüstriyel yararlılığını etkilediği gibi etkileri her iki durumda da aynı türdendir ancak bu düşünce alışkanlığının

onun düşünce alışkanlıkları kompleksine baskın çıkması ya da yönetmesinin derecesi kişinin kendi çevresindeki gerçeklerle ilgilenirken alışkanlıkla animist veya antropomorfik formülü uyguladığı mevcudiyet, aciliyet ve istisna derecesine göre değişir. Animist alışkanlık nedensel sıralamanın değerlendirilmesini bulandırır, ama daha önceki daha az düşünülmüş, daha az tanımlanmış animist eğilim duygusu kişinin entelektüel sürecini daha üst antropomorfizm* biçimlerinden daha yaygın bir şekilde etkilemesi beklenebilir. Animist alışkanlığın saf şekli ile mevcut olduğu yerde onun kapsamı ve uygulama sahası tanımlanmış ya da sınırlanmış değildir. Onun için bu, kişinin düşüncesini yaşamının her döneminde - yaşamın maddi araçları ile ilgili olan her yerinde- hissedilir biçimde etkiler. Daha sonraki, animizmin** daha olgun gelişimindeki bu antropomorfik işleme süreci boyunca tanımlandıktan sonra uygulanması hemen hemen sürekli şekilde uzak ve görünmezle sınırlandığı zaman beslenen animizmin içerisinde kendisini ifade ettiği doğa ötesi vasıtaya dönüş olmadan geçici olarak günlük gerçeklerin genişleyen sahasına itibar edilir. Gayet bütünleşmiş, kişileşmiş doğa üstü vasıta yaşamın önemsiz olayları ile kolay başa çıkma aracı değildir ve bu nedenle sıralama bakımından bir çok önemsiz ya da kaba olaylar için kolaylıkla alışkanlığa başvurulur. Böylece varılan geçici açıklamanın önemsiz maksatlar için özel kışkırtma ya da şaşkınlık kişiye sorumluluklarını hatırlatana dek ihmal edilerek kati olarak kalmasına izin verilir. Ancak özel zorunluluklar ortaya çıkınca yeni sebep ve etki yasasına tam ve serbest bir kendine has dönüş ihtiyacı olduğunda o kişi şayet antropomorfik bir inanç sahibi ise genel çözücü olarak çoğunlukla doğaüstü vasıtaya dönüş yapar.

Neden ötesi özellik ya da vasıta şaşkınlık durumunda dönüş o-

(*)Antropomorfizm: (İnsanbiçimcilik) Antik Yunan'da görülen bu anlayışta tanrı doğa üstü bir varlık olmasına rağmen, insani özellikler de taşır. Mitolojik öykülerde görüleceği gibi tanrılar; öfke, kıskançlık, ntikam ve dargınlık ve bunun benzeri insan özgü duygularla yaşıyorlar, bizim gibi zaafları var ve hatta çok defa yanlışlar yapıyorlar. İnsanbiçimci yaklaşımın sadece mitolojiye özgü olduğu söylenemez. Özünde, tek tanrılı dinlerin hepsinde bu tip öğeler göze çarpar. En başta, tanrının insanların dualarına cevap vermesi, insanları cezalandırması veya ödüllendirmesi insanbiçimciliği akla getirir.

(**)Animizm : Ruhaniyete (maneviyat, doğaüstü güç) inanmak. Cansız nesnelerin ve doğal olayların da birer yaşamları ve ruhları olduğuna inanmak.

larak çok yüksek faydaya sahiptir, ama bunun faydası tamamıyla ekonomik olmayan türdendir. Bu, bir antropomorfik ilaha ait olan kalıcılık ve uzmanlaşma derecesi kazandığı yerde özellikle bir sığınak ve rahatlık akçesidir. Şaşırmış kişiye nedensel sıralama bakımından olayın hesabını vermesinin zorluğundan kaçış aracı sağlamaktan başka zeminlerde bile sığınılacak taraftarları vardır. Burada estetik, ahlâki ya da ruhsal çıkar ya da daha da yakın politik, askeri veya sosyal politikadan göründüğü gibi bir antropomorfik ilahın açık ve kabul edilen faziletleri üzerinde durmanın fazla yeri yoktur. Burada sorun inanan kimsenin endüstriyel yararlılığını etkileyen düşünce alışkanlığı olarak alınan böyle bir doğa ötesi vasıtaya inancın daha az tasvirsel ve daha az acil ekonomik değeri ile ilgilidir. Bu dar ekonomik alan içerisinde bile araştırma onun daha uzak ekonomik etkilerini içerecek şekilde genişlemesinden çok bu düşünce alışkanlığının inanan kimsenin işçi olarak yararlılığı hakkındaki o anlık tavrı ile kısıtlı olmak zorundadır. Bu daha uzak etkileri izlemek çok zordur. Bunların araştırılması şu anda ekonomik değerlerini araştırma denemesinin yararsız olacağı böyle bir ilah ile ruhsal temasla yaşamın zenginleşme derecesi bakımından mevcut önyargılarla engellenmiştir.

Zekânın modern endüstri için özellikle önemli olması bakımından animist düşünce alışkanlığının inanan kişinin genel zihin çerçevesi üzerindeki anlık ve doğrudan etkisi onun etkin zekâsını azaltmaya yönelir. Etki, inanılan doğaüstü vasıta ya da eğilimin daha yüksek veya daha alçak cinsten olup olmadığına göre farklı derecelerde takip eder. Bu, barbarın ve eğlenen adamın şans ve eğilim duygusu için ve benzer şekilde aynı sınıf tarafından ortak sahip olunan antropomorfik bir ilaha daha gelişkin inanç içinde gerçektir. Hangi göreceli ikna gücü derecesinde olduğunu söylemek kolay olmasa da bağnaz medeni adama başvurmak gibi daha uygun biçimde gelişmiş antropomorfik itikatlar için de doğru olarak alınmalıdır. Daha yüksek bir antropomorfik itikada popüler bağlılık nedeniyle endüstriyel yeteneksizlik göreceli olarak az olabilir, ancak ihmal edilmemelidir. Batı kültürünün yüksek sınıf itikatları bile bu beşeri neden ötesi eğilim duygusunun son çözülme aşamasını temsil etmez. Bunların ötesinde aynı animist duygu kendini antropomorfizmin on sekizinci yüzyılın doğa düzenine ve doğal haklara başvurmak, ve bunların modern temsilcisi olan evrim süre-

cindeki gösterişsel Darwin'ci sonrası ıslahat eğiliminin zayıflamalarında gösterir. Olayın bu animist açıklaması mantıkçıların "ignava oranı" adı verdikleri bir safsata biçimidir. Endüstri ya da bilim amaçları için bu, gerçeklerin anlaşılması ve değerlendirilmesinde bir yanılgıdır.

Doğrudan endüstriyel sonuçlarından ayrı olarak animist alışkanlık ekonomik teori için diğer zeminlerde belli bir öneme sahiptir. (1) *Birlikte bulunduğu ve önemli ekonomik sonuçları olan başka eski özelliklerin mevcudiyetinin ve bir yere kadar da bunların kuvvet derecelerinin oldukça güvenilir bir göstergesidir, ve (2) bir antropomorfik itikadın gelişiminde animist alışkanlığın artış sağladığı bu bağnaz eğilimler kanununun maddi sonuçları hem a) daha önceki bir bölümde açıklandığı gibi toplumun mal tüketimini ve geçerli olan zevk kanunlarını etkilemesi b) bir üst ile ilişkinin alışılagelmiş belli bir kabulünün teşviki ve korunması ve böylece mevcut statü ve sadakat duygusunun pekiştirilmesi için önemlidir.*

Son belirtilen (b) noktası ile ilgili olarak, herhangi bir bireyin karakterini oluşturan düşünce alışkanlıkları bütünü bir anlamda organik bir bütündür. Herhangi bir noktada belli bir yönde işaretlenmiş bir farklılık kendisiyle birlikte karşılığı olarak diğer yönlerde ya da diğer faaliyet gruplarındaki alışılagelmiş yaşam açıklamasında birlikte bir farklılık taşır. Bu çeşitli düşünce alışkanlıkları ya da alışılagelmiş yaşam açıklamalarının hepsi bireyin tekil yaşam sıralamasının aşamalarıdır; o nedenle belli uyarılara cevaben oluşturulan bir alışkanlığın başka bir uyarıya verilen cevabın karakterini etkilemesi gerekecektir. Herhangi bir noktada insan doğasındaki bir değişim insan doğasının bir bütün olarak değişimidir. Bu zeminde ve burada tartışılamayacak daha belirsiz zeminlerde belki daha da büyük ölçüde değişik insan doğası özellikleri arasında olduğu gibi bu birlikte farklılıklar vardır. Yani, örneğin gelişkin yağmacı yaşam şemasına sahip barbar halklar ayrıca güçlü biçimde hakim animist alışkanlığı, iyice şekillenmiş bir antropomorfik itikat, ve canlı bir statü duygusuna sahiptirler. Diğer yandan antropomorfizm ve maddi şeylerde animist bir eğilim duygusu barbar kültüründen önceki ve onu takip eden kültürel aşamalarındaki halkların yaşamında daha az rahatsız edici bir şekilde mevcuttur. Statü duygusu da bütün olarak barışçıl toplumlarda daha zayıftır. Şuna işa-

ret edilmelidir ki canlı ama az uzmanlaşmış animist inanç kültürün yağmacı öncesi vahşi aşamasında yaşayan halkların hepsinde değilse de çoğunda bulunur. İlkel vahşi, kendi animistliğini barbardan ya da dejenere olmuş vahşiden daha az ciddiye alır. Animistlik onda zorlayıcı boş inançtan çok fantastik efsane olur. Barbar kültürü eğlence, statü ve antropomorfizm belirtir. Bugünün medeni toplumlarının erkeklerinin kişisel mizacında aynı bakımlardan benzeri farklılıkların birlikteliği ortak biçimde gözlemlenebilir. Eğlence unsurunu sağlayan yırtıcı, barbar mizacının modern temsilcileri genelde şansa inananlardır, en azından bunlar kendilerini kumara ittiren gücün sayesinde herşeyle ilgili sağlam bir animist eğilim duygusuna sahiptirler. Aynısı bu sınıf içersindeki antropomorfizm içinde öyledir. Bir itikada bağlanacak böyle kimseler genelde kendilerini saf ve sürekli antropomorfik itikada bağlarlar, göreceli olarak üniteryan ya da üniversalist gibi daha az antropomorfik itikatlarda ruhsal rahatlık arayan daha az eğlence adamı vardır.

Bu antropomorfizm ve yiğitlik ilişkisi ile yakından bağlantılı olan gerçek şudur ki, antropomorfik itikatlar statü rejimini tercih eden düşünce alışkanlıklarını başlatmasa da koruyucu rol oynar. Bu nokta bakımından itikadın disiplin edici etkisinin nerede bittiğini ve ırsi özelliklerdeki farklılıkların birlikteliği kanıtlarının nerede başladığını söylemek oldukça imkânsızdır. En ince gelişiminde yağmacı mizaç, statü duygusu ve antropomorfik itikat hepsi birlikte barbar kültüre aittir, ve o kültürel seviyedeki toplumlarda ortaya çıkınca bu üç olay arasında karşılıklı nedensel ilişki devam eder. Bugünün bireylerinin ve sınıflarının alışkanlıklarında ve becerilerindeki ilişkide bunların tekrarlanış biçimi bireyin özellikleri ya da alışkanlıkları olarak kabul edilen aynı psikolojik olay arasındaki benzeri nedensel veya organik ilişkiyi kastedecek kadar ileri gider. Tartışmanın daha önceki bir noktasında sosyal yapının bir özelliği olarak statü ilişkisinin yağmacı yaşam alışkanlığının bir sonucu olduğu ortaya çıkmıştı. Türev çizgisi bakımından bu esasında yağmacı tutumun incelmiş bir açıklamasıdır. Diğer taraftan antropomorfik itikat maddi şeylerdeki doğa üstü, esrarlı eğilimin üzerine konulmuş ayrıntılı statü ilişkilerinin kurallarıdır. Yani, türemesinin dışsal gerçekleri bakımından itikat sonucu atıf olarak yağmacı kültür adamını karakterize eden tüm düşünce alışkanlıkları bütünü

bahşedilmiş, kişileşmiş doğaüstü vasıta olan yağmacı yaşam alışkanlığı yoluyla tanımlanmış ve bir derecede şekil değiştirmiş eski adamın baskın animist duygusunun sonucu olarak alınabilir.

Meselenin ekonomik teori üzerinde derhal yaptırımı olan ve sonuçta burada hesaba katılması gereken daha kaba psikolojik özellikleri şunlardır: *(a) daha önceki bir bölümde görüldüğü gibi burada yiğitlik denilen yağmacı, kıskandırıcı düşünce alışkanlığı kişilerin kıskandırıcı mukayese alışkanlığının rehberliğinde bu özel şekil içerisine giren genel insan içgüdüsünün barbar çeşididir, (b) statü ilişkisi onaylanmış bir programa göre hakkıyla ölçülmüş ve derecelendirilmiş böyle bir kıskandırıcı mukayesenin resmi açıklamasıdır, (c) en azından güçlü ilk günlerindeki antropomorfik itikat alttaki insan subjesi ile üstteki kişileşmiş doğa üstü vasıta arasındaki statü ilişkisinin karakteristik unsur kurumudur.* Bu akılda tutulduğunda insan tabiatı ve insan hayatının bu üç olayı arasında süregelen sıkı ilişkiyi tanımakta bir zorluk olmamalıdır, ilişki bunların bazı esas unsurlarındaki kimliğe erişir. Bir tarafta statü sistemi ve yağmacı yaşam alışkanlığı kıskandırıcı mukayese geleneği altında şekillenen işçilik içgüdüsünün ifadeleri, diğer tarafta ise antropomorfik itikat ve bağnaz ibadet alışkanlığı esasta aynı genel kıskandırıcı mukayese alışkanlığının rehberliği altında işlenmiş, kişinin maddi şeylere olan animist eğilim duygusunun ifadeleridir. Bu iki kategori -kıskandırıcı yaşam alışkanlığı ve bağnaz ibadet alışkanlığı- bu nedenle insan doğasının barbar tipinin ve bunun modern barbar çeşidinin tamamlayıcı unsurları olarak alınabilir. Bunlar farklı dürtülere cevaben oluşturulan hemen hemen aynı beceri sahasının ifadeleridir.

BAĞNAZ UYGULAMALAR

Modern yaşamın belli olaylarının bir diğerine geçen tekrarı antropomorfik tarikatların barbar kültürü ve mizacı ile olan organik ilişkisini gösterecektir. Bu, aynı şekilde tarikatların yaşaması ve etkisi ve bunların bağnaz uygulamalar planının hakimiyetinin aylak sınıf ve bu kurumu destekleyen eylem kaynakları ile ilişkili olduğunu göstermeye yarayacaktır. Bağnaz uygulamalar başlığı altında anlatılan uygulamaları ya da bu usullerin ifade ettiği ruhsal ve entelektüel özellikleri methetme veya hakir görme niyeti olmadan, mevcut antropomorfik tarikatların günlük hadisesi ekonomik teoride sahip oldukları çıkarın görüşü açısından alınabilir. Burada uygun şekilde anlatılabilecek olan bağnaz usullerin elle tutulur, dışsal özellikleridir. İnanç yaşamının ibadetsel olduğu kadar ahlâksal değeri mevcut soruşturmanın kapsamı dışında kalır. Doğal olarak burada tarikatların üzerinde ilerlediği amentünün doğruluğu ve güzelliği üzerine hiç bir soru kabul edilmez. Ve bunların daha yabancı ekonomik tavrı bile buraya alınamaz, konu öyle önemsiz bir taslak şeklinde yer almak için fazla derin ve fazla ciddi önemdedir.

Daha önceki bir bölümde parasal değer standartlarının parasal çıkarla ilgisi olmayan diğer zeminlerde sürdürülen değerlendirme

süreçleri üzerine uyguladığı etki hakkında bazı şeyler anlatılmıştı. İlişki tümüyle tek taraflı değildir. Değerlendirmenin ekonomik standartları ya da kanunları kendi sıralarında değerin ekonomi dışı standartlarından etkilenir. Gerçeklerin ekonomik yüküyle ilgili yargılarımız bir dereceye kadar bu daha ağırlıklı çıkarların baskın biçimde varlığı ile şekillenir. Hakikaten ekonomik çıkarın yalnızca bu daha yüksek, ekonomik olmayan çıkarlara tabi olduğu kadarıyla ağırlığı olduğu şeklinde bir bakış açısı vardır. Mevcut amaç için, böylece antropomorfik tarikatların bu olayının ekonomik çıkarını ya da ekonomik yükünü yalıtmak için biraz düşünülmelidir. Kişinin kendisini daha ciddi bakış noktasında tecrit etmesi ve ekonomik teoriye yabancı daha yüksek çıkarlara göre olabilecek en az taraflılıkla bu gerçeklerin ekonomik değerlendirmesine varabilmesi için biraz çaba gerekir.

Eğlence mizacının tartışmasında maddi şeylerin ve olayların içerisindeki animist eğilim duygusunun eğlenen adamın kumar alışkanlığının duygusal temelinin meydana getirdiği şey olduğu ortaya çıkmıştı. Ekonomik amaç için bu eğilim duygusu esas olarak animist inanç ve antropomorfik amentüdeki çeşitli şekiller içerisinde kendisini ifade eden aynı psikolojik unsurdur. Ekonomik teorinin ilgilenmesi gereken elle tutulur psikolojik özelliklere kadar, eğlence unsurunu işgal eden kumar ruhu, bağnaz usullerde tatmin bulan düşünce çerçevesinde anlamsız mertebelerle dönüşüme uğrar. Ekonomik teorik bakış noktasından görüldüğü gibi eğlence karakteri dinsel düşkün karakterine dönüşür. Bahse giren adamın animist duygusu neredeyse sürekli bir gelenekten yardım aldığında bu antropomorfik içerikli doğa üstü ya da fizik ötesi vasıtayla aşağı yukarı birleşmiş bir inanca dönüşür. Mesele bu olunca, genellikle doğaüstü vasıta ile onaylanmış bazı yaklaşım ve uzlaştırma yöntemi ile mukavele yapmaya algılanabilir bir eğilim vardır. Bu yatıştırma ve kandırma unsurunun tarihsel türevden değilse de en azından hakiki psikolojik içerikte daha koyu ibadet şekilleri ile birçok ortak noktası vardır. Bu görünür şekilde kırılmaz bir devamlılıkla batıl uygulama ve inanç olarak tanınan şeye dönüşür ve böylece daha kaba antropomorfik tarikatlarla akrabalık iddiasını beyan eder.

Rastlantının ana noktası olayların sıralamasındaki anlaşılmaz eğilim veya doğaüstü müdahale iken eğlence ya da kumar mizacı itikada inananları ve bağnaz biçimlerin uygulayıcılarını oluşturan esas psikolojik unsurların bazılarından oluşur. Kumar oynama amacı için doğaüstü vasıtaya inanç özellikle doğaüstü vasıtaya düşünce alışkanlığı ve yaşam şeması olarak atfedilenler bakımından ya da başka deyişle onun ahlaki karakteri ve olaylara karışma maksatları bakımından daha az sıkı formüle edilmiş olabilir, ki genellikle de öyledir. Varlığını şans, talih uğursuzluk veya maskot, vs. şeklinde hissettiği ve bazen korktuğu ve kaçmaya çalıştığı vasıtanın bireyselliği ya da kişiliği bakımından eğlenen adamın görüşleri de daha az belirli, daha az bütün ve farklıdır. Onun kumar faaliyeti büyük ölçüde ve basit olarak kişisel bir vasıta olarak pek tanınmayan cisim veya durumlardaki yayılgan bir fizik ötesi ve keyfi güç veya eğilim mevcudiyetinin içgüdüsel duygusudur. Bahse giren adamın hem bu saf anlamıyla şansa inanan ve aynı zamanda kabul edilmiş itikadın bir şeklinin oldukça sadık bir taraftarı olması seyrek değildir. O özellikle bu itikadın güvenini kazanmış bulunan ilahi varlığın esrarengiz gücünü ve keyfi alışkanlıklarını ilgilendiren kadarını kabullenmeye eğimlidir. Böyle bir durumda o, animizmin farklı belli iki ya da bazen ikiden fazla aşamasına sahiptir. Gerçekten de animist inancın birbirini izleyen aşamalarının tam bir dizisi eğlenen herhangi bir toplumun ruhsal malzemesinde parçalanmaz biçimde bulunur. Böyle bir animist görüşler zinciri, dizinin bir ucundaki içgüdüsel şans ve talih duygusunun diğer uçtaki ilgili tüm bütünleşme aşamaları ile kusursuzca gelişmiş antropomorfik varlıkla birlikte en temel şeklini oluşturacaktır. Doğaüstü vasıtaya olan bu inançlarla birlikte bir yandan şansın tahmin edilen gerekleriyle uyuşmak ve diğer yandan ilahi varlığın gizemli buyruklarına neredeyse bağnazca teslim oluş için içgüdüsel bir davranış şekillenmesi birlikte gider.

Bu bakımdan eğlence mizacı ile suçlu sınıfların mizacı arasında bir ilişki vardır ve bu ikisi antropomorfik tarikata meyilli mizaçla ilişkilidir. Suçlu ve eğlenen adamların ikisi de ortalama olarak bazı geçerli itikadın taraftarları olmaya daha uygundur, ve ayrıca bağnaz uygulamalara toplumun genel ortalamasına göre oldukça fazla eğilimlidir. Bu sınıfların inanmayan üyelerinin bazı geçerli inançlara dönmeye, inançsızlıkların ortalamasından daha fazla eği-

lim gösterdikleri de belirtilebilir. Bu gözlem gerçeği spor sözcüleri tarafından özellikle daha saf yağmacı atletik sporlar için mazeret bulunurken itiraf edilir. Gerçekten de ısrarla iddia edilir ki spor yaşamının değerli bir özelliği olarak atletik oyunların alışılmış katılımcılarının bir derecede bağnaz uygulamalara parasal bakımdan düşkün olmalarındandır. Eğlenen erkeklerin ve yırtıcı, suçlu sınıfların bağlandığı ya da bu sınıflardan dönme olanların genellikle kendilerine iliştirdikleri itikat normal olarak daha yüksek inanış denilenlerden birisi değil, tamamıyla antropomorfik bir ilahi varlık ile ilgili bir itikattır. Eski, yağmacı insan doğası ilk Sebebe Hıristiyan Aleminin Atıfı, Evrensel Zekâ, Dünya Ruhu ya da Ruhsal Suret gibi spekülatif, gizli inançlar şeklinde sayısal nedensel sıralama kavramı içerisine karışarak eriyen kişilik gibi muğlak kavramlarla tatmin olmamıştır. Atletin ve suçlunun kafa alışkanlıklarının istediği karakterin itikadına örnek olarak Selamet Ordusu diye bilinen kilisenin militan şubesi gösterilebilir. Bu bir miktar alt-sınıf suçlularından celbedilmiştir ve özellikle subayları arasında toplumun tüm nüfusuna göre daha büyük bir oranda spor rekoruna sahip oluşunu da kapsadığı görülür. Kolej sporları bu noktada bir vaka oluşturur. Bu ülkede herhangi bir öğrenci topluluğunda ortaya çıkan aranılır sporcu malzemesinin aynı zamanda baskın biçimde dinsel olduğu ya da en azından spora ve diğer kolej eğlencelerine ilgisi daha az olan öğrencilerin ortalamasına göre daha fazla bağnaz uygulamalara kendini vermiş olduğu kolej yaşamının bağnaz unsurunun temsilcilerince iddia edilir ve bu iddiaya karşı çıkmak için bir temel olmadığı görülmektedir. Teorik temelde beklenebilecek şey budur. Bir bakış noktasından bunun kolej spor yaşamı, spor oyunları ve kendilerini bu konularla meşgul eden kişilere kredi verdiğinin hissedildiği de bu arada belirtilebilir. Kolej sporcularının kendilerini meslek ya da yan meşgale olarak dinsel propagandaya adamaları seyrek değildir ve bu gerçekleşince onların antropomorfik tarikatlardan birisinin propagandacısı olmalarının muhtemel olduğu gözlemlenebilir. Öğretilerinde bir antropomorfik ilahi varlık ve insan öznesi arasında süregelen kişisel statü ilişkisi üzerinde ısrar etmeye meyillidirler.

Kolej erkekleri içinde bu spor ve bağnaz uygulama arasındaki yakın ilişki yeterli bir kötü şöhret gerçeğidir, ancak yeterince aşikâr olsa da dikkat çekilmemiş özel bir hususiyete sahiptir. Kolej

sporu unsurunun çoğunluğunu işgal eden dinsel şevk kendisini sorgusuz bağnazlık ve esrarlı bir iradeye saf ve halinden memnun bir teslimiyet ile ifade etmeye özellikle meyillidir. Böylece bu tercihen örneğin Genç Erkeklerin Hıristiyan Derneği ya da Genç Kişilerin Hıristiyan Gayreti Cemiyeti gibi harici itikat biçimlerinin yayılması ile kendilerini meşgul eden avam dinsel öğütlerden birisi ile sıkı ilişki arar. Bu avam örgütler "uygulanan" dini ilerletmek için ve spor mizacı ve eski bağnazlık arasındaki yakın ilişkiyi tartışmayı güçlendirecek ve sağlamca kuracakmış gibi örgütlenmişlerdir, bu avam dinsel örgütler genellikle enerjilerinin önemli bir kısmını spor müsabakaları ve benzeri şans ve beceri oyunlarını ilerletmeye adarlar. Bu türden sporların cazibe amacı olarak bir miktar etkinliğe sahip olduğunun düşünüldüğü bile söylenebilir. Bunlar dine döndürme araçları ve dönmeleri sonrasında bağnaz tutum sürdürmelerinin araçları olarak açık bir biçimde kullanışlıdır. Yani animist duyguya ve kıskandırıcı eğilime uygulama sağlayan oyunlar daha harici tarikatların uygun olduğu kafa alışkanlığının oluşmasına ve korunmasına yardım eder. Böylece, avam örgütlerin elinde bu spor faaliyeti yalnız tam bir kilise rahibinin önceliği olan ruhsal statü yaşamının daha tam açılımına rahip adaylığına ya da memuriyete geçme aracı olarak görev yapar.

Kıskandırıcı ve daha alt animist eğilimlerin uygulamasının bağnaz amaç için esaslı biçimde faydalı olması birçok mezheplerin ruhbanının bu bakımdan avam örgütlerin önderliğini izlemesi gerçeği sayesinde soru dışı sayılabilir. Özellikle uygulanan dinde ısrarcılıklarında avam örgütlere en yakın duran kiliseye ait örgütler bu ya da benzeri uygulamaları geleneksel bağnaz usullerle bağlantılı olarak benimsemede belli yol kat etmiş bulunmaktadır. Ruhban yaptırımları altında cemaatin genç üyeleri içerisinde kıskandırıcı eğilim ve statü duygusunu geliştirmeye çalışan "çocuk tugayları" ve diğer örgütler vardır. Bu yarı-askeri örgütler kıskandırıcı mukayese eğilimini işlemeye ve beyan etmeye ve böylece kişisel efendilik ve kölelik ilişkisini idrak etmek ve onaylamak için doğuştan gelen fırsatları güçlendirmeye çalışır. Ve inançlı kimse cezaya iyi fazilet ile nasıl itaat ve kabul edileceğini bilen ziyadesiyle bir bireydir. Ancak bu uygulamaların besleyip koruduğu düşünce alışkanlıkları antropomorfik tarikatların esasının ancak yarısını oluşturur. Bağnaz yaşamın diğer tamamlayıcı unsuru -animist kafa alışkanlığı-

ruhban yaptırımı altında örgütlenen ikinci bir uygulamalar sahasınca kazanılır ve korunur. Bunlar kilise pazarı veya eşya piyangosunun tip olarak alınabileceği kumar uygulamaları sınıfıdır. Asıl bağnaz uygulamalarla bağlantı içerisinde bu uygulamaların meşruiyet derecesini göstermek için bu eşya piyangoları ve benzeri önemsiz kumar fırsatlarının dinsel örgütlerin ortalama üyelerine daha az bağnaz kafa alışkanlığı olan kişilerden daha etkin şekilde çekici göründüğü işaretlenmelidir.

Tüm bunlar bir taraftan aynı mizacın kişileri antropomorfik tarikatlara meyillendirdiği gibi spora da meyillendirdiği ve diğer taraftan eğlence, belki de özellikle atletik sporlara alışkanlık, bağnaz uygulamalarda tatmin bulan eğilimlerin gelişiminde rol oynadığını iddia eder gibidir. Tersine de, bu uygulamalara alışkanlığın atletik sporlara ve kıskandırıcı mukayese alışkanlığı ve şansa dua için oynanan tüm oyunlara eğilimin artmasını tercih ettiği ortaya çıkar. Esas olarak aynı eğilimler sahası ruhsal yaşamın bu her iki yönünde de ifade bulur. Yağmacı içgüdü ve animist duruş noktasının baskın olduğu barbar insan doğası normalde her ikisine de uygundur. Yağmacı kafa alışkanlığı vurgulanmış bir kişisel kıymet duygusu ve bireylerin göreceli durumu ile ilgilidir. Yağmacı alışkanlığın kurumların şekillenmesinde baskın faktör olduğu sosyal yapı statü üzerine kurulu yapıdır. Yağmacı toplumun yaşam şemasını işgal eden norm, üstün ve aşağılık, asil ve avam, baskın ve hizmetkâr kişiler ve sınıflar, efendi ve köle ilişkisidir. Antropomorfik tarikatlar endüstriyel gelişimin o aşamasından gelmişler ve aynı ekonomik farklılık şemasınca -tüketici ve üretici farklılaşması- ve bunlar aynı baskın efendilik ve hizmetkarlık ilkesince işgal olmuştur. Tarikatlar ilahi varlıklarına, tarikatların şekil aldığı ekonomik farklılaşma aşamasına cevap veren düşünce alışkanlıkları atfederler. Antropomorfik ilahi varlık belli başlı tüm sorulara karşı titiz olmayı kavramıştır ve efendilik ve son hakem olarak güce başvurma alışkanlığını, gücün keyfi uygulanması hakkını savunmaya meyillidir.

Antropomorfik imanın daha sonraki ve daha olgun formülasyonlarında korkunç, varlıklı, esrarlı güçte ilahi kişiliğe atfedilen bu baskın olma alışkanlığı "Tanrı'nın babalığı"na dönüşür. Doğaüstü vasıtanın ruhsal tutumu ve ona atfedilen beceriler hâlâ statü rejimine ait şeylerdir, ancak bunlar artık kültürün yarı-barışçıl aşaması-

nın ataerkil kalıp karakteristiğini üstlenir. Yine de tarikatın bu ileri aşamasında bile bağnazlığın ifade bulduğu uygulamalar; ilahi kişiliği, onun büyüklüğünü ve ihtişamını överek ve hizmetkârlık ve sadakati ikrar ederek yatıştırmayı sürekli hedefler. Teveccüh kazanma ya da ibadet eylemi, böyle yaklaşılan esrarlı güce atfedilen statü duygusuna hitap etmek için tasarlanmıştır. En çok moda olan teveccüh kazanma formülleri hâlâ kıskandırıcı mukayese yapmak veya ima etmektir. Böyle eski bir insan doğası bahşedilmiş antropomorfik ilahi kişiye sadık ilgi bağlanan kişideki benzeri eski eğilimlere kanıt gösterir. Ekonomik teori amacı için, fiziksel ya da fizikötesi olsun sadakat ilişkisi yağmacı ve yarı-barışçıl yaşam şemasının oldukça büyük bir kısmını oluşturan o kişisel hizmetkârlığın bir başka şekli olarak alınmalıdır.

İlahi varlığın baskıcı hükmediş tarzına eğilimli savaşsever reis olarak barbar görüşü erken yağmacı dönem ve günümüz arasında yatan kültürel aşamaları karakterize eden daha yumuşak tarzlar ve daha makûl yaşam alışkanlıkları yolu ile büyük ölçüde yumuşamış bulunmaktadır. Ancak, bağnaz hayalin bu düzelişi ve halen ilahi varlığa atfedilen daha sert davranış ve karakter özelliklerinin neticedeki yatışmasından sonra bile popüler anlayışta ilahi varlığın tabiatı ve doğası olarak çok esaslı bir barbar anlayış kalıntısı hâlâ vardır. Böylece, örneğin ilahi varlığı ve onun insanın yaşam sürecindeki ilişkilerini karakterize ederken konuşmacılar ve yazarlar, hâlâ kıskandırıcı mukayese ile ilgili ifadelerin yanında savaş ve yağmacı yaşam tarzının sözlüğünden ödünç alınan benzetmeleri etkin olarak kullanabilirler. Bu anlamdaki konuşma şekilleri itikadın daha mülayim şeklinin taraftarlarından oluşan daha az savaşsever modern dinleyicilere hitapta bile etkin olarak kullanılır. Popüler konuşmacılarla barbar sıfatların ve mukayese terimlerinin bu etkin kullanımı modern neslin barbar faziletlerin itibar ve değerinin canlı takdirini elde tuttuğunu ve ayrıca bağnaz tutum ile yağmacı kafa alışkanlığı arasında bir derecede uyum olduğunu savunur. Modern ibadet edenlerin, bağnaz hayalin tapındıkları objenin vahşi ve kindar duygu ve eylemlerine atıfta bulunulmasına isyan ettiği varsa bile sadece sonraki bir düşüncedir. Kanlı sıfatların ilahi varlığa uygulanması popüler anlayışta yüksek bir estetik ve şerefli değere sahip olduğu ortak bir gözlem konusudur. Bu, bu sıfatların taşıdığı imaların derin düşünmeyen anlayışımızca gayet kabul

edilebilir demektir.

Gözlerim Lord 'un gelişinin ihtişamını gördü;
O, gazap üzümlerinin yığıldığı yerde bağbozumunu çiğniyor;
Korkunç çevik kılıcının meşum şimşeğini çözmüş;
Hakikati marş ediyor.

Bağnaz kişinin rehber düşünce alışkanlıkları bugünün kollektif yaşamının ekonomik zorunlulukları için kullanışlılığının çoğundan daha çok, yaşayan eski yaşam şeması yüzeyinde hareket eder. Ekonomik örgüt bugünkü kollektif yaşamın zorunluluklarına uyduğu kadar statü rejiminden fazla yaşamıştır ve kişisel hizmetkârlık ilişkisinin faydası ve yeri yoktur. Toplumun ekonomik etkisini ilgilendiği kadar kişisel sadakat ve bu duygunun ifade bulduğu genel zihin alışkanlığı zemini bozan ve beşeri kurumları mevcut durumunu uygun şekilde ayarlanmasını engelleyen kalıntıdır. Kendisini barışçıl, endüstriyel toplumun amaçlarına en iyi veren kafa alışkanlığı maddi gerçekleri basit olarak mekanik sıralamada kesif maddeler şeklinde kabul eden gerçekçilik mizacıdır. Bu, ne cisimlere içgüdüsel olarak animist eğilimler atfeden ne şaşırtıcı olayın açıklaması olarak doğaüstü müdahaleye başvuran ne de olayların gidişatını insan yararına şekillendirmek için görünmez ele başvuran zihin çerçevesidir. Modern şartlar altında en yüksek ekonomik etkenliğin istekleri ile buluşmak için dünya süreci alışkanlık olarak sayısal, heyecansız güç ve sıralama terimleri ile anlaşılmalıdır.

Daha sonraki ekonomik zorunlulukların bakış açısından görüldüğü şekilde bağnazlığa, belki de her durumda daha evvelki ilgili bir yaşamın kalıntısı olarak -durmuş duygusal gelişimin işareti- bakılabilir. Ekonomik yapının esas bakımından hâlâ bir statü sistemi olduğu, toplumun ortalama kişilerin tavırlarının sonuçta kişisel baskınlık ve kişisel hizmetkârlık ilişkisince şekillendiği ve buna uyum sağlandığı veya herhangi bir başka gelenek ya da miras alınmış beceri nedeni ile halkın bir bütün olarak bağnaz uygulamalara kuvvetle meyilli olduğu yerlerde herhangi bir bireyin, toplumun

ortalamasının üstünde olmayan bağnaz zihin alışkanlığı basitçe hakim yaşam alışkanlığının bir ayrıntısı olarak alınmalıdır. Bu ışıkta bağnaz toplumdaki bağnaz bir bireye toplumun ortalamasından ileride olduğundan bir gericilik olayı denilemez. Ancak modern endüstriyel durumun bakış açısından görüldüğü şekilde istisnai bağnazlık -toplumun ortalama bağnazlık seviyesinin önemli derecede üzerine çıkan ibadetsel şevk- tüm durumlardaki gibi atacı bir özellik olarak konulabilir. Doğal olarak bu olayı farklı bir bakış açısından ele almak eşit derecede meşrudur. Bunlar değişik bir maksatla değerlendirilebilir ve burada önerilen tarif diğer tarafa dönebilir. İbadetsel çıkarın ya da bağnaz tadın bakış noktasından konuşurken eşit ikna gücü ile modern endüstriyel yaşam tarafından insanlarda oluşan ruhsal tutumun, inanç yaşamının özgür gelişmesine müsamahasız olduğu söylenebilir. Bu, endüstriyel sürecin evladın hürmetini bertaraf etmek için disiplini materyalizm olan daha sonraki gelişimine oldukça karşı gelebilecektir. Estetik bakış noktasından da yine benzer anlamda bir şey söylenebilir. Ancak bunlar ve benzeri düşünceler her ne kadar maksatları için meşru ve değerli olsalar da tamamı ile bu olayların ekonomik bakış noktasından değerlendirilmesi ile ilgilenen mevcut soruşturmada yerleri yoktur. Antropomorfik kafa alışkanlığının ve bağnaz uygulamalara düşkünlüğün ciddi ekonomik öneminin bizimki gibi bağnaz bir toplumda ekonomik bir olay olarak tartışılması tatsızlıktan başka bir şey olmayan bir konu üzerine daha fazla konuşulmasına bir özür olarak hizmet etmelidir. Bağnaz uygulamalar, yağmacı kafa alışkanlığına eşlik eden ve böylece endüstriyel olarak hizmet görmeyen özelliklerin varlığını gösteren mizacın yardımcı bir endeksi olarak ekonomik öneme sahiptir. Bunlar, bireyin endüstriyel hizmet görürlüğü üzerindeki etkisinin gücü ile kendisinin belli bir ekonomik değeri olan bir zihinsel tutumun varlığını gösterir. Ancak bunlar toplumun ekonomik faaliyetlerini özellikle malların dağıtım ve tüketimi bakımından değiştirmede daha doğrudan öneme de sahiptir. Bu uygulamaların en aşikâr ekonomik davranışı mal ve hizmetlerin bağnaz tüketiminde görülür. Türbeler, tapınaklar, kiliseler, cübbeler, kurbanlar, ayin kitapları, bayram kıyafeti, vs şeklinde herhangi bir tarikatça istenilen törensel şahsi eşya hiçbir maddi amaca hizmet etmez. Bütün bu maddi araçlar bu nedenle değerini düşürmeyi ima etmeden genel olarak gösterişsel israf maddeleri olarak tanımlana-

bilir. Benzeri ruhban eğitimi, ruhban hizmeti, hacılık, oruçlar, bayramlar, ailece ibadetler vb. bu başlık altında tüketilen kişisel hizmet için genel olarak doğrudur. Aynı zamanda bu tüketimin olduğu yerde yerine getirilen uygulamalar antropomorfik kültürün dayandığı düşünce alışkanlıklarının modasını uzatmaya ve temdit etmeye hizmet eder. Bu, statü rejiminin düşünce karakteristiği alışkanlıklarını ileri götürmeleri demektir. Bunlar, modern şartlar altında en etkin endüstri organizasyonuna engel ve önceki düzende ekonomik kurumların bu günkü durumun gerektirdiği yönde gelişimine karşıdırlar. Mevcut amaç için, bu tüketimin doğrudan etkileri kadar dolaylı etkileri de toplumun canlılığını azaltmak tabiatındadır. Ekonomik teoride o zaman, yaklaşık sonuçları düşünülünce, antropomorfik bir ilahi kişiliğin hizmetindeki mal ve çaba tüketimi toplumun canlılığının azalması anlamındadır. Bu tüketim sınıfının daha uzak, dolaylı, ahlaksal etkileri kısa bir yanıt vermez ve burada yer alamayacak bir sorudur.

Yine de bağnaz tüketimin diğer amaçlı tüketime kıyasla genel ekonomik karakterini not etmek yerinde olacaktır. Malların bağnaz tüketimini arttıran güdü ve amaçlar alanının bir göstergesi hem bu tüketimin kendisinin hem de uygun olduğu genel kafa yapısının kıymetinin değerlendirilmesine yardımcı olacaktır. Barbar kültürü zamanında toplumun üst sınıfında antropomorfik ilahi varlığın hizmetine giden tüketim ile aylak centilmenin -reis ya da ata- hizmetine giden arasında esasta bir güdü aynılığı değilse bile çarpıcı bir paralellik vardır. Hem reis hem de ilahi varlık durumunda hizmet edilen kişinin çıkarı için ayrılmış pahalı binalar mevcuttur. Bu binalar ve hizmet sırasında bunları tamamlayan mallar cins ve vasıf olarak olağan olmamalı, daima büyük bir israf unsuru göstermelidir. Ayrıca bağnaz binanın yapı ve tertibatında değişmez şekilde eski biçimde olduğu da not edilebilir. Böylece, hem reisin hem de ilahi varlığın hizmetçileri de özel, şatafatlı karakterde kıyafetler giyinmiş olarak huzura çıkmış görünmelidir. Bu kisvenin karakteristik ekonomik özelliği ikincil özelliği olan -ruhban hizmetçilerin barbar hükümdarın hizmetçileri ya da maiyetinin durumuna göre daha vurgulanmıştır- bu divan giysisinin mutlaka bir derecede eski moda olması gerektiği ile birlikte normalde vurgulanan gösterişsel israftan fazla olmasıdır. Ayrıca toplumun avam üyelerinin huzura çıkarken giydikleri kıyafet günlük giysilerinden daha pahalı

cinsten olmalıdır. Burada yine reisin ve mabedin meclis salonlarının kullanımları arasındaki paralellik oldukça iyi belirtilmiştir. Bu bakımdan giyside, esaslı özelliği ekonomik bakımdan bu durumlarda giyilen giysilerin herhangi bir endüstriyel iş ya da maddi faydası olan meşgaleye alışkanlıksal bağlılığa olabildiğince az îma taşıması olan belli bir törensel "temizlik" istenir. Gösterişsel israf ve endüstrinin izlerinden törensel temizlik istenmesi kisveye ve daha düşük derecede kutsal bayramlarda yani ilahi varlık ya da doğa üstü aylak sınıfın bazı daha alt kademe üyeleri için ayrılan -tabu- günlerde tüketilen yiyeceklere de genişler. Ekonomik teoride kutsal bayramlar açık şekilde adına tabunun empoze edildiği ve şanı için bu günlerde faydalı çalışmadan ayrı durmanın zorluğa alışmak olarak kabul edildiği ilahi varlık ya da aziz adına yerine getirilen bir aylaklık sezonu olarak yorumlanmalıdır. Bütün bu bağnaz başkası namına aylaklık sezonlarının karakteristik özelliği insana faydalı tüm faaliyete hemen hemen tam bir tabudur. Oruç günlerinde kazandırıcı işlerden ve insan yaşamını (madden) ileri götürecek tüm araştırmalardan gösterişsel uzaklaşma tüketicinin rahatına ya da yaşam bütünlüğüne sebep olan türden tüketimden zorunlu uzaklaşma ile daha da vurgulanmıştır.

Laik bayramların çok yalın sapma ile aynı orijinden olduğu işaret edilebilir. Bunlar gerçek kutsal günlerden bir ölçüde aziz ilan edilmiş bulunan, kralların ve büyük adamların yarı-kutsal doğum günlerinin ara sınıfından, onarıma gerek olduğu hissedilen belirli bazı olay ya da bazı çarpıcı gerçekleri şereflendirmek veya itibarını yükseltmek niyetiyle ayrılan isteyerek icat edilmiş bayrama doğru şekil değiştirirler. Bir olayın ya da bilginin şanını arttırmak aracı olarak başkası namına aylaklığın kullanılmasındaki bu daha da öte inceliş en iyi şekli ile en son uygulamasında görülür. Bazı toplumlarda başkası namına bir aylaklık günü olarak İşçi Bayramı konulmuştur. Bu uygulama emek gerçeğinin prestijini faydalı çalışmadan zorunlu uzaklaşmanın eski, yağmacı yöntemi ile arttırmak için tasarlanmıştır. Bu genel emek bilgisi çalışmaktan ayrılarak parasal gücün kanıtlanmasına itibar edilmesini ima eder.

Kutsal bayramlar ve genelde bayramlar halk bütünü üzerinde zorunlu bir haraç tabiatındadır. Bu haraç başkası namına aylaklık ile ödenir. Ve oluşan onursal etki itibarı için bayramın kurumlaştı-

rıldığı kişi ya da gerçeğe atıfta bulunur. Böyle bir başkası namına aylaklık öşürü doğa üstü aylak sınıfının tüm üyelerinin bahşişidir ve onların iyi şöhreti için vazgeçilmezdir. *Un saint qu'on ne chôme pas* gerçekten de şeytani günlere düşen azizdir.

Avam üzerindeki bu zorunlu başkası namına aylaklık öşürü yanında vakti tamamı ile benzeri bir hizmete ayrılmış özel kişiler sınıfı -çeşitli rahipler ve rahip amirleri- vardır. Bu yalnızca kaba işçilikten uzak olmanın özellikle insanın dünyevi iyiliğine yararlı ve katkıda bulunduğu için ruhban sınıfının yalnızca bir görevi değildir. Ruhban sınıfının durumunda tabu daha ileri gider ve çalışmaya başvurmaya alçalmadan bile dünyevi kazanç aramalarına karşı hüküm şeklinde bir incelik ekler. Maddi kazanç araması veya dünyevi meseleler düşünmesi durumunda ilahi varlığın hizmetçisinin değersiz olduğu ya da daha çok hizmetçisi olduğu ilahi varlığın itibarının değersiz olduğu hissedilir. "Tüm rezil şeyler içerisinde Tanrı'nın rahibi imiş gibi yapan ve kendi rahatına ve ihtiraslarına rahip olan adam en rezilidir."

Bağnaz uygulama konularında eğitilmiş zevk, insan yaşamının bütünlüğüne yardımcı türden eylem ve icraat ile antropomorfik ilahi varlığın iyi şöhretine yardım edenlerin arasını çizmekte fazla zorlanmaz; ve ideal barbar şemada ruhban sınıfının faaliyeti tamamı ile bu çizginin beri tarafında kalır. Ekonominin alanı içerisinde kalanlar rahipliğin en iyi mertebesinin uygun merak seviyesinin altında kalır. Bu kuralın örneğin ortaçağ keşiş tarikatlarının (üyeleri gerçekten bazı faydalı amaçlar için çalışırlardı) oluşturduğu açık istisnaları kuralı tekzip etmez. Ruhban sınıfının bu uzak tarikatları terimin tam anlamı ile bir rahiplik unsuru değildir. Ve üyelerini hayatlarını kazanmaya teşvik eden bu rahipliği şüpheli tarikatlar mevcut bulundukları toplumlarda âdet duygusuna karşı gelerek itibarsızlığa düştükleri de dikkate değer.

Rahip elini mekanik olarak üretici işe sürmemelidir, ancak büyük ölçüde tüketmelidir. Ama onun tüketimi bakımından bile bu kendi rahatına veya yaşam bütünlüğüne açık biçimde yardımcı olmayacak şekiller alması gerektiği, daha önceki bir bölümde açıklandığı gibi kıskandırıcı tüketime hükmeden kurallara uyması gerektiği not edilmelidir. Normal olarak ruhban sınıfı için iyi beslenmiş ya da çok neşeli huylu görünmeleri iyi bir şekil değildir. Ger-

çekten de daha incelikli tarikatların bir çoğunda bu sınıfın başkası namına tüketiminin dışındakilerine karşı yasaklama sıklıkla insan etinin çile çekmesini emretmeye kadar gider. Ve modern endüstriyel toplumda inancın en son formülleri ile örgütlenmiş bulunan modern mezheplerde bile bu dünyanın iyi şeylerinden yararlanmadaki tüm hoppalık ve aleni zevkin gerçek ruhban terbiyesine yabancı olduğu hissedilir. Görünmez sahibin bu hizmetçilerinin sahiplerinin iyi şöhretine tahsis edilmiş değil kendi amaçlarına uygulanan bir hayat yaşadıklarını her ne ima ederse duyarlığımıza esaslı ve ebedi bir şeyin yanlış olduğu sertçe dokunur. Bunlar hizmetçi olsalar bile çok yüksek bir sahibin hizmetçileri olarak ödünç alınan bu ışığın gücü ile sosyal ölçekte yüksek rütbelidirler. Onların tüketimi başkası namına tüketimdir, ve ileri tarikatlarda efendilerinin maddi kazanca gereksinimi olmadığından meslekleri tam anlamı ile başkası namına aylaklıktır. "Böylece her ne yersen ya da içersen veya her ne yaparsan hepsini Tanrı'nın ihtişamı için yap."

Avam ilahi varlığın hizmetçileri olarak algılanma bakımından rahibe benzedikçe atfedilen bu başkası namına karakterin avam kişinin yaşamına o kadar eklendiği ilave edilebilir. Bu sonucun uygulama sahası oldukça geniştir. Bu özellikle insanın yaşamını onun ruhsal hakiminden doğrudan hizmetçi tasarruf hakkı ile sürdürdüğü addedildiği yerlerde dinsel yaşamın zahitlik, sofuluk, münzevilik gibi reformu ya da eski hale getirilmesi gibi hareketlere uygulanır. Yani rahiplik kurumunun tükendiği ya da yaşam maskelerinde ilahi varlığın doğrudan ve sahip varlığının istisnai canlı duygusunun bulunduğu yerlerde avamın ilahi varlıkla doğrudan hizmetçi ilişkisi içerisinde olduğu addedilir ve yaşamı sahibinin itibarını zenginleştirmeye yönelik başkası namına aylaklık uygulaması olarak tercüme edilir. Bu tür geri dönüş durumlarında bağnaz tutumun baskın gerçeği olarak aracısız hizmetçilik ilişkisine dönüş mevcuttur. Bu şekilde fazilet aracı olarak gösterişsel tüketim ihmal edilerek; vurgu, çok sade ve rahatsız edici başkası namına aylaklığın üzerine atılır.

Rahiplik yaşamının bu tanımının tam meşruluğu hakkında modern rahipliğin önemli bir payının bir çok ayrıntıda düzenden ayrıldığı temelinde bir şüphe kendini gösterecektir. Düzen bir ölçüde

eski kurulu inançlar ya da uygulamalar şemasından ayrılmış mezheplerin rahiplerine iyi uymaz. Bunlar en azından gösterişsel ya da izin verici olarak avamın dünyevi refahını kendileri kadar düşünürler. Yalnız kendi ailelerinin mahremiyeti içerisinde değil, sıkça halk önünde bile bu tarz yaşam hem gösterişsel sadelik hem de levazımın eksikliğinde laik kafalı kişilerinkinden aşırı derecede farklı değildir. Bu en çok en uzaklara sapmış meslekler için doğrudur. Bu itiraza karşı burada rahipliğin yaşam teorisindeki uyumsuzluklar ile değil, bu ruhban bütününün düzene kusursuz olmayan uygunluğu ile ilgilendiğimiz söylenebilir. Bunlar rahipliğin kısmen ve kusursuz olmayan temsilcileridir ve rahiplik yaşam şemasını otantik ve uzman tarzda gösteriyor şeklinde alınmamalıdır. Mezhep ve tarikatların rahipleri yarım şekillenmiş rahip veya oluşum ya da tekrar kurulma sürecinde olarak tanımlanabilir. Bu tür rahiplik, rahiplik görevinin özelliklerini rahipliğin uyumsuz bölümünün ait olduğu örgütlerin maksatları içerisindeki animizm ve statü dışındaki faktörlerin rahatsız edici varlığına göre yabancı güdüler ve geleneklerle harmanlanıp belirsiz oldukça göstereceği beklenebilir. Rica doğrudan ruhban özelliklerinin ayırımcı ve yetiştirilmiş anlamına sahip herhangi bir kimsenin zevki ya da bir rahibin suçlanmadan ne yapıp ne yapamayacağı üzerine düşünmeye veya eleştiri yapmaya alışmış her toplumun ruhban terbiyesini oluşturan yaygın duyguya yapılmalıdır. En aşırı laik tarikatlarda bile ruhban ve avam yaşam şemaları arasında gözlenecek bir farklılık anlamı vardır. Hiçbir duyarlı kişi yoktur ki daha az sade ya da daha az eski tavır ve kıyafet yönünde üyelerinin geleneksel kullanımdan ayrıldığı tarikatsal ya da ayırımcı rahiplik ideal rahiplik terbiyesinden ayrıldığını düşünmesin. Muhtemelen Batı kültürünün sahası içersinde izin verilebilir hoşgörünün sınırlarının rahiplik görevinin zorunluluklarının normal avamınkinden takdir edilir derecede daha sıkı çizilmediği bir toplum ya da bölüm yoktur. Şayet rahibin kendi ruhban özelliği duygusu etkin şekilde bir sınır empoze etmezse toplumun üzerindeki yaygın adet duygusu genellikle onun uyum sağlamasını veya görevinden ayrılmasını şiddetle iddia eder.

Herhangi bir ruhban bütünün kazanç gayesi ile maaş artışını açıkça isteyebilecek bir üyesi varsa bu çok azdır ve böyle bir beyan rahip tarafından açıkça yapıldı ise cemaati arasında adet duygusuna uygunsuz bulunacağı eklenebilir. Ayrıca bu bağlamda alaylama

ve körlük hariç her kimse kürsüden jeste içgüdüsel olarak içten üzülür ve aşikar sahne oyunu -itibarın kısmen düzeltilmesi- hafiflik hariç rahiplerine saygısının onun herhangi bir yaşam konjonktürü içerisinde herhangi bir hafiflik işareti nedeni ile zedelemediği kimse yoktur. Mabede ve ruhban görevine uygun kelimeler herhangi bir günlük etkin yaşamdan hiç ya da çok az îma taşımalı ve modern ticaret ya da sanayinin sözlüğünden almamalıdır. Benzer şekilde birisinin adet duygusu endüstriyel ve diğer tamamıyla insani soruların rahibin ellerinde fazla ayrıntılı ve gizli kurcalanması ile derhal saldırıya uğrar. Vaaz konuşmasında adetin eğitilmiş duygusunun altında iyi yetişmiş bir rahibin dünyevi çıkarlar tartışmasından vazgeçmesine izin vermeyeceği belli bir genellik seviyesi vardır. İnsani ve dünyevi sonucu olan bu meseleler konuşmacının laik işlerdeki çıkarının yalnızca ancak bunları izin verecek teveccüh gösterecek bir sahibi temsil ettiğini îma edebilecek derecede bir genelleme ve uzak tutma ile uygun şekilde idare edilir.

Rahipliği burada tartışma konusu olan uygunsuz mezhep ve tarikatların kendi aralarında ideal rahiplik yaşam şemasına uygunluk derecesinde farklılaştıkları da ayrıca not edilmelidir. Genel olarak bu bakımdan farklılaşmanın göreceli olarak daha yeni tarikatlarda özellikle başta alt orta sınıf cemaate sahip yeni tarikatlarda en fazla olduğu bulunacaktır. Bunlar genelde, bu örgütlere çokça giren öğrenme ya da eğlence arzusu gibi bağnaz tutumun ifadeleri olarak sınıflandırılamayacak insani, hayırsever ya da diğer güdülerin geniş bir karışımını gösterirler. Uygunsuz ya da ayrımcı hareketler genellikle bazıları rahiplik görevinin dayandığı statü duygusundan farklı güdüler karışımından oluşmuştur. Bazen gerçekten de güdü büyük ölçüde statü sistemi karşısında bir geri dönüştür. Durum bu olunca rahiplik kurumu dönüşümde en azından kısmen parçalanır. Böyle bir örgütün konuşmacısı özel bir rahip sınıfının üyesi ve bir ilahi varlığın konuşmacısından çok başlangıçta örgütün hizmetçisi ve temsilcisidir. Ve yalnızca yavaş bir uzmanlaşma süreci sayesinde sonraki nesillerde bu konuşmacı rahiplik otoritesinin tüm kisvesi ve buna yardımcı sadeliği, eski ve başkası namına yaşam tarzı ile birlikte rahip pozisyonunu geri kazanır. Benzeri böyle bir geri dönüşten sonra bağnaz ritüelin parçalanması ve yenilenmesi için de doğrudur. Rahiplik görevi, rahipsel yaşam şeması ve bağnaz uygulamalar planı insanın ısrarlı bağnaz adet duygusu doğa üstü o-

landan çıkarlarına dokunan sorulardaki önceliğini tekrar ortaya koyacağından yalnızca yavaş yavaş, anlaşılmaz şekilde ve ayrıntılarda az çok farklılıklarla eski haline gelir, ve örgütün refahı arttıkça aylak sınıf bakış noktası ve düşünce alışkanlıkları edineceği de eklenmelidir.

Rahip sınıfın ötesinde ve yükselen hiyerarşi içerisinde normalde azizlerin, meleklerin -ya da etnik kültlerdeki bunların eşdeğerleri- insanüstü, başkası namına aylak sınıfı gelir. Bunlar incelikli bir statü sistemine göre kademe olarak bir diğerinin üzerine yükselir. Statü prensibi, tüm hiyerarşi sistemi boyunca hem görünür hem de görünmez şekilde gider. Bu birkaç insan üstü hiyerarşi düzeninin bu iyi şöhreti ayrıca genellikle belli bir başkası namına tüketim ve başkası namına aylaklık haracı gerektirir. Birçok durumda buna bağlı olarak bunların hizmetine daha önceki bir bölümde ataerkil sistem altındaki bağımlı aylak sınıf için doğru olduğu bulunan hemen hemen aynı tarzda kendileri namına aylaklık yapan hizmetçiler veya bağımlılar alt düzeni hizmetlerini onlara adamış bulunmaktadır.

İyice düşünmeden bu bağnaz uygulamalar ve bunların îma ettiği mizaç özelliğinin ya da tarikat içerisinde oluşan mal ve hizmetlerin tüketiminin modern toplumun aylak sınıfı ile ya da modern yaşam şemasında bu sınıfın temsilcisi olduğu ekonomik güdülerle ilgili olarak nasıl durduğu ortaya çıkmayabilir. Bu amaçla bu ilişkiyi sağlayan bazı gerçeklerin özet yorumu faydalı olacaktır.

Bu tartışmanın daha önceki bir pasajından bu günün kollektif yaşam maksadı için özellikle modern toplumun endüstriyel etkinliğini ilgilendirdiği kadarı ile bağnaz mizacın karakteristik özellikleri yardımcı olmaktan fazla engelleyici olduğu ortaya çıkar. Buna bağlı olarak modern endüstriyel yaşamın insan doğasının bu özelliklerini endüstriyel süreçle doğrudan ilişkili sınıfların ruhsal yapısından seçici biçimde yok etme eğiliminde olduğu anlaşılmalıdır. Yaklaşık olarak bağnazlığın etkin endüstriyel toplum denilebilecek şeyin üyeleri arasında azaldığı ya da işe yaramaz olmak eğiliminde olduğu doğrudur. Aynı zamanda bu beceri ya da alışkanlık toplumun yaşam süreci içerisine bir endüstriyel faktör olarak doğrudan ya da öncelikle girmemiş sınıflar arasında çok daha büyük bir kuvvetle canlı kalır.

Endüstriyel sürecin içinde olmaktan çok onun sayesinde yaşayan daha sonraki bu sınıfların kabaca iki kategoriden oluştuğuna işaret edilmişti: *(1) ekonomik durumun stresinden korunan gerçek aylak sınıf,* ve *(2) aşırı strese maruz alt sınıf suçluları dahil fakir sınıflar.* İlk sınıfın durumunda bu sınıfı düşünce alışkanlıklarını değişen koşullara uyduracak hiçbir etkin ekonomik baskı olmadığından eski bir kafa alışkanlığı direnç gösterirken, ikincisinde endüstriyel etkinliğin değişen gereklerine kendi düşünce alışkanlıklarını ayarlamadaki başarısızlığın sebebi gıdasızlık, yani modern bakış noktasına sahip olma ve alışma fırsatının eksikliği ile birlikte ayarlamayı kolayca yapabilmek için gereken böyle bir enerji fazlasının olmamasıdır.

Modern endüstriyel yaşamın telkin ettiği görüş noktasından olaylar alışkanlıkla makine sıralamasının sayısal ilişkisi altında bulunan fakir sınıflar yalnızca bu görüş noktasını ilgilendiren daha yeni bilim genellemelerine uymak ve benzemek için gereken azıcık aylaklıktan yoksun olmakla kalmayıp genelde parasal üstlerine maddi bakımdan statü rejimine uygun düşünce alışkanlıklarından azat olmayı geciktirecek şekilde bir kişisel bağımlılık veya hizmetçilik ilişkisi içinde bulunurlar. Sonuç bu sınıfların bir ölçüde esas açıklaması bağnazlığın bir özelliği olduğu sağlam bir kişisel statü duygusu olan genel kafa alışkanlığını sürdürmektir.

Avrupa kültürünün daha eski toplumlarında soydan aylak sınıfı fakir halk kütlesi ile birlikte çalışan orta sınıfın ortalamasından, bu sonraki karakterde önemli bir sınıf nerede mevcut ise orada kendisini bağnaz uygulamalara daha yüksek derecede verir. Ancak bu ülkelerin bazılarında yukarıda adlandırılan iki muhafazakar insan kategorisi neredeyse bütün halkı kapsar. Bu iki sınıfın geniş şekilde hakim olduğu yerde bunların gücü popüler duyguyu önemsenmeyen orta sınıftaki mümkün olan her sapkın eğilimi bastıracak kadar şekillendirir ve tüm toplum üzerine bağnaz bir tutum empoze eder.

Bu doğal olarak bağnaz uygulamalara müstesna derecede uygun türde toplumların ya da sınıfların bununla ya da bu iman amentüsü ile ilgilenmeye alışkın olabileceğimiz herhangi bir ahlak kuralının hususlarına herhangi bir müstesna derecede uyum sağlamaya çalıştığını söylemek için oluşturulmuş olmamalıdır. Bağnaz

düşünce alışkanlığının büyük kısmının kendisi ile birlikte On Emir 'in ya da genel hukuk hükümlerinin sıkı bir uygulamasını taşımasına gerek yoktur. Gerçekten de Avrupa toplumlarının suç yaşamının gözlemcileri için suçlu ve sefih sınıfların halkın ortalamasından oldukça daha bağnaz ve daha safça böyle oldukları alelade bir şeydir. İçerisinde bağnaz tutumdan göreceli muafiyetin aranacağı parasal orta sınıf ve kanuna uyan vatandaşları oluşturanlar bunlardır. Daha yüksek inançların ve uygulamaların kıymetini en iyi değerlendirenler bunların hepsine itiraz ederek alt sınıf suçlularının bağnazlığının sahte ya da daha iyisi batıl bağnazlık olduğunu söyleyebilirler, soru kuşkusuz iyi seçilip doğrudan ve kuvvetle istenen amaca gitmektedir. Ancak mevcut araştırmanın amacı için bu ekonomi ötesi, psikoloji ötesi farklılıklar ortaya çıkarıldıkları amaç için ne kadar geçerli ve ne kadar kesin olursa olsunlar dışarıda bırakılmak zorundadır.

Bağnaz uygulama alışkanlığından sınıfın azat edilmesi bakımından neyin gerçekten yer aldığı rahiplerin daha sonraki -kiliselerin zanaatçı sınıfların sempatisini yitiriyor ve onlar üzerindeki hakimiyetini yitiriyor- şikayeti ile gösterilmiştir. Aynı zamanda halen genelde öyle adlandırılan orta sınıfın özellikle bu sınıfın yetişkin erkek kısmı bakımından kilise desteğindeki samimiyetini azalttığına inanılmaktadır. Bunlar halen bilinen olaylardır ve bu gerçeklere basit bir başvurunun çizilen genel durumu yeterince ortaya çıkaracağı görülebilir. Popüler kilise devamlılığı ve kilise üyeliği genel olaylarına böyle bir müracaat burada öne çıkan sunum için yeterince ikna edici olabilir. Ancak yine de olayların akışını ve bugünün daha ileri endüstriyel toplumlarının ruhsal tutumundaki bu değişikliği sağlayan belli güçleri biraz ayrıntılı izlemek amaca uygun olacaktır. Bu, ekonomik sebeplerin insanların düşünce alışkanlıklarının laikleşmesine doğru çalışma tarzını göstermeye hizmet edecektir. Bu bakımdan bu toplum herhangi bir eşit derecede önemli endüstriyel toplumun harici koşulları ile en az engellenmiş olanı bulunduğundan Amerikan toplumu müstesna bir ikna edici örnek olacaktır.

Normalin istisnalarına ve ara sıra uzaklaşmalara gereken izin verildikten sonra durum burada şimdi oldukça kısa özetlenebilir. Genel kural olarak ekonomik etkinliği ya da entelektüelliği veya

her ikisi birden düşük olan sınıflar Güney 'in siyahi halkında, alt sınıf yabancı halkın çoğunluğunda, kırsal halkın çoğunluğunda, özellikle eğitimde, endüstrilerinin gelişim aşamasında veya toplumun kalanı ile endüstriyel temas bakımından geri bölgelerde olduğu gibi kendine has biçimde bağnazdır. Özellikli ya da soydan fakir sınıf veya apayrı bir suçlu ya da ahlâksız sınıf gibi sahip olduğumuz kesimlerde -gerçi bu ikincileri arasında bağnaz kafa alışkanlığının şansa ve şamanist uygulamaların etkisine saf bir animist inanç şeklini alması belki de herhangi bir geçerli imana resmi bağlılık şeklini almasından daha sıktır- bu böyledir. Zanaatçı sınıf, diğer yandan geçerli antropomorfik inançlardan ve tüm bağnaz uygulamalardan fena şöhreti ile ayrı düşmektedir. Bu sınıf, gizlenmeyen kişisellik yokluğu, işin gerçeği sıralaması, ve sebep sonuç kanununa koşulsuz uygunluğun sürekli tanınmasını isteyen modern organize endüstrinin karakteristik entelektüel ve ruhsal stresine özel bir derecede maruzdur. Bu sınıf aynı zamanda uyum işine enerji payı bırakmayacak kadar az beslenmiş ya da aşırı çalışmış değildir.

Amerika'daki alt ya da aylaklığı şüpheli sınıf -orta sınıfa genellikle böyle denilir- biraz tuhaftır. Bu, ibadet yaşamı bakımından Avrupalı karşıtlarından farklıdır ama özde değil derece ve yöntemde farklıdır. Bu sınıfın büyük kolaylıkla bağlandığı inançların antropomorfik içeriği göreceli olarak fakir olsa bile kiliseler bu sınıfın parasal desteğine halâ sahiptirler. Aynı zamanda etkin orta sınıf cemaati birçok durumda belki az çok uzaktan kadın ve çocuklar cemaati olmaya eğilimlidir. Aralarında içersinde doğmuş oldukları geçerli inancın çizgilerine belli bir memnun, saygılı muvafakat büyük ölçüde yaşadığı halde orta sınıfın yetişkin erkekleri içersinde önemli derecede ibadet şevki eksikliği mevcuttur. Günlük hayatları endüstriyel süreç ile az ya da çok sıkı bir temasta geçer. Bağnaz uygulamaları kadınlara ve çocuklarına delege etme eğilimindeki bu tuhaf cinsel farklılık en azından kısmen orta-sınıf kadınlarının büyük ölçüde (başkası namına) aylak sınıf olması gerçeğindendir. Aynısı daha düşük derecede daha alt zanaatçı sınıfların kadınları için de doğrudur. Bunlar daha önceki bir endüstriyel gelişim aşamasında el değiştiren bir statü rejimi altında yaşarlar ve böylece genellikle onları her şeyde eski görüşlere meyil ettiren zihin çerçevesi ve düşünce alışkanlıklarını korurlar. Aynı zamanda bunlar en-

düstriyel süreçle genelde modern endüstriyel amaç için modası geçmiş bu düşünce alışkanlıklarını kırmaya kuvvetle eğilimli olacak kadar doğrudan organik ilişkide değildirler. Yani, kadınların başkası namına bağnazlığı medeni toplum kadınlarının büyük ölçüde ekonomik durumlarına borçlu oldukları o muhafazakarlığın özel bir ifadesidir. Modern erkek için ataerkil statü ilişkisi hiç bir manada yaşamın baskın özelliği değildir; ancak diğer yandan kadınlar için ve özellikle üst-orta sınıf kadınları için bulundukları şekilde "evsel küre" lerine tanım bakımından ve ekonomik koşullarla kapanmış olduklarından bu ilişki yaşamın en gerçek ve en şekillendirici faktörüdür. Bağnaz uygulamaları ve genel olarak hayatın gerçeklerini kişisel statü bakımından yorumlamayı tercih eden kafa yapısı da böyledir. Kadının günlük ev hayatının mantığı ve mantıksal süreci doğa ötesi ülkesine taşınmıştır, ve kadın kendisini evde ve erkeğe büyük ölçüde yabancı ve budalaca gelen bir fikir alanı içinde hoşnut bulur.

Yine bu sınıfın erkekleri genelde saldırgan veya coşkulu türden dindarlık olmasa bile dindarlıktan da mahrum değildir. Üst orta sınıfın erkekleri çoğunlukla bağnaz uygulamalara karşı zanaatçı sınıf erkeklerinden daha memnun bir tutum alırlar. Bu belki kısmen sınıfın kadınları için doğru olanın daha küçük ölçüde erkekler için de doğru olduğu söylenerek açıklanabilir. Bunlar takdir edilecek kadar korunmuş bir sınıftır ve karı-koca hayatlarında ve hizmetçi kullanma alışkanlıklarında hâlâ devam eden ataerkil statü ilişkisi eski kafa alışkanlığını muhafaza etme rolünü oynayabilir ve düşünce alışkanlıklarının geçirdiği laiklik süreci üzerinde geciktirici bir etki yapabilir. Amerikan orta sınıf adamının ekonomik toplum ile ilişkileri yine bu arada lâyıkıyla gösterilebilir ki; ekonomik faaliyetlerine sıklıkla bir miktar ataerkil ya da yarı-yağmacı karakter katılsa bile genelde oldukça yakın ve titizdir. Bu sınıf içerisinde itibarı iyi olan ve sınıfın düşünce alışkanlıklarını en fazla biçimlendiren meslekler daha önceki bir bölümde benzeri bağlamda anlatılan parasal mesleklerdir. Keyfi kumanda ve teslimiyet ilişkisi önemli ölçüde mevcuttur ve yağmacı dolandırıcılığa uzaktan akraba hiçbir kurnazca uygulama bulunmaz. Tüm bunlar bağnaz tutumun alışık olduğu yağmacı barbarın hayat düzlemine aittir. Ve buna ilaveten bağnaz uygulamalar kendilerini bu sınıfa şöhret temelinde emanet eder. Ama dindarlığa olan bu sonraki teşvik kendi başına

muameleye lâyıktır ve şimdi bu anlatılacaktır.

Güney hariç Amerikan toplumunda soydan gelen hiçbir önemli aylak sınıf bulunmaz. Bu Güneyli aylak sınıf ülkenin diğer taraflarındaki eşdeğer parasal durumda herhangi bir sınıftan daha fazla bağnaz uygulamalara kendisini vermiştir. Ayrıca Güney'in amentüsünün Kuzey'deki karşıtlarınınkinden daha eski moda bir biçimde olduğu iyi bilinmektedir. Güney'in bu daha eski ibadet yaşamı ile uygun olan bu bölgenin daha düşük endüstriyel gelişimidir. Güney'in mevcut endüstriyel organizasyonu özellikle Amerikan toplumu tümüyle alındığında şu âna kadar daha ilkel bir karakterdedir. Bu, mekanik cihazların azlığı ve kabalığında el sanatına yakındır ve daha fazla efendilik ve hizmetçilik unsuru vardır. Ayrıca bu bölgenin tuhaf ekonomik koşullarına borçlu olarak, hem beyaz hem siyah, Güneyli nüfusun daha bağnaz oluşu birçok yönden endüstriyel gelişimin barbar aşamalarını hatırlatan yaşam şeması ile ilişkili olduğunu da not etmek gerekebilir. Bu nüfus içerisinde örneğin; düellolar, kavgalar, kan davaları, sarhoşluk, at yarışı, horoz dövüşü, kumar, erkeğin seksüel bakımdan kendini tutamaması (önemli sayıda melez ile kanıtlanmıştır) gibi eski karakterde tecavüzler başka yerlere göre daha yaygındır ve daha az itiraz görür. Ayrıca daha canlı bir onur duygusu -sportmenlik ifadesi ve yağmacı hayatın türevi- mevcuttur.

Kuzey'in daha zengin sınıfı bakımından kelimenin en iyi anlamı ile ilk başta Amerikan aylak sınıfında soydan gelen bir ibadet tutumundan bahsetmek pek mümkün değildir. Bu sınıf bu bakımdan iyi şekillenmiş aktarılan alışkanlık, hatta özel yerel geleneklere sahip olmak için fazla yeni bir gelişimdir. Yine de burayı geçerken bu sınıfın içerisinde geçerli amentülerden bazılarına en azından sözde ve biraz da gerçek görünen bağlılığı kabullenmeye algılanabilir bir eğilim olduğu not edilebilir. Ayrıca, nikâhlar, cenazeler ve benzeri onursal olaylar bu sınıf içerisinde özel derecede dinsel bir koşulda oldukça tek biçimde merasimleştirilmiştir. Bu inanca bağlılığın bağnaz kafa alışkanlığına ne kadar gerçek bir dönüş olduğunu ve yabancı ideallerden ödünç alınan itibar kanunlarına dışsal uyum maksadı için farz edilen koruyucu taklitçilik olayı şeklinde ne kadar sınıflandıracağını söylemek olanaksızdır. Özellikle üst sınıf tarikatlarının gelişim sürecinde neredeyse özel derecede a-

yinsel uygulama ile hükmetmek için esaslı bir ibadet eğiliminin mevcut olduğu görülür. Üst sınıftan ibadet edenler arasında algılanabilir bir kendilerini tapınmanın törensel ve gösterişsel aksesuarlarına göreceli olarak büyük stres yükleyen tarikatlarla ilişkilendirme eğilimi vardır ve üst sınıf üyelerinin baskın olduğu kiliselerde aynı zamanda hizmette ve bağnaz uygulamaların levazımında entelektüel özellikler pahasına ayinsel olanı vurgulama eğilimi mevcuttur. Bu, söz konusu kilisenin göreceli olarak az ayinsel ve kişisel edavat genel gelişimi olan bir mezhebe ait olduğunda bile doğrudur. Ayinsel unsurun bu tuhaf gelişimi şüphesiz kısmen gösterişsel olarak müsrif manzaraların tercih edilmesine bağlıdır ama muhtemelen ibadet edenlerin bağnaz tutumundan da bazı şeyleri kısmen gösterir. İkincisi doğru olduğunda bağnaz alışkanlığın göreceli olarak eski bir şeklini belirtir. Bağnaz uygulamalardaki gösterişli etkilerin baskınlığı kültürün oldukça ilkel aşamalarındaki ve düşük entelektüel gelişimdeki tüm bağnaz toplumlarda fark edilebilir. Bu özellikle barbar kültüründe karakteristiktir. Burada bağnaz uygulamalarda bütün duyu yolları boyunca duygulara doğrudan bir başvuru oldukça tek biçimde mevcuttur. Ve bu af, duygusal başvuru yöntemine dönüş eğilimi, yanlış anlaşılmayacak biçimde bu günün üst-sınıf kiliselerindedir. Bu, daha düşük derecede alt aylak sınıf ve orta sınıfın sadakatini talep eden tarikatlarda algılanabilir. Renkli ışıklara ve parlak manzaralara, sembollerin daha serbest kullanımına, orkestra müziği ve tütsüye dönüş vardır ve kişi "yürüyüş alayları" ve "ilahi koroları"nda ve zengin çeşitli diz çökme manevralarında bile kutsal dans gibi antik bir tapınış ortaklığına dönüşü keşfedebilir.

Bu gösterişli uygulamalara dönüş en iyi örneklerini ve en yüksek vurgulamasını daha üst parasal ve sosyal yükseklikliklerde bulsa bile üst sınıf tarikatlarına hapsedilmiş değildir. Güneyli siyahiler ve nüfusun geri yabancı unsurları gibi toplumun alt sınıf bağnaz bölümünün tarikatları, bu sınıfların geçmişleri ve kültürel seviyelerinden beklenebileceği gibi doğal olarak ritüele, sembolizm ve gösterişli etkilere güçlü bir eğilim gösterirler. Bu sınıflarda ritüel ve antropomorfizm hakimiyeti geçmişten gelen gelişimin devamı şeklindeki gibi bir geri dönüş meselesi değildir. Ancak ibadetin ayinsel ve ilgili özelliklerinin kullanımı diğer yönlere de dağılmaktadır. Amerikan toplumunun ilk günlerinde hakim mezhepler sade

bir basitliğin ayini ve levazımı ile başlangıç yaptı; ama zamanın akışı ile bu mezheplerin önceden reddettikleri gösterişli unsurların çoğunu farklı derecelerde adapte ettikleri herkesçe bilinen bir konudur. Genel biçimde bu gelişme ibadet edenlerin refah ve yaşam kolaylığının artışı ile el ele gitmiştir ve refah ve şöhret bakımından en yüksek seviyedeki sınıflar arasında tam ifadesine ulaşmış bulunmaktadır.

Bağnazlığın bu parasal tabakalaşmasının bağlı olduğu sebepler genel olarak düşünce alışkanlıklarındaki sınıf farklarından bahsedilmesi ile zaten gösterilmiş bulunmaktadır. Bağnazlık bakımından sınıf farklılıkları genel bir gerçeğin özel bir ifadesinden başka bir şey değildir. Alt-orta sınıfın gevşek sadakati ya da geniş olarak bu sınıf içerisinde ana babaya hürmet noksanlığı denilen şey öncelikle makine sanayii ile ilgili olan şehir hakları içerisinde algılanabilir. Genel biçimde şimdiki zamanda kişi meslekleri mühendisliğe ve mekaniğe ulaşan bu sınıflar içerisinde kusursuz bir ana baba hürmeti aramaz. Bu mekanik meslekler bir derecede modern bir gerçektir. Daha önceki zamanların şimdi mekanik tarafından hizmet edilene benzer bir karakterin endüstriyel amacına hizmet eden el sanatçıları bağnazlık disiplini altında benzer şekilde itaatsiz değillerdi. Bu sanayi dalları ile ilgili adamların alışkanlıksal faaliyeti modern sanayi süreci moda olduğundan beri entelektüel disiplini bakımından büyük çapta değişmiştir, ve mekaniğin günlük meşguliyeti sırasında maruz kaldığı disiplin onun düşünce yöntem ve standartlarını günlük işi dışındaki konularda da etkiler. Şimdiki oldukça organize ve kişisel olmayan endüstriyel süreçleri ile tanışıklık animist düşünce alışkanlıklarını bozar. İşçinin görevi mekanik, sakin sıralamalar sürecinde giderek daha da fazla dikkat ve nezaret olmaktadır. Bireyin süreç içerisinde baş ve tipik ana hareketlendirici olmasına elveda, sanayi sürecinin zorlayıcı özelliğinin bireysel el sanatçısının becerisi ve gücü olmasına elveda, olayları kişisel güdü anlamında yorumlama alışkanlığına elveda, ve eğilim bunun ortadan kaldırılmasına yol açacak gerçekler yolu ile önemli ve sürekli bir bozulmaya maruz kalmamasıdır. Ancak daha sonra gelişen endüstriyel süreçler altında birincil güdüler ve bunların sayesinde iş gördüğü araçlar kişisel olmayan; bireysel olmayan bir karakterdedir, genelleştirme temelleri alışkanlıkla işçinin kafasında mevcuttur ve olayları alışkanlıkla anladığı bakış noktası işin gerçeği sı-

ralamasının zorunlu bir idrakidir. İşçinin inanç yaşamını ilgilendirdiği kadarı ile sonuç bağnaz olmayan şüpheciliğe eğilimlidir.

O zaman, bağnaz kafa alışkanlığı en iyi gelişimini nispeten eski kültür altında sağladığı görülür; burada "bağnaz" terimi doğal olarak basitçe bunun antropolojik anlamında kullanılmıştır, ve bağnaz uygulamalara uygun olmak gerçeğinin ötesinde tanımlanan ruhsal tutum bakımından herhangi bir şeye atıfta bulunmaz. Ayrıca bu bağnaz tutumun daha sonra gelişen toplumun daha tutarlı ve organik olarak endüstriyel yaşam sürecine göre yağmacı yaşam modu ile daha uyumlu bir insan tabiatı türünü işaret ettiği de görülür. Bu büyük ölçüde eski, alışılmış kişisel statü duygusunun -efendilik ve hizmetçilik ilişkisi- bir ifadesidir ve bu nedenle yağmacı ve yarı-barışçıl kültürün endüstriyel şemasına uyar, ancak şu ânın endüstriyel şemasına uymaz. Ayrıca bu alışkanlığın en büyük inatçılıkla modern toplumlarda günlük yaşamı endüstrinin mekanik sürecinden en uzak ve ayrıca diğer bakımlardan en muhafazakâr olan sınıflar arasında sürdüğü görülür, ki bu sınıflar alışkanlık olarak modern endüstriyel süreçlerle doğrudan temas içerisinde olup; bu nedenle, teknolojik gereksinimlerin kısıtlayıcı gücüne maruz kalırken olayların bu animist yorumu ve bağnaz uygulamanın üzerinde sürdüğü kimselere saygı gereksizleşme sürecindedir. Ve ayrıca, özellikle mevcut tartışmaya dayanak olarak, bağnaz alışkanlığın modern toplumlarda servet ve aylaklığın en bariz derecede çoğaldığı sınıflarda kapsam ve incelik bakımından bir miktar ilerleme sağladığı görülür. Diğer ilişkilerde olduğu gibi bunda da aylak sınıf kurumu toplumun endüstriyel evriminin daha sonraki aşamalarda ortadan kaldırmaya çalıştığı eski tür insan tabiatını ve eski kültürün unsurlarını muhafaza etmeye ve hatta iyileştirmeye çalışır.

KISKANDIRICI OLMAYAN ÇIKARIN BEKÂSI

Zaman ilerledikçe giderek artan oranda bağnaz uygulamalarıyla antropomorfik itikat ekonomik zorunlulukların baskısı ve statü sisteminin zayıflaması yüzünden ilerleyen bir parçalanmaya maruz kalır. Bu parçalanma ilerledikçe bağnaz tutum ile ne antropomorfik orijinden gelen ne de kişisel kölelik alışkanlığına götürülemeyen belli diğer motifler ve içgüdüler ilişki kurar ve karışır. Daha sonraki ibadet yaşamındaki bağnazlık alışkanlığı ile karışan bu bağımlı içgüdülerin hepsi bağnaz alışkanlık ile ya da olay sıralamasının antropomorfik algılanışı ile tümden uyumlu değildir. Orijini aynı olmayan bunların bağnaz yaşam şeması üzerindeki eylemi de aynı yönde değildir. Birçok yönden bağnaz uygulamalarının kuralları ve kiliseye ve ruhbanlığa ait kurumların bunların esas temeli olarak bulunduğu altta yatan kölelik ya da kıskandırıcı yaşamı engeller. Bu yabancı motiflerin mevcudiyeti sayesinde sosyal ve endüstriyel statü rejimi yavaş yavaş parçalanır ve kişisel kölelik kanunu kırılmamış bir gelenekten türeyen desteği yitirir. Konu dışı alışkanlıklar ve eğilimler bu konunun kapsadığı eylem sahası üzerine el uzatır ve kiliseye ve ruhbanlığa ait yapılar rahipliğin en kuvvetli ve karakteristik gelişim günlerinde olduğu şekildeki bağnaz

yaşam şemasının amaçlarına bir ölçüde yabancı olan başka kullanımlara kısman dönüşür.

Daha sonraki gelişiminde bağnaz şemayı etkileyen bu yabancı motifler içerisinde hayır işleri ve iyi sosyal üyelik motifleri ya da şölen veya daha genel terimlerle insan dayanışması ve sempati duygularının çeşitli ifadeleri söylenebilir. Kiliseye ait yapının bu konu dışı kullanımlarının bunun esasını terk etmeye hazır olabilecek kimselerin bile arasında isim ve biçim olarak yaşamasına maddesel bakımdan katkıda bulunduğu da eklenebilir. Bağnaz yaşam şemasını resmen ayakta tutan motiflerin içerisindeki daha da karakteristik ve daha yaygın yabancı unsur ise antropomorfik içeriğinin ortadan kaldırılmasından sonraki günlerin ibadet eyleminden kalıntı olarak kalan işte bu çevre ile estetik uygunluğunun huşusuz duygusudur. Bu, kölelik motifi ile karışmak sureti ile ruhban kurumunun devamına iyi hizmet vermiştir. Bu estetik uygunluk duygusu ya da içgüdüsü, öncelikle bir ekonomik karakter olmayıp endüstrinin daha sonraki aşamalarının ekonomik amaçları için bireyin düşünce alışkanlığını şekillendirmede önemli dolaylı etkisi mevcuttur; bu bakımdan onun en anlaşılır etkisi daha evvelki, daha uzman statü rejimi aşamalarından gelenek olarak geçmiş bulunan bir şekilde söylenilmiş kendini düşünme taraflılığını hafiflemek yönüne gider. Bu güdünün ekonomik yükünün bu nedenle bağnaz tutumunu engellediği görülür, sonraki kişisel kölelik ve efendilik duygusunun ifadesi olarak bu antitezi beyan ederken ve kendini düşünme çıkarı ile genel insan yaşam sürecinin çıkarları arasındaki ayrılık üzerinde ısrar ederken; ilki antitezin kendisi ile kendisi olmayanın çatışması yolu ile kendini düşünme yanlılığını ortadan kaldırmasa da tadil etmeye çalışır.

Dinsel yaşamın bu kalıntısı -çevre ile ya da genel yaşam sürecine katılım duygusu- hayırseverlik ya da sosyalleşme güdüsü gibi insanların düşünce alışkanlıklarını ekonomik amaç için şekillendirmede yaygın bir biçimde rol oynar. Ancak tüm bu eğilimler sınıfının eylemi bir şekilde belirsizdir ve bunların etkilerini ayrıntılı olarak izlemek zordur. Açık görünse bile yine de tüm bu güdü ya da beceriler sınıfının eylemi formülleştirildiği gibi aylak sınıf kurumunun altını çizen prensiplerine ters bir yöndedir. Bu kurumun temeli, kültürel gelişimde onunla ilişkide olan antropomorfik iti-

katlar gibi haksız mukayese alışkanlığıdır, ve bu alışkanlık şimdiki soru olan tutumların uygulanması ile uyumsuzdur. Aylak sınıf yaşam şemasının esas kanunları zaman ve maddenin gösterişsel israfı ve endüstriyel süreçten çekilmek iken, burada belli beceriler kendilerini ekonomik bakımdan israfın ve yararsız yaşam tarzının azaltılmasında ve ekonomik bakımdan ya da bunun herhangi bir aşamasında veya yönünde olduğuna bakmaksızın yaşam sürecine katılım ya da buna ait olma güdüsü ile ispat eder. Koşulların onların ifadelerini tercih ettiği ya da kendilerini baskın bir şekilde ispat ettiği yerlerde artış sağladığı bu beceriler ve yaşam alışkanlıklarının aylak sınıfın yaşam şemasına karşı çıktığı belli olsa da aylak sınıf şeması altındaki yaşamın gelişiminin daha sonraki aşamalarında görüldüğü gibi sürekli bu becerileri baskı altına almaya ya da kendilerini ifade ettiği düşünce alışkanlıklarından muaf olmaya gayret ettiği aşikâr değildir. Aylak sınıf yaşam şemasının pozitif disiplini tamamen diğer tarafa doğru çalışır. Pozitif disiplininde reçete olarak ve seçici eleme ile aylak sınıf şeması yaşamın her halinde israf kanunlarının ve haksız mukayesenin tam istilacı ve tam baskın başatlığını tercih eder. Ancak bunun negatif etkilerinde aylak sınıf disiplininin eğilimi, şemanın temel kanunlarına göre o kadar kuşkusuzca doğru değildir. Maddi itibar amacı için insan faaliyetini düzenlemede aylak sınıf kanunu endüstriyel süreçten çekilmekte ısrar eder. Yani toplumun züğürt üyelerinin alışkanlıkla çaba sarf ettiği yönlerde faaliyeti men eder. Bilhassa kadınlarda daha özel olarak ilerlemiş endüstriyel toplumların üst sınıf ve üst-orta sınıf kadınları bakımından bu men ediliş, parasal mesleklerin yarıyağmacı yöntemleri ile rekabetli biriktirme sürecinden bile çekilmekte ısrara kadar gider.

İşçilik güdüsünün kıskandırıcı cinsi olarak ortaya çıkan maddesel ya da aylak sınıf kültürü en son gelişiminde haksız mukayese alışkanlığını etkinlik, hatta maddesel bakımlardan ortadan kaldırarak kendi temelini nötralize etmeye başlamaktadır. Diğer yandan, hem erkek hem kadın aylak sınıf üyelerinin kendi eşdeğerleri ile rekabet mücadelesinde yaşamlarını kazanma gerekliliğinden bir derecede muaf oldukları gerçeği bu sınıf üyelerinin yalnızca hayatta kalmalarını değil, sınırlar içerisinde rekabet mücadelesinde gereken becerilerle donanmış olmasalar bile kendi eğilimlerini takip etmelerini mümkün kılar. Yani kurumun en son ve en tam gelişi-

minde bu sınıf üyelerinin yaşam sürmeleri başarılı yağmacı adamı karakterize eden becerilere sahip olmaya ve bunların vazgeçilmez uygulamasına bağlı değildir. Bu becerilerle donatılmış bireylerin hayatta kalma şansı bu nedenle aylak sınıfın üst seviyelerinde rekabetçi sistem içerisinde yaşayan nüfusun genel ortalamasından daha yüksektir.

Daha önceki bir bölümde eski özeliklerin yaşama koşullarını tartışırken aylak sınıfın bu tuhaf durumunun daha evvelki ve eskimiş bir kültürel aşamaya uyan insan doğası tiplerini karakterize eden özelliklerin hayatta kalması için müstesna tercih şansını kullandığı ortaya çıkmıştı. Bu sınıf ekonomik zorunlulukların baskısından korunmuştur ve bu anlamda ekonomik duruma uyum sağlamayı gerektiren güçlerin kaba etkisinde geri çekilmiş bulunmaktadır. Yağmacı kültürün hatırası olan özellikler ve tiplerin aylak sınıf içerisinde ve aylak sınıf yaşam şeması altında mevcudiyetini sürdürmesi daha önce tartışılmıştı. Bu becerilerin ve alışkanlıkların aylak sınıf düzeni içerisinde mevcudiyetlerini sürdürmeleri için müstesna tercih şansları vardır. Yalnızca aylak sınıfın korunmalı maddi durumu böyle bireyleri modern endüstriyel süreç içerisinde hizmet görürlük için gereken beceriler bütünü ile donanmış olmadıkları halde kayırmakla kalmaz; aynı zamanda aylak sınıf itibar kanunları, belli yağmacı tutumların gösterişsel uygulamasını yasaklar. Yağmacı becerilerin uygulama bulduğu işler zenginlik, soy ve endüstriyel süreçten çekilmenin kanıtları olarak hizmet görürler. Aylak sınıf kültürü içerisindeki yağmacı özelliklerin hayatta kalması hem sınıfın endüstriyel muafiyeti yoluyla olumsuz hem de aylak sınıf itibar kanunları ile olumlu biçimde ilerler.

Yağmacılık öncesi vahşi kültürün özelliklerinin yaşaması bakımından mesele bir miktar farklıdır. Aylak sınıfın korunaklı durumu bu özelliklerin de yaşamasını tercih eder; ancak barış ve iyi niyet becerilerinin uygulaması, özellikler kuralının düzeltici yaptırımına sahip değildir. Yağmacılık öncesi kültürün hatırası olan mizaç bahşedilmiş bireyler, sınıfın dışındaki benzeri biçimde donanımlı bireylere kıyasla rekabetçi olmayan yaşama ait bu tutumlara karşı olmak gibi bir maddi gereksinim altında olmadıklarından daha avantajlı bir konuma yerleşmişlerdir ama böyle kişiler, mülkiyet kuralı yağmacı becerilere dayalı yaşam alışkanlıklarını men ettiğinden

hâlâ onları bu eğilimleri dikkate almamaya zorlayan ahlâki kısıtlamalara maruz bırakır. Statü sistemi sağlam kaldıkça ve aylak sınıf amaçsız ve müsrif uğraşılarla açıkça zaman öldürmekten başka endüstriyel dışı faaliyetlere sahip oldukça aylak sınıfın itibarlı yaşam şemasından önemli bir ayrılış beklenmez. O aşamadaki sınıfın içerisindeki yağmacı olmayan bir mizacın ortaya çıkışına münferit bir geri dönüş olayı olarak bakılmalıdır. Ancak insanın eylem eğilimi için itibarlı endüstri dışı çıkış noktaları ekonomik gelişimin ilerlemesi, av hayvanlarının yok olması, savaşların azalması, mülkün sahibi olan hükümetin demode olması ve rahiplik görevinin zayıflaması yoluyla halen başarısızdır. Bu olunca durum değişmeye başlar. İnsan yaşamı bir yönde olmasa da diğer bir yönde ifade bulmak zorundadır ve eğer yağmacı çıkış noktası başarısız ise çare başka yerde aranır.

Yukarıda belirtildiği gibi maddi baskıdan muafiyet, ileri endüstriyel toplumların aylak sınıf kadınlarında diğer tüm önemli insan gruplarından daha da ileri götürülmüştür. Böylelikle kadınların kıskandırıcı olmayan mizaca erkeklerden daha bariz geri dönüş göstermesi beklenebilir. Ancak; aylak sınıf erkekleri arasında da kendini düşünme olarak sınıflandırılmayacak ve sonucu kıskandırıcı bir farklılık olmayan becerilerden oluşan faaliyetlerin alan ve kapsamında fark edilir bir artış mevcuttur. Yani, örneğin; bir teşebbüsü parasal olarak yönetmek şeklinde endüstri ile ilgisi olan adamların büyük kısmı işin iyi yapılmasına, endüstriyel olarak etkinline belli bir ilgi ve gurur duyarlar ve bu, bu türden herhangi bir iyileşmenin sonucu olan kârdan bile ayrıdır. Ticari kulüplerin ve imalatçı örgütlerinin endüstriyel etkinliğinin bu kıskandırıcı olmayan ilerlemesi yönündeki çabaları da iyi bilinmektedir.

Yaşamdaki kıskandırıcı amacın dışındaki bazı eğilimler amacı bazı hayır işleri ya da sosyal iyileştirme olan bir örgütler cemaati içersinde işe yarar. Bu örgütler çoğunlukla yarı dinsel ya da tam dinsel karakterdedir ve hem erkekler hem de kadınlar katılırlar. Çok düşünüldüğünde örnekler kendilerini göstereceklerdir, ancak; söz konusu eğilimlerin alanını belirtmek ve bunları karakterize etmek maksadı için daha açık, somut bazı olaylar zikredilebilir. Bunlara örnek, içki karşıtı ve benzeri sosyal reformlar, hapishane reformu, eğitimin yaygınlaşması, safahatın baskı altına alınması, arabu-

luculuk, silahsızlanma ya da başka araçlarla savaştan kaçınma, bir ölçüde üniversite yerleşkeleri, komşuluk birlikleri, Genç Erkeklerin Hıristiyan Derneği ve Genç Kişilerin Hıristiyan Gayreti Cemiyeti, dikiş çemberleri, sosyal kulüpler, sanat kulüpleri ve hatta ticari kulüpler gibi çeşitli örgütler, ayrıca daha az ölçüde zengin kişiler tarafından ya da ufak imkânları olan kişilerden toplanan katılımlarla finanse edilebilen yarı kamusal hayır, eğitim ya da eğlence kuruluşlarının maddi vakıflarıdır ki; bunlar dinsel karakterde değildir.

Tabii bu çabaların kendini düşünmenin tamamıyla dışındaki bazı güdülerden oluştuğunu söylemek niyeti bulunmamaktadır. İddia edilebilecek şey, olayların genel gidişatında diğer güdülerin bulunduğu ve modern endüstriyel yaşam şartlarında bu çeşit çabanın statü prensibinin kırılmaz rejimi altındakinden belli şekilde daha büyük hakimiyeti kıskandırıcı yaşam şemasının tam meşruluğuna göre modern yaşamda etkin bir şüpheciliğin varlığını gösterir. Bu cins çalışmanın teşvik edicileri arasında konu dışı güdülerin -kendini düşünen cinsten ve özellikle kıskandırıcı farklılık güdüsünün- genelde mevcut bulunduğunun umumi bir jest olması yeterince kötü şöhret meselesidir. Bunun doğruluğu kadar ilgisiz kamu ruhunun birçok gösterişsel işlerinin öncelikle bunu yapanların artan şöhrete, hatta parasal kazanca bakarak başlatıp sürdürdüğüne kuşku yoktur. Bu çeşit bazı önemli örgüt ya da kuruluş gruplarının durumunda kıskandırıcı güdü açık biçimde hem işin başlatıcıları için hem de onların destekçileri için baskın güdüdür. Bu son işaret, örneğin; bir üniversitenin halk kütüphanesi ya da müze kurulması gibi büyük ve gösterişsel masraflar yolu ile yapanlara farklılık sağlayan türden işler bakımından özellikle doğrudur, ancak tümüyle üst sınıf örgütü olan daha genel bu tür örgütlere ve hareketlere katılım işi için de belki eşit miktarda doğrudur. Bunlar üyelerinin parasal itibarının gerçekliğini ispat etmeye olduğu kadar kendileriyle örneğin şimdi rağbette olan kendileri için üniversite yerleşkesi gibi iyileştirme çalışması yapılmış olan daha alttaki insanlar arasındaki karşıtlığa işaret ederek kendi üstün statülerini memnuniyetle akıllarında tutmalarına hizmet eder. Ancak tüm müsaadeler ve indirimler yapıldıktan sonra kıskandırıcı olmayan cinsten biraz güdü kalıntısı kalır. Gerçeğin kendisi bu yöntemle aranan farklılık ya da itibarlı iyi şöhret meşruluğun hakim duygusunun ve modern top-

lumların düşünce alışkanlıklarında içerik unsuru olarak kıskandırıcı ve taklitçi olmayan çıkarın muhtemel etkili varlığının kanıtıdır.

Kıskandırıcı ve dinsel olmayan çıkarlara dayanarak süren aylak sınıf faaliyetlerinin daha sonraki bütün bu alanına kadınlar, tabii büyük masraflar gerektiren çeşit işler hariç erkeklerden daha aktif ve daha ısrarlı şekilde katılırlar. Kadınların bağımlı maddi durumu onlara büyük masraf gerektiren işleri yaptırmaz. Islahat işlerinin genel sahası bakımından daha az bağnaz tarikatların ya da laikleşmiş tarikatların rahip veya ruhban üyeleri kadın sınıfı ile bağlantılıdır. Bu, teorinin şekli ile böyledir. Diğer ekonomik ilişkilerde de ruhbanlar kadın sınıfı ile ekonomik amaçlara bağlantılı olmuş erkekler arasında belirsiz bir durumda bulunurlar. Gelenek ve adetlerin hakim duygusu sayesinde hem ruhbanlar ve hem de hali vakti yerinde sınıfların kadınları kıskandırıcı aylak sınıf durumuna yerleşmiştir, ki her iki sınıfta da sınıfın düşünce alışkanlıklarını şekillendiren karakteristik ilişki kişisel ilişkidir -yani kişisel anlamda kavranmış bir ekonomik ilişkidir; her iki sınıfta da nedensel sıradan çok kişisel ilişki anlamında olayı tefsir etmek için sonuçta algılanabilir özel bir eğilim vardır; her iki sınıf bu günün endüstriyel yaşam sürecine katılmayı ahlaki bir olanaksızlık yapmak için kârlı ya da üretici mesguliyetin adap bakımından temiz olmayan süreçlerinden itibar kanunları sayesinde men edilir. Bu kaba cins üretici, çabadan edepli muafiyetin sonucu modern kadın ve ruhban sınıflarının enerjilerinin oldukça büyük bir kısmının kendini düşünmenin dışındaki diğer çıkarların hizmetine verilmesidir. Kural amacı olan bir eylem güdüsünün ifade bulabileceği alternatif bir yön bırakmaz. Aylak sınıf kadınlarında endüstriyel olarak faydalı faaliyetten sürekli men ediliş kendisini ticari iş faaliyetinden başka yönlerdeki işçilik güdüsünün rahatsız edici iddiası ile gösterir.

Belirtildiği gibi durumu iyi olan kadınların ve ruhbanın günlük hayatı erkeklerin, özellikle gerçek modern endüstriyel işlerle ilgili erkeklerin ortalamasından daha büyük bir statü unsuru içerir. Bundan dolayı modern toplumlarda bu sınıflar içerisinde bağnaz tutumlar normal erkeklerde olduğundan daha iyi bir vaziyette canlı kalır. Onun için, kıskandırıcı aylak sınıf üyeleri arasındaki kârlı olmayan işlerde ifade arayan önemli bir kısım enerjinin bağnaz usüller ve takva işlerinde sarf olunacağı beklenebilir. Geçen bölümde

bahsedilen kadınlardaki bağnaz eğilim çokluğu kısmen bundandır. Ancak bu eğilim burada tartışılan kârlı olmayan hareket ve örgütlerin eylemini şekillendirmede ve amaçlarını renklendirmedeki etkisini not etmek bu noktada fazladır. Bu bağnaz renklendirme var olduğu yerde çabalarının yönlendiği her ekonomik sonuç için örgütlerin o anki etkinliğini azaltır. Hayır sever ve ıslahatçı bir çok örgüt dikkatlerini çıkarlarını ileri götürmeyi amaçladıkları kişilerin dini ve laik iyiliği arasında bölerler. Bunların, aynı ciddi dikkat ve çabayı bu kişilerin laik çıkarlarına verseler çalışmalarının o anki ekonomik değerinin olduğundan fark edilir biçimde yüksek olacağına fazla kuşku yoktur. Doğal olarak benzeri şekilde, söylemenin yeri ise bu etkinin bağnaz sonuca yönelik bu ıslahat işlerinin o anki etkinliğinin genellikle mevcut olan laik güdüler ve amaçlar ile engellenmiş olmasa, bu etkinin daha büyük olacağı söylenebilir.

Kıskandırıcı olmayan teşebbüs sınıfının ekonomik değerinden işin içerisine dini çıkarın girişi hesabına bir miktar indirim yapılmalıdır. Ancak, işçilik güdüsünün bu kıskandırıcı olmayan ifadesinin ekonomik eğilimini neredeyse geniş bir biçimde tersine çeviren diğer yabancı güdülerin mevcudiyeti hesabına da yapılacak indirimler vardır. Daha yakın araştırılırsa teşebbüsün iyileştirmeye yönlendiği kişilerin ya da sınıfların yaşam bütünlüğü veya kolaylığı anlamında ölçüldüğünde bu genel sınıftan teşebbüslerin bütünüyle şüpheli bir ekonomik değeri olduğu bile ortaya çıkabilir. Örneğin şimdi büyük şehirlerin fakir nüfusun iyiliği için muteber moda olan çabaları büyük çapta kültür misyonu tabiatındandır. Bu vasıta ile üst sınıf kültürünün belli unsurlarının alt sınıflarının günlük yaşam şemasında kabul bulması hızını arttırmak amaçlanır. Örneğin "yerleşkelerin" isteği kısmen fakirlerin endüstriyel etkinliğini yükseltmeye ve onlara eldeki araçlardan daha uygun yararlanılmasını öğretmeye yöneliktir ama üst sınıfın tavır ve adet özellikleri, belli titizliğin tembih ve örneği ile telkine de az yönlenmiş değildir. Bu özelliklerin ekonomik özünün çoğunlukla zaman ve malların gösterişsel israfı olduğu araştırma ile bulunacaktır. Fakirleri adam etmeye çıkan bu iyi kimseler genelde ve tedbirli yaşamın terbiye ve nezaket konularında son derece titiz ve derinden ısrarlıdır. Bunlar genelde günlük tüketimlerinin çeşitli maddelerinde törensel temizlikte vazgeçmez ısrarlılık bahşedilmiş örnek yaşam kişileridir. Zaman ve malların tüketimi ile ilgili doğru düşünce alışkanlık-

larının bu telkininin kültürel ya da uygarlaştırıcı faydası da bunun daha yüksek ve daha itibarlı idealleri az elde eden birey için ekonomik değeri de fazla büyük değildir. Mevcut parasal kültür koşulları altında bireyin itibarı ve sonuçta başarısı büyük ölçüde alışılmış zaman ve malların israfını tartışan tüketim tavır ve yöntemleri üzerindeki ustalığına bağlıdır. Ancak; bu değerli yaşam yöntemleri eğitiminin gizli ekonomik yük bakımından yaptığı etkinin büyük ölçüde, maddi sonuçların esaslı bir ekonomik değer gerçeği olduğu yere göre aynı maddi sonuçları başarma yöntemlerinin daha pahalı ya da daha az etkili bir ikâmesidir. Kültür propagandası büyük ölçüde statü prensiplerinin ve parasal itibarın aylak sınıf formülasyonunun rehberliği altında üst sınıf yaşam şemasına adapte edilen yeni zevklerin telkini ya da daha fazla yeni bir adap listesidir. Bu yeni adap listesi halkın yaşamı endüstriyel sürecin dışında yatan bir unsuru tarafından işlenen kuraldan alt sınıf yaşam şemasına sokulmuştur ve bu münasebetsiz listenin alt sınıfların hayat zorunluluklarına kendi içlerinde hali hazırda geçerli olan listeden, ve özellikle kendilerinin modern endüstriyel yaşamın baskısı altında işlettikleri listeden daha münasip biçimde uyacağı fazla beklenmez.

Bütün bunlar doğal olarak yeni gelen listenin âdabının yerine geçtiğinden daha terbiyeli olduğu gerçeğini sorgulamaz. Kendisini sunan kuşku basit olarak bu yeniden oluşum işinin ekonomik çaresi konusundaki kuşku -yani değişimin etkilerinin belli bir derecede güven aradığı ve bireyin değil topluluğun yaşam kolaylığı bakımından göründüğü doğrudan ve maddesel yükünün ekonomik çaresidir. Bu ıslahat teşebbüslerinin ekonomik çaresi takdir edilirken teşebbüsün amacının öncelikle ekonomik olduğu ve üzerinde ilerlediği çıkarın hiçbir anlamda kendini düşünen ya da kıskandırıcı olmadığı yerde bile bunların etkin çalışması itibari değeri üzerinden alınmamalıdır. Yapılan ekonomik reform çoğunlukla gösterişsel israf yöntemlerindeki sıra değişikliği tabiatındadır.

Ancak parasal kültürün karakteri olan düşünce alışkanlıklarından etkilenmiş bu sınıfın bütün işlerindeki ilgisiz güdülerin ve kuralların karakteri bakımından daha fazla şey söylenebilir ve bu halen varılan sonuçların daha kaliteli olmasına yol açabilir. Daha önceki bir bölümde görüldüğü gibi parasal kültür içerisindeki itibar ya da nezaket kuralları parasal bakımdan suçlanamaz bir yaşamın

işareti olarak çabanın alışılmış faydasızlığında ısrar eder. Bu yalnızca faydalı işlere değer vermemek alışkanlığı ile sonuçlanmaz, ayrıca iyi sosyal itibar talep eden herhangi bir organize kişiler bütününün faaliyetini yönlendirmede daha belirleyici netice ne ise onunla sonuçlanır. Kişinin yaşamın maddi gerekleri ile ilgili herhangi bir süreç veya ayrıntılarla kaba bir yakınlığı olmamasını isteyen bir gelenek mevcuttur. Kişi üye olarak ya da yönetim komitelerinde çalışarak ve benzeri yollarla "kabaların" iyiliğine sayısal bir ilgiyi erdemlilikle gösterebilir. Kişi belki daha erdemli zevklerini yükseltmek marifetleriyle ve onlara ruhsal ıslahat fırsatları sağlayarak kabaların kültürel refahına genelde ve ayrıntıda özen bile gösterebilir. Ancak, bu örgütlerin çabalarını gerçekten maddi olarak faydalı sonuca yönlendirebileceğinden kişi kaba yaşamın maddi koşullarının ya da kaba sınıfların düşünce alışkanlıklarının özel bilgisine ihanet etmemelidir. Alt sınıf yaşam koşullarının ayrıntılı aşırı özel bilgisini açıklamaktan kaçınmak tabiatı ile farklı bireylerde çok farklı derecelerde geçerlidir, ancak genellikle bunun yeteri kadarı söz konusu cinsten herhangi bir örgütte onun eylem yönünü etkileyecek derecede bir arada bulunur. Böyle herhangi bir bütünün kullanım ve teamüllerini şekillendirmedeki toplam faaliyeti sayesinde kaba yaşam ile uygunsuz yakınlığın suçlanmasından bu çekilme, teşebbüsün ilk güdülerini iyi itibarın sonuçta parasal liyakat anlamına indirgenebilen belli rehber prensiplerini tercih ederek yavaş yavaş bir yana bırakmaya eğilim gösterir. Böylece uzun süreli bir örgütte bu sınıflardaki hayat kolaylığını ilerletme birinci güdüsü zamanla yalnızca bir gösterişsel güdü halini alır ve örgütün kabaca etkin olan çalışması gereksiz olur.

Bu bakımdan kıskandırıcı olmayan iş yapan örgütlerin etkinliği için doğru olan şey aynı güdülere göre ilerleyen bireylerin çalışmaları için de doğrudur; hatta örgütlü teşebbüslerden çok bireyler için belki de daha lâyıkıyla doğrudur. Üretim ya da tüketim tarafında olsun liyakatı aylak sınıfın müsrif harcama kuralları ile ölçmek ve kaba yaşamla yakın olmamak alışkanlığının kamu yararına bazı işler yapmayı arzu eden bireylerde kuvvetli olması gerekir. Ve eğer kişi mevkiini unutur ve çabalarını kaba etkinliğe yönlendirirse toplumun sağduyusu -parasal itibar duyusu- onun çalışmasını derhal reddeder ve kendisini düzeltir. Bunun bir örneği yalnızca (en azından gösterişsel) insan yaşamının kolaylaşmasını belli bazı bakım-

lardan ilerletmek amacı ile kamu ruhu olan adamlarca vasiyet yönetiminde görülür. Halen bu sınıfın en sık olarak yaptığı vasiyet nesneleri okullar, kütüphaneler, hastaneler ve sakat ve kimsesizler için yurtlardır. Bu durumlarda bağış yapanın açıklanan maksadı vasiyette adı geçen belli bir konuda insan hayatının iyileştirilmesidir; ancak işin yapılmasında diğer güdülerden daha ufak olmayan, çoğunlukla ilk güdüyle uyumsuz, değişmez bir kuralın bulunduğu ve sonuçta vasiyetçe ayrılan araçların büyük bir kısmını oluşturan belli bir düzenlemenin belirlendiği anlaşılır. Örneğin; bazı fonlar çocuk esirgeme yurdu veya malül huzur evi için vakıf olarak ayrılmış olabilir. Böyle durumlarda harcamanın itibar israfına sapması sürprize neden olacak, hatta gülümsemeye yol açacak kadar ender değildir. Estetik olarak itiraz edilebilecek ama pahalı taş yüzeyli, acayip ve uyumsuz ayrıntılarla kaplı, mazgallı duvarlar ve kulelerle ve masif kapılar ve stratejik yaklaşım ile tasarlanmış büyük bir bina inşaatında harcanan fonların önemli bir kısmı belli barbarca savaş yöntemlerini îma etmek için harcanır. Yapının içersi de aynı şerefine israf ve yağmacı sömürü kanunlarının kapsamlı rehberliğini gösterir. Daha fazla ayrıntıya girmeden, örneğin pencereler, içerdeki mal sahiplerinin kolaylığı ya da rahatı bakımından gösterişsel sonuçları için etkinliği bakış açısından çok, dışarıdan onların parasal kıymetinin seyredeni etkilemesi görüşü ile yerleştirilmiştir ve iç düzenleme ayrıntılarının parasal güzelliğinin bu yabancı ancak zorlayıcı gerekliliğine en iyi şekilde uyması beklenir.

Doğal olarak bütün bunlarda bağış yapanın kusur bulduğu ya da kontrolü şahsen ele aldığında başka türlü yapacağı farz edilmemelidir. Böyle kişisel yönlendirme yapıldığı bu tür durumlarda -teşebbüsün vasiyet yerine doğrudan harcama ve amirlik ile gerçekleştirildiği yerlerde- yönetimin bu bakımdan amaç ve yöntemleri farklı değildir. Rahatına ya da kibirine doğrudan dokunulmayan ne mal sahipleri ne de dış gözlemciler fonların farklı bir kullanımından hoşnut olur. Teşebbüsün, vakfın birincil, maddi amacı için eldeki araçların doğrudan en ekonomik ve etkin kullanımına bakarak çalışması hiç kimseye uymaz. İster çıkarları doğrudan ve kendini düşünen, isterse yalnızca hayali olsun tüm ilgililer harcamanın kayda değer bir kısmının yağmacı sömürü ve parasal israfta kıskandırıcı mukayese alışkanlığından türeyen daha yüksek veya ruhsal ihtiyaçlara gitmesi gerektiği üzerinde anlaşırlar. Ancak bu yal-

nızca, gösterişsel bakımdan tamamıyla kıskandırıcı olmayan çıkarlar temelinde ilerleyen bir teşebbüs durumunda bile hiçbir kaçış ya da bahaneye izin vermemek için toplumun sağ duyusunu kıskandırıcı ve parasal itibar kanunlarının istila ettiğini söyleyecektir.

Hatta teşebbüs şerefsel tesirini bu kıskandırıcı olmayan güdünün atfedilen varlığına göre bağışlayanın iyi şöhretini zenginleştirme aracı olmasına borçlu olabilir ama bu kıskandırıcı çıkarı harcamayı yönlendirmekten alıkoymaz. Kıskandırıcı orijinli güdülerin bu tür kıskandırıcı olmayan çalışmalardaki yapmacıklı varlığı uzun ve ayrıntılı olarak yukarıda sözü edilen teşebbüs sınıflarının herhangi birinde gösterilebilir. Bu şerefsel ayrıntıların oluştuğu böyle durumlarda bunlar genellikle estetik, ahlâksal ya da ekonomik çıkar alanına ait olan unvanlar altında maskelenirler. Parasal kültür standart ve kanunlarından türeyen bu özel güdüler kıskandırıcı olmayan cinsten çabanın yönünü, vasıtanın iyi niyet duygusunu rahatsız etmeden ya da çalışmasının esasındaki yararsızlığının bilincini zorlamadan el altından değiştirmeye çalışır. Bunların etkisi önemli bir özellik olan kıskandırıcı olmayan iyileştirici teşebbüs listesinin tüm sahası boyunca ve özellikle çok gösterişsel bir özellik olan hali vakti yerinde kimselerin göz önündeki yaşam şemasında izlenebilir. Ancak özellikle bu çizgideki teşebbüslerinden birine, yüksek öğrenim kuruluşlarına başka bir bağlamda ayrıntılı dikkat sarf edileceğinden teori yeterince açıklanmış olabilir ve daha fazlasını gerektirmez.

Aylak sınıfın içerisine yerleştiği korunaklı durumun koşulları altında böylece yağmacılık öncesi vahşi kültürü karakterize eden kıskandırıcı olmayan güdülerin alanına dönüş gibi bir şey olduğu görülür. Geri dönüş hem işçilik duygusuna hem de tembellik ve iyi arkadaşlığa eğilimden oluşur. Ancak modern yaşam şemasında parasal ya da kıskandırıcı değerliliğe bağlı uygulama kuralları bu güdülerin serbestçe uygulanması ve bu uygulama kurallarının baskın biçimde varlığı yolu üzerinde durur ve bu uygulama kurallarının baskın varlığı bu çabaları, kıskandırıcı olmayan çıkar temelinde olduğu gibi parasal kültürün dayandığı kıskandırıcı çıkarın hizmetine saptırmaya kadar gider. Parasal itibar kanunları mevcut amaç için israf, faydasızlık ve sertlik prensiplerine indirgenebilir. İtibar gereklilikleri diğer uygulama çizgilerinde olduğu gibi iyileş-

tirici teşebbüs içerisinde buyurucu biçimde mevcuttur ve herhangi bir teşebbüsün çalışma ve yönetim ayrıntılarının üzerinde seçici bir gözetim uygular. Yöntem ayrıntılarıyla, yönlendirme ve uyarlama ile bu itibar kanunları kıskandırıcı olmayan tüm düşünce ya da çabayı hükümsüz kılmaya kadar gider. Yaygın, kişisel olmayan isteksiz faydasızlık ilkesi her gün mevcuttur ve yaşayan yağmacılık öncesi becerilerden çoğunun etkili ifadesini işçilik güdüsü içinde sınıflandırılacak şekilde engelleyecek biçimde çalışır, ancak bunun varlığı onlara açıklama bulmak için bu becerilerin aktarılmasını ya da bir güdünün sürekli tekrarlanmasını engellemez.

Parasal kültürün daha sonraki ve daha ileri gelişiminde sosyal ayıptan sakınmak için endüstriyel süreçten çekilme gerekliliği kıskandırıcı işlerden kaçınmaktan ibaret olacak kadar ileri gitmiştir. Bu ileri aşamada parasal kültür endüstriyel ya da üretici cinsten olanlara kıyasla kıskandırıcı, yağmacı ya da parasal mesleklerin değeri üzerindeki baskıyı rahatlatarak kıskandırıcı olmayan iddialara olumsuz yaklaşır. Yukarıda belirtildiği gibi insan yararına olan tüm işlerde böyle bir çekilme gerekliliği, bazı mezheplerin ruhbanları belki bu kurala gerçek değilse bile daha görünür bir istisna olarak söz edilmiş sayılmazlarsa, diğer tüm sınıflara göre üst sınıf kadınlarına daha sıkı biçimde uyar. Bu sınıf kadınlarının yararsız yaşamında aynı parasal ve sosyal seviyeden erkeklere göre daha fazla ısrar edilmesinin nedeni, onların yalnız üst seviye aylak sınıf olmayıp aynı zaman da kıskandırıcı aylak sınıf olmalarında yatar. Onların durumunda faydalı çabadan sürekli olarak çekilmek için çifte zemin mevcuttur.

Bilgili kişilerin sosyal yapı ve işlevi soruları üzerindeki sağ duyusunu yansıtan popüler yazarlar ve konuşmacılar tarafından her toplumda kadının durumunun toplumun ve buna eklenebilir, toplumdaki her sınıfın ulaştığı kültür seviyesinin en çarpıcı endeksi olduğu iyi bir şekilde ve tekrar tekrar söylenmiştir. Bu belirleme belki de ekonomik gelişim aşaması bakımından diğer her bakımdan gelişmelere göre daha doğrudur. Aynı zamanda her toplumda ya da her kültürde kabul edilen yaşam şemasında kadına verilen pozisyon çok geniş derecede daha önceki bir gelişim aşamasının koşulları ile şekillenmiş, ve mevcut ekonomik koşullara ancak kısmen uyum sağlamış veya bu modern ekonomik durumda yaşayan

kadınların harekete geçen mizaç ve düşünce alışkanlıklarının mevcut zorunluluklarına uyum sağlamış geleneklerin bir ifadesidir.

Gerçek, hali hazırda rastlantısal olarak ekonomik kurumların genel tartışması sırasında ve özelde başkası namına aylaklık ve giysiden bahsedilirken kadınların modern ekonomik şemadaki yerinin işçilik içgüdüsünün teşvikleriyle aynı sınıf erkeklerinin durumundan daha yaygın ve daha sürekli biçimde çeşitlilik gösterdiği belirtilmiş bulunmaktadır. Ayrıca kadın mizacının barışı onaylayan ve faydasızlığı onaylamayan bu içgüdüden daha geniş bir pay içerdiği açık biçimde doğrudur. Bu yüzden modern endüstriyel toplumların kadınlarının yaşam şeması ile ekonomik durumun zorunlulukları arasındaki çelişkide daha güçlü dirayet göstermesi rastlantısal bir durum değildir.

"Kadınlar meselesi"nin birkaç aşaması anlaşılabilir biçimde modern toplumda kadınların yaşamının özellikle kibar çevrelerde daha önceki bir gelişim aşamasının ekonomik koşulları altında formülleştirilmiş bir sağduyu bütünü tarafından düzenlendiği kapsamı ortaya çıkarmıştır. Kadının medeni; ekonomik ve sosyal durumunda yaşamının esasında ve normal olarak değeri ya da değersizliği, eşyanın tabiatından kadına bir şekilde sahiplik veya vasilik ilişkisinde olan başka bir kişiye yüklenmiş olan başkası namına yaşam olduğu halâ hissedilir. Böylece, örneğin kadın tarafından kabul edilen uygunluk planının bir emrini uygulayan herhangi bir eylemin kadına sahip olan erkeğin onuru üzerine derhal yansıdığı hissedilir. Doğal olarak kadının zayıflığı ya da ahlâksızlığı üzerine bu cins bir fikri olan herhangi birinin aklında bir miktar bağdaşmazlık anlamı olabilir, ancak toplumun böyle konulardaki sağduyu yargısına, fazla sıkıntı duymadan varılır ve çok az adam ortaya çıkabilecek olaylardaki nefret uyandırıcı vasilik duygusunun meşruluğunu sorgular. Diğer yandan kadın yaşamını bağladığı adamın kötü işleri sayesinde göreceli olarak daha az gözden düşer. O zaman iyi ve güzel yaşam şeması yani alıştığımız şema -kadına erkeğin faaliyetine yardımcı bir "küre" tayin eder ve onun verilen görevler yuvarlağından herhangi bir ayrılışının kadınsı olmadığı hissedilir. Şayet soru medeni haklar ya da oy hakkı ise meselede sağduyumuz yani sorgulanan nokta üzerindeki genel yaşam şemamızın mantıksal kurtuluşu- kadının politikada ve kanun önünde şahsen kendisi de-

ğil, ait olduğu evin reisinin aracılığı ile temsil edilmesi gerektiğini söyler. Kendisinin yönlendirdiği, kendi merkezli yaşamı arzu etmek onun için kadınsı değildir ve sağduyumuz bize onun medeni ya da endüstriyel toplum işlerine doğrudan katılım parasal kültür geleneklerinin rehberliği altında şekillenmiş bulunan düşünce alışkanlıklarımızı açıklayan bu sosyal düzene bir tehdittir. Elizbeth Cady Stanton'un erdemli ve anlamlı dili tersine kullanılırsa "kadını erkeğin köleliğinden vs. serbest bırakan bütün bu toz-duman halis zırvadır". Cinslerin sosyal ilişkisi doğa tarafından sabitlenmiştir. Bütün medeniyetimiz yani içinde iyi olan ne varsa eve bağlıdır. Ev, erkek reisli bir ailedir. Genelde daha da sade ifade edilen bu görüş yalnızca medeni toplumların alelade erkekleri arasında değil, kadınları arasında da kadının statüsünün hakim görüşüdür. Kadınlar adap şemasının neyi gerektirdiği üzerine gayet atik bir duyuya sahiptirler ve kuralın zorladığı ayrıntılar altında çoğunun kolayca rahatsız olduğu gerçek ise de mevcut ahlaki düzenin, gereksinimden ve adetin kutsal hakkı için, kadını erkeğin hizmetçisi yerine koyduğunu anlamayanı azdır. Son tahlilde, kendisinin neyin iyi ve güzel olduğu duyusuna göre kadının yaşamı teorik olarak erkeğin yaşamının ikinci derecede bir ifadesi olmalıdır.

Ancak kadının iyi ve doğal yerinin ne olduğu üzerine bu yaygın duyguya rağmen tüm bu vesayet ve başkası namına yaşam düzenlemesi ve liyakat ve liyakatsızlık atıflarının bir biçimde yanlış olduğu şeklindeki bir duygunun başlangıç gelişiminin algılanması mevcuttur. Ya da en azından kendi zamanında ve konumunda doğal bir gelişme ve iyi bir düzenleme olsa bile, ve aşikâr estetik değerine rağmen yine de modern endüstriyel toplumun günlük yaşam amaçlarına yeterince hizmet etmez. Bu statü ilişkisinin kendisini geleneksel adabın çabuk kızmayan ana kadın duygularına esaslı ve ebedi doğru olarak emanet ettiği iyi yetişmiş, üst ve orta sınıf kadınlarının geniş ve önemli bütünü hatta, muhafazakâr tutumlu olanlar bile, genellikle olaylarda olan ile olması gereken arasında bu bakımdan ayrıntıda bazı küçük farklılıklar bulurlar. Ancak, gençlik, eğitim ya da mizacın gücü ile barbar kültürden alınan statü geleneklerine temastan bir dereceye kadar uzakta ve belki de kendini ifade ve işçilik güdülerine zamansız bir geri dönüşü olan modern kadınların daha az yönetilebilen bu bütünü, kendilerini rahat bırakmayacak kadar güçlü bir şikayet duygusu ile temas ederler.

Kadının buzul çağı öncesi durumunu iyileştirmek için yapılan bu kör ve tutarsız çabaların adlandırıldığı gibi bu "Yeni Kadın" hareketinde her ikisi de ekonomik karakterde olan en az iki fark edilebilir unsur vardır. Bu iki unsur ya da güdü çifte parola ile açıklanır: "Azat olmak" ve "çalışmak". Bu kelimelerin her biri yaygın şikayet duygusu yolunda bir şey için işe yaraması ile tanınır. Duygunun hakimiyeti bugünkü şekliyle durumdan şikayet etmek için her hangi bir gerçek temel görmeyen kimseler tarafından bile kabul edilebilir. Bu şikayet duygusunun tekrar kuşanılmasının en canlı olduğu ve en sık ifade bulduğu yer, endüstriyel gelişimde en ileriye gitmiş toplumlardaki hali vakti yerinde sınıfların kadınlarıdır. Yani diğer bir deyişle, tüm statü, vesayet ya da başkası namına yaşamdan azat olmak için oldukça ciddi bir talep vardır ve geri dönüş kendisini özellikle statü rejiminden devralınan yaşam şeması en az hafifletme ile başkası namına yaşam zorlayan kadınlar sınıfı içerisinde ve ekonomik gelişmesi bu geleneksel şemanın uyum sağladığı koşullardan en fazla uzaklaşan toplumlarda beyan eder. Talep tüm etkili işlerden iyi itibar kanunları sayesinde hariç tutulan ve sıkı biçimde aylaklık ve gösterişsel tüketim yaşamına ayrılmış olan kadın cinsinin bu kısmından gelir.

Bu yeni kadın hareketi eleştirilerinin birden çoğu onun güdüsünü yanlış anlamıştır. Amerikan "yeni kadın" davası son zamanlarda sosyal olayın popüler bir gözlemcisi tarafından biraz sıcaklıkla şöyle özetlenmiş bulunmaktadır: "O, dünyanın en sadık ve çalışkan kocası olan kocası tarafından okşanır...O, eğitim ve her bakımdan kocasından üstündür. O, sayısız ve en nazik iltifatlarla çevrelenmiştir. Yine de tatmin olmuş değildir... Anglo-Sakson "yeni kadını" modern zamanların en gülünç üretimidir ve asrın en korkunç hatası olmak kaderidir". Bu, sunumda içerilen -belki de iyi yerleşmiş- değer yitiminin dışında kadın sorununa belirsizlikten başka bir şey katmaz. Yeni kadının şikayeti, hareketin bu tipik karakterizasyonunun onun memnun kalmasını gerektirecek nedenler olarak ileri sürdüğü şeylerden oluşmaktadır. O okşanır ve bolca ve gösterişsel biçimde -kocası ya da diğer doğal muhafızı namına- tüketmesine izin verilir hatta istenir. Doğal (parasal) muhafızının itibarı için onun namına aylaklık yapmak üzere kaba, faydalı işten muaf tutulmuş ya da men edilmiştir. Bu görevler hür olmayanların geleneksel işaretleridir, aynı zamanda bunlar insanın anlamlı faali-

yet güdüsü ile uyumsuzdur. Ancak kadına, eşit bir paydan daha fazlası olduğuna inanmak için neden olarak, yaşam ve harcamanın yararsızlığının çirkin olduğu kendi işçilik güdüsü bahşedilmiştir. O, yaşam faaliyetini temasta bulunduğu ekonomik çevrenin doğrudan, aracısız uyarısına cevap olarak göstermelidir. Kendi yaşamını kendi tarzı ile yaşamak ve toplumun endüstriyel sürecine ikinci dereceden daha yakın biçimde girmek güdüsü kadın için belki de erkekten daha güçlüdür.

Kadının yerinin sürekli bir yarı köle olmasına elveda, o artık olayların ortalamasında kendi payından oldukça memnundur. O yalnızca yapacak elle tutulur ve anlamlı bir şeye sahip olmakla kalmayıp miras aldığı insanı kendi yönlendirme eğiliminin isyan iddialarına ayıracak zamanı ya da düşüncesi de yoktur. Evrensel kadının yarı köle aşaması geçildikten sonra ve gayretli uygulama olmadan başkası namına aylaklık hali vakti yerinde sınıf kadınlarının geçerli işi olunca, kendilerine düşen törensel yararsızlığın yerine getirilmesini isteyen parasal itibar kanununun düzenleyici gücü yüksek fikirleri kendini yönlendirmeye ve yararlılık küresine doğru her hangi bir duygusal eğilimden koruyacaktır. Bu özellikle aylak sınıfın aylaklığı hala büyük ölçüde yağmacı bir faaliyet iken kişinin utanç duymadan elini sürebileceği bir iş olarak ciddiye alınışının kıskandırıcı cinsten yeterince elle tutulur bir amaç olarak kabul edilmesini aktif bir ustalık iddiası olduğu parasal kültürün erken aşamalarında doğrudur. Bu şartlar bazı toplumlarda bu güne kadar aşikâr biçimde sürmüştür. Bu, statü duygusu gücünün ve bireye bahşedilmiş işçilik güdüsü zayıflığının değişmesi ile farklı bireyler için farklı şekilde tutunmaya devam etmektedir. Ancak, toplumun ekonomik yapısının kişisel köleliğin artık tek "doğal" insan ilişkisi olarak hissedilmediği statüyü temel alan yaşam şemasının fazla küçük geldiği yerlerde eski yararlı faaliyet alışkanlığı kendisini daha az uygun bireylerde yağmacı ve parasal kültürün yaşam şemasına katkı yaptığı daha yeni, göreceli olarak yüzeysel, ve geçici alışkanlıklar ve görüşlere karşı ortaya koyar. Bu alışkanlıklar ve görüşler yağmacı ve yarı barışçıl disipline bağlı düşünce alışkanlığı ve hayat görüşleri daha sonra gelişen ekonomik duruma fazla sıkı bağlı olmayı bırakır bırakmaz söz konusu toplum ya da sınıf için zorlayıcı gücünü yitirmeye başlar. Bu modern toplumların çalışan sınıflarının durumunda apaçıktır, onlar için aylak sınıf yaşam şe-

ması özellikle statü unsuru bakımından birleştirici gücünün çoğunu yitirmiş bulunmaktadır. Ancak bu aynı tarzda olmasa da üst sınıfın durumunda görünür şekilde ispat olmuştur.

Yağmacı ve yarı barışçıl kültürden türeyen alışkanlıklar göreceli olarak basit ve değişmez maddi çevre ile temas içinde sürdürülen barışçıl, nispeten farklılaşmamış ekonomik yaşamın daha evvelki ilk-insansı kültürel aşamasının uzatılmış disiplinine borçlu olan ırkın belli başlı eğilimleri ve zihinsel karakteristiklerinin göreceli olarak geçici farklılıklarıdır. Yaşamın kıskandırıcı yöntemlerince oluşturulan alışkanlıklar mevcut ekonomik zorunlulukların müeyyidelerinden yararlanmayı bırakmış bulunmaktadır, daha yeni gelişmelerin ve daha az genel karakterdeki düşünce alışkanlıklarının bir biçimde ırkın daha eski ve daha yayılıcı ruhsal karakteristiklerinin önünde yer aldığı bir ayrılma süreci oluşur. O zaman, bir anlamda yeni kadın hareketi insan karakterinin daha genel bir tipine ya da insan tabiatının daha az farklılaşmış bir ifadesine geri dönüşü işaret eder. Bu, ilk-insansı olarak karakterize edilen ve baskın özelliklerinin şekli değilse de özü bakımından olasılıkla yarı insani olarak sınıflandırılabilecek bir kültürel aşamaya aittir. Sorgulanan bu hareket ya da evrimsel özellik doğal olarak bu karakterizasyonu daha sonraki sosyal gelişimin kalanı ile bu sosyal gelişme daha evvelki farklılaşmamış ekonomik evrim aşamasını karakterize eden ruhsal tavra geri dönüş kanıtı gösterdiği kadarı ile paylaşır. Kıskandırıcı çıkarın baskınlığından böyle bir genel geri dönüş eğilimi kanıtı verimli ya da sualsiz ikna edici olmasa bile tamamıyla istemli değildir. Modern endüstriyel toplumlarda statü duygusunun genel azalışı bu yönde bir kanıt olarak yol alır ve insan yaşamında yararsızlığı onaylamamaya algılanabilir bir dönüş ve birliktelik pahasına ya da diğer sosyal gruplar pahasına yalnızca bireysel kazanca hizmet eden türden faaliyetlerin onaylanmaması benzer bir etkinin kanıtıdır. Kıskandırıcı çıkarın bu ifadeleri toplumun ya da bunlar üzerine fikir yürüten bireyin maddi zararına çalışmadığı yerlerde bile tüm çapulculuk teşebbüslerini itibarsız kaldığı gibi acının eziyetine itiraz etmeye belirgin bir eğilim mevcuttur. Modern endüstriyel toplumlarda ortalama, sakin insan anlayışının ideal insan karakterinin kendini düşünen, güç, hile, ve sahip yaşamından çok barış, iyi niyet ve ekonomik verimlilik oluşturan karakter olduğunu söylediğinden bile bahsedilir.

Aylak sınıfın etkisi bu ilk-insansı insan tabiatının eski haline gelmesinin sürekli lehinde ya da aleyhinde değildir. İlkel özelliklerin çok büyük bir kısmı bahşedilmiş bireylerin yaşama şansı ile ilgili olarak sınıfın korunaklı durumu, üyelerini parasal mücadeleden çekmek suretiyle doğrudan kayırır, ama dolaylı olarak aylak sınıfın malların ve çabanın gösterişsel israfı kanunları ile aylak sınıf kurumu halkın bütünü içerisindeki böyle bireylerin yaşama şansını azaltır. İtibarlı israf gerekleri halkın artık enerjisini kıskandırıcı mücadelede emer ve yaşamın kıskandırıcı olmayan ifadesi için hiç pay bırakmaz. İtibar disiplininin daha uzak, daha az elle tutulur, ruhsal etkileri aynı yöne gider ve aynı amaç için belki de daha etkin iş görür. İtibarlı yaşam kanunları kıskandırıcı mukayese ilkesinin inceltilmişidir ve buna göre sürekli kıskandırıcı olmayan tüm çabayı kısıtlamak ve kendini düşünme tutumunu telkin etmek rolündedir.

MADDİ KÜLTÜRÜN BİR İFADESİ OLARAK YÜKSEK ÖĞRENİM

Uygun görülen düşünce alışkanlıklarının bir sonraki nesle korunmuş olarak aktarılabilmesi için, skolastik bir disiplin toplum tarafından onaylanır ve de bunlar toplumsal düzenle birleştirilir. Öğretmenler ve skolastik gelenekler doğrultusunda şekillenen bu alışkanlıkların bireyin yararlılığını etkilemek gibi bir ekonomik değeri vardır. Bu değer, en az günlük yaşam içinde kendiliğinden oluşan düşünce alışkanlıkları kadar etkilidir. Onaylanan skolastik düzen ve disiplinin hangi özelliklerinin aylak sınıfın tercihlerine uygun olduğu, hangi maddi erdemlerin aylak sınıfı yönlendirebileceği ve eğitim düzeninin nasıl bir ekonomik yansıması olduğu, bu sayılanların hepsi aylak sınıfın değerini detaylı olarak ifade eder. Dolayısıyla aylak sınıfın yaşamında hakim olan eğitim düzenini detaylandırmak-gerek eğitimin amacı ve yöntemi, gerekse eğitimin kapsamı ve aşılanan bilgi yapısını bakımından-yerinde olacaktır. Aylak sınıfın ideallerinin etkisinin en belirgin olduğu alan yüksek eğitim başta olmak üzere eğitimdir. Burdaki amaç da maddi kültürün eğitim üzerindeki etkisinin kapsamlı bir incelemesini yapmak değil, aylak sınıfın eğitimi nasıl ve ne yönde etkilediğini göstermek olduğundan sadece yüksek öğrenimin yerleşik özelliklerinin

ayrıntılarına girilecektir.

Ortaya çıkışı açısından eğitim, toplumun dinsel duygularıyla yakından ilişkili olmuştur. Özellikle doğaüstü aylak sınıfın kendini açığa vurmasına katkıda bulunmuştur. Doğaüstü kişilerin ilkel meraklarla buluşturulması, ne toplumun zamanı ne de işleyişi bakımından karlı olmuştur. Bu yüzdendir ki; eğitimi büyük ölçüde bağlılık duyulan doğaüstü güçler için yapılan bir iş olarak değerlendirebiliriz. Bu doğaüstü güçlerin, itaat ve hizmet edildikçe toplumu koruduğuna inanılır. İlk zamanlarda bilim, doğaüstü bir güce hizmet için bilgi edinme ve bu yönde hareket etmeye dayanıyordu. Bu, şuna benzetilebilir: Evde dünyevi efendiye hizmet için de belli bir eğitim gerekmektedir. İlkel toplumların papazları çağrıştıran öğretmenlerinin genel olarak öğrettikleri, törene ve adetlere dayalı bilgilerdi ve bu bilgilerin o doğaüstü güce hizmet etmek ve yaklaşmak için en doğru, en etkili yol olduğu düşünülürdü. Öğretilen; bireyi bu güçlere muhtaç hale getirmek, bu doğaüstü güçlerden olayların gidişatını değiştirmeleri için yardım dilemeyi, yalvarmayı öğrenmekti. Amaçlanan, bu güçlerin rızasını almaktı ve bunun için onlara itaat etmek gerekiyordu.

Başka bir dünyada varolduğuna inanılan anlaşılmaz güçlerin hizmetindeki din adamları, ona bir duruş kazandıran doğaüstü bilgilere sahip olduğundan, bu güçler ve sınırsız insanlık arasında aracı bir role sahip oldu ve (efendi ister dünyevi ister doğaüstü olsun) sıradan insan ve efendisi arasında duran herkes gibi, bu güçlerin onlardan ne istenilirse yapacaklarına inandırmak için elinde somut araçlar olmasını yerinde buldu. Bunun için kısa zaman sonra, görsel amaca hizmet edecek kimi doğal süreçlere dair bilgi, biraz da el marifetiyle, din adamlarının bilgilerinin bir parçası haline geldi. Bu tarz bilgi "bilinmeyen"in bilgisi sayılır ve din adamı açısından yararlı olan tarafı, anlaşılmaz oluşudur. Bilginin yerleşmiş bir gelenek olarak ortaya çıkışı bu şekilde olmuş gibi görünüyor. İlk zamanlarda yanyana olduğu büyü adetleri ve gerçeğe dayanmayan birtakım alışkanlıklardan kopuşu da oldukça yavaş gerçekleşmiş; hatta çok gelişmiş bazı yüksek okullarda dahi bu süreç tamamlanmamıştır.

Bilimin (bilginin) barındırdığı derinlik, daha önce olduğu gibi, şimdi de bilmeyeni istenen yönde etkilemek ve isteneni empoze etmek açısından çekici ve de etkilidir. Bilgisiz insan için de bilginin (alim) saygınlığı büyük ölçü de gizli güçlerle yakınlığıyla ölçülür. Örnek vermek gerekirse; bu yüzyılın sonlarına doğru, Norveçli köylüler büyücülük ve tanrısal bilgi açısından en üst derecede Luther, Malanchthon, Peder Dass'ı gördüklerini (yakın zamanda da tanrıbilimde isim yapmış Grundtvig) açıkça belirttiler. Bunlarla birlikte fazla ünlü olmayan (ölü veya diri) isimlerden oluşan uzun bir liste büyücülükte efendi olarak kabul edilmiş, bu insanlar büyü ve bilinmezle bütünleştirilmiştir. Genel algıda alimlik ve bilinemez arasındaki yakın ilişkiyi göstermeye yarayacak bir gerçek vardır ve bu, aynı zamanda aylak sınıfın bilişsel çıkara olan eğilimini yüzeysel bir şekilde de olsa anlaşılır kılacaktır. İnanç aylak sınıfla sınırlı olmasa da, bugün bu sınıf gizli güçlere inanan birçok insandan oluşuyor. Düşünce alışkanlıkları modern endüstriyle olan ilişkiye dayanmayan birçokları için, bilinmeyenin bilgisi, en doğru olarak olmasa da hâlâ en üst seviyede kabul ediliyor.

Öyleyse bilgi din adamlarına yakın aylak sınıfın bir yan ürünü olarak ortaya çıktı ve yakın bir tarihe kadar da öyle kaldı. Yüksek bilgi de din adamlarının yan ürünü ve yan işi olarak varlığını korudu. Sistematik bilgi giderek arttıkça eğitimin tarihinde çok gerilere uzanan, bir ayrım gerekti ve temel farkları olan iki tür bilgi ortaya çıktı. Bunlardan ilki ekonomik veya endüstriyel açıdan hiçbir değeri olmayan bilgiyken, diğeri temelde işleyiş süreçlerine ve daha sonra maddi amaçlara yardımcı olan doğal olaylara ilişkin bilgidir. Bu ayrım zaman içinde, en azından toplumun genelinde, yüksek bilgi ve sıradan-düşük bilgi arasındaki çizgiyle aynı anlama gelmeye başladı.

Din adamlarına özgü hünerlerle ilişkisinin kanıtı olmasının yanısıra, şunu da gösterir ki; bunların çoklukla kullanılması göze çarpan aylaklığı da örnekler: görgü ve terbiye. İlkel toplumlardaki bilgili sınıf şekle, geçmişe, sınıflandırmalara, adetlere, törensel giysilere; genel anlamda bilgiyi temsil eden donanıma çok düşkündür. Bu bize şunu gösterir: yüksek ilim ilk evresinde aylak sınıfa özgü bir uğraş olmuştur-doğaüstü olarak görülen aylak sınıfın hizmetindeki, aylak sınıf adına iş görenlerin uğraşı. Ancak sayılan özellik-

le karşı olan bu titizlik aynı zamanda din adamlığı ve bilginlik arasındaki teması veya sürekliliği de belirtir. Köken açısından ilim, din adamlığı görevi gibi, başkasının adına yapılan büyünün doğal bir sonucudur; şeklin ve dinsel törenlerin ilkel toplumlardaki ifadesini bilgili sınıfta bulması oldukça doğaldır. Törenlerin ve diğer aranan özelliklerin büyü için gizli bir yararlılığı vardır. İlk zamanlarda gelişim açısından birleştirici bir faktör oluşturmalarının yanısıra, büyü ve bilim, sembolizme olan saygının da basit birer göstergesidirler.

Karşısındakiyle yakın bir ilişki kuran ve kendini geleneksel aksesuarlarla tekrarlayarak sürdüren sembolik törenlerin bu anlamdaki etkisi tabii ki büyüde bilime göre çok daha fazla göze çarpar, hatta doğaüstü konulardan bile daha etkili olduğu söylenebilir. Ancak; kanımca, yoğun bir skolastik anlayışa sahip olup, bilimin törensel aksesuarlarının başlı başına bir saçmalık olduğunu düşünen pek az insan vardır. Bilimin, bilginin tarihi üzerine düşünen biri için bu törensel donatının uzun yıllar varlığını sürdürdüğü son derece açık bir gerçektir. Bugün dahi bilgili toplumların kep ve cüppe, üniversiteye kabul-kayıt, mezuniyet törenleri, çeşitli ünvanlar ve rütbeler verme ve tüm bunların yanında adeta yalnızca İncil'e dayanan ayrıcalıkları çağrıştıran (havariler) uygulamaları vardır. Bu ritüellerin kaynağı olarak ilk akla gelen şüphesiz papazlara özgü usûllerdir: Giysiler (cüppe), ayinsel başlangıçlar, belirli rütbelerin ve üstünlüklerin verilmesi ve benzeri. Ancak çıkış noktası daha da geriye; din adamlarının bir taraftan büyücüden, diğer bir taraftan da dünyevi bir efendiye hizmet eden uşaktan farklılaşıp ayrı bir uzman sınıf haline geldiği döneme rastlar. Kökenlerine ve psikolojik içeriklerine bakıldığında görülür ki; bu gelenekler ve dayandıkları kavramlar, kültürel gelişim dönemi olarak angekok(*)ve yağmur-yapıcıya yakın bir dönemde ortaya çıkmıştır. Gelecek dönemlerdeki dindar gelenekler ve aynı zamanda yüksek eğitim sistemindeki yerleri, insan doğasının animistik(**) evresinden kalma çok eski bir özelliktir.

---

* Angekok : Özel güçleri olduğuna inanılan İnvit.

**... Animizm : Ruhaniyete (maneviyat, doğaüstü güç) inanmak. Cansız nesnelerin ve doğal olayların da birer yaşamları ve ruhları olduğuna inanmak.

Şu netlikle söylenebilir ki; bugünün ve yakın geçmişin eğitim sistemine ait özellikler sıradan, teknolojik ve pratiğe dayalı uygulamalardan çok; yüksek, liberal ve klasik geleneklerden çıkmıştır. Bunlar varolduğu sürece, eğitim sisteminin aşağı ve daha az saygın olan dalları bu özellikleri yüksek kademelerden ödünç aldılar. Bu özelliklerin pratiğe dayalı okullarda devam etmesi, yüksek ve klasik okulların varlığının sunduğu örnek olmadan büyük bir ihtimalle mümkün olmazdı. Daha düşük seviyeli ve pratiğe dayalı okullar ve bilginler için bu özelliklerin kabulü ve yerleştirilmesi taklide dayanıyordu. Skolastik itibarın babadan oğula miras yoluyla geçen ve meşrulaşan standartlarına uygun olunmaya çalışılıyordu.

Analizimizi rahatlıkla bir adım ötesine taşıyabiliriz. Eskiye özgü törensel alışkanlıklara ve bunlara geri dönme eğilimine, bir kendiliğindenlik ve enerjiyle rastlanan başlıca yer, papaz okulları ve aylak sınıfında verilen eğitimdir. Kolej ve üniversite yaşamı gözden geçirildiğinde, düşük sınıfların eğitilmesi pratik amaçlar için eğitilmesini öngören okulların kısa zamanda yüksek bilgi kurumlarına dönüşmüş olduğu görülür. Sözkonusu basit pratiğe dayalı okullar, törensel alışkanlıklar ve detaylı skolastik işlevleri olan yüksek ve klasik bir alana doğru kayar. Bu okulların evrimlerinin ilk dönemlerindeki başlıca amaçları, genç erkekleri gayret isteyen işlere uygun hale getirmekti. Bu okullarda eğitim gören birçok gencin eğilimli olduğu yüksek ve klasik düzlemdeki amaçsa gençlerin din adamlığına veya birer aylak sınıf üyesi olmaya hazırlanmalarıdır-tam bir aylak sınıf mensubu olmasalar bile başlangıç seviyesinde olmaları amaçlanır. Bu gençlerin ileride maddesel olsun olmasın, itibarlı bir sahada ve kabul edilen yöntemlerle tüketim yapmaları amaçlanır. Zor koşullarla boğuşan genç erkeklere yardım amaçlı kurulan birçok okulda törensel yaşama tesadüfi bir geçiş olmuştur.

Son yıllarda kurulan okulların başlıca amacı klasik bir eğitim verilmesidir. Bu bağlantıya en çok, yakın zamanda kurulmuş Amerikan kolej ve üniversitelerinin yakın geçmişlerinde rastlanır. Bunun dışına çıkan pek çok istisna olabilir. Bu istisnalar, özellikle saygın yeri olan tipik kiliseler tarafından kurulmuş okullarda oldukça yaygındır, çünkü bu okullar zaten muhafazakâr ve klasik bir düzleme oturur; yani "klasik" pozisyonuna kestirmeden ulaşılmış-

tır. Ancak geçtiğimiz yüzyıl yeni Amerikan toplumlarında ortaya çıkan kolejlerle ilgili genel tablo şudur: okulu oluşturan öğrencilerin içinden çıktığı toplum endüstriye ve tutumlu olmaya dayanır ve de sihirbaz hekimin hatıralarının kolej yaşamında yetersiz bir derecede de olsa kabul görmesi gerekir. Ancak toplumda giderek maddi bir birikim oluşmaya ve bahsettiğimiz okullar giderek aylak sınıfa mensup insanlara bağlı olarak işlemeye başladıkça artan bir skolastik tören anlayışı, geçmişe özgü giysiler (cüppe gibi), sosyal ve dini anlamda tantanalı törenlere düşkünlük başgösterir. Örnek vermek gerekirse, herhangi bir Orta Batı kolejini destekleyen bölge insanının zenginleşmesi ve (öncelikle hoş görülüp sonra moda haline gelen) bilgili kişilere özgü giysiler olarak veya kolej içinde bilgili insanlara özgü resmiyeti temsilen erkekler için gece kıyafetinin, kadınlar içinse dekoltenin kabul tarihi birbirine çok yakındır. Konunun genişliğinin yarattığı mekanik zorluk bir yana, bu korelasyonu ortaya çıkarmak hiç de zor değildir. Bunu kep ve cüppe için de söylemek mümkündür.

Kep ve cüppe bahsettiğimiz tarz okullarda son birkaç yılda bilgiye dair göstergeler olarak kabul görmüştür, daha erken bir tarihte ortaya çıktıklarını söylemek güçtür. En azından şu söylenebilir ki; bu geleneğe aylak sınıf toplumda varlığını hissettirecek ölçüde yerleşene ve bu sınıf eski özelliklere dönüşü eğitimin temel amacı olarak kabul eden güçlü bir hareket yaratana kadar rastlanmamıştır. Bilgili sınıfa özgü kep ve cüppe, yalnızca aylak sınıfın genel anlayışla değil (görselliğe önem veren ilkel anlayış ve sembolizme olan eski moda eğilim), aynı zamanda aylak sınıfın yaşam düzeninin önemli bir unsurunu oluşturan gösterişli israfla da ilişkili ve uyumludur. Kep ve cüppeye geri dönüşün ve bu değişimden birçok okulun etkilendiği tarih bir ölçüde, o dönemde atavik anlamdaki uygunluk (uyum) ve saygınlığın toplum tarafından ihmal edilmiş olmasından kaynaklanır.

Bu eski özelliğin geri dönüşüyle ilgili olarak şunu söylemek bizi konunun dışına itmez: Bu dönüşün ortaya çıkış zamanı, atavik bir duygu ve gelenek modasının doruğa çıkışıyla aynı döneme rastlar. Bu eski alışkanlığa dönüşü ilk ateşleyen İç Savaş'ın psikolojik yönden dağıtıcı etkileri olmuştur. Savaşa alışmak ayrılıkçılığın dayanışmayla yer değiştirdiği, haksız ayrımların adil ve yararlı ola-

nın yerini aldığı birçok yağmacı düşünce alışkanlığını zorunlu kılar. Tüm bu etkenlerin birikimi bir sonraki neslin; sosyal yaşamda, dini göreneklerde ve diğer sembolik veya törensel uygulamalarda statü kavramının yükselişine tanık olmasına yol açar. Seksenlerde ve az da olsa yetmişlerde yarı-yağmacı düşüncenin (statü düşkünlüğü, antropomorfizm(*) ve genel olarak muhafazakarlık) farkedilir bir yükselişi vardı. Barbar tabiata özgü tüm bu özellikler rahatlıkla ifade buldukça - yarı-yağmacı yöntemler, yasa dışı yollar ve hileyle, kazanımın yeniden yükselmesi -zihin yapısı giderek geriledi ve yetmişlerin sonuna gelindiğinde bariz bir düşüşe geçti. Antropomorfizm yükselişi de seksenlerin sonuna gelmeden en güçlü dönemini geçirdi. Ancak burada bahsedilen törensel donatı bu dönem için hâlâ uzak ve az kişi tarafından sahip olunan barbar animistik özelliklerdi. Dolayısıyla, bunlar daha yavaş bir şekilde yaygınlaştılar ve de daha geç bir tarihte etkin bir hale geldiler. Doruk noktasının şimdiden geçmişte kaldığına inanmak mümkün. Yeni bir savaş deneyiminin kazandırdığı şevk, varlıklı bir sınıfın yükselişinin tüm ritüele sağladığı destek-özellikle savurganlık içeren ve de statünün belirgin biçimde kendini hissettirdiği ritüeller- olmasaydı; skolastik rütbeler ve törenlerin daha sonraki gelişimleri gerçekleşmez, aksine giderek azalırlardı. Kep ve cüppeyle beraber onlara göre daha yorucu kabul edilebilecek skolastik adetler, savaş sonrası barbarlığa doğru gelgitli bir seyir izleyen geri dönüşle ortaya çıktı. Şunu belirtmek de şüphesiz yerinde olacaktır: kolej yaşamında ritüele geri dönüş; kolejleri aylak sınıfın ayrılmaz parçalarından biri haline getirecek olan maddi hareketi başlatan mülk sahibi sınıfın mal varlığının, böyle bir birikim düzeyine ulaşması gerçekleşmeden mümkün olmazdı. Kep ve cüppenin kabulü, modern kolej hayatının en çarpıcı atavik özelliklerinden biridir ve aynı zamanda şuna da işaret eder: Bu kolejler, hem genel yapı hem de hedefler açısından tamamen aylak sınıfa ait kurumlar haline gelmişlerdir.

*) Antropomorfizm: (İnsanbiçimcilik) Antik Yunan'da görülen bu anlayışta tanrı, doğa üstü bir varlık olmasına rağmen, insani özellikler de taşır. Mitolojik öykülerde görüleceği gibi tanrılar; öfke, kıskançlık, intikam, dargınlık ve bunun benzeri insana özgü duygularla yaşıyorlar, bizim gibi zaafları var ve hatta çok defa yanlışlar yapıyorlar. İnsanbiçimci yaklaşımın sadece mitolojiye özgü olduğu söylenemz. Özünde, tek tanrılı dinlerin hepsinde bu tip öğeler göze çarpar. en başta, tanrının insanların dualarına cevap vermesi, insanların cezalandırılması veya ödeüllendirilmesi insanbiçimciliği akla getirir.

Toplumun kültürel standartları ve eğitim sistemi arasındaki yakın ilişkiye diğer bir örnek olarak da, ileriki zamanlarda yüksek öğrenimde din adamlarının yerini "endüstride önde gelenler"in almasının ortaya çıkışı verilebilir. (captain of industryt)* Bu birbirinin yerine geçişin tamamen gerçekleştiği söylenemez. Tepede bulunan bu kişilerin dinle ilgili bir işi yüksek bir maddi verim seviyesiyle birleştirmeleri çok iyi karşılanır. Buna benzer yalnız fazla bahsedilmeyen başka bir eğilim de, yüksek öğrenim kurumlarında öğretme işinin maddi işlerle ilgili geçmişe sahip insanlara emanet edilmesidir. İdari yetenek; girişimi tanıtma ve reklamını yapabilme yetileri, öğretme işi için gerekli özellikler arasında hiç bu kadar öneme sahip olmamışlardı. Bu, özellikle daha çok günlük gerçeklerle ilgili bilim dalları için geçerlidir ve de ekonomik açıdan tek bir düşüncenin hakim olduğu toplumlarda yaygın olarak göze çarpar. Dini verimliliğin yerini kısmi olarak verimliliğin alması, saygınlığın başlıca işareti olarak gösterişli aylaklıktan gösterişli tüketime olan modern geçişin bir parçasıdır. Bu iki gerçek arasındaki bağlantı, detaya gerek bırakmayacak kadar açıktır.

Okulların ve bilgili sınıfların kadınların eğitimine karşı olan tavrı; bilginin, eski zamanlarda din adamlarına ve aylak sınıfa özgü bir ayrıcalık olma konumundan nasıl ve ne ölçüde uzaklaştığını göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda, gerçekten bilgili olanın modern, ekonomik veya endüstriyel, yerleşik bakışa getirdiği yaklaşımı da netleştirir. Yakın bir zamana kadar, yüksek okullar ve bilgiye dayalı meslekler kadınlar için birer tabuydu. Bu kurumlar başından beri ve büyük ölçüde devam ettiği üzere din adamlarının ve aylak sınıfın eğitimine adanmış kurumlar olmuştur.

Kadınlar, daha önce de belirtildiği gibi doğuştan itaatkâr olarak görülen sınıftı ve adı var kendi yok durumundan ötürü, bugüne kadar da o eski konumlarını korudular. Oldukça uzun bir süre, kadınların yüksek öğrenimin ayrıcalıklarına ulaşmasının bilgili sınıfın saygınlığını aşağılayacağı görüşü hakim oldu. İşte bu yüzdendir ki; okulların yüksek dereceleri, ancak çok yakın bir zamanda ve sadece endüstriyel olarak en gelişmiş ülkelerde kadınlara açılabilmiştir. Modern endüstriyel toplumlarda hakim olan acil koşullara rağmen,

(*):captairı of ındustry Rekabetin doğayla uyumu olduğuna inanan orta sınıfın en tepesinde yer alan tabaka. Bu insanların büyük bir lüks içinde yaşarlardı, bir çok malları ve adeta ordu gibi hizmetkarları bulunurdu.

en yüksek ve en saygın bazı üniversiteler bu hamleyi yapma yönünde büyük bir isteksizlik içindeler. Sınıfa bağlı saygınlık (statü), cinsiyet arasında zihinsel yeteneğe dayalı yapılan üstünlük-aşağılık ayrımı özellikle eğitimde çok belirgin bir şekilde kendini gösterir. Genel olarak kabul gören görüş, kadının yalnızca şu iki alandan birinde bilgi sahibi olabileceğidir: (1) ev içi hizmette daha iyi performans sağlamasına yardım eden bilgi-ev içi alan; (2) başkasının adına yapılan aylaklık olarak kabul edilen yarı-ilmi ve yarı-sanatsal başarılar ve yetenekler. Bilgi; öğrenenin hayatına ilişkin bir bilgiyse, öğrenenin bilişsel merakına dayalıysa ve bu bilgi sayesinde itibarı artacak bir efendiye gerek duyulmuyorsa bilginin dişil olmadığı düşünülür. Ayrıca, başkasının adına yapılan aylaklık değil de bizzat aylaklığın kanıtı olan bilgi de kadına göre değildir.

Yüksek okulların toplumun ekonomik yaşamına dayandığını pekiştirmek adına üzerinde durduğumuz olgular, ekonominin doğurduğu birincil sonuçlar olmaktan daha çok genel bir tavrın göstergeleri olmaları bakımından önemlidir. Bilgili sınıfın, endüstriyel bir toplumun yaşamına yönelik tavrını açıkça ortaya koymaya yararlar. Yüksek öğrenim ve bilgili sınıf sayesinde ulaşılan gelişim seviyesini temsil ederler. Böylelikle bilgi ve bilgili sınıfın; toplumun maddi yaşamı, verimi ve aynı zamanda toplum düzeninin zamanın koşullarına uyumuna ne kadar dayandığını da örneklerler. Geçmişten kaldığını belirttiğimiz törensel alışkanlıklar; özellikle geleneksel eğitimin verildiği yüksek okullarda, gerici özellik taşımasa da muhafazakârlığın baskınlığını ifade eder.

Bu muhafazakâr tavra onunla aynı doğrultuda olan bir özellik eklenebilir. Yalnız bu özelliğin, şekle ve ritüele olan düşkünlüğe nazaran daha önemli sonuçları vardır Örneğin, Amerikan kolej ve üniversitelerinin birçoğu, dini mezheplerle yakın ilişkilidir ve dini adetlere oldukça düşkündür. Bunların bilimsel yöntemler ve bilimsel bakış açısıyla olan sözde ilişkisi, bu okulların fakültelerinin animistik düşünce yapısından uzak olduğunu düşündürebilir. Ancak hâlâ, antropomorfik inançlara ve ilkel çağlara ait geleneklere atıfta bulunan gözardı edilemeyecek bir çoğunluk mevcuttur. Şüphesiz ki bu adanmışlık; hem okulların tüzel kapasiteleri açısından, hem de yönetici kurul üyelerine bireysel açıdan büyük ölçüde yarar gösterir. Yüksek okulların birçoğunda antropomorfik düşünce

hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu böyle devam ettiği sürece ilkel, animistik düşünce alışkanlıkları da devam edecek ve tabi-i ki verilen eğitimde kendini bir şekilde hissettirecektir. Bu da öğrencilerin muhafazakârlığa ve eski özelliklere geri dönüşe eğilimli olmalarını sağlar ve de gerçeğe dayalı gelişimlerini engeller ki bu aynı zamanda endüstrinin başlıca amacının zarar görmesi anlamına gelir.

Günümüzde saygın okulların birçoğunda revaçta olan kolej sporları da aynı yönde bir çizgi izler ve hatta hem psikolojik temel hem de eğitimin sonuçları açısından spor, kolejlerin dindar tavrıyla birçok ortak özellik taşır. Yalnız barbar mizaca ilişkin bu ifade okulların yapısından (bazı okullarda kolej yetkilileri aktif olarak sporun gelişimini desteklerler) değil, genel olarak öğrencilerden kaynaklanır. Kolej sporlarına benzer bir örnek olarak bir farkla da olsa, kolej erkek öğrenci birlikleri verilebilir. Kolej sporları daha çok yağmacı dürtünün basit bir ifadesiyken; öğrenci birlikleri yağmacı barbar toplumun en belirgin özelliklerinden klan ruhunun (içine dönük, dışa kapalı bir yapı) açık bir dışavurumudur. Ayrıca bu birlikler ve okulların sportif etkinlikleri arasında yakın bir ilişki de göze çarpar. Önceki bölümlerden birinde spor ve kumar alışkanlığına dair söylenenlerden sonra sporda, hizipçi örgütlenme ve eylemde alınan eğitimin ekonomik değerini daha fazla tartışmamıza gerek kalmıyor.

Bilgili sınıfın yaşam düzeninin gösterdiği tüm bu özellikler ve de yüksek bilginin korunmasına yönelik tüm çabalar aslında çok rastlanan örnekler değillerdir. Ortaya konan araştırma ve verilen eğitim gözönünde bulundurulduğunda, bu özelliklerin genel anlamda bu okulların vazgeçilmez parçalarını oluşturduklarını söyleyemeyiz. Ancak bu belirtiler bizi, ortaya konan çalışmanın karakteri ve-ekonomik bir bakış açısıyla bakıldığında-yapılan çalışmanın öğrencilere kazandırdığı eğilimle ilgili bir varsayıma götürüyor. Şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerin ışığında yüksek okulların, hem çalışma hem de törensel etkinlik açısından muhafazakâr bir tablo çizdikleri söylenebilir. Yalnız bu varsayımın, gerçekten ortaya konan çalışmanın ekonomik özelliği ve yüksek okullarda korunmaya çalışılan bilgi arasında yapılacak bir karşılaştırmayla kontrol edilmesi gerekir. Yakın bir tarihe kadar, saygın eğitim ku-

rumlarının muhafazakâr bir çizgisi olduğu herkesçe bilinir. Bu kurumlar, tüm yeniliklere karşı küçümseyici bir tavır sergilemişlerdir. Genel olarak, yeni bir bakış açısı ya da yeni bir bilgi, okul dışında kendini kanıtladığı zaman bu okullar tarafından ciddiye alınmış ve kabul görmüştür. Örneğin; matematik-fiziksel bilimlerle ilgili detaylar ve klasiklerin yeni yorumları-özellikle sadece filoloji ve edebiyata dayalı olanlar-gibi göze çarpmayan ve somut bir bakış açısına dayanmayan yenilikler, bu genel durumun istisnalarını oluşturur. Dar anlamda "insani bilimler" alanı dışında ve kaşifler insani bilimlere dair geleneksel bakış açısına dokunmadıkları sürece, bilgili sınıf ve yüksek öğrenim okulları her türlü buluşa kuşkuyla yaklaştılar. Yeni fikirler, bilimsel teoride ortaya konan yeni yaklaşımlar-özellikle insan ilişkileriyle bir şekilde ilgili olanlar-üniversitelerde sıcak bir karşılamadan çok, gecikmiş ve isteksiz bir kabule maruz kaldılar. Ayrıca insan bilgisini ileriye götürmekle kendini yükümlü sayanlar, eğitimli çağdaşları tarafından genelde iyi karşılanmadılar. Yüksek okullar çoğunlukla ciddi yöntemsel gelişimleri ve yeni bilgileri, bunlar kendilerini kabul ettirip yarar gösterene kadar onay vermediler. Bu yeni bilgilerin onaylanması için, farklı bir bakış açısıyla şekillenen yeni neslin zihinsel dünyasında yer etmesi gerekiyordu. Yakın geçmiş için bunu iddia edebiliriz. Ancak, bugünün gerçeklerini kesin olarak belirlemek mümkün olmadığından, şimdiye dair bir önermede bulunmamız güvenilir olmayacaktır.

Şimdiye kadar; kültür gelişimi ve sosyal yapı üzerine araştıranların sıklıkla değindiği zenginlerin "mesenliğinden (Maecenas görevi)" bahsedilmedi. Aylak sınıfa özgü bu görev, bilginin ve kültürün yayılmasına dayanır. Bu sınıfın bilgiye nasıl ve ne derece katkıda bulunduğu (patronaj=himaye yoluyla) yeterince bilinen bir gerçektir. Mesenliğin sözcüleri, bu kültürel etkeni onunla olan yakınlıkları nedeniyle sıklıkla olumlu bir şekilde ele alıp önemini vurgulamışlardır. Ancak, bu insanlar konuyu ekonomik çıkar yerine kültürel merak veya itibar isteği olarak değerlendirip bu şekilde yansıtmışlardır. Ekonomik bakış açısıyla ele alınıp endüstriyel yararına bakıldığında; zengin sınıfın bu işlevinin, izlediği entelektüel tavır gibi dikkate değer olduğu görülecektir ve bu nedenle bu konu üzerinde daha fazla durulacaktır.

Mesenliği basit bir ekonomik veya endüstriyel ilişki olarak görüp dışardan baktığımızda, statüye dayalı bir ilişki olduğunu görürüz. Himaye altındaki bilgin, aralarında bir saygı ilişkisi kurulduktan sonra patronu (koruyucusu) adına bilgili bir yaşama dair görevlerini yerine getirir. Tarihsel gerçekler ışığında şu da belirtilmelidir ki, bilginin ilerlemesi veya bilimsel etkinliğin devam ettirilmesine dayanan mesenlik ilişkisi daha çok klasik bilgi veya insani bilimlerde yetkinlik kazandırmıştır. Dolayısıyla bu bilgiler, toplumun endüstriyel verimini arttırmaktansa aşağı çekmişlerdir.

Aylak sınıfın bilginin ilerleyişine olan doğrudan katılımına ek olarak, bu sınıfa göre itibarlı bir yaşam; toplumun endüstriyel yaşamıyla bir şekilde ilişkili olan bilimlerle ilgilenmekten çok, klasik ve resmi olan bilgiye ilgili olmayı gerektirir. Klasik bilgi dışında aylak sınıfın en çok ilgili olduğu alanlar idari bilimler başta olmak üzere, hukuk ve politikadır. Bu sözde bilimler, resmi hizmet alanında kural belirleyicisi olarak varlık gösterir. Dolayısıyla, bu bilgi dalları sadece zihinsel veya bilişsel çıkara dayanmaz. Daha çok bu işlerle ilgili olanların tabi oldukları otoritenin pratik ihtiyaçlarının karşılanması söz konusudur. Kökeni açısından bakıldığında resmi görevler yağmacı özellikler taşır ve de eski aylak sınıf yaşam düzenine tamamıyla uygunluk gösterirler. Bu görevlerin sürekliliğini sağlayan toplum üzerinde kontrol ve baskı kurmaktır. Bundan dolayı bu işler, ortaya koydukları örnekler nedeniyle de aylak sınıf için çekici hale geliyor. Bunu resmi (hükümet) görevleri, şekil veya içerik itibarıyla olsun, mal edimine dayalı olduğu sürece söylemek mümkün. Bunun da ötesinde; eski idari gelenekler, mal sahibi aylak sınıfın yönetimdeki yerini giderek kaybettiği modern toplumlara da nüfuz ettiği sürece bu iddiamız geçerliliğini koruyacak.

Zihinsel veya bilişsel merakın baskın olduğu bilgi dallarında yani kısaca bilimde-hem aylak sınıfın tavrı, hem de bütün olarak maddi kültürün eğilimleri farklılık gösterir. Hiçbir amaç gütmeyen bilgi (yani algı yetisinin amaçsız kullanımı), tabii ki acil maddi ihtiyaçları uğruna hareket eden insanların ilgi alanına girmez. Aylak sınıfın korunaklı endüstriyel konumu, bu sınıfın mensuplarına zihinsel alanda hareket imkanı sağlar. Bu noktadan hareketle birçok yazarın gördüğü gibi biz de görürüz ki; tahsilli kişilerin, akademisyenlerin, bilginlerin çoğu bu sınıftan çıkar ve onları bilimsel araş-

tırma ve kuramcılığa iten de aylak yaşam düzenidir. Bazı benzer sonuçlar daha gözden geçirilebilir ancak aylak sınıfın yaşamına özgü belirleyici özelliklere yeterince değinildi. Bu özellikler bu sınıfın zihinsel merakını, nedenselliğe dayanan bilim dallarından başka bilimlere yönlendirmiştir. Aylak sınıfın yaşamının göze çarpan başlıca özellikleri kişisel baskınlığa ve buna bağlı olarak da onur, değer, erdem, kişilik, vb.dir. Bu bakışa göre bilimin özünü oluşturan nedensellik dikkate değer değildir ve günlük yaşamı kolaylaştıran gerçeklere dayalı bilgi de itibar getiren bir bilgi olarak görülmez. Bundan dolayı da tahmin edildiği gibi aylak sınıf, maddi olarak yüksek veya onurlu kabul edilen işleri yeğler. Zihinsel anlamdaki merakı da bilimsel bilgiye değil de itibarlı ve amaçsız bilgiye yönelir. Bu yönelim de din adamlarının ve aylak sınıfın aldığı eğitimin içine ciddi anlamda sistematik bilgi girmediği sürece devam etmiştir. Ancak efendilik ve itaat etme ilişkisi giderek toplum hayatındaki baskın konumunu yitirdiğinden, farklı bakış açıları eğitim üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

İyi yetiştirilmiş bir aristokrat dünyayı kişisel anlamda değerlendirmelidir ve zihinsel merakı da (eğer varsa) olayları bu temelde şekillendirir. Bu aylak sınıfın hiç yabancılık çekmediği eski okullardan gelen kişilerde ve bu kişilerin üst sınıf özelliklerini tamamıyla taşıyan torunlarında göze çarpar. Ancak kalıtım birçok çeşitliliği içerir ve de her beyefendinin oğlu doğuştan asil olmaz.

Aylak sınıf içinde, doğuştan veya sonradan kazanılmış bilişsel eğilimlerin en belirgin olduğu kişiler, ataları orta veya alt sınıftan gelenlerdir. Yani, endüstriyel sınıfın tüm özelliklerini taşırlar ve aylak sınıf içindeki yerlerini de bu sınıfın ortaya çıktığı zamanlara değil bugüne uygun özelliklerine borçludurlar. Ancak bu sınıf içerisinde; daha sonra katılanların dışında da maddiyatın karakterlerinde baskın rol oynamadığı ve bilimsel araştırmaya eğilimli birçok kişi mevcuttur.

Bahsedilen bilimler; kısmen sonraki dönemlerin etkisi altında kalıp aylaklıktan sapmış evlatlar ve kısmen, statüye dayalı sistemin yerleşmiş özelliklerinden farklılık gösterenler nedeniyle aylak sınıfın içine sızar. Aylak sınıfa yabancı olan bu bilimsel anlayış aynı zamanda ve büyük ölçüde; günlük yiyeceklerini sağlayabilen ve dikkatlerini bu yöne verebilecek kadar iyi koşullarda bulunan en-

düstriyel sınıf üyelerinden ve kazandığı statü düzenine dayalı kalıtsal özellikler, antropomorfik bakış açısı tarafından şekillenmemiş olanlardan beslenir. Bilimsel gelişmenin etkili gücünü oluşturan bu iki grup arasından en çok ikincisi, bu sürece katkıda bulunmuştur. İki grup da değişimde araç rolü oynamıştır. Bu değişim, yerleşmiş düşünce alışkanlıklarının (modern yaşamın gerekleri ve mekanik endüstrilerle temas sonucu) teorik bilgiye yarar hale getirilmesiyle gerçekleşmiştir.

Olaylar arasında nedensellik kurma anlamında bilim (sosyal veya fiziksel olsun) ancak; endüstriyel süreç Batı toplumlarında mekanik buluşların yapılıp, mekanik güçlerin değerlendirildiği bir dönem olarak kendini gösterdiğinden bu yana toplumların bir parçası olmuştur. Endüstri, toplumun yaşamına baskın oldukça bilim gelişmiştir. Bilim ve bilimsel teori, insan yaşamının birçok alanında ilerlemeye sebep olmuştur. Bu alanlar, endüstriyel süreç ve ekonomik çıkarla ilişkili oldukları sürece bilimden faydalanılmıştır. Şöyle demek daha doğru olacaktır: statüye dayalı kavramlar ve antropomorfik bakış açısından uzak kalındığı sürece bilim, insan yaşamına katkıda bulunmuştur.

Modern endüstriyel yaşamın gerekleri insanın çevresiyle olan pratik ilişkisinde nedenselliği oturtabildiği sürece, olaylar sistematik olarak algılanabilmiştir. Skolastisizm ve klasisizmin en iyi meyvesi olarak yüksek öğrenim nasıl dini görevlerin ve aylak yaşamın yan ürünüyse, modern bilimin de endüstriyel sürecin bir yan ürünü olduğu söylenebilir. Bilimle ilgili insanların- araştırmacılar, bilginler, bilim adamları, kaşifler, teorisyenler-çoğu en başarılı ürünlerini okul dışında yaptıkları çalışmalarda almışlardır. Yani, modern endüstriyel yaşamın getirdiği düşünce alışkanlıkları nedenselliğe dayalı olarak teorik bilimin ifadesi haline gelmiştir. Ve de okul dışında yapılan (yöntem ve amaç açısından farklı) bilimsel çalışmalar zaman zaman dönemin eğitim anlayışına etkide bulunmuştur.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki; bir yandan ilk ve orta okul eğitimleri arasında, diğer yandan eğitimin daha ileri aşamalarında belirgin bir madde-amaç farklılığı vardır. Verilen bilginin uygulanabilirliği ile elde edilen verim arasındaki fark, bazı sonuçlar ortaya çıkarabilir ve zaman zaman üzerinde topladığı ilgiyi hak edebi-

lir, ancak farklı disiplinlerce verilen akılsal ve ruhsal yetiler arasında daha gerçek bir fark vardır. Alçak ve yüksek seviyelerdeki öğrenme disiplinleri arasındaki bu farklı eğilim özellikle sanayileşmiş,ileri toplumlardaki ilk öğretim gelişmelerinde daha belirgindir. Burada eğitim; esas olarak, zihinsel ve el becerisine dayanan ustalık ve hünere itibar kaygısından çok, kişisel olmayan olguların öğrenilmesi ve kullanılması temeli içerisinde yönlendirilir. Şu gerçektir ki, eski günlerin gelenekleri altında ilk öğretim aynı zamanda bir aylak sınıf ürünüdür, bu okullarda rekabet çalışmaya teşvik için genel olarak kullanılmaktadır; fakat bu rekabetin yöntem olarak kullanımı, ilköğretimin kilise ya da ordu tarafından yürütülmediği topluluklarda eğitimin ilk yıllarında düşüş göstermektedir. Bu gerçekler, eğitim sisteminin böylesi bir bölümünün özellikle manevi açıdan anaokulu metot ve ideallerince etkilenmiş olduğunu doğrular.

Anaokulu disiplininin özellikle haksız olmama eğilimi ve anaokulu eğitiminin ilkokul eğitimi üzerindeki sınırlarının dışına çıkan etkisi ile modern ekonomik koşullar altındaki aylak sınıf kadınının manevi davranışı birbiriyle bağlantılı olarak ele alınabilir. İleri sanayileşmiş topluluklarda anaokulu disiplini, olabileceği en iyi noktadadır-ya da eski ataerkil ve pedagojik ideallerden uzaklaşmıştır-ki burada oldukça fazla sayıda zeki ve işsiz kadın vardır ve mevki sistemi, endüstriyel yaşamın parçalayıcı etkisi ile askeri ve dini gelenekler bütününün yokluğunda sertçe ortadan kalkmıştır. Söz konusu durum, ahlaki desteği rahat koşullarda olan bu kadınlardan alır. Anaokulunun amaç ve yöntemleri, kendilerini saygın bir hayatın parasal kodları içinde rahatsız olan bu kadınlar sınıfının etkisine emanet etmişlerdir. Bu yüzden, anaokulu ya da anaokulunun modern eğitimde değer verdiği her şey, "yeni kadın hareketi"yle beraber modern şartlar altında aylak yaşamın kendi disiplinine açık kadınları maruz bıraktığı beyhude ve kıskandırıcı karşılaştırmaya karşı nefretin hesabına kaydedilmelidir. Bu yolla dolaylı olarak, aylak sınıfın bir kurumu; uzun vadede kurumun kendisine ve hatta üzerine kurulduğu bireysel sahiplik kurumuna yönelik bir tehdidi kanıtlayan, kıskandırıcı olmayan bir tavrın ortaya çıkışına yardımcı olur.

Yakın geçmişte kolej ve üniversite eğitiminde bazı somut değ-

şimler yer almıştır. Bu değişiklikler temel olarak insanların -geleneksel "kültür", karakter, zevkler ve idealleri oluşturmaya yönelik olarak-daha çok vatandaş olarak ve sanayide başarı sağlayanlarca dönemsel yer değiştirmelerinden oluşmuştur. Başka bir deyişle, başarıya (son olarak endüstriyel başarıya) götüren bu bilgi dalları, tüketimi artırmaya veya endüstriyel başarıyı azaltmaya ve mevcut rejime uygun bir karakter tipi yaratmaya yönelik diğer dallara karşı güç kazanmaktadır. Bu kurumsal uyarlama düzeninde yüksek okullar genellikle muhafazakâr tarafta yer alır; ilerlemek için attıkları her adım bir dereceye kadar ayrıcalık yapısındadır. Bilimler skolastik disipline aşağıdan değil, hiçbir şeyden, girivermiştir. Şu barizdir ki, bilimlere istemeye istemeye kapı açan klasik ilimler hep aynı şekilde geleneksel ben-merkezci düzendeki tüketimle, basmakalıp mülkiyet ve başarı standardına göre, gerçeğin, iyinin, güzelin bir seyir ve zevk düzeni ile uyum içinde olduğu bir öğrenci tipi uyarlamışlardır, göze çarpan taraf boş zamandır otium cum dignate(*). Kendi eski, uygun bakış açıları ile gizlenmiş bir dilde , insanların konuşmacıları cisimleştirilmiş *maxim, fruges consumere nati*(**) üzerinde ısrar eder. Bir aylak sınıf kültürüne ait okullar için de bu davranış şaşırtıcı değildir.

Bunun açıkça görüldüğü alanlarda el sürülmemiş (zarar görmemiş) kültürün metot ve standartlarının korunması; eski dönem davranışının ve aylak sınıfın hayat anlayışının karakteristik özelliklerindendir. Zevk ve hayat alışkanlıklarının genel seyrinin getirdiği yaşam, idealler, kuramlar, zaman ve para harcama yöntemleri, aylak sınıfın harcama modasında, klasik eski çağ aylak sınıfı içinde, modern bir topluluktaki sıradan insanların istekleri, bilgileri ve günlük yaşamlarından farklı olarak, örneğin "daha yüksek", "daha asil", "daha zengin" hissetme söz konusudur. İçeriği son moda insanlar ve eşyaların yatıştırılamamış tarzı olan bu öğrenmede "daha alçak", "daha düşük" gibi "aşağı insan" sıfatını tamamlayıcı karşılaştırmalar vardır.

Gerçekte centilmenin insan biçimcilik, ayrılıkçılık ve aylak sınıfın kendini beğenmişliğinden kaynaklı bir zevk alışkanlığından veya batıl canlıcılık inançlarından ve Homerik kahramanların taş-

(*)otium cum dignate:İtibar kaybetmeden aykalık yapma.

(**)Fruges Consumere Nati: : Yeryüzünün sağladıklarını tüketmek için doğmuş olanlar

kın vahşiliğinden gelen, örneğin estetik olarak düşünüldüğünde şeylerin gerçek bilgisinden ve yeni toplumsal ve işçilere özgü yeterlikten elde edilen sonuçlara kıyasla daha meşru bir memnuniyet ve kültür ya da ruhsal bir davranış veya bir zihin alışkanlığı bulunmaktadır. Ancak burada şu küçük sorun gündeme gelebilir; ilk alışkanlıklar estetik veya onur temelinde bir avantaja sahiptirler ve bu yüzden karşılaştırmanın temelini oluşturan "değer" temelinde de avantajlıdırlar. Zevk ve özellikle onur, sonraki nesillere değerler ve gelenekle aktarılan, ırkı ilgilendiren geçmiş zaman ve koşulların bir sonucu olarak, şeylerin doğasında bulunur. Gerçekten, yağmacı düzenin uzatılmış hakimiyeti geçmişte ırkın bakış açısını ve düşünce şeklini belirlemiştir ve bu şimdiki zamanda da zevkle ilgili olarak, estetik meşruiyet hakimiyetinin temeli sayılabilir. Eldeki amaç için zevkler, şeylere onay veya ret yönünde az çok uzatılmış bir alışkanlık veya beğenilmeyen bir zevk yargısıyla ırksal alışkanlıklar haline getirilmiştir. Diğer eşit şeyler.daha uzun ve daha sağlam alışkanlıklar arasında daha meşru olan konu,zevk konusudur. Tüm bunlar değer ve onurdan çok zevk yargılarının daha gerçek olduğunu düşündürür.

Fakat toplulukların sözcüleri tarafından yeni öğrenmelere geçirilen küçük düşürücü yargıların estetik meşruiyeti ne olursa olsun ve klasik bilimin daha değerli olan tartışma erdemleri ne kadar sağlam ve bunun sonuçlarının insan karakteri ve kültürüne kazandırdıkları da ne kadar gerçek olursa olsun, elimizdeki sorun bununla ilgili değildir. Eldeki sorun bu öğrenme dallarının ve bunların eğitim sistemi üzerinde yer aldıkları bakış açısının modern endüstriyel koşullarda verimli kolektif yaşama nereye kadar yardımcı ya da engel olduğudur, bugünün ekonomik durumuna daha kolay bir adaptasyon sağlayıp sağlayamadıklarıdır. Sorun estetik değil,ekonomik bir sorundur ve gerçek bilgiye karşı daha yüksek okulların davranışlarıyla kendini gösteren Aylak Sınıfın öğrenme standartları,şimdiki amaç için sadece bu bakış açısından değerlendirilmelidir. Bu amaç için, "asil, yüksek, alçak" gibi sıfatların kullanımı,yeninin ve eskinin değerliliği için mücadele ediyorsa da, aslında sadece tarafların bakış açısını gösteren bir işarettir. Tüm bu sıfatlar yüceltici veya aşağılayıcı, haksız bir karşılaştırma yapan terimlerdir, ki bunlar son tahlilde, tanınmış olma-olmama kategorisinin altına düşerler, rejime veya mevcut durumun getirdiği hayat düzeni-

ni biçimleyen düşünceler dizisine aittirler, yağmacı ve canlıcı düşünce alışkanlığında bir sportmenlik ifadesidirler, içinden çıktıkları kültürün ve ekonomik organizasyonun yağmacı dönemine uyabilecek, ancak daha geniş anlamda ekonomik verim açısından bakıldığındaysa işe yaramayan anakronizmlerden(*) başka bir şey olmayan eskil bir bakış açısını ve hayat teorisini ifade ederler.

Klasikler ve eğitimin daha ileri aşamalarında çok düşkün olunan eğitim düzenindeki ayrıcalıklı konumları, entelektüel tutumu biçimlendirmeye ve eğitim gören yeni kuşağın ekonomik verimini düşürmeye yarar. Bunu sadece sahip oldukları eski bir insanlık ideali ile değil, saygın ve saygın olmayan bilgi diye aşıladıkları ayrımcılıkla da sağlarlar. Bu sonuca iki yoldan ulaşılır: (1) eğitimde salt saygıdeğer olanla tezat oluşturan salt yararlı olana karşı nefretin alışkanlık hale gelmesini sağlayarak; böylece yeni gelenlerin beğenilerini öyle şekillendirir ki, bu tür bir zihin faaliyeti endüstriyel ya da sosyal bir kazanç sağlamıyor olsa da beğenilerinin tamamen ya da büyük ölçüde tatminine ulaşacağına inanırlar. (2) öğrenenin vakit ve gayretini yararı olmayan bilgilerin edinilmesiyle harcayarak; bu bilgiler şimdiye kadar geleneksel olarak bir alimin sahip olası gereken bilgiler toplamına dahil edildiğinden bilginin yararlı dallarındaki terminoloji ve telaffuzu da etkilemiş olması haricinde. Bu terminolojik güçlük hariç- ki kendisi geçmişten klasikler akımının bir sonucudur- örneğin eski zamanlara ait bir dilin öğrenilmesi, dilbilimsel nitelikte çalışmalar yapmadığı sürece, bir bilim adamı ya da bilgine pratik yarar sağlamaz. Tabii ki bütün bunların klasiklerin kültürel değeri ile ilgisi yoktur, maksat klasikler disiplinini ya da bunlar üzerine yapılan çalışmaların öğrenciye kazandırdığı yetiyi küçümsemek de değildir. Bu yeti ekonomik anlamda yararlı görünmemektedir ama -aslında biraz kötü tanınan-bu olgu klasik bilgide rahatlık ve güç bulma şansını yakalamış olan kimseyi rahatsız etmemelidir. Klasik öğrenimin, öğrenenin işçilere özgü tavrını bozduğu gerçeği, doğru ideallerin geliştirilmesi ile karşılaştırıldığında işçiliği daha aşağıda görenlerin anlayışına hafifçe saldırmalıdır. *Lam fides et pax et honos pudorgue Priscus et neglecta redire virtus Audet.*

Bu bilginin eğitim sistemimizin temel ihtiyaçlarından biri hali-

(*)Anakronizm: (bir olayı) ait olmadığı tarihte gösterme.

ne gelmesi nedeniyle, güney Avrupa'nın bazı ölü dillerini kullanıp anlayabiliyor olmak, sadece bu alandaki becerilerini gösterme fırsatı bulan kişi için sevindirici değildir ama aynı zamanda böyle bir bilginin kanıtı her alimin eğitimli ve de eğitimsiz izleyenlerinde iyi bir izlenim uyandırır. Günümüzde bu yeterince gereksiz bilginin edinilmesi için birkaç yılın harcanması beklenilmekte, yokluğu halinde ise, aceleye getirilmiş ve güvenilmez bir eğitim alındığı, ayrıca, geçerli bilimin zihinsel gücün geleneksel standartlarına eşit derecede uygunsuz düşen kaba bir deneyime sahip olunduğu varsayımında bulunulmaktadır.

Durum, malzeme ya da işçilik konusunda uzman olmayan müşterinin bir tüketim malını satın almasında olanlara benzer. Ürüne, esas yararlılığıyla yakından bağlantısı olmayan süsleyici bölüm ve özelliklerin görünen pahalılığı zemininde değer biçer; ürünün gerçek değeri ile ürünü satmak amacıyla ilave edilmiş süslemelere yapılan harcama arasında yanlış tanımlanmış bir orantı olduğuna dair bir varsayım. Klasiklere dair bilginin eksik olması halinde genellikle sağlam bir eğitim verilemeyeceği varsayımı, bu bilgileri edinmekte olan öğrencilerin geneline bakıldığında göze çarpan bir vakit ve işgücü kaybına neden olmaktadır. Her saygın eğitimde bu belirgin kaybın birazı için var olan geleneksel ısrar, bu konuya dair beğeni ve yararlılığa dair ilkelerimizi, aynı prensibin mamul malların yararlılığına dair kanımıza tesir etmesiyle aynı şekilde etkiledi.

Gösterişli tüketimin bir saygınlık göstergesi olarak gösterişli aylaklığa üstün gelmesiyle birlikte, ölü dilleri öğrenmenin eskisi kadar gerekli bir ihtiyaç olmaktan çıktığı, alimlik belgesi olarak tılsımlı üstünlüğünün de beraberinde zarar gördüğü doğrudur. Ama bu doğru olsa da, klasiklerin skolastik saygınlığın belgesi olarak mutlak değerlerini hemen hemen hiç kaybetmedikleri de doğrudur. Çünkü bu amaç için (alim) bilginin, sadece, geleneksel şekilde harcanan vaktin kanıtı olarak görülen öğrendiklerinden birazını kanıtlaması yeterlidir ve klasikler bu şekilde kullanılmaya çok uygundur. Gerçekten, harcanan vakit ve çabanın kanıtı olarak faydalarının ve bu harcamayı karşılamak için gereken parasal gücün, klasiklerin yüksek öğrenim alanındaki ayrıcalıklı konumlarını güvence altına aldığı ve tüm öğrenim içinde en saygıdeğer sayılmasına ön-

cülük ettiği şüphesizdir. Aylak sınıf öğreniminin süs amaçlarına tüm diğer öğrenim birimlerinden daha iyi hizmet ettiklerinden, etkili bir saygınlık aracıdırlar.

Bu açıdan klasiklerin yakın zamana kadar pek az rakibi vardı. Avrupa kıtasında hâlâ tehlikeli bir rakipleri yoktur ama son zamanlarda üniversiteli sporcular bilimsel başarının tanınan bir alanı olarak takdir edilen bir saygınlık kazandıklarından, bu bilim dalı -eğer spor özgürce bilim olarak sınıflandırılabilirse- Amerikan ve İngiliz okullarındaki aylak sınıf eğitiminde klasiklerin öncelikli rakibi oldu. *Leisure class-learning* Aylak sınıf açısından spor, klasikler üzerinde belirgin bir üstünlük kazanmıştır, çünkü bir sporcu olarak kazanılan başarı, sadece zaman kaybını değil, aynı zamanda para kaybını, ayrıca, endüstriyel olmaktan uzak eski karakter ve mizaç özelliklerine sahip olmayı gerektirir. Alman üniversitelerinde bir aylak sınıf meşgalesi olarak sporun ve yunan harfleriyle adlandırılmış birliklerin yeri, bir ölçüde, vasıflı ve sınıflandırılmış bir ayyaşlık ve alelacele yapılan düellolarla desteklenmiştir.

Aylak sınıf ve onun erdem standardı -eskillik ve israf- klasiklerin yüksek öğrenim alanına girişiyle pek az ilgili olabilir; ama yüksek okulların klasikleri inatla tutması ve hâlâ yüksek derecede saygınlık atfetmesi bunların eskillik ve israfın gerektirdiklerine çok yakından uymalarıdır.

"Klasik" ister ölü dilleri ya da yaşayan dildeki eskimiş ya da eskimeye yüz tutmuş düşünce ve telaffuz şekillerini belirtiyor olsun ister daha az uygun şekilde uygulandığı bilimsel faaliyetin diğer parça ve aygıtlarını belirtiyor olsun her zaman savurgan ve eskil yan anlamını taşır. Yani İngiliz dilinin eskil deyimlerinden "klasik" İngilizce diye bahsedilir. Ciddi konular üzerine yazışma ve konuşmalarda kullanılması zorunludur ve yüzeysel bir kullanımı en basmakalıp ve önemsiz konuşmaya bile saygınlık katar. İngilizce telaffuzun en yeni şekli elbette yazılmaz; konuşmada eskillik isteyen aylak sınıfın bu yerindelik hissi, bu tür kusurları önleyebilmeye yetecek güce sahip, okuma yazması en zayıf ve en heyecanlı yazarlarda bile mevcuttur. Öte yandan eskil telaffuzun en yüksek ve en çok gelenekselleştirilmiş hali -oldukça tipik bir şekilde- sadece antropoformik insan biçiminde tanrı ve kulları arasındaki iletişimde uygun şekilde kullanılmaktadır. Bu uçların ortasında aylak sını-

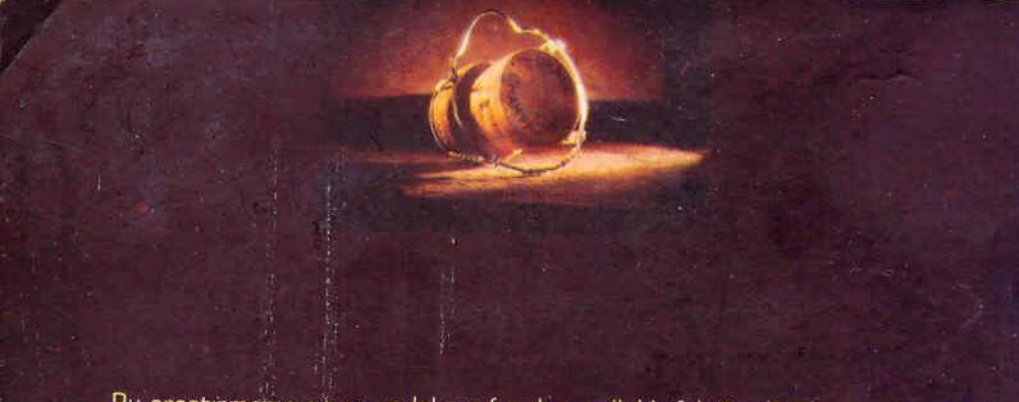
fın günlük konuşmaları ve edebiyat bulunur.

Zarif telaffuz, ister yazıda ister konuşmada olsun etkili bir saygınlık aracıdır. Bu, verilen herhangi bir konu üzerinde konuşmak için gereken geleneksel eskillik derecesini kesin olarak ve anında bilmektir. Kullanım kürsüden pazar yerine kadar fark edilir şekilde değişir; sonuncusu tahmin edileceği üzere, titiz kişiler tarafından bile görece yeni ve etkili kelimelerin, deyimlerin kullanımına izin verir. Yeni sözcüklerin kullanılmasından ayrımcı şekilde kaçınmak saygıdeğerdir, sadece eskimeye yüz tutmuş konuşma alışkanlığının öğrenilmesinde zaman harcandığını kanıtladığı için değil ama aynı zamanda konuşmacının çocukluğundan beri, eskimeye yüz tutmuş deyime aşina kişilerle birlikte olmaya alışkın olduğunu gösterdiği için. Bu suretle aylak sınıf geçmişini göstermiş olur. Konuşmada belirgin arılık, kabaca yararlı işlerle uğraşılmadan geçen birçok hayatın olası kanıtıdır, kanıt bu noktada hiçbir şekilde kesin olmasa da.

Uzakdoğu dışında, bahsedilen klasizme verilebilecek en iyi örnek ingilizcenin geleneksel yazımıdır. İmlâ kurallarında yapılan hatalar son derece can sıkıcıdır ve yazarın gelişmiş bir doğru ve güzel duygusu olan herkesin gözünden düşmesine neden olacaklardır. İngilizce yazımı gösterişli savurganlık kanunu altında saygınlık kurallarının tüm gereksinimlerine cevap verir. Eskil, hantal ve etkisizdir; öğrenimi çok zaman ve çaba tüketir, öğrenimde başarısız olma olasılığı yüksektir. Bu nedenle bilimde saygınlığın ilk ve en çabuk sınanmasıdır ve sorunsuz bir eğitim hayatı için adetlerine uymak kaçınılmazdır.

Konuşmanın arılığı söz konusu olduğunda, eski ifade tarzlarının koruyucusu olan sözcü kişi beklendiği gibi savunmacı bir tavır içine girer. Günümüz argosu, günün fikirlerini etkili şekilde dile getirmek gibi kötü bir üne sahip iken, iddia edilmektedir ki, aslında eski ve kabul görmüş özenli kullanımı, düşüncenin daha yeterli ve daha doğru ifade edilmesinde, konuşma İngilizcesinin son haliyle açıkça kullanılmasından daha yeterli olacaktır. Klasik konuşma ağırbaşlılığın saygın erdemine sahiptir ve aylak sınıf hayat tarzında iletişimde yetkin yöntem olarak ilgi ve saygıya layıktır; çünkü konuşanın endüstriyel muafiyetini işaret eden bir iz taşır. Kabul görmüş ifade tarzlarının üstünlüğü saygınlıklarında yatar; saygın-

dırlar çünkü kullanışsız ve modası geçmiştirler ve bu nedenle zaman kaybı ve kullanımdan muafiyet ile dolaysız ve etkilil konuşma karşı karşıya gelirler.

Bu araştırmanın amacı, aylak sınıfın ekonomik bir faktör olarak modern yaşamdaki yerini ve değerini belirlemeye çalışmaktır. Ancak görülmüştür ki, konuyu belirlenen çıkış noktalarıyla sınırlamak araştırma açısından yararlı olmamıştır. Bu nedenle odak noktası, sosyal hayatın ekonomik olarak tanımlanmayan özelliklerinin yanısıra bu sınıfın asıl kaynağı ve izlediği çizgi olmuştur.

i ekonomik teoriye ve pek de tanıdık olmayan etnolojik genellemeye dayanıyor. Giriş bölümü, bu tip teorik terimlerin belirsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlıyor. Teorik iddiaların daha ayrıntılı açıklamaları "Amerikan Journal of Sociology" nin dördüncü cildinde yer alan şu denemelerde yer alıyor:
"The Instinct of Workmanship and the Irksomeness of Labour (Ustalık İçgüdüsü ve Emeğin Usandırıcılığı)",
"The Beginnigs of Ownership (Mülkiyetin Ortaya Çıkışı)" ve
"The Barbarian Status of Woman (Kadının Barbar Konumu)"

WILLIAM DEAN HOWELLS

Aylak sınıfın en gelişmiş haline, feodal Avrupa ve feodal Japonya gibi barbar kültürün en üst aşamalarının özelliklerini gösteren toplumlarda rastlanır ve buralarda sınıf ayrımının çok katı olduğu gözlenir. Sınıf ayrımında en göze çarpan özellik ise, belli işlerin belli bir sınıfa özgü olmasıdır. Üst sınıflar geleneksel olarak endüstriyel işlerden muaf tutulup dahil edilmemiştir, onlara bir şekilde içinde "onur" barındıran işler ayrılmıştır. Bu işlerin başında savaşmak gelir ve dini hizmet genelde savaşçılıktan sonra ikinci sırayı alır.